

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra Teorie a dějin výtvarného umění

Kaple Božího hrobu v Čechách a na Moravě v období baroka

Diplomová práce

Vypracoval: Tomáš Řepa

Vedoucí práce: Mgr. Martin Pavlíček, Ph.D.

Děkuji Martinu Pavlíčkovi, Ph.D. za odborné vedení práce, poskytování rad a motivace. Děkuji za myšlenkovou, praktickou i materiální podporu všem, které jsem měl tu čest skrze tuto práci poznat a bez kterých by následující text nebyl vzniknul.

Prohlašuji na svou čest a svědomí, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval sám a použil při tom pouze těch pramenů, které v ní uvádím T. Řepa

V Olomouci 21. 6. 2010

Věnováno babičce

„Hrob Kristův si mezi zbožnými místy udržuje jistým způsobem místo nejposvátnější, a nevím, kde je možno zakusit větší zbožnost, na místě, kde Pán spočinul, když zemřel, nebo tam, kde působil, když byl živ, a co více nutí k pietě, vzpomínka na smrt nebo na život...“

sv. Bernard, kázání rytířům templu.

OBSAH

1. ÚVOD A VYMEZENÍ.....	10
2. HISTORIE KAPLE BOŽÍHO HROBU V JERUZALÉMĚ.....	13
3. CESTOPISNÁ LITERATURA A JEJÍ VZTAH A VLIV NA HISTORIZUJÍCÍ ARCHITEKTURU KAPLE BOŽÍHO HROBU V ČECHÁCH A NA MORAVĚ	16
4. VÝVOJ LITERATURY 17. – 20. STOLETÍ.....	26
5. ÚVOD DO GENEZE ARCHITEKTURY KAPLE BOŽÍHO HROBU V ČECHÁCH A NA MORAVĚ	29
6. KAPLE BOŽÍHO HROBU V ČECHÁCH A NA MORAVĚ - KATALOG.....	31
6.1 Kaple Božího hrobu na Svatém kopečku u Mikulova	31
6.1.1. Prameny a literatura	31
6.1.2. Historie.....	32
6.1.3. Popis a rekonstrukce.....	33
6.1.4. Otázka datace	35
6.1.5. Vlivy.....	37
6.1.6. Význam	39
6.2 Kaple Božího hrobu při kostele sv. Václava na Novém Městě Pražském.....	40
6.2.1. Prameny a literatura	40
6.2.2. Historie.....	41
6.2.3. Popis a rekonstrukce.....	43
6.2.4. Kaple Božího hrobu a Karel Škréta.....	46
6.2.5. Význam	48
6.3 Kaple Božího hrobu při bývalém konventu františkánů U sv. Bernardina s kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie v Olomouci	49
6.3.1. Prameny a literatura	49
6.3.2. Historie.....	50
6.3.3. Otázka datace	51
6.3.4. Popis a rekonstrukce.....	52
6.3.5. Krypta.....	55
6.3.6. Kaple Panny Marie ustavičné pomoci	56
6.3.7. Význam	57
6.4. Kaple Božího hrobu v Římově.....	59
6.4.1. Prameny a literatura	59
6.4.2. Historie.....	60
6.4.3. Popis a rekonstrukce.....	62
6.4.4. Vlivy.....	63
6.4.5. Význam	64
6.5. Kaple Božího hrobu při kapucínském kostele sv. Josefa v Chrudimi.....	65
6.5.1. Prameny a literatura	65
6.5.2. Historie.....	65
6.5.3. Popis a rekonstrukce.....	69
6.5.4. Křížová cesta	70
6.5.5. Význam	71

6.6. Kaple Božího hrobu na Kvíčku u Slaného	73
6.6.1. Přehled pramenů a literatury	73
6.6.2. Historie.....	74
6.6.3. Popis a rekonstrukce.....	75
6.6.4. Otázka reliéfů	80
6.6.5. Otázka původu	82
6.6.6. Otázka architekta.....	84
6.6.7. Význam	85
6.7. Kaple Božího hrobu v Mimoňi	87
6.7.1. Prameny a literatura	87
6.7.2. Historie.....	88
6.7.3. Popis a rekonstrukce.....	90
6.7.4. Otázka architekta.....	92
6.7.5. Vlivy.....	94
6.7.6. Cesta Jana Putze z Adlerthurnu do Jeruzaléma	96
6.7.7. Význam	98
6.8. Kaple Božího hrobu při kostele sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích	99
6.8.1. Prameny a literatura	99
6.8.2. Historie.....	99
6.8.3. Popis a rekonstrukce.....	100
6.8.4. Typologie	103
6.8.5. Význam	104
6.9. Kaple Božího hrobu při křížové cestě ve Starém Hrozňatově.....	105
6.9.1. Prameny a literatura	105
6.9.2. Historie.....	106
6.9.3. Popis a rekonstrukce.....	107
6.9.4. Otázka architekta.....	110
6.9.5. Procesí.....	113
6.9.6. Význam	113
6.10. Kaple Božího hrobu ve Voticích.....	115
6.10.1. Prameny a literatury	115
6.10.2. Historie.....	116
6.10.3. Popis a rekonstrukce.....	118
6.10.4. Kaple Božího hrobu ve Voticích a Slánská skupina.....	121
6.10.5. Otázka původu	122
6.10.6. Areál hřbitova.....	123
6.10.7. Význam	123
6.11. Kaple Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla v Drahorazi	125
6.11.1. Literatura a prameny	125
6.11.2. Historie.....	126
6.11.3. Popis a rekonstrukce.....	127
6.11.4. Otázka architekta a vlivů.....	130
6.11.5. Liturgie.....	132
6.11.6. Význam	134
6.12. Kaple Božího hrobu u sv. Anny Na Vršíčku u Horšovského Týna	135
6.12.1. Prameny a literatura	135
6.12.2. Historie.....	135
6.12.3. Popis a rekonstrukce.....	136
6.12.4. Otázka vlivů a autorství kaple	138
6.12.5. Otázka architekta	139
6.12.6. Kaple Božího hrobu jako rodová hrobka.....	140
6.12.7. Špitál u kaple Božího hrobu	141
6.12.8. Význam	142

6.13. Kaple Božího hrobu při dominikánském kostele sv. Michala v Brně	143
6.13.1. Prameny a literatura	143
6.13.2. Historie.....	143
6.13.3. Popis a rekonstrukce.....	144
6.13.4. Otázka architekta.....	146
6.13.5. Význam	147
6.14. Kaple Božího hrobu – Kalvárie Ostré	148
6.14.1. Prameny a literatura	148
6.14.2. Historie.....	149
6.14.3. Popis a rekonstrukce.....	151
6.14.4. Otázka architekta.....	153
6.14.5. Význam	155
6.15. Kaple Božího hrobu při poutním areálu Kalvárie u Jaroměřic u Jevíčka	156
6.15.1. Prameny a literatura	156
6.15.2. Historie.....	157
6.15.3. Popis a rekonstrukce.....	158
6.15.4. Vlivy.....	160
6.15.5. Otázka architekta.....	161
6.15.6. Význam	163
6.16. Kaple Božího hrobu při bývalém kostele sv. Petra a Pavla křížovníků – strážců Božího hrobu na Novém Městě Pražské	164
6.16.1. Prameny a literatura	164
6.16.2. Historie.....	165
6.16.3. Popis a rekonstrukce.....	166
6.16.4. Vlivy.....	167
6.16.5. Význam	169
6.17. Kaple Božího hrobu při augustiniánském klášteře sv. Rodiny v Havlíčkově Brodě.....	170
6.17.1. Prameny a literatura	170
6.17.2. Historie.....	170
6.17.3. Popis a rekonstrukce.....	172
6.17.4. <i>Jest prý to věrná kopie Božího hrobu jerusalémského.</i> ⁸	173
6.17.5. Oltář Pěti ran Kristových.....	175
6.17.6. Význam	176
6.18. Kaple Božího hrobu ve Vratěnině.....	177
6.18.1. Prameny a literatura	177
6.18.2. Historie.....	178
6.18.3. Popis a rekonstrukce.....	179
6.18.4. Vlivy.....	180
6.18.5. Význam	181
6.19. Kaple Božího hrobu při poutním areálu sv. Antonína Paduánského v Pičíně	182
6.19.1. Prameny a literatura	182
6.19.2. Historie.....	182
6.19.3. Popis a rekonstrukce.....	184
6.19.4. Význam	185
6.20. Kaple Božího hrobu na Petříně v Praze	186
6.20.1. Prameny a literatura	186
6.20.2. Historie.....	187
6.20.3. Popis a rekonstrukce.....	189
6.20.4. Vlivy.....	191
6.20.5. Význam	192
6.21. Kaple Božího hrobu ve Slezských Rudolticích¹	194
6.21.1. Prameny a literatura	194

6.21.2. Historie.....	194
6.21.3. Vlivy.....	196
6.21.4. Význam.....	197
6.22. Kaple Božího hrobu u cyriáckého kláštera na Starém Městě Pražském.....	199
6.22.1. Prameny a literatura.....	199
6.22.2. Historie.....	200
6.22.3. Popis a rekonstrukce.....	201
6.22.4. Význam.....	202
6.23. Kaple Božího hrobu na Křížovém vrchu ve Šluknově.....	203
6.23.1. Prameny a literatura.....	203
6.23.2. Historie.....	204
6.23.3. Popis a rekonstrukce.....	205
6.23.4. Vlivy.....	206
6.23.5. Význam.....	207
6.24. Kaple Božího hrobu na Křížové hoře u Jiřetína pod Jedlovou.....	208
6.24.1. Prameny a literatura.....	208
6.24.2. Historie.....	208
6.24.3. Popis a rekonstrukce.....	210
6.24.4. Otázka vlivů.....	213
6.24.5. Procesí.....	214
6.24.6. Význam.....	215
6.25. Kaple Božího hrobu při poutním kostele Panny Marie Vítězné na Bílé hoře.....	216
6.25.1. Prameny a literatura.....	216
6.25.2. Historie.....	217
6.25.3. Otázka datace.....	218
6.25.4. Popis a rekonstrukce.....	219
6.25.5. Vlivy a otázka architekta.....	221
6.25.6. Význam.....	222
6.26. Kaple Božího hrobu v Liberci.....	223
6.26.1. Prameny a literatura.....	223
6.26.2. Historie.....	224
6.26.3. Popis a rekonstrukce.....	225
6.26.4. Vlivy.....	227
6.26.5. Otázka autorství spisu <i>Gruendliche Beschreibung des in der Stadt Reichenberg Buntzlauer Creyses neu-erbauten Heiligen Grabes</i>	228
6.26.6. Význam.....	229
7. ZÁVĚR.....	231
8. POZNÁMKY.....	234
9. PRAMENY.....	288
10. LITERATURA.....	299
11. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	311

1. ÚVOD A VYMEZENÍ

Cílem této diplomové práce je zmapovat fenomén kaple Božího hrobu v Čechách a na Moravě včetně české části Slezska v období baroka. V následujících kapitolách se pokusím na jednotlivých příkladech postihnout jeho historii a jmenovat hlavní činitele stojící za jeho šířením. Předpokládal jsem, že při zpracování tohoto spíše obecnějšího tématu půjdu cestou již vyšlapanou, ale s podivem jsem si během narůstajícího množství zjištěných archivních pramenů, knihovních výpůjček a zkušeností z terénu uvědomil, že vstupuji na dosud neprobádané území. Nejenže v českých moderních dějinách umění k tématu chybí hlubší studie, ale svým způsobem neexistuje ani soustavnější bádání napříč, tj. doposud nebyly komplexněji řešeny např. otázky jeho kulturního, historického či teologického významu apod. Určité vhledy do tématu lze zaznamenat v paralelní linii studia historizující architektury (barokní gotiky), na jejímž počátku stála práce Zdeňka Wirtha z roku 1908. Roztříštěnost, neúplnost a často i nepřesnost, s kterými jsem se od počátku setkával a které až v posledních letech narušily diplomová práce Ivany Melicharové – Panochové o negotických historismech (1998) a školní projekt Kaple Božího hrobu v Liberci pod vedením Milana Svobody (2008), mě utvrdila v úsilí, pokusit se téma sjednotit do jasně vytyčených mezí. Tak, abych položil pevné základy pro následná bádání, soustředil jsem se především na detailní studium a mapování nejstarších pramenů a literárních zdrojů, doplněných i o novější příspěvky převážně zahraničních badatelů. Pro práci je stěžejní katalog sestávající z 26 doposud nalezených objektů, který si ovšem neklade nárok na úplnost. Problematiku každé kaple vymezují samotnou historií objektu v návaznosti na mecenát, řádové prostředí a místo založení. Pokud archivní prameny dovolovaly, překročil jsem časové ohraničení tématu o reflexi historie 19. a 20. století. V převážné většině jsou dnes kaple po celkových opravách iniciovaných od 90. let minulého století. I přesto je zvláště interiérová část pro hodnocení původní podoby stále značně nečitelná. Na základě zevrubných popisů se snažím rekonstruovat

původní podobu a vrátit kaplím alespoň slovy jejich dobové vybavení, které se až na několik málo výjimek dochovalo pouze v psaných inventářích. Na jednotlivých příkladech jsem se soustředil i na možné šířitele této historizující architektury, ať už z prostředí architektů, šlechty nebo představitelů řádů. Některé kaple byly a jsou zatíženy nepřesnými interpretacemi, snažil jsem se kritickou komparací s archiváliemi a dobovou literaturou stavby očistit. Logickým a zcela nezbytným krokem bylo rozšíření problematiky vlivů, které lze na kaplích sledovat, i na okolní země jako jsou Bavorsko, Horní Lužice, Slezsko, Malopolsko nebo Dolní Rakousko. A tímto přesahem pak reflektovat i dlouhodobý zájem zahraničních badatelů o kaple Božího hrobu. Při této příležitosti je nutné vyzdvihnout zvláště dnes již klasické dílo lipského profesora Gustafa Dalmana *Das Grab Christi in Deutschland* z roku 1922, diplomovou práci Veroniky Mayr *Heilige Grabes in Österreich*, kterou obhájila na univerzitě v Innsbrucku v roce 2002 a v neposlední řadě zásadní publikaci Michaela Rüdiger *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem in der Zeit von Gegenreformation und Barock*, v které autor poprvé analyzoval problematiku kaplí Božího hrobu ve střední Evropě, včetně prvního pokusu o topografické a historické zařazení staveb postavených v Čechách a na Moravě do středoevropského měřítka. Právě na Rüdigerově textu, i přes odborné konzultace a často objevené souvislosti, je nejvíce zřejmé, že autor pro část určenou českým a moravským kaplím opakovaně narážel na neprobádané téma a že práce trpí nedostatkem přesnějších informací. Tuto jasně čitelnou mezeru se pokouším předkládaným textem alespoň částečně vyplnit, resp. na zmíněnou práci navázat odpověďmi na otázky, zda-li kaple Božího hrobu v Čechách a na Moravě, o kterých se doposud prakticky nic neví, které opomíjí odborná literatura, a které jsou zaneseny vrstvami dezinterpretací a falešných soudů, a často vřazené do chybných obecných souvislostí, mají vůbec vlastní historii, zda-li lze z pramenů rekonstruovat jejich význam, ať liturgický, politický či umělecký. Jakou stavby sehrávaly roli v době baroka, a zda-li se v tomto období jejich úloha posouvala či měnila.

Pro širší pojetí pojmu Boží hrob je tématem práce pouze kaple Božího hrobu, tedy stavba, která má svůj předobraz v kapli postavené uprostřed chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě. Tedy pouze stavby, které většinou použitých prvků vytváří podobu blízkou a charakteristickou pro jeruzalémský vzor. Toto vymezení je platné pro všechna katalogová hesla. Pokud by u některého mohlo dojít k jiné interpretaci, tj. např. pojmání Božího hrobu jako oltáře připravovaného a zdobeného v kostelech o Velikonočním týdnu nebo prostoru, který je pro přítomnost kaple Božího hrobu nazýván celý Božím hrobem (heslo kaple Božího hrobu při kapucínském kostele v Chrudimi apod.), jasně je definuji a odděluji. S krátkým odbočením do doby konce 16. století látku ohraničuji na jedné straně počátkem třicátých let 17. století, tj. pravděpodobnou výstavbou kaple Božího hrobu na Svatém kopečku u Mikulova a na druhé nařízením císaře Josefa II. z poloviny osmdesátých let 18. století, kterými se české prostředí postupně sekularizuje. Pro časové vymezení tématu je nutné přihlížet i na stavební vývoj samotné jeruzalémské kaple. V roce 1555 Bonifác ze Zadaru přestavěl kapli Božího hrobu v Jeruzalémě do podoby, která se v Českých zemích v době baroka v různých obměnách aplikovala nejčastěji. V roce 1808 zasáhl chrám Božího hrobu požár, který také způsobil rozsáhlé poškození kaple. Ten si vyžádal její kompletní přestavbu do zcela nové podoby, kterou známe dnes. I v takto širěji ohraničeném paralelním období však lze najít výjimky s přesahy do doby před rokem 1555. Teritoriální vymezení, jak už napovídá i název práce, je vztáhnuto pouze na Čechy, Moravu a České Slezsko. Ostatní země pod Korunou českou jako Kladsko, taktéž Horní Slezsko (obě území anektována v roce 1742 Pruskem), ale i Horní Lužici, která v té době formálně patřila stále pod země Koruny české, svými příklady kaplí do práce nezahrnuji. To ovšem neznamená, že bych od těchto staveb zcela abstrahoval, zvláště kaple v lužickém Zhořelci svým vlivem politické hranice překračovala a nelze ani ji ani další mimo vytyčené země proto opomíjet.

2. HISTORIE KAPLE BOŽÍHO HROBU V JERUZALÉMĚ

Události spojené se skalním hrobem Kristovým mají pevnou oporou v Novém Zákoně. V den kdy Kristus zemřel na kříži, požádal jeho učedník Josef z Arimatie velekněze Piláta o Kristovo tělo. Pilát svolil a Josef spolu s Nikodémem (Jan 19,42) tělo omotali plátnem, uložili do již připraveného hrobu vytesaného do skály a místo zakryli velkým kamenem. Podle Matouše (27,61) se pohřbu účastnila Máří Magdaléna a Marie, Josefova matka. Na radu velekněží a farizejů nechal Pilát hrob hlídat, aby tak vyvrátil Kristova slova o jeho vzkříšení. Chtěl také zabránit odcizení těla Kristovými stoupenci, kteří by poté prázdný hrob využili k hlásání Kristova vzkříšení z mrtvých. Pilát nechal hrob kněžími také zapečetit. V sobotu k hrobu přišly tři ženy: Máří Magdaléna, Marie, matka Jakubova, a Salome s vonnými mastmi. Z nebe přitom sestoupil anděl a odvalil kámen bránící hrobu a usedl na něj. Ženám, které se přesvědčily, že hrob je opravdu prázdný, pokynul, ať tuto zprávu zvěstují dále Kristovým učedníkům. Jan popisuje tyto události ze všech evangelistů nejpodrobněji. Jejich průběhem se od ostatních také nejvíce liší. Prázdný hrob našla první Máří Magdaléna, která uvědomila nejprve Petra a Šimona, kteří u hrobu uvěřili slovům svého učitele. Po jejich odchodu spatřila Marie dva anděly sedící na místě Kristova těla, jednoho u hlavy a druhého u nohou (Jan 20,12). Ve stejnou chvíli se u hrobu objevil Kristus jako zahradník. Máří Krista po chvíli poznala a chtěla se ho dotknout. Ten však prohlásil: *„Nedotýkej se mne, dosud jsem nevystoupil k Otci. Ale jdi k mým bratřím a pověz jim, že vystupují k Otci svému i Otci vašemu a k Bohu svému i Bohu vašemu...“*

Kristův hrob situovaný za městskými hradbami posléze splýnul s hranicemi města Jeruzaléma a v době, kdy město ovládali Římané, zde bylo založeno rumiště. Ve čtvrtém století při své cestě do Jeruzaléma našla sv. Helena na místě Golgoty oltář zasvěcený Venuši. Ten nechala strhnout a území kolem vyčistit. Při těchto „archeologických“ pracech měla nalézt vedle kříže i Kristův hrob. Syn Heleny císař Konstantin zde založil pětিলodní baziliku s atriem, kterým se vstupovalo

do kruhového závěru vystavěného kolem Kristova hrobu. Samotná skála s hrobem byla obestavěna kruhovou edikulou se sloupky ústící do otevřené předsíně.¹

V této podobě se i přes vypálení chrámu Annastasis Peršany v roce 614, dobytí Jeruzaléma Araby v roce 638, ničivým zemětřesením na počátku 9. století a dalším nájezdem v 9. století dochovala až do roku 1009, kdy Egyptský kalif al-Hakim bi-Amr Allah nařídil správci města Ramly Yarukovi srovnat se zemí chrám Zmrtvýchvstání včetně kaple Božího hrobu. Svatyni se podařilo zcela rozbít, a to doslova, zachována jsou svědectví o tesání hrobové skály železnými kladivy apod.² Již tři roky po zboření chrámu a kaple se přistoupilo k jejich obnově. Snad již kolem roku 1027 kaple znovu stála a chrám byl postupně rekonstruován až do poloviny následujícího století. Na místě Kristova hrobu vyrostla samostatná zděná architektura, která již nesplývala se skalním výběžkem. Byzantští stavitelé téměř dodrželi původní půdorys, když kapli, resp. hrobovou komoru vystavěli na půdorysu dvanáctiúhelníku, jehož tři strany byly začleněny do předsíně s třemi vstupy - jedním v hlavní ose z průčelí a dvěma po stranách. Kapli obíhala slepá arkáda se segmentovými oblouky o osmi sloupcích a na plochou střechu nasedala baldachýnová edikula. Doposud převládal názor, že křižáci, kteří v roce 1199 dobyli Jeruzalém, našli kapli Božího hrobu zbořenou a výše uvedený tvar ji vtiskli právě oni. Martin Biddle na základě kritického hodnocení dobových i pozdějších svědectví, se nedomnívá, že v té době architekti razantním způsobem do stavby vůbec zasahovali, kromě osazení kupole postříbřenou sochou Krista. Na konci 12. století bylo uzavřeno mezi Richardem I. králem Anglie a Saladinem, který v roce 1187 dobyl Jeruzalém, příměří, jež opravňovalo poutníky svobodně cestovat k Božímu hrobu. Správu nad kaplí ovšem držel stále Saladin. V roce 1244 dobyla město chórezemská vojska.³ Jeruzalém vyplenila a poškozena zůstala také kaple. Od počátku 14. století nad ni přebral správu žebrový řád františkánů. Kaple byla udržována v ne příliš dobrém stavu až do poloviny šestnáctého století. O tom, jak stavba vypadala v této době, si můžeme udělat představu na základě dochovaných svědectví i českých cestovatelů (viz následující

kapitola). V roce 1555 přistoupil Bonifác z Dubrovníka, toho času kustod františkánské provincie v Jeruzalémě, za podpory papeže Julia III. k rozsáhlé přestavbě. Finančními prostředky přispěl také císař. Pomoc Karla V. organizoval jeho vyslanec v Benátkách Francisco Varga. K celkové rekonstrukci byl z velké části použit materiál z původní stavby. Úpravy se projeví v půdorysu, který se z téměř kruhového tvaru díky plně začleněné předsíni přeměnil na podkovu. Do kaple se vstupovalo již jen jedním vchodem v hlavní ose. Oba postranní vstupy nebyly obnoveny a místo nich byly do zdiva proraženy tři okenní otvory osvětlující předsíň. Presbytář kaple zvýrazňovala slepá arkáda lomených oblouků a v tomto gotickém duchu byla postavena i nová baldachýnová edikula oproti předchozí vyšší a výtvarně výraznější. Obnoveny byly také protažené sokly – lavice strážců hrobu v průčelí. K západní straně byla opět přisazena kaple, o které františkán Elzear Horn napsal: „*Křesťané za papeže Pia V vedli válku proti Turkům a díky pomoci požehnaného Pana zvítězili u Lepanta, kde Turkové ztratili 30000 mužů, všichni menší bratři žijící v Jeruzalémě, Betlémě a Ain-Karemu byly odvedeni do Damašku, a uvrženi do vězení na téměř tři roky. nicméně Koptové se chytli příležitosti protože zde vlastně nebyl nikdo, kdo by mohl významněji zasáhnout proti, a postavili tuto chýši na Hrobě...*“⁴ Ve skutečnosti je západní přístavba zaznamenaná již před rokem 1555, a to i v popisech českých poutníků do sv. Země, kteří tak referují o kapli rozdělené na tři části. Poprvé je koptská svatyně zmíněna již v roce 1102-1103 a pravidelně se objevuje na v Evropě dostatečně známých rytinách včetně Reuwichovi z roku 1483. Podoba, kterou stavbě vtisknul Bonifác ze Zadaru, se stala hlavním předobrazem pro kaple Božího hrobu stavěné v Čechách a na Moravě v době baroka. V roce 1808 postihl chrám Božího hrobu ničivý požár, během něhož se na kapli zřítla část kupole. Kaple musela být postavena od základu znovu. Její forma sice držela ustálený charakter známý od poloviny 11. století, ale od výtvarného pojetí Bonifáce z Radugy se zcela odvrátila.

3. CESTOPISNÁ LITERATURA A JEJÍ VZTAH A VLIV NA HISTORIZUJÍCÍ ARCHITEKTURU KAPLE BOŽÍHO HROBU V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

České putování do Svaté země, které v psané podobě přenášelo popisy kaple Božího hrobu Českým zemím, pravděpodobně inicioval Martin Křivoústý, který putoval do Palestiny v 1490. Svou cestu popsal latinsky. Text byl záhy přeložen do češtiny. Křivoústého záznam je založen na precizním popisu, který se ale nevymyká jiným, dobovým textům: *„Zase pak sstupuje, navracuje se na popravištné místo, potom jíti jest v témž kostele k hrobu Páně vedlé toho místa, kdež byl mazán, když byl složen s kříže, a lehký jde měřil sem kroky od popravištného místa až k hrobu božímu a naměřil sem krokův 70te, a jest hrob skůro s půl kostela, hledíce k šíři, ale ne k dlúhosti. A jest díra veliká nad hrobem ustavena / místo voken v tom kostele, a jest hrob ku podobenství jeskyně, jako tam byl obyčej pochovati Židům, neb jest ještě velmi mnoho těch hrobův okolo Jeruzaléma podobných k hrobu Kristovu, i velikých i menších, a někde sou dva aneb tři spolu a jest jíti z jednoho do druhého jako jednoho sklepu do druhého, nebo jakž oni vypravují, nejprv se pochovali v tom, kterýž byl zadnější sklípek, v předním sklípku přijduce plakali, a když onen zadnější byl celý mrtvých lidí plný, tehdy kladli v předějiním sklípku a plakali napřed v místě pláči připraveném. Ale hrob Kristův jeden jest, ale však několik lidí můž do něho vjíti, jako šest nebo sedm, a také mohl by několik lidí v něm pochovati, a takým obyčejem jest připravený, že jítí do něho jest úzké a vcházejíce musí se člověk dobře skloniti když pak vejde v hrob, můž se dobře sprostiti, neb ruku nad se můž vztáhnouti a ještě nedošáhne vrchu, a jest hrob, jako by byl nějaký sklípek a všechn vytesaný a skály jako nějaká malá kaplička a jest kámen v něm ku podobenství oltáře při jedné straně, kdežto byl položen Kristus. A ten kámen, na němž byl položen Kristus, jest místo oltáře, kněží mše svaté na tom kameni slouží; nebo i já také po třikrát mši sloužil sem. Nyní pak kámen ten, na němž ležel Kristus, na kterémžto slouží mše svaté, ten kámen jest obložen pulírovaným kamenem, aby*

jeho poutníci netloukli, chtě jeden každý z nich něco míti z hrobu božího...“¹

V té době cestoval do Svaté země i Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (1461–1510). Jeho záznamy se v kompletním podání však nedochovaly. Víme pouze o několika odkazech v jiných jeho textech, které se ale kaple Božího hrobu netýkaly.

Jeho starší bratr Jan Hasištejnský se do Palestiny vypravil záhy v roce 1493 a kapli popsal následovně: *„Dále šli jsme ku kapličce Božího hrobu, jež jest odtud 30 kročejův, a když nám ji potom otevřeli, chodili jsme do ní po dvou, po třech najednou. A tu každý z nás spěl tam, některý páteř, šli jsme ven, a jiní tam. Kaplička ta jest okrouhlá, vůkol mých 20 sáhův, a všecka bílým hladkým mramorem všude obdělána a zklenutá, nemajíc žádného okna. Když se do ní vchází, přečdní dvěře jsou větší a širší, jako sic u komor bývají, dřevěné a hrubým stukverkem vykládané; z za nimi jest sklípek málo prostranný, že nejvýš 12 osob v něm státi může, a tu leží kámen čtverhranný, na půl lokte ztlouští, na němž anděl seděl, když Marie ke hrobu jest přišla. Potom jsou druhé dvěře, asi dvou loket zvýši a sedm čtvrtí lokte na šíř, jimiž sehna se dále jíti můžeš, do druhé kapličky ještě menší, že jedva tu státi možno 6ti lidem. Hned po pravé ruce vedle těch dveří jest oltář z bílého mramoru hladce pulerovaný, pod nímž teprv nalézá se pravý hrob Boží. Nad oltářem hoří 11 lamp. Jindy i tento pravý hrob Boží poutníkům ukazovali; leč tito berouce s sebou nože a dýky, ulamovali sobě kusy veliké, co se každému zdálo; proto takové ukazování potom přestalo, sic by Boží hrob již dávno byli roznesli, že by tu nic nezůstalo. Kdož tedy hrob ten chce viděti, musí k tomu zvláštní dovolení míti od kvardiana z hory Sion, kterýž tím vládna, má klíče od toho, v čemž ale zřídka jen a málokterým hostům se propůjčuje. Bosák, který nás vodil, pravil mi, že před 5 lety byl uvnitř s kvardiánem, a takto mi svaté to místo vypsál, poukázav na kámen, příkrývající vchod, jímž se po několika stupních tam sstupuje: Nejprve jest mříž ze železná, která se zamyká, a teprv za ní jest opuka, zšíří asi půl druhého lokte, a dlouhý jako ten oltář navrch, totiž půl třetího lokte a málo více. Tak ohledavše tato místa, spali jsme jedni, a druzí se toulali a ohledávali chrám uvnitř, i také místa těch rot zlých*

křesťanův, dívající se jim a poslouchající, kterým obyčejem a řádem modlitby své vedou.“²

V letech 1491–1492 podnikl cestu do Palestiny Martin Kabátník, český bratr žijící v Litomyšli. Jeho zápisy vyšly tiskem až v roce 1539 pod názvem *Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusaléma a Kaira: „A odtud jsme šli k Hrobu Pana Krysta, neb to miesto, na kteremž byl vkruizowan pak Krystus, a hrob hest obe w gedno klasterze blizko gedno od druhého. Hrob Pana Krysta z skaly samorstle a mramrowe vytesany gest a nezda se , by czo bylo v neiho opravowa, než jakž byl prwe udelan, nebo wnitrz, a gt ho malo w zemi; než nad zení muoz byti czlowicka zyší prostzednieo. Take gest swrchu czely, dwerze gsu do nieho male a okruhle, ze mi tam Bosak giti nedal, a take mi Bosacy prawili, že tam žádné nedadie, gedine sam kardyal Ten chodi a to nesczasto, než když putniko lama zíkalu pstrzed klaštera. Také v hrobu nic nenie ozdobeného, jako obyczeg w ginych zemiech magi ozdobowati leczikjakes svastosti , ale toho tam nenie. Ten klaster podobný gest kto, kterýž gt v S Jakuba, gedne zet nenie tak wysoky; a tak weliky zda mi se ze nenie; nez zdi a okny k to podobny gest dielany; okna gsu také vzsei, a nad Hrobě pana Krysta v wrchu kostela gest okno welike a okruhle, a tiem okne nayvetse gest swietlo do kostela. Také nad Hrobem pana Krista gest wazba (Věžka) na ctirzech slupiech wysoka, agest okruhla vdielana z roliczneho kamenie a to pro to okno, aby neteklo na hrob, neb gest to wšiecko klenute a bez krowow.³*

S patrně nejobsáhlejším líčením kaple se setkáváme v *Cestě z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny* Oldřicha Prefáta z Vlkanova (vydáno v roce 1563) v kapitole O spu sobu hrobu Božího vnitř a zevnitř: „Zevnitř jest věž, co by byla nějaká malá kaplička neb církvíčka, drobet okrauhlá a zvlášť z těch strán, kdež sama o sobě stojí a k jiným připojena není, jako proti poledni a půlnoci; a ta jest zvejší od země zevnitř kolo půl druhého látra [4 pražské lokty, asi 24 metrů], zšíří pak proti vejchodu, kudy dvěře do ní jsau, 10 noh a zdýlí 16 noh; nad tau kapličkau neb jeskyňkau Božího hrobu nahoře je ustavená vížka nevelmi vysoká, šestihraná, na 12 slaupích mramorových tenkých, a vždy dva a dva ti slaupové jsau spolu spojení, a tak jest jich všech 12,

ale rozdílně není jich než šest; na těch slaupích nahoře jest udělaný z dříví několikahranatý krovce, co by bylo překlenuto, a vnitř malovaní andělé zlatem a lazaurem; (...) Nahoře ten krovce, který na těch slaupích stojí, neb ta vížka jest přikrytá plechy olověnými; a ta vížka stojí pod tau okrauhlau dírau, která v krově jest, neb když prší, tehdy prší tau děrau na tu vížku a z té vížky teprv na zem do žlábkův kamenných; a tak kapličku neb jeskyňku Božího hrobu přikrejšv ta vížka, že na ní neteče; k té jeskyňce Božího hrobu jest připojená proti vejchodu sluonce jiná jeskyňka čtverhraná, do té jsau dvěře proti vejchodu; ta jest zšíří okolo 12 noh, zdýlí také 12, zvejší víc než látra, zevnitř se všech strán ozdobená táflemi mramorovými bílými. Nad tau jeskyňkau nahoře byla někdy ze tří strán římsa kamenná nevysoká, na slaupcích kamenných; jak znáti, díl jí ještě stojí proti poledni a díl zbořeno; jsú do té přední čtverhrané jeskyňky, která před jeskyňkau Božího hrobu jest, proti poledni vlámané neb vytesané dvě okna, pod tím jedním jsau dvě díře čtverhrané; ty okna a díry, tak hádám, že jsau proto udělané, aby se jimi mohly viděti dvěře Božího hrobu a ta strana hrobu proti vejchodu. A takový spuůsob má přední jeskyňka čtverhraná, která jest před tau Božího hrobu vejchodu. Potom zadu jest k ní připojená ta jeskyňka Božího hrobu, o které jsem nahoře položil, která jest drobet zevnitř okrauhlá; na polední stranu jsau k ní přistavení tři slaupkové kamenní, z bílého mramoru vytesaní, nevelicí, hranatí, jsauc jeden k druhému prampauchy nahoře spojení, a při zemi dole při nich stružka neb žlábek mramorový; též i z druhé strany proti puolnoci jsau také tři slaupci a žlábek (...) Na západní stranu k jeskyňce Božího hrobu jest opět jiná přistavená neb přidělaná kaplička co nějaká komuorka, a ta má zdýlí okolo 14 noh, na šíř pak proti západu má okolo 23 noh; od západu jsau do ní dvěře. A ta kaplička zadní jest zvejší více nežli látra, nahoře má na dva lokty zvejší mřížky dřevěnné okolo a na to střechu prkennau na stranu západní; kudy jsau do ní dvěře, má dvě okna, s každé strany dveří jedno, a v nich mřížky dřevěnné; též má proti poledni okna dvě: jedno veliké s mřížkau dřevěnnau, druhé malé s mříží železnau, nízké v rohu. Proti puolnoci má také 4 okna: 2 veliké s mřížkami dřevěnými a 2 malé s železnými. Jest ta kaplička vnitř klenutá a v ní oltář a drží ji křesťané

jacobité; v té jsem uvnitř nebyl, neb byla zavřená, než co jsem tam okny skrz ty mřížky hleděl. A tak stojí tři kaplice, jedna za druhau, samy o sobě prostřed toho placu (...) ta přední jeskyňka čtverhraná proti vejchodu, druhá jeskyňka Božího hrobu za ní a třetí ta zadní kaplička, kterau drží Jacobité. A tak jeskyňka Božího hrobu neb hrob Boží stojí prostřed těch dvau (...) tuto již položím, jaký spuosob má jeskyňka Božího hrobu neb Boží hrob vnitř, též i ta jeskyňka napřed čtverhraná. Před tau přední jeskyňkau, která jest proti východu, jsau s obau strán dveří zevnitř lavičky neb sedadla kamenné, na sáh zdýlí neb víc, zšíří asi dvau pídí dobrých, též od těch laviček a dveří té přední jeskyňky jest vejš trošku dlážděno mramorem nežli jinde okolo Božího hrobu, a to až k kuoru téhož kostela. Dvěře, které jsau proti vejchodu do té přední jeskyňky, jsau nevelmi veliké; a když jimi tam vejde, jest vnitř jeskyňka čtverhraná, dosti prostranná, co by asi do ní mohlo 12 osob vjíti aneb více. A ta jest tesaná nahoře okruhle, co valní sklípek, po stranách všudy vnitř ozdobená neb taflovaná tabulemi pěknými mramorovými, též dlažděná pěkně mramorem krom stropu neb vrchu, který jest všecken z celého kamene a skály vytesán, jak tehdáž byl za Pána Krysta. V té jeskyňce leží kus kamene čtverhraný, asi dvau pídí zdýlí, dvau zšíří, zvejší pak okolo čtyř pídí, a ten kus leží právě před dvěřci, kterými se jde do jeskyňky Božího hrobu, od dvěřec nedaleko. A to jest ten kus od toho kamene, kterým byly dvěře hrobové, totiž jeskyňky Božího hrobu, zavalený. Ostatek toho kamene jest na Huoře Syon na oltáři v kostelíku svatého Salvatora, kde byl duom Kajfášuo, o čemž napřed povědíno. Ten kámen odvalivše anděl Páně ode dveří hrobových, posadil se na něm, jakž o tom píše svatý Matouš evangelista v svém čtení. Sic v té přední jeskyňce nic jiného není, než okna jsau do ní, o kterých jsem napřed položil, když jsem ji zevnitř popisoval; ale málo tam jimi světla jde, protož jest vnitř dosti tmavá. Potom v též první jeskyňce jsau malé dvěřce proti vejchodu, kterými se jde do jeskyňky Božího hrobu, nízko při zemi a jsau tak auzké, nízke a malé, že člověk dobře se sehna tam sotva vejde; a ty dvěřce byly zavalené kamenem tím velikým. K kterým dvěřcuom přišedše Maryje někdy: »I kdo nám odvalí kámen ode dveří hrobových?« etc. A když těmi dvěřci malými tam vejdeš, tehdy vejde se

do jeskyňky Božího hrobu, v které tělo Krysta Pána položeno bylo; ta jeskyňka jest zdýlí málo víc než sáhu (rozuměj díl od vejchodu proti západu) a zšíří též asi sáhu, zvejší pak jest prostředku mne a pídi vejš, to jest tří loket pražských a pídi. Ta jeskyňka jest vnitř čtverhraně tesaná na čtyři úhly, co by byl malý čtverhraný valní sklípek, a všudy po všech stranách taflovaná a ozdobená mramorovými a alabastrovými pěknými taflemi, též dlážděná pěkně mramorem dole; ale vrch té jeskyňe neb strop jest tesaný okrauhle co valní sklípek, a ten jest z skály, tak jak byl tehdáž, když tělo Krysta Pána tam leželo. Do té jeskyňky Božího hrobu není žádného okna ani míry odnikudž, než hoří tam ustavičně ve dne i v noci několik mnoho lamp, v kterých pálí dřevěnný olej, to jest olivový; protož jest ta jeskyňka Božího hrobu vnitř černá a učaděná, a zvlášť vrch neb strop od světla a lamp, které tam hoří. V té jeskyňce Božího hrobu pak to místo, kde leželo tělo Krysta Pána, jest při stěně též jeskyňky puolnoční a jest to místo všecko ohražené mramorem čistým a má na dýl, jak jsem je měřil a míru toho ještě podnes mám, bezmála puol čtvrtá lokte pražského, zšíří pěti čtvrtí lokte, zvejší od země puol druhého lokte; a to jest tak co nějaký oltář, neb jest nahoře velikým kamenem mramorovým přikryté. Ač ta jest všecka jeskyňka slove hrob Boží, neb jest z skály samorostlé vytesaná, a všickni čtyři evangelistové ji hrobem jmenují a v ní tělo Krysta Pána leželo, ale však obzvláště a vlastně to místo v též jeskyňce, na kterém tělo Páně obvinuté v plátno položeno bylo, jest ohražené mramorem a jest co oltář neb hrob nějaký. (...) A tak jeden konec na dýl toho hrobu dotýká stěny jeskyňky proti straně vejchodní, druhý proti západní; mezi hrob a stěnu jeskyňky polední mohau tam vjíti čtyři osoby, stojíc vedlé sebe nad hrobem, totiž nad tím místem, které jest ohražené kamenem a jest co nějaký oltář. U puolnoční strany jeskyňky stojí archa dřevěnná, stará, učaděná od světla a lamp, které tam hoří, a na ní namalováno, jak ještě znáti, resurectio Christi, kterak Krystus Pán z hrobu vstává...“⁴ Oldřich Prefát z Vlkanova představil jeden z vrcholných textů své doby. Takto obsáhle pojatý popis kaple Božího hrobu není v dobové cestopisné literatuře příliš obvyklý. I přesto že Prefát navštívil chrám Božího hrobu ve čtyřicátých letech 16. století, tedy před celkovou obnovou, můžeme z textu vysledovat mnoho

detailů a prvků společných s podobou kaple Bonifáce ze Zadaru. Komparací výše zmíněných textů docházíme k závěru že tyto se od sebe v některých faktech liší. Například až Prefát uvádí okna v předsíni, která jeho předchůdci neviděli. Otázkou zůstává nakolik v líčení sehrála roli vlastní zkušenost, autorova paměť či dobové grafické přepisy, podle kterých autoři své texty, často až po několika letech po návratu, jistě upravovali, ale také stavební úpravy samotné kaple v Jeruzalémě. K poznání svatých míst přispěl i pražský tiskař Daniel Adam z Veleslavína, který v roce 1592, tj. tři roky po prvním vydání *Theatrum Terrae Sanctae* delfského kněze Christiana van Adrichem vydal jeho český překlad pod názvem *Vypsání města Jeruzaléma*, tj. titul, který je pramenně doložen jako přímá inspirace pro jezuitskou křížovou cestu ve Starém Hrozňatově, ale i například pro starší malopolskou Kalvárii v Zebrzydowicích.⁵ Christiaan van Adrichem však vylíčil město v době Kristova života, tedy bez popisů architektury kaple Božího hrobu. Jan Adam z Veleslavína publikoval také práci německého luteránského historika a kněze Heinricha Büntinga *Itinerarium Sacrae Scripturae* (první vydání v Helmstadtu, 1588) pod názvem *Putowani Swatych Nawssecku Swatou Biblj obogjho Zákona* v roce 1592.⁶ V Büntingově knize se popis kaple také objevuje.

Na Prefátův text, který nebyl později již v české literatuře překonán, se odvolává i často citovaná Kryštofa Haranta *Cesta z království Českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté* vydaná v roce 1608. Prefátův vliv je patrný i v kapitole o kapli Božího hrobu: „*Na místě pak hrobu aneb nad hrobem jest nyní kaplička aneb sklípek, v němž dotčený hrob boží jest; však proti východu připojen k ní jiná kaplička, jako nějaká síňka, se vně samým zevnitřním pohleděním nerozezná. Před tou přední kapličkou, kteráž jest proti východu, jsou s obou stran vně přede dveřmi kamenné lavice, půl čtvrtá lokte Pražského zdýli a tři čtvrti lokte zšíří. Na těch kdož chce posedí, zvláště z mnohých a rozličných řehol, muži i ženy z níže položených křesťanův, kteříž tam své náboženství dnem i nocí konají. Do té přední kapličky jsou dvěře neveliké proti východu; skrze něž když se vejde, vnitřek se vidí čtverhranný, šest kroků zdýlí, a tolik zšíří, a jest po stranách vnitř vůkol*

obložena, i na zemi pěkným mramorem podlážena. Klenutí svrchu jest z samé celistvé skály vytesané, tak jakž za času Krista pána bylo. Na zemi v té kaple leží kus kamene čtverhranného, tři čtvrti lokte Pražského zdýlí, tolik zšíří, a zvýší jednoho lokte, právě před dveřmi sklípku hrobu božího; pravili nám, že by na něm anděl páně seděti měl, když se po z mrtvých vstaní Marií ukazoval. Do té kapličky jsou proti poledni dvě okna, a jedna díra čtverhraná vytesaná, a ještě jedno okno na půlnoci, však přes to všechno nevelmi se tam svítí. Z té kapličky teprva jde se maličkými a nízkými dvírkami do jeskyňky hrobu božího pravého, a ty dvěře byly zaveleny tím velkým kamenem, o němž se Marie staraly, a mezi sebou pravily, řkouce: »Kdo nám odvalí kámen ode dveří hrobových?« Ten sklípek hrobu božího jest vnitř od východu proti západu zdýlí čtyry kroky, a zšíří tolikéž, zvýší pak v prostředku na půl čtvrti lokte Pražského. Po stranách jest obložený mramorovými a alabastrovými usy, a dlážený mramorem, ale vrch zůstává z samorostlé skály vytesaný, tak jakž byl za času Krista pána. Hrob Krista pána jest při stěně půlnoční té jeskyňky, zevnitř též pěkným bílým mramorem obložený, pro bezpečnost a zachování ho před poutníky i jinými tam vcházejícími, z nichž by každý po kousku od něho míti chtěl; a má dýlky mého vlastního měření tři lokty a jednu čtvrt Pražskou, na šíř pět čtvrtí lokte, výšky od země jeden loket a tři čtvrti. Na svrchu jest velikou mramorovou tabulí z celého kusu přikrytý, na níž mniši místo oltáře mši slouží a jí nehýbají. Do té jeskyňky hrobu božího není žádných oken, pročež krom lamp, kteréž tam dnem i nocí hoří a na železných prutích visí, žádného světla není; a jest obojí, i jeskyňka i sklípek přední, se tří stran vnitř i zevnitř okrouhle stavěna. Při tom staveníčku hrobu božího, na západní stranu k jeskyňce hrobu božího, jest jiná kaplička, co malá komůrka přistavená, ale v té jsem nebyl, a jsou jí v držení *Jacobitae*.“⁷ Ač Kryštof Harant oproti předchozím spatřil svatyni po její přestavbě v roce 1555, neshledáváme v jeho textu oproti přechozím žádných výraznějších odchylek, na základě kterých bychom nastalé změny mohli identifikovat. Harantův cestopis vydaný deset let po jeho cestě do Palestiny byl na dlouhou dobu posledním ryze českým líčením míst spojených s Kristovým životem.

Česká protobarokní literatura přinesla ještě jeden popis kaple Božího hrobu. Ovšem ne již z cesty do Středomoří, ale z putování do blízkého Bavorska, tedy ne jeruzalémské stavby, ale poprvé její multiplikace.⁸ Zmíněnou cestu podnikl v roce 1593 Bedřich z Donína (vydána v roce 1607), který se na svém putování k Loretě zastavil v Eichstättu: „*Město starodávní jest, ulice ouzké, předměstí velké má, řeka nevelká vedle města teče (...) Za městem kaplička jest a v ní hrob kamenný k podobenství tomu jerusalemskému, v kterém Pán Kristus pohřben a z kterého slavně třetího dne vstáti ráčil, což ti, kteří v Jerusalemě někdy byli a tam hrob Krista Pána viděli, svědčí. Kaplička okrouhlá jest, po starodávnu stavená, z ní se jde do jakés jeskyně nebo sklípku proti vejchodu slunce, v ní jsou malé dveře, kterými se jde do jeskynky Božího hrobu nízko při zemi a jsou tak úzké, nízké a malé, že člověk tam sotva vejde, a ty dveře byly zavalené kamenem tím velkým, k kterým dveřům přišedše Marie...*“⁹ Podle Panochové vyvolal Donínův rukopis ideový zájem o historizující architekturu v Čechách nastupujícího baroka, včetně kaple Božího hrobu.¹⁰ Odvolává se nejen na rodové prostředí samotného Bedřicha z Donína zámek Grabštejn, odkud je znám votivní obraz Panny Marie Altöttingkové, a který leží na cestě do nedalekého Zhořelce, ale také na Donínovu svatbu s Isoldou z Martinic, sestrou Jaroslava, jehož syn Bernard Ignác je považován za jednoho z nejdůslednějších propagátorů multiplikační architektury své doby. Hledání možných vlivů v uvedené literatuře pro šíření architektonických historismů, alespoň co se týče kaple Božího hrobu v Českých zemích, vyznívá nejednoznačně a zůstává v úrovni hypotézy, neboť nemáme k dispozici žádný dobový text spojený s touto stavbou, který by se na cestopisnou literaturu odvolával. Tento druh literatury byl ve své době značně oblíben a působil na své čtenáře ideově a podnětně. Jistě formoval i pojetí historismu Bedřicha Ignáce, ale jak vyplývá z katalogových hesel působily na historismus kaple Božího hrobu jiné důležitější faktory. Texty českých cestovatelů snad kromě Prefátova nemohly stát na počátku konkrétních realizací kaplí, neboť popisy v nich obsažené nepřinesly rozbor architektury natolik podrobný, aby na jeho základě bylo možno kapli vůbec postavit, nehledě na to, že v žádném

z výše uvedených cestopisů se neobjevil obraz jeruzalémské kaple včetně půdorysu, ať už autorský nebo převzatý ze starších tisků. Literatura 17.–18. století je charakteristická neutuchajícím zájmem o místa spjatá s Kristovým životem. Ryze cestopisné dokumenty začínají na počátku 17. stol. doplňovat architektonické traktáty líčící svatá místa v Palestině doprovázené zevrubnými plány, půdorysy a přesnými mírami. Jejich autoři většinou františkáni dlouhodobě žijící v Jeruzalémě jimi do Evropy přinášejí na rozdíl od citovaných děl větší přesnost a autentičnost. Mezi první patřil Bernardo Amico s *Trattato delle piante et imagini de i Sacri Edificii di Terra Santa* vydaným v Římě v roce 1609.¹¹ Ač v pramenech není Amicovo dílo pro kaple Božího hrobu v Českých zemích jako inspirační zdroj přímo doloženo, považujeme jej přesto za jeden z nejdůležitějších momentů pro šíření historismu ve střední Evropě. Z prostředí Čech a Moravy podobný titul nevzešel a ani nebyl do českého jazyka přeložen.

4. VÝVOJ LITERATURY 17. – 20. STOLETÍ

Vedle stále převažujících cestopisů se v 17. století setkáváme i s literaturou náboženskou. Ta reflektuje kapli Božího hrobu jako cíl zbožnosti věřících. Vzácně se nám v tomto duchu zachovala modlitební knížka *Fraytags Andacht Der Capellen des H. Grabs bey den Augustinern Baarfüssern zue S. Wentzel in der Newen Stadt Prag* vydaná v Praze Ludmilou Schyparzinovou v roce 1652.¹ Podobně jako u dalších tisků podobného zaměření převažuje i zde text modliteb nad úvodním slovem zasahujícím do historie. V první kapitole *Fraytags Andacht* týkající se nedávno založené kapli Božího hrobu u augustiniánů bosáků na Novém Městě Pražském lze vysledovat nejen pokus o hodnocení kaple jako stavby podobné té v Jeruzalémě, tj. podobně jako u Bedřicha z Donína vnímání její multiplikace, ale i zkratkový popis interiérové výzdoby. V rámci historismu to byly zejména kaple Panny Marie Loretánské, které v době převažujícího mariánského kultu na sebe vázaly nejen větší počet poutníků, ale v přímé úměře i texty spojené s mariánskými poutními místy. Například pro kapli v Hájku u Prahy se dochovalo několik tisků ze 17.-18. století věnujících se stavbě na obecném historickém pozadí Svatých chýší.² Ke kapli Božího hrobu srovnatelné množství dobové literatury nenajdeme. Až v polovině 18. století se objevily texty Johanna Carla Rohna, historika a kronikáře u cyriáků na Starém Městě Pražském, který nejen že komentuje podrobně obřad založení tamní kaple v roce 1749, ale poukazuje na samotný stavebně historický vývoj kaple Božího hrobu v období od Kristovy smrti, přes křížácké výpravy až k počátku novověku.³ Při příležitosti vysvěcení kaple v Liberci v roce 1772 sepsal pravděpodobně také Rohn do té doby nejpodrobnější pojednání o historii kaple Božího hrobu u nás dochované.⁴ Rohn vedle obligátního srovnání stavby s kaplí ve Zhořelci doplnil text i o plánek s podrobnou legendou. V prostoru Českých zemích tak mluvíme o jednom z prvních dokumentů, ač silně prodchnutým úctou ke Kristovým pašijím, který postihuje kapli komplexně v intencích nastupujícího osvícenství. Samotný popis kaple navazuje na dlouhou tradici českého renesančního cestopisu a

přiloženým plánkem včetně průčelních a bočních pohledů připomíná raně barokní architektonické traktáty. První topografie Jaroslava Schallera pro Čechy a Georga Wolného pro Moravu reflektují kaple Božího hrobu jen velmi okrajově. V pozdějších Wahnerových, Eichlerových nebo tiskem vydaných Sommerových topografií pro Čechy se popis kaple zužuje pouze na zakladatele, rok vysvěcení a dále nerozvíjenou větu „stavba postavena podle vzoru v Jeruzalémě.“ V místech, kde silně zakořenil kult Kristova utrpení, objevují se od poloviny 19. století snahy skrze velikonoční svátky hodnotit i tamní kapli Božího hrobu. Na adjektivech jako „zvláštní“ nebo „podivná“, kterými autoři častují stavbu kaple je patrné, že ve své době ji nebyly schopni zařadit do širších souvislostí. Opačně přistupuje ke kapli Božího hrobu kopidlinský děkan František Antonín Vacek. Texty o stavbě v Drahorazi nejenže zapojoval do vlastních kázání v postní době, ale i pravděpodobně poprvé v české literatuře se okrajově dotkl vlivů, které na architekturu mohly mít tištěné předlohy.⁵ Srovnával totiž drahorazskou svatyni s nalezeným obrázkem v knize deponované ve šlikovské knihovně v Kopidlně (viz heslo Kaple Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla v Drahorazi). Se zvýšeným zájmem o poznání místních dějin a památek se na konci 19. století téměř o každou dochovanou kapli staral místní okrašlovací spolek, který buď vlastními náklady nebo ve spolupráci s obecním zastupitelstvem ji nejen v duchu sílících projevů památkové péče opravil, ale inicioval i vydání monografie. V nich se začíná objevovat faktické poznámky, založené na pramenném poznání. V dobové topografické literatuře se ke kaplím přistupovalo i nadále pouze v lokálních významech, které jen málokdy překročily vlastní hranice. Tento trend byl typický i pro následující první polovinu 20. století, stavby nebyly komplexněji komparovány a spíše zůstávaly na okraji zájmu. Až dlouhodobé studium fenoménu historizmu, které shrnul Viktor Kotrba do knihy *Česká barokní gotika* v roce 1976 přineslo obecnější pohled na architekturu kaple Božího hrobu.⁶ Oživení zájmu o historii, kterou lze vysledovat na zvýšeném množství vydávaných reprezentativních publikací měst a obcí v devadesátých letech znamenalo často ne vždy přesné a kritické

hodnocení autorů rekrutujících se z místních pamětníků a historiků. Podobně tomu však bylo i v nemalé míře na úrovni odborníků - autorů stavebně historických průzkumů nebo restaurátorských zpráv (viz jednotlivá hesla katalogu). Přelom století přinesl několik důležitých studií, které reagovaly nejen na dlouhodobé bádání v otázce historizující architektury, jehož přehled rekapitulovala Ivana Melicharová – Panochová v diplomové práci o negotických historismech z roku 1998, a jehož výsledkem byl například i titul Jana Bukovského *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě* z roku 2000.⁷

Paradoxně badatelský dluh vůči kaplím Božího hrobu v Českých zemích splatil, alespoň částečně, německý historik umění Michael Rüdiger v knize *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem* vydané v roce 2003.⁸

5. ÚVOD DO GENEZE ARCHITEKTURY KAPLE BOŽÍHO HROBU V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

Na rozdíl od sousedních zemí se architektonický typ jeruzalémské stavby v Čechách a na Moravě objevuje až v době třicetileté války - ve třicátých, resp. čtyřicátých letech 17. století. První pokusy o zprostředkování podoby kaple Božího hrobu jsou známy pouze v písemné podobě výše zmíněných cestopisů. Jejich autoři s větší či menším úspěchem dokázali barvitě vylíčit Kristův hrob. Popudem k jejich popisům nebyly snahy o přenesení architektury zpět z důvodu její výstavby v co nejpřesnější podobě, ale spíše dlouhá tradice takto pojímaných cestopisů. Obsah těchto tisků většinou se navracející do dávné historie, souvisel spíše s dobovou reflexí a hodnocením odeznívajícího středověku. Právě z cestopisné literatury se dají zřetelně vyčíst touhy po objevech a komplexnějším poznání vzdálených míst známého světa. S rozvojem vědních disciplín se v 16. století buduje i silná tradice historiografie. Ne náhodou v jejích počátcích stál výše zmiňovaný Bohuslav Hasištejnský, který podnikl cestu do Palestiny v letech 1491-1492 a patrně tak inspiroval k putování i svého bratra Jana. Jak se přesvědčíme v jednotlivých heslech, stáli za pokládáním základních kamenů kaplí Božího hrobu vždy vysoce a všestraně vzdělané osobnosti vycházející z ideí humanismu. To ovšem platí pro architektonický historismus obecně, tedy i pro kaple loretánské, jejichž kult se u nás šíří od osmdesátých let 16. století Kryštofem ml. z Lobkovic a plně se jako stavební typ prosazuje ve dvacátých letech století následujícího. Kaple Božího hrobu se začíná prosazovat téměř současně. Jeden z prvních náznaků této architektury v Čechách nalezneme již na konci 16. století. Ve formě typickém polgonálně uzavřeném presbytáři kaple Božího hrobu zesíleném sloupovým slepé arkády byla zhotovena křtitelnice pro kostel sv. Gotharda v Brozanech nedaleko kláštera premonstrátek v Doksanech [1]. Nechal ji po svém návratu z poutě do Svaté země zhotovit Jiří Brozanský z Vřesovic (zemřel 1573) v upomínku na putování do Svaté země. Dochovaná křtitelnice svým tvarem jasně se hlásící ke tvaru jeruzalémské svatyně,

je uvnitř dutá a segmentovým portálkem lze nahlédnout dovnitř. Po levé straně je přidána i tumba, do které bylo Kristovo tělo položeno. Takto aplikovaný tvar křtitelnice je značně neobvyklý, ale v obecné rovině ikonografie kaple Božího hrobu nebude jistě ojedinělý.

6. KAPLE BOŽÍHO HROBU V ČECHÁCH A NA MORAVĚ - KATALOG

6. 1 Kaple Božího hrobu na Svatém kopečku u Mikulova

6.1.1. Prameny a literatura

Absence dobových zpráv, zevrubněji dokumentujících počátek výstavby křížové cesty na Svatém kopečku, znesnadňuje nejen přesné datování založení kaple, ale znejasňuje i obecný umělecko historický vývoj multiplikační architektury v Českých zemích. Moravská topografie Georga Wolného z roku 1856 tak hovoří pouze o kapli sv. Štěpána, která jako jediná ze staveb na Sv. Kopečku je archivně dostatečně podložená. Ostatně i další práce se věnují převážně křížové cestě jako celku. Až Theo Seifert v monografii *Die Bergkirche (Sebastianskirche) auf dem Hl. Berge bei Nikolsburg* se kaplí Božího hrobu zabýval podrobněji, včetně jejího datování.¹ V poválečné literatuře se řešila obecná otázka založení jednotlivých staveb a zastavení na Svatém kopečku. Nejdříve v roce 1946 Karel Jüttner v knížence *Poutní chrám na Svatém Kopečku u Mikulova* datoval stavbu do druhé poloviny 18. století, přičemž vycházel z textu Theo Seiferta.² V monografii *Mikulov* Václav Richter srovnal kapli v obvyklých „maurských„ formách s brněnskou stavbou u dominikánů.³ Kaple Božího hrobu je zmiňována i v monografii města *Mikulov, město ve kterém zpívají zvony* z roku 1998.⁴ Téhož roku Bohumil Samek ve druhém svazku *Uměleckých památek Moravy* o kapli Božího hrobu psal jako o novogotické přestavbě.⁵ Ze starší německé literatury čerpá Michael Rüdiger pro heslo Nikolsburg (Mikulov) v monografii *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem* z roku 2003.⁶ Nepřímo se stavebním vývojem na Svatém kopečku souvisí text Václava Hortvíka Nejstarší mikulovská vyobrazení ve sborníku *Jižní Morava* z roku 2004.⁷ Téma restaurování sochy Panny Marie z předsíně kaple stálo za bakalářskou prací Petra Vojáčka *Křížová cesta na Svatém Kopečku v Mikulově* v roce 2004, v které její autor shrnul dosavadní bádání stavebního vývoje

křížové cesty.⁸ V roce 2006 zveřejnila Milada Rigasová svůj příspěvek Přínos kardinála Františka Dietrichsteina pro krajinářské úpravy území mezi Mikulovem, Valticemi a Lednicí v *Mikulovském sympoziu*.⁹ K Dietrichsteinovu mecenátu v Mikulově Jiří Kroupa tamtéž a nejnověji Ondřej Jakubec v katalogu *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636), Prelát a politik neklidného věku* z roku 2008.¹⁰ Křížovou cestou, resp. kaplí Božího hrobu naposledy hodnotil Miroslav Koudela v článku Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta pro *Sborník Regionálního muzea* v Mikulově v roce 2008.¹¹

6.1.2. Historie

V roce 1623 byl položen základní kámen kaple sv. Štěpána na vrcholu kopce zvaného Svatý kopeček, který byl do té doby znám jako Tanzenberg (Taneční vrch). Stavbu založil kardinál František hrabě Dietrichstein majitel mikulovského panství jako poděkování Bohu za odvrácení morové rány sužující město Mikulov v roce 1622. František z Dietrichsteinu se v roce 1624 stal knížetem Svaté říše římské a téhož roku z Mikulova vytvořil svou rezidenci, kam z Olomouce přenesl biskupství. Od roku 1626, kdy byl kníže opět schopen finančně pokrýt svou stavební činnost, nechal na kopci upravit cestu pro poutníky a postupně přistavoval zděné kaple Kalvárie.¹² V roce 1631 byla u kaple sv. Šebestiána postavena zvonice. Jak vyplývá z následující kapitoly, předpokládáme v době mezi založením prvních kaplí křížové cesty a úmrtím kardinála, tj. mezi lety 1626–1636 i výstavbu kaple Božího hrobu jako posledního zastavení [2]. Následný stavební vývoj kaple v období 17. a první poloviny 18. století nedokážeme pro nedostatek archivních zpráv postihnout. V roce 1763 byly všechny kaple rekonstruovány.¹³ V té době pokračovala za podpory Karla Maxmiliána z Dietrichsteinu výstavba dalších zastavení a dne 1. září 1776 byla celá křížová cesta vysvěcena. Téhož roku byla, podle některých badatelů, vystavěna i kaple Božího hrobu.¹⁴ V roce 1786 bylo poutní místo josefínskými reformami zrušeno. Stavby sice zůstaly v soukromém držení Dietrichsteinů, ale nebyly až do druhé poloviny 19. století

opravovány. Poutníci se na Svatý kopeček začali vracet až od šedesátých let 19. století, kdy probošt August, svobodný pán z Bartensteinu zahájil opravy jednotlivých kaplí. Obnova si vyžádala náklady přes 20000 zl. Ty částečně hradila knížecí rodina. Bohumil Samek se domnívá, že v rámci těchto záchranných prací byla kaple Božího hrobu novogoticky přestavěna.¹⁵ V roce 1895 se křížová cesta stala majetkem druhé dcery Josefa Františka knížete z Dietrichsteina Alexandriny Marie z Dietrichsteinu, vdově po Alexandru z Mensdorff – Pouilly. V roce 1908 bylo opraveno přístupové schodiště ke kapli. V době před první světovou válkou v letech 1912–14 byl zřízen proboštem Karlem Menshengenem okrašlovací spolek, který měl za úkol se pravidelně starat o křížovou cestu a její okolí. Další opravy se kaple dotkly až v roce 1951. V současné době je objekt volně přístupný a zdevastovaný.

Již od počátků založení Kalvárie přicházelo na Svatý kopeček množství procesí i jednotlivých poutníků [3]. Dobu Pašijového týdne na Svatém kopečku vylíčil Theo Seifert: *„Během Velikonočního týdne po tři dny a tři noci a sice mezi Zeleným čtvrtkem a Bílou sobotou hořelo světlo ve dvanácti lampách v kapli Božího hrobu. Na Velikonoční pátek procesí vycházelo již před jedenáctou hodinou, neboť tento den probíhalo pět kázání a sice u kaplí č. 3, 6, 8, 12 a 14. U dvanáctého zastavení byla položena socha mrtvého Spasitele v životní velikosti na máry a šest mužů, kteří oděni v kající šat a v Kaifášovu helmici v žalu ji ukládají do kaple Božího hrobu. Tři takzvané sv. ženy, černě oděné tváře zakryty závojem šly hned za márami. Poté následovalo páté a poslední kázání, načež se zástup odebral zpět ke kostelu sv. Šebestiána...“*¹⁶

6.1.3. Popis a rekonstrukce

Pro kapli Božího hrobu nejsou známy žádné inventáře či popisy, podle kterých bychom mohli rekonstruovat její původní podobu a vybavení. Podélná stavba zakončená polygonálně uzavřeným presbytářem je stavěna ze smíšeného zdiva s převažujícím podílem cihel. Stavba je dnes nahrubo omítnuta. Vnější část presbytáře

zvýrazňuje slepá arkáda lomených oblouků nasedajících na řadu deseti pilastrů zakončených krychlovými hlavicemi.¹⁷ Neobvykle vysoké průčelí prolamuje v hlavní ose úzký portál s rovným nadpražím a segmentovým tympanonem. V rovině nadpraží vybíhají do stran po celé šířce čelní stěny dva jednoduché reliéfní pásy jednou zalomené. Oba symbolizují závory, kterými byl Kristův hrob uzavřen. Další symboliku nesou tři rámy v horní polovině průčelí. Středový obdélný rám představuje pečeť Pilátovu a boční pečetě kněží Anneáše a Kaifáše. Obvodové zdivo završuje výrazná korunní římsa dělená v půli pro vyšší presbytářovou část. Tomu je přizpůsobena střecha z pálených tašek, která je nad předsíní valbová a nad hrobovou komorou v podobě nízkého sedla. Nad kupolí zadní komory vystupuje kamenná baldachýnová edikula na půdorysu šestiúhelníku. Tu tvoří šest sdružených polosloupků spojených silnou kamennou obručí (prstencem) probíhající ve úrovni krychlových hlavic. Na ty nasedá šest lomených oblouků završených kladím. Římsu nad ní podpírají vždy čtyři kvádrové konzolky. Věžici završuje kupole. Zvýšeným prahem se vstupuje do předsíně. Vnitřní uspořádání stavby kopíruje vzor převzatý z jeruzalémské kaple. Prostor Andělské kaple je utvářen obvodovými zdmi na půdoryse obdélníka s půlkruhově zakončenou východní stranou. V klenbě se atypický tvar půdorysu odráží ve valené klenbě s hřebenem v hlavní ose, která přechází do konchy. Předsíní neosvětluje žádné okno.¹⁸ V ose kaple je situován portálek s nízkým nadpražím (výška cca 60 cm), kterým se vstupuje do zadní hrobové komory. Nad portálkem je do zdi proražen otvor čtvercového profilu, kterým byla zadní prostora odvětrávána. Obvodové stěny zvýrazňuje iluzivní malba kamenného zdiva doplňovaná o florální motivy. Klenba pak představuje pro převažující modrou barvu klenbu nebeskou. V předsíní stála socha Panny Marie Bolestné.¹⁹ Zadní prostor hrobové komory vychází z čtvercové základny. Jeho stěny vyrůstají do pro tuto architekturu nestandardní výše (cca 455 cm) až k tamburu, na který nasedá kupole. Na vnitřních stěnách a v kopuli se zachovaly stopy po umístění železných háků nesoucích kladky a očka pro provlečení provazů, na jejichž koncích byly zavěšeny olejové lampy osvětlující na určité svátky Boží hrob. Věřící se ocitali

v potměšlém prostoru dotvářeném nástěnnými malbami s iluzivní architekturou kamenných kvádrů růžového mramoru. Neznámý sochař vytesal polychromovanou sochu ležícího Krista na lůžku do jednoho kusu kamene částečně zapuštěného do podlahy a situovaného naproti vstupnímu portálku. Kristova hlava tak nesměruje podle dobových popisů na východ, ale na sever.²⁰ Nad Kristem nebyla umístěna hrobová deska, tak typická pro většinu pozdějších příkladů. Imitace kamenného zdiva hrobky doplňoval nad sochou zdobný malovaný rokokový rám flankovaný dvěma iluzivními pilastry.²¹ Do vnitřního pole rámu byl pravděpodobně zavěšován oltářní obraz. Stěny hrobky vystupují do dvou třetin obvodových zdí, kde přechází do dnes fragmentárně zachovaných krajinných výseků snad doplňovaných o figurální motivy. Kupole, v které je dodnes zřetelná modrá barva snad představovala nebeskou báň. Podlaha obou místností je složena z vápencových dlaždic. Pro snazší přístup, zpevnění a vyrovnání skalního podloží byla kaple postavena na nevysoké kamenné rampě, na jejíž západní straně vyrostlo schodiště s 33 stupni z obou stran chráněné zídka.²² Kaple je orientovaná na osu východ západ a pro pohled od zámku otevírá své západní průčelí. Z fotografií pořízených v první polovině 20. století je zřejmé, že okolí kaple bylo do té doby holé a od kaple sv. Štěpána dobře přehlédnutelné. Architekt pravděpodobně dimenzoval stavbu právě pro pohledy z větší dálky. Lze tak vysvětlit, že výškou i délkou kaple přesahuje o 1 metr ostatní stavby založené v 17. století nejen v Českých zemích, ale i Dolním Rakousku.

6.1.4. Otázka datace

Badatelé se dodnes neshodli nejen na době vzniku kaple Božího hrobu na Svatém kopečku, ale i na počtu a podobě ostatních kaplí v jednotlivých stavebních etapách poutního areálu.²³ Křížová cesta, jak ji známe dnes, vznikala v několika časových rovinách. Do které z nich tedy zasadit kapli Božího hrobu? V urbáři z roku 1629 nalezneme jen povšechnou zmínku o kostele sv. Štěpána na Kopečku s kaplemi křížové cesty „s krásnými figurami“²⁴ Nejstarší mikulovskou vedutou

zachycující kapli Božího hrobu včetně podesty a západního přístupového schodiště je mezi jinými i Donnerova rytina datována rokem 1673.²⁵ Starší vyobrazení kaplí na Svatém kopečku se dochovalo jako součást votivního obrazu mikulovské kapituly zhotoveného po roce 1624.²⁶ František z Dietrichsteina spolu s proboštem a kanovníky na něm vzdávají úctu patronu České země sv. Václavovi a Panně Marii Loretánské a právě postava kardinála zakrývá severní část Svatého kopečku, na které v té době předpokládáme další zastavení včetně kaple Božího hrobu. Nejen na Donnerově rytině, ale i na pozdějších obrazech je kaple postihnuta jako stavba zřetelně vycházející z tvarů stavby v Jeruzalémě.²⁷ Seifert v roce 1935 jmenoval kapli Božího hrobu mezi stavbami postavenými v roce 1772 neznámými dobrodinci.²⁸ Na Seiferta navázal v roce 1946 Karel Jüttner: *„Postupně i soukromí občané zřizovali další kapličky křížové cesty, takže tyto dosáhly celkového počtu 13. Čtrnáctou kapli sv. hrobu založil vikář František Baiml, když v roce 1772 byl jmenován kanovníkem. K uskutečnění této stavby však došlo o čtyři léta později (1776), když soukromí dobrodinci přispěli dalším obnosem 48425 zlatých. Boží hrob vkusně vybaven byl vně železnou mříží a kamennými schody vpředu...“*²⁹ Seifertova a Jüttnerova slova musíme pro starší veduty odmítnout. Je ovšem možné, že v sedmdesátých letech 18. století byla kaple zásadně rekonstruována. Nelze podpořit ani postup, na základě kterého Petr Vojáček dobu vzniku kaple Božího hrobu posunul do třicátých let 17. století. Na jeho počátku stojí chybné uvedení doby vzniku veduty města Mikulova mezi lety 1630–36. Veduta byla namalována až v 19. století jako přepis starší předlohy ze sedmdesátých let 17. století.³⁰ Milada Rigasová vztáhla architektonické panorama Svatého kopečku do krajinné kompozice severoitalských *Sacri Monti*, tj. poutních areálů spojených s úctou ke Kristově utrpení vznikajících na území severní Itálie v poslední třetině 15. století.³¹ Vůbec první svatou horu založil Bernardino Caimi ve Varallu.³² Jako první kapli zde nechal postavit kapli Božího hrobu dokončenou v roce 1491. Z konceptu vlašských křížových cest vyšly i první Kalvárie v Polsku. V Kalwarii Zebrzydowské založené v roce 1600 byla kaple Božího hrobu postavena také v první fázi.³³ V Českých

zemích se křížové cesty v krajinné kompozici stavěly později. V Čechách je doloženo hned několik Kalvárií, do kterých je zasazena architektura kaple Božího hrobu vycházející z jeruzalémského vzoru. Například v Římově byla kaple Božího hrobu opět první stavbou celé křížové cesty (viz heslo Kaple Božího hrobu v Římově). Podobně i ve Šluknově. Ve Starém Hrozňatově měla kaple být postavena v první etapě, ale z důvodu nedostatku finančních prostředků, bylo její založení odloženo o dvacet let (viz heslo Kaple Božího hrobu ve Starém Hrozňatově). Boží hrob symbolizoval nejen samotný hrob Kristův, ale zvláště Kristovo Zmrtvýchvstání, kterým vrcholila pouť a modlitby věřících na křížové cestě. Je nepravděpodobné, že by tak do první stavební etapy na Svatém kopečku nebyla začleněna, a že by ikonograficky okleštěnou Kalvárii zakončovala kaple Vzkříšení bez návaznosti a souvislosti s Kristovým hrobem.³⁴ Shrnutím všech uvedených skutečností je velmi pravděpodobné, že kaple Božího hrobu na Svatém kopečku vznikla v první stavební fázi v době knížete Františka z Dietrichsteinu.

6.1.5. Vlivy

Pokud vztahujeme založení kaple do třicátých let 17. století, byla by mikulovská stavba na dlouhou dobu vůbec první kaplí Božího hrobu nejen na Moravě (v roce 1653 vysvěcena kaple Božího hrobu v Olomouci), ale i v Čechách (v Praze u augustiniánů bosáků založena v roce 1643). Původní podobu kaple neznáme. Pro exponované místo otevřené povětrnostním vlivům a bouřkám, které nejednou způsobily poškození či požár jednotlivých kaplí, se můžeme domnívat, že dnešní stav je výsledkem přestaveb dnes nezjistitelného rozsahu. Ve srovnání s vedutami 17. století, se však její základní tvar nezměnil. Kde tedy hledat možný původ? Svým vznikem předešla všechny kaple Božího hrobu nejen v Českých zemích, ale i v zemích rakouských, neboť zde první kaple byla založena ve vídeňském Hernals až v roce 1639.³⁵ Nemůžeme se opřít ani o architekturu výše zmiňovaných Sacri Monti v severní Itálii. Kaple, které jsou součástí velkých Kalvárií, zde mají

podobu renesančních staveb *all'italiana* vzdálených jeruzalémskému vzoru, nebo jsou spolu s dalšími kaplemi začleněny do uzavřených celků. Časově nejbližší je kaple Boží hrobu na Kalwarii Zabrdowske, která se sice tvarem blíží jeruzalémské předloze, ale podléhá lokálním vlivům. V době předpokládané výstavby mikulovské svatyně založil Jiří III. hrabě z Oppersdorfu kapli Božího hrobu ve slezském Glogowku (1634). V půdorysu a jeho základních rozměrech se obě kaple téměř neliší. Rozdílné je ale jejich vnější výtvarné řešení (viz heslo Kaple Božího hrobu na Kvíčku u Slaného). Ani v Glogowku nejsme spraveni o původu plánů, podle kterých zde bylo stavěno. Hledání dalších možných vztahů mezi oběma kaplemi znemožňují doložené (Glogowek) a předpokládané (Mikulov) stavební úpravy a rekonstrukce. Kardinál František Dietrichstein často podnikal cesty do Itálie, resp. Říma, odkud mohl dovést plány uložené ve Vatikánském archivu (viz heslo Kaple Božího hrobu při augustiniánském kostele sv. Václava na Novém Městě Pražském). Vzorem mohl být také traktát Bernarda Amica, který v prvním vydání vyšel v Římě v roce 1609. Všechny uvedené vlivy již zcela opustily koncepci kaple Božího hrobu v Görlitzu, a naopak skrze ně od počátku 17. století pomalu pronikal do Evropy tvar jeruzalémské kaple jako výsledek rekonstrukce Bonifáce ze Zadaru z roku 1555. Vedle vlivů formujících výtvarné pojetí stavby si také povšimněme souvislostí mezi jednotlivými kaplemi nad Mikulovem. Pokud totiž aplikujeme naše znalosti vztahů kaple Božího hrobu k stavbám na jiných křížových cestách zjistíme, že vzdálenost mezi kaplí Božího hrobu a kaplí č. 12, tedy kaplí zasvěcenou Panně Marii Bolestné, která vznikla také v prvním období výstavby, je vzdálenost cca 175 metrů.³⁶ Tato délka odpovídá přibližně jednomu stadionu, tedy délce, ve které byly mezi sebou stavěny kaple Božího hrobu a Ukřižování v Římově a ve Starém Hrozňatově (viz heslo kaple Božího hrobu v Římově). Možné spojitosti s ranějšími Kalváriemi v cizině, resp. s písemnými předlohami by mohla nalézt samostatná studie geneze křížových cest v Českých zemích.

6.1.6. Význam

Stavbou kaple Božího hrobu na Svatém kopečku stojíme na počátku šíření multiplikační architektury v Českých zemích. V Hájku u Prahy je v roce 1623 hrabětem Floriánem Jetřichem Žďárským stavěna první loretánská kaple na území Čech. Na Moravě se nejrozšířenější multiplikační architektura – loretánská kaple staví právě v Mikulově za kardinála Františka Dietrichštejna v letech 1623–25. Kardinála lze považovat za vůbec prvního šířitele negotické historizující architektury na Moravě, jehož později následoval Jeroným Veit a v Čechách Bernard Ignác hrabě Martinic. V tomto směru mohla mít Dietrichsteinova stavební činnost vliv na Bernarda Ignáce, neboť druhá manželka hraběte Zuzana Polyxena (od 1659) pocházela ze stejného rodu. Mikulovská kalvárie byla nejen významnou dominantou kraje, ale příhodné založení právě nad Mikulovem souznělo se snahou cíleně přetvářet rodové město v sídlo dostatečně reprezentující kardinálovu pozici nejen na Moravě, ale také u Vídeňského dvora.³⁷ Jeho často tvrdá omezení, kterými se snažil rychle a efektivně rekatolizovat Moravu tak korespondovala s vlastním příkladem, na kterém své snahy o katolickou víru demonstroval. V rámci Dietrichsteinova historismu v Mikulově nelze opominout ani dostavbu kostela sv. Václava, v kterém nechal trojlodí sklenout v duchu gotických křížových kleneb. V úsilí o posílení katolictví skrz povinnou úctu ke svatým, se na území Moravy importují nové kulty jako je právě úcta k Panně Marii Loretánské. Nástrojem posilování katolicismu a reprezentace byla pro Moravu zcela nová architektura kaple Božího hrobu spojená s úctou ke Kristovu utrpení. Uvedení kaple Božího hrobu do moravského prostředí zcela koresponduje se slovy Ondřeje Jakubce: *„Obsah byl tedy v mnoha ohledech tradiční, forma však signalizovala příchod nové barokní kultury a umění, kterou právě kardinál Dietrichstein pomáhal na Moravě uvádět...“*³⁸

6.2 Kaple Božího hrobu při kostele sv. Václava na Novém Městě Pražském

6.2.1. Prameny a literatura

Základním pramenem pro poznání dějin kaple zderazského Božího hrobu je šest svazků *Annales Excalceato Augustiniani Nostri Ascentrii sub Patrocinio S. Wenceslai Martyris, et Patroni Regni Boemiae Neo Pragae supra Zderaz*.¹ Vedle uvedených pamětnic, v kterých jejich autor páter Severin á Sancta Anna postihl dobu mezi roky 1623–1752, a které se do Národního archivu v Praze dostaly z knihovny augustiniánského kláštera ve Lnářích, máme k dispozici i velmi cenný dokument barokní úcty vážící se přímo ke zdejší kapli Božího hrobu. V roce 1652 byla v Praze vytištěna u Ludmily Schyparzinové modlitební knížka *Fraytags Andacht Der Capellen des H. Grabs bey den Augustinern Baarfüssern zue S. Wentzel in der Newen Stadt Prag* [4].² Text a zvláště doprovodné rytiny jsou nezastupitelným dokumentem pro poznání specifické zbožnosti a rekonstrukce výzdoby kaple. Jan Florian Hammerschmied v *Prodromus Gloriam Pragensem* z roku 1723 podal zprávu o založení a následném vysvěcení kaple.³ V kopiíři archivu kláštera *Copiae Scripturarum Selectiorum quarum Originales Authenticae* je vlepen nejstarší známý půdorys kaple s poznámkami [5].⁴ Topograf Jaroslav Schaller kapli ještě mohl vidět, ale v *Beschreibung der k. Haupt- und Residenzstadt Prag IV.* vydaném v Praze roku 1797 ji nezmínil. Ke stavbě se vrací František Ekert v *Posvátných místech královského hlavního města Prahy* v druhém svazku z roku 1884.⁵ V roce 1929 Eduard Neumann v monografii kostela sv. Václava zmínku o kapli Božího hrobu doprovodil i kresbou kaple, kterou ovšem byla stavba Božího hrobu na nedalekém Zbořenci.⁶ Kaple je uvedena v monografii Emy Sedláčkové z roku 1946.⁷ O její výzdobě krátce napsal Vilém Lorenz v *Příspěvku k místopisu starého Zderazu* v roce 1966.⁷ Půdorys převzatý ze zmíněného kopiáře byl uveřejněn v *Uměleckých památkách Prahy pro Nové Město, Vyšehrad a Vinohrady* v roce 1998.⁸ V katalogu Sion Jeruzalém Praha z roku 2001

je poprvé vydána rytina ve frontispisu uvedeného *Freytags Andacht* s vyobrazením kaple.⁹ Zkratkovité zápisy nalezneme v Bubnově *Encyklopedii českých klášterů* z roku 2002.¹⁰ Michal Rüdiger o rok později obecně shrnul dosavadní poznání v *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*.¹¹

6.2.2. Historie

Z listu datovaného 26. prosince 1643 byla generálním vikářem řádu Giuseppem á Matre Dei z Messiny povolena stavba kaple Božího hrobu u kostela sv. Václava při klášteře augustiniánů bosáků na Novém Městě Pražském. Základní kámen zderazské svatyně byl slavnostně uložen do základů stavby dne 8. října 1643 za přítomnosti Ondřeje Kakera, pražského metropolitního děkana, Arnošta Vojtěcha hraběte z Harrachu, pražského arcibiskupa a donátora Kryštofa Vratislava z Mitrovic, nejvyššího písaře Českého království. Základní kámen nesl olovenou destičku s nápisem SANCTISSIMO DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI SEPULCHRO FF: AUGUSTINIANI DISCALCEAT A: 1643. DIE 8. OCTOBRIS D:D:. O měsíc později dne 6. prosince posílá generální vikář zpět plán, podle kterého byla kaple stavěna, a který, uchovávaný v archivu v Římě, přivezl před časem do Prahy. Vlastní výstavba trvala půldruhého roku. Již hotová kaple byla svěcena v pátek 11. března 1645. Vratislav z Mitrovic byl štědrým mecenášem svatováclavských augustiniánů. V testamentu sepsaném v roce 1634 a do Zemských desek zaneseném roku 1641 se zavázal vyplatit *1000 kop msen. dobrych strříbrných v tomto kralostwi obecznie beznych* převoru Janu Chrisostomovi á S. Petronila. Úrok z uvedené sumy, tj. 30 kop míšenských klášteru bylo pololetně vypláceno za mše konané podle ujednání ve fundaci. Hrabě si augustiniány zavázal i v otázce pohřbu: *„Tielo pak me tomu chczi, a nařizuji, aby naležitie způsobem křestanským u sv. Wáclava našeho jmileho diedicze czeského na klasterze patrum augustinianum reformatum na Nowem Mieste Prazskem v jejich prostym odievu, neboližto habytu brzo, a bez odkladův y hned pohřbeno. Služby boží, a mše svaté mnohy s hojnými almužnami*

*, na druhý den, y potom od dedicú a jiných napadníkú mych za mnie konány byly. Jakož o všeckno s tymiž patery aby se to po me smrti vykonalo, sem se navštívil, a s nimi na tom zůstal. ano y zatou příčinou temuž klášteru jistou fundaci deskami zemskými v kraternů viečím zapisným druhem fialovem leta 1634 ve pondiely po sv. janu křtiteli božím a 16. sem učinil a dědice mé zavazují, aby pilnie k tomu dohlydali, aby podle te fundaczy postupovano bylo, a služby boží za ne konany byly, jaky nařženo jest...*¹² Kryštof Vratislav z Mitrovic zemřel dne 9. září 1645. Jeho tělo bylo uloženo na 3 dny do předsíně kaple a následně pohřbeno do krypty pod ní. Před svou smrtí doplnil závěť o fundaci 1000 fl. přímo pro kapli Božího hrobu. Mše za Vratislava se konaly vždy každý první den v měsíci a o postu každý pátek kromě Velkého pátku. Papež Urban VIII. nadal ještě nevysvěcenou kapli plnomocnými odpustky.¹³ Ty byly určeny pro všechny křesťany, kteří kapli Božího hrobu navštívili nebo se vyzpovídali na den Nalezení sv. Kříže (3 května), resp. na svátek Povýšení sv. Kříže (14. září). Papež uložil stodenní odpustky všem, kteří přišli ke kapli či se vyzpovídali na Velký pátek a těm, co se zúčastnili loretánské litanie konající se v letním období v 8 hodin a v zimním v 9 hodin ráno. Nastupující papež Innocenc X. odpustky potvrdil a rozšířil na každý první pátek každého měsíce v roce. Jak dokládá nedatovaný přehled bohoslužeb, využívala se kaple Božího hrobu zejména pro zbožnosti v Postní době.¹⁴ V tento čas se první mše dne sloužila vždy v 5 hodin ráno. Další, založená Kryštofem Vratislavem z Mitrovic, probíhala v 8 hodin dopoledne. Devátá hodina byla určena zpívané mši, po které následovala mše svatá. Odpoledne o půl páté se zpívala Litanie za utrpení Krista, kterou zakončovalo procesí z kaple Božího hrobu k hlavnímu oltáři nejsvětější svátosti. Při kapli Božího hrobu se na Velikonoce zavěšovala nad její vstup rozměrná kopie pohřebního plátna (Grabtuch), do kterého bylo zabaleno po sejmutí z kříže tělo Kristovo [6].¹⁵ Relikvie nesoucí otisk Kristova těla, byla poprvé vystavena první neděli postní dne 10. března 1647.¹⁶ Převor kláštera nechal plátno dovést janovským augustiniánem Valeriánem á Sancto Patre Augustino. Vedle Vratislavovy nadace přijal v dubnu roku 1648 převor Jiljí á Sancto Joanne Baptista od Ondřeje Kokera

z Kokenbergu, děkana Metropolitní kapituly, a Arnošta Vojtěcha hraběte Harracha, pražského arcibiskupa, částku 1000 kop míšenských, kterou zmínění při kapli založili fundaci na věčnou paměť a oslavu duše Spasitele. V roce 1670 byla v kapli položena podlaha z mramorových desek. Na počátku 18. století v roce 1704 poškodil vítr a oheň střechu Božího hrobu. Převor zahájil opravy, při kterých byla střecha pokryta šindelem a zhotovena věžička z dubového dřeva. Tento zápis se pravděpodobně vztahuje na prostoru tzv. *intertemplum*, v které kaple Božího hrobu byla situována. Božím hrobem se tak snad, podobně jako u kapucínů v Chrudimi, nazýval celý prostor kolem samotné kaple. Ten se stával také cílem mnoha žebráků. Kronikář píše, že ve dveřích a na schodech se zdržovali špinaví lidé, kteří jen pohledem a zápachem vyvolávali nevolnost a budili strach. Kapli nechal proto převor v roce 1737 ohradit kovovým plotem a následně opravit i schody. Augustiniánský klášter byl josefínskými nařízeními zrušen v roce 1785. Opuštěné prostory využívala armáda jako skladiště a v roce 1809 byl klášter postupně přestaven na trestnici. Stavebním úpravám probíhajícím v několika fázích v letech 1820, 1822 a 1826 pravděpodobně podlehla i kaple Božího hrobu.¹⁷ V návrzích na rozšíření věznice z roku 1853 půdorys kaple již nenalezneme. *Intertemplum* bylo využíváno jako věžeňská spižírna a kuchyně.

6.2.3. Popis a rekonstrukce

Kaple Božího hrobu našla své místo v mezitraktu spojujícím hlavní loď kostela sv. Václava s klášterem. Tzv. *intertemplum* byla podélná patrová prostora s převýšeným přízemím vystavěným do výšky římsy přilehlého západního ambitu.¹⁸ V polokruhovém závěru prolomeným dvěma vchody do klášterní zahrady byla na hlavní severojižní osu vybudována samotná kaple Božího hrobu. Nad ní při západní straně byla vystavěna zpěvácká tribuna *per li musicanti* spojena s přízemím schodištěm ústícím přímo u kaple. Dle nesignovaného plánu vlepeného do kopiáře archivu jsme seznámeni s půdorysem kaple. Obdélnou stavbu téměř 8,5 m dlouhou zakončuje kruhový presbytář.

Hlavní vstup je vkomponován do středové osy průčelí (cca 4,5 m šířka), jehož zdivo je oproti bočním stěnám značně zesílené. Předsíň – Andělská kaple stojí na půdorysu příčného obdélníka. Do hrobové komory se vstupovalo nízkým (?) portálkem posazeným zleva na středovou osu. Zadní místnost byla ukončena půlkruhem. Na kapli dosedala baldachýnová edikula o šesti sloupcích. Ve vztahu k původnímu vzoru v Jeruzalémě, resp. k později stavěným kaplím v Českých zemích se zderazská odlišovala záměnou půdorysu obou místností, která v té době není obvyklá ani v sousedních zemích.¹⁹ V modlitební knížce *Freytags Andacht* z roku 1652 je na frontispisu otištěna rytina s kaplí Božího hrobu flankovaná zleva polopostavami sv. Augustina a zprava sv. Václava.²⁰ Nad hlavami světců se ke Kristovu hrobu otáčejí andělé držící *arma christi*. Mědiryt nese latinský nápis ERIT SEPULCHRUM EIUS GLORIOSUM a je signován F.H. FECIT.²¹ Pokusme se nyní nalézt odpověď na otázku, zda-li autor rytiny Frater Henricus opravdu zobrazil kapli Božího hrobu již stojící v té době u pražských augustiniánů bosáků, zda-li ji tak opravdu můžeme považovat za dnes její pravděpodobně jediné dochované zobrazení. Otec Jindřich je znám svým blízkým vztahem k dílu Karla Škréty, který u augustiniánů na počátku čtyřicátých let pobýval. Do rytiny převedl celý Škrétův svatováclavský cyklus vydaný v životopise sv. Václava *Divo Wenceslao Bohemorum Duci ac Martyri inclito Sertum* od převora Jiljího a Sancto Joanne Baptista. Obrazy sv. Václava a sv. Augustina, o kterých nalezneme zmínku v klášterní kronice, a které byly zhotoveny pro kostel, resp. pro ambit a nejmenovanému malíři bylo za ně vyplaceno po 50 zlatých, se pravděpodobně nechal inspirovat i na rytině ve frontispisu *Freytags Andacht*. Oba světci drží uprostřed podstavec s kaplí Božího hrobu. Už jen zcela unikátní a bezprecedentní ikonografie postavená na propojení českého světce s jeruzalémskou architekturou napovídá, že autor rytiny spojil více samostatných motivů do jednoho obrazu. V dobových cestopisech a popisech svatých míst v Palestině se pravidelně objevuje i vyobrazení malé kapličky Božího hrobu. Ta je většinou pojímána právě s podstavcem, který ji osamostatňuje a odděluje od okolí. Setkáváme se tak s kaplí zasazenou do interiéru chrámu

Božího hrobu, nebo „vznášející, se volně nad krajinou, či do krajiny přímo situovanou. Velmi podobnou ikonografií „nesené, kaple Božího hrobu doprovodil svůj traktát *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae* františkán Elzear Horn popisující architekturu míst spojených s životem Krista v letech 1724–44.²² Horn se pravděpodobně nechal inspirovat známou scénou přenášení Svaté chýše. Stejně tak mu ale mohl být podnětem podobný výjev staršího datování, který dnes ale neznáme. Zvláště pro tuto literaturu totiž bylo typické opakované vevazování již dříve vydaných a starších, často v řádech století, rytin poutních míst v Palestině. Otec Jindřich tak pravděpodobně vycházel z jiné grafické předlohy, kterou mu zprostředkoval buď přímo plán kaple z archivu v Římě, nebo cestopis či traktát o architektuře ve své době již běžně dostupný. V případě, že by Jindřich á San Petro využil římského plánu, a tedy pravděpodobně zprostředkoval skutečnou podobu zderazské kaple, museli bychom se obrátit zpět k dochovanému dobovému půdorysu, na kterém nejsou vyznačena okna, ani sloupky obvodové arkády, natož pak odsazení arkády od obvodového zdiva na Jindřichově rytině jasně patrné. Domnívám se proto, že otec Jindřich pro frontispis spojil několik různých předloh, které se v námětu nezakládají na skutečné podobě kaple Božího hrobu Na Zderaze.

Ke kapli se nedochoval žádný inventář. Vedle hlavního oltáře, patrně dřevěného, sestávajícího z hrobu a do něj uložené sochy ležícího Krista, kterou v roce 1693 nechal převor Vincent á Quilelmo vystrojit, vyplňoval boční stěnu zadní komory obraz s Třemi Mariemi u hrobu doprovázených Janem Evangelistou (viz následující kapitola).²³ Po stěnách kaple byly rozmístěny malby a mědirytiny s výjevy Kristova utrpení.²⁴ Na základě pozdějších příkladů kaplí postavených v Čechách a na Moravě můžeme snad uvažovat o výzdobě sochami Bolestné Panny Marie a anděla sedícího na kameni. Z kronikových zápisů víme, že paní Alžběta chráněnkyně Veroniky Mazankové darovala kapli stříbrnou lampu. Dalším předmětem byl v roce 1697 Ludmilou Barborou hraběnkou z Rozdražova darovaný „vkusný, pohár v hodnotě 66 fl. Z úcty k sochám při kapli Božího hrobu představující Kristovy Pašije nechala zde Ludmila Singerová vztyčit malovaný oltář Ukřižování.

Vedle přímých darů praktický chod kaple zajišťovaly také úroky z fundací, jak svědčí například pozůstalost Veroniky Rosiny Mazánkové, kdy z těchto prostředků byl pořizován olej do lamp. Pro výzdobu kaple je zajímavá zpráva popisující k 8. prosinci 1659 dva okřídlené gigantické strážce (anděly) ve zbroji chránící kapli před nezvanými návštěvníky.²⁵ Poloha kaple v zastřešeném meziprostoru umožňovala rozmístit do jejího bezprostředního okolí nejen výše zmíněné sochy, které v roce 1637 zhotovil sochař Daniel Kirzmayer v životní velikosti ke smuteční oslavě za zesnulého olomouckého biskupa Jana Arnošta Platýze, ale bylo možné postavit přízední oltáře či zavěsit obrazy.²⁶ Tak jsme zpraveni například v záznamu z roku 1663 o pohřbu Veroniky manželky urozeného pána Kryštofa Beka z Lilienthalu: „*Miesto w Kaple Przed bożym hrobem naproti Swatemu Petru mezy dwiema slaupy Kamenymy Sobie obliwywshy Sklypek na Swuj vlastni Naklad ustawiti jako y kamenem s erbem na neim vytesanym przekryti daly...*“²⁷ V roce 1689 byl do krypty vladyků Čejkových z Olbramovic při kapli pohřben Jan Václav syn podkomořího Petra Hoberga z Hennersdorfu. Ten ve své zbožnosti daroval sochu Panny Marie Bolesné k *sub arco primo prope Sacrum Sepulchrum*.

6.2.4. Kaple Božího hrobu a Karel Škréta

V době před položením základního kamene kaple Božího hrobu pracuje pro zderazské augustiniány – bosáky malíř Karel Škréta. Po dokončení ambitu kláštera si u něj otec Jiljí á S. Joanne Baptista objednal cyklus 32 obrazů s motivy ze života sv. Václava, které sem poté umístil. Další jeho objednávkou byla řada 15. portrétů prvních členů italské kongregace augustiniánů bosáků pro kvadraturu.²⁸ Pro zderazskou kapli Božího hrobu, v té době ještě nevysvěcenou, namaloval Škréta obraz: „*Sola imago Virginis Dolorosa cum Suis asseclis. Joanne, et a Magdalena Dilectis domini, ac alia Maria Arae Sepulchri Superposita Domini Screti penicillo scité...*“²⁹ Tedy obraz Tří Marií s Janem Evangelistou [7].³⁰ Škrétův obraz, který, je s největší pravděpodobností zaznamenán v grafické podobě ve *Fraytags Andacht*,

měl, podobně jako cyklus v ambitu, lunetový tvar. To dokládá, že zadní komora kaple, kde byl spolu s oltářem Kristova hrobu umístěn, byla pravděpodobně valeně klenutá. Dochovaný půdorys, na kterém je hrobová komora tažena do půlkruhu, ale valenou klenbu příliš nedokládá. Nelze se ovšem domnívat, že by Boží hrob nahrazovala předsíň, kam bychom vzhledem k půdorysu a k ní předpokládanému tvaru klenby, obraz raději situovali. Oltář musel být pro své řešení postaven u zdi. V jeruzalémské kapli, jak dokládá například rytina Eleazara Horna, byl oltář po pravé straně hned za vstupním portálem. Nad ním pak namalován obraz s výjevem Kristova Zmrtvýchvstání.³¹ Vstupní portálek do hrobové komory zderazské kaple postavený doleva mimo středovou osu tak dovoluje využít dostatečně hluboký a nepřerušovaný prostor pravé strany k založení oltáře, aniž by ten překážel v průchodu věřících. Nad oltářem zavěšený obraz pak kopíroval valenou klenbu, která patrně nad polokruhovým závěrem přecházela v konchu. Dnes pravděpodobně již nedochovaná olejomalba nemohla, pokud nebyla přenesena jinam, příliš dlouho udržet původní barevnost a čitelnost. Postupně ji musel poškodit kouř z olejových lamp a svíček. V roce 1693 nechal převor Vincent á S. Quilemo obraz vyčistit. Škréta si za své dílo účtoval 60 fl., tedy o deset více než požadoval za obrazy v ambitu: „*Efficta 60 aureos é crumena Wratislaviana ecluxit...*“³² V *Liber Annales* je malba sice zmiňována již pro rok 1641, ale kronikář Severin nedbal na přísném oddělování jednotlivých let a často události z různých dob prolínal. Dokládá to ostatně i následující odstavec věnovaný položení základního kamene kaple v roce 1643. Obraz tak vzniknul patrně právě pro tuto příležitost. Pro kapli Božího hrobu ale *famosus Pictor Carolus Screta* namaloval ještě jedno dílo. Dcera Karla Příchovského, Anna Žofie Příchovská, objednala u Škréty obraz se scénou *Sancta Maria Magdalena cum Christo hortulano*, který byl umístěn do předsíně kaple.³³ Podobně jako nástěnná malba známá z kaple na Kalvárii u Jaroměřic u Jevíčka, visel zderazský obraz pravděpodobně také na stěně přímo proti hlavnímu vchodu. Toto doposud neznámé Škrétovo dílo je dnes již pravděpodobně nedochované.

6.2.5. Význam

Kapli Božího hrobu u zderazských augustiniánů – bosáků považujeme za vůbec první historizující architekturu svého druhu na území Čech. Kaple dle jeruzalémského vzoru na základě dalších realizací ve Vratěnině a Havlíčkově Brodě získala u v Čechách a na Moravě ne příliš početně zastoupeného řádu velkou a dlouhotrvající oblibu. Právě na podobách kaplí u zmiňovaných konventů je patrná odlišnost, s jakou se tehdy přistupovalo k historismu, resp. ke vzoru v Jeruzalémě. Vedle řádu františkánů a jezuitů patřili augustiniáni – bosáci v Českých zemích k nejvytrvalejším propagátorům této stavby. I přesto, že kaple již téměř dvě století nestojí, jsme o ní spraveni mnohem více, než o kaplích, které se dochovaly dodnes. Vedle svého zakladatelského významu, pak kaple Božího hrobu Na Zderaze nese i význam umělecký, a to v archivně doloženém spojení se jménem malíře Karla Škréty.

6.3 Kaple Božího hrobu při bývalém konventu františkánů U sv. Bernardina s kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie v Olomouci

6.3.1. Prameny a literatura

Podobně jako u většiny minoritských klášterů máme pro sledované téma k dispozici přesné archivní záznamy, a to nejen z „povinných“, opisů konventních kronik *Protocollum Archivi Conventus Olomucensis Ordinis Minorum S.P. Francisci* (MZA Brno, NA Praha, v kopii SOkA Olomouc), ale v olomouckém případě navíc z kroniky *Archivum Conventus Olomucensis ad S. Bernardinum* sepsané otcem Modestem Meersteinem (vikářem 1664–1665, zemřel 1675) (MZA Brno, v xerokopii SOkA Olomouc) a z kroniky *Memorabilis S.O.P.*, která mapuje období přelomu 18. a 19. století (dnes v dominikánské knihovně).¹ Řadu pramenů rozšiřují i jednotlivé listiny zakladatele kaple Tobiáše Schwonauera, včetně jeho úmrtního listu a řádové provincie (SOkA Olomouc, NA Praha).² Severinus Wrbczansky v *Nucleus minoriticus* z roku 1746 navazuje na konventní kroniky a v příslušné kapitole se o olomoucké kapli zmiňuje jen v základních faktech.³ V moravských topografických soupisech 19. století kaple není uváděna. Až monografická literatura vztahující se k olomouckým památkám, kapli reflektuje, ale více neanalyzuje. Na počátku druhé poloviny 20. století se podrobněji kaplí Božího hrobu zabýval dominikánský řeholník Theodor Divina (SVK Olomouc, strojopis) pro svou dobu v nejrozsáhlejší sepsané historii bývalého františkánského kláštera.⁴ K poznání stavebně historického vývoje kaple posloužily i písemné a zejména obrazové dokumenty jako evidenční karty nemovité kulturní památky a příslušná spisová složka (NPÚ Olomouc).⁵ V monografii města *Olomouce* Milana Tognera, Pavla Michny a Ivo Hlobila není kaple uváděna. Zatím poslední monografie kostela Neposkvrněného početí Panny Marie vydaná v roce 2005 podává jen základní informace.⁶

6.3.2. Historie

Na základě žádosti Tobiáše Schwonauera - císařského rady, emeritního konzula a hejtmana města Olomouce, který byl rovněž papežským syndikem u konventu sv. Bernarda a jeho váženým donátorem, je vybráno místo pro stavbu nové kaple Božího hrobu a k 13. říjnu roku 1650 i potvrzeno Brunem ad Santa Maria Magdalena, českým provinciálem. V roce 1652 na den sv. Františka, tj. v sobotu 4. října byl položen základní kámen kaple při jižním průčelí františkánského kostela Neposkvrněného početí Panny Marie za účasti Jana Chobara, olomouckého sufragána.⁷ Tobiáš Schwonauer založil kapli nejen k počtě Bohu všemohoucímu a pro větší zaslíbení věrnosti Kristu, ale také jako svou hrobku. Slavnostního aktu se nezúčastnil olomoucký kvardián Bernardin Götz, neboť v té době pobýval v Praze na kongregaci kapituly při konventu Panny Marie Sněžné. O téměř rok později na svátek sv. Nikodéma 1. června 1653 byla kaple k všemohoucí Boží slávě, na paměť Kristova utrpení a hrobu našeho pána Ježíše, a rovněž k většímu zaslíbení olomoucké obce vysvěcena Janem Chobarem za účasti Michala Jahna, provinciálního ministra, Bernardina Götze, konventního guardianu, a zakladatele kaple Tobiáše Schwonauera. O dokončení kaple nás spravuje kamenná deska s latinským nápisem osazená do zdi kostela napravo od kaple: K VĚTŠÍ CTI A SLÁVĚ BOŽÍ. SVATÝ HROB KRISTA PÁNA JERUZALÉMSKÉHO PODLE PŘEDPISU A S POVOLENÍM NADŘÍZENÝCH V TOMTO MÍSTĚ SPOLU S KRYPTOU PRO SVÉ A SVÝCH POHŘBENÍ VZNEŠNÝ A UROZENÝ PAN TOBIÁŠ SCHWONAUER Z RETZU SVATÉHO CÍSAŘSKÉHO MAJESTÁTU RADA BÝVALÝ PRIMÁTOR HLAVNÍHO MĚSTA OLOMOUCE ZE ZBOŽNOSTI (dle slibu) ZALOŽIL NA VLASTNÍ NÁKLAD A PRO PAMÁTKU A KŘESŤANSKOU ÚTĚCHU PŘÍŠTÍHO POKOLENÍ SPĚCHAL ZŘÍDIT A DOKONČIT LÉTA SPÁSY 1653. LASKAVÝ ČTENÁŘI BUĎ ZDRÁV A MNE PAMĚTLIV.⁸

6.3.3. Otázka datace

Výše uvedené datování nalezneme v nejstarší z dochovaných konventních kronik Meersteinově *Archivum Conventus Olomucensis*, v které je uveden letopočet 1652 jako rok položení základního kamene, resp. rok 1653 pro vysvěcení oltářů kaple. V odborné literatuře se ale opakovaně pro založení kaple uvádí rok 1642.⁹ Jak je možné, že se setkáváme s nejednoznačným a blíže nevysvětleným rozpětím deseti let od založení kaple až po její vysvěcení, resp. s dvěma letopočty pro položení základního kamene? Mohl toto časové rozpětí způsobit pobyt švédských vojsk na území města Olomouce, jak se řada badatelů domnívá? Pro vysvětlení se pokusíme vyhledat přímo zdroj této nejednoznačné informace. Nejprve se obrátíme k zápisu v konventní kronice *Protocollum Archivi Conventus Olomucensis Ordinis Minorum S.P. Francisci* sepsané v roce 1745. Zpráva o založení kaple se zde skutečně váže k roku 1642. Povšimněme si dvou skutečností: za prvé text je přesným opisem (až na uvedený letopočet) starší Meersteinovy kroniky a za druhé v následujícím odstavci je jako rok vysvěcení kaple zaznamenán letopočet 1643. Pokud by byla stavba kaple zahájena roku 1642, jistě by tato pro konvent závažná událost, ve své době listinně, či ústně doložitelná, neušla pozornosti Meersteinově. Nemohl by ji zcela zastínit ani pro uvedený rok nejdůležitější zápis o vpádu Torstensonových vojsk do Olomouce. Kromě toho se slavnost založení kaple Božího hrobu odehrála 4. října, tedy v době, kdy už město bylo pod kontrolou protestantských vojsk. Minorité posléze požívali určitých výsad ze strany okupantů, zvláště skrze činnost Michaela Jahna, ale je nemyslitelné, aby se v této vyhrocené době uvažovalo o financování výstavby nové kaple, byť připomínající jeruzalémský Boží hrob.¹⁰ Pokud listujeme kronikou pozorněji, neujde nám v jejím úvodu opis Sannigovy synopse psané v roce 1678, a v něm pro založení a vysvěcení kaple uváděné roky 1652, resp. 1653. Tytéž údaje nalezneme i v dalším exempláři kroniky uložené v Národním archivu v Praze, opakují se zde nejen v synopsi, ale i v příslušné kapitole D - *Extructa Aedificia, et Reparationes Ecclesiae*. K dispozici máme také již v úvodu první

kapitoly zmíněný text z roku 1650, v kterém se povoluje stavba nové kaple. Ke správnému určení roku vysvěcení se můžeme opřít o další faktické informace. Pokud pozorně analyzujeme datum vysvěcení kaple zapsané v „brněnské,, kronice, tj. *Hoc etiam Anno 1643 feria 3tia Pentecostes quae fuit prima Junii*, zjistíme, že 1. června roku 1643 byl čtvrtek – svátek Božího těla, tedy quinta feria. Pokud datum spojíme s rokem 1653, pak 1. června byla skutečně středa tedy *feria 3tia* - svátek Nikodémův.¹¹ Slavnosti se účastnil osobně i Michael Jahn jako *Ministro Provinciali*. V této funkci ale Jahn působil až v letech 1650–1653. Konečně vysvěcení kaple přibližuje také kamenná nápisová deska s letopočtem 1653 umístěna napravo od vstupu do kaple. Lze tedy konstatovat, že oba letopočty, uvedené v „brněnském,, opisu kroniky, jsou chybné a jejich autor, pravděpodobně z nepozornosti, posunul obě události o deset let nazpět, což vedlo k pozdější nepřesné interpretaci.

6.3.4. Popis a rekonstrukce

Kaple Božího hrobu v historickém a architektonickém kontextu města Olomouce doposud spíše opomíjená je jednou z prvních sakrálních staveb budovaných v rámci „barokní rekonstrukce,, města započaté po odchodu švédských vojsk. Jedna z prvních, na které se již mohl podílet na počátku roku 1652 konstituovaný cech kameníků a zedníků. Kdo je jejím autorem, se z dochovaných pramenů nedozvídáme. Podélná stavba, trojboce uzavřena, je přisazena k východní stěně halového trojlodí kostela [8]. Její hmota vybíhá téměř rovnoběžně s jižní stěnou presbytáře [9]. Přístupná je hlavním portálem v jižní kostelní lodi. Prostor předsíně klene valená klenba. Andělskou kaplí osvětlují dvě segmentová okna hlubokých špalet z jihu. Naproti nim jsou dva zaslepené výklenky stejných tvarů. Do hrobové komory se vstupovalo původně úzkým vchodem s dvířky situovaným oproti většině kaplí Božího hrobu v ose hlavního vstupu (dnes již neexistujícím). Zadní oddělená místnost na čtvercové základně je klenutá klášterní klenbou. Osvětluje ji později vsazené okno se záklenkem s ostěním tvarově vycházejícím ze dvou postranních oken. Do klenby ústí otvory pro

odvětrávání. Podlaha kaple je oproti úrovni dlažby v trojlodí zvýšená, do kaple se tak vstupuje po schodišti se třemi stupni ústícím u portálku se segmentovým tympanonem. V architrávu se dochoval nápis S.S. SEPULCHRUM IESU CRISTI HIEROSOLIMITANUM. Portálek je vložen do edikuly rámujeící svým kamenickým provedení průčelí kaple. Edikulu završuje trojúhelný štít, do kterého je vsazen Kristův monogram IHS. Vrcholy trojúhelného štítu zdobí drobně profilované sokly ukončené sférami jako aluze na lampy zdobící Kristův hrob. Kaple svým přiřčením k lodi kostela není ojedinělým příkladem podobné dispozice v Českých zemích. S kaplemi, jejichž průčelí je „schováno,, v lodi kostela se setkáváme v Praze Na Zbořenci (kostel dnes již zbouraný), Havlíčkově Brodě při augustiniánském kostele sv. Rodiny nebo v Drahorazi u Kopidlna, na Moravě v Pavlicích u kostela sv. Filipa a sv. Jakuba. Svým tvaroslovím zcela opomíjí v té době známé grafické předlohy, ale i stávající stavby na území Čech a Moravy. Řadí se mezi kaple charakteristické svým lokálním pojetím, tj. přizpůsobením se místnímu tvarosloví a opuštěním kanonického schématu. Prostor kaple byl při opravách v roce 1749 osvětlen novými okny. Zde použitá ostění s charakteristickými klenáky tak pravděpodobně byla převzata ze starších forem sousední kaple sv. Antonína Paduánského (přestavba 1708–09), včetně velkého okna do prostoru Božího hrobu, jehož ostění se nepatrně odlišuje od oken osvětlující část bývalé Andělské kaple. Kaple Božího hrobu v Olomouci není zvláště výrazněna baldachýnovou edikulou, tu pravděpodobně neměla od samého počátku, což se ve své době ukazuje jako zcela výjimečné. Ač nemáme k dispozici žádný popis exteriéru kaple, kronikové záznamy pravidelně a podrobně líčí opravy střechy a vnějšího zdiva apod., tudíž je nemyslitelné, vížku ve výčtu po celých 250 let opomíjet. Stavebník pravděpodobně neměl k dispozici podrobné schéma jeruzalémské svatyně, čemuž napovídá i celkové odchýlení od klasického konceptu. Přes tyto odlišnosti však kapli pro její půdorys a zvláště kamenické články vnějšího arkádového sloupoví formálně identifikujeme jako kapli Božího hrobu.

O dobovém inventáři a podobě si můžeme učinit představu na základě četných zápisů, které nás zejména v souvislosti s opravami

seznamují až překvapivě detailně. Kromě přímých objednávek představeného konventu to byly hlavně dary, kterými věřící doplňovali prostory kaple. Tak například 24. května roku 1699 darovala Růžena Schubertová dva svícny, následně uložené při zdi pod Krucifixem. Na základě obecné sbírky se pořizovaly svíce apod. První velké obnovy se kaple dočkala v roce 1703, neboť *ruinae proximum fuit*. Při té příležitosti nechal kvardián Jeroným Veit nad vchod umístit krucifix s Pannou Marií a sv. Janem, který doplňovala malba Kalvárie. Uvnitř byla celá kaple nově vymalována a osazena sochou ležícího Krista *in una pulchra grotta*, kterou osvětlovaly dvě lampy darované nejmenovaným dobrodincem. Nad hrobem pak pravděpodobně byla umístěna socha Panny Marie Bolestné. Boží hrob od Andělské kaple oddělovala branka, při které byla na kameni osazena figura sedícího anděla. Pro účely mše konající se u vchodu do kaple dal Veit zhotovit další sochy sv. Veroniky a sv. Máří Magdalény stojící při dvou bočních kamenech (dnes již neexistujících), tj. pravděpodobně soklech, které známe jako lavice pro strážce Božího hrobu. Malířské a sochařské práce stály celkem 230 fl. Výše popsané *totum theatrum novum* sloužilo pak v pašijovém týdnu jako kulisa při mších. Za obnovou a výzdobou kaple stála snaha kvardiána znovu oživit do té doby zanedbávanou úctu ke Kristovu utrpení. S Veitovým úsilím je spojena i počáteční fáze výstavby zdejších Svatých schodů (1702–26) a spolupráce s Františkem Michaelem Šubířem z Chobyně při zakládání kalvárského poutního místa u Jaroměřic u Jevíčka (viz heslo Kaple Božího hrobu na Kalvárii u Jaroměřic u Jevíčka). O téměř půl století později v roce 1749 si stav kaple vyžádal další opravu, při které byl spraven nejen kanál u ohradní zdi, ale i okap. Do té doby kaple pravděpodobně neměla žádná okna, proto se jí říkalo „černá kaplička“.¹² Do jižní zdi byly proraženy okenní otvory chráněné mříží. Vysoké koncentraci vlhkosti, a s tím souvisejícím ničení nových maleb, měly zabraňovat do hřebene klenby vyústěné průduchy. Ve zprávě je uvedeno i zvětšené nové okno uvnitř při oltáři. Lze se domnívat, že tím je myšleno segmentové okno osvětlující zadní Boží hrob. Na půdorysných plánech zhotovených Janem Freywaldem, kroměřížským architektem v roce 1799 z důvodu přestavby sv. Schodů

ovšem zmíněné okno není zakresleno.¹³ O rok později byla položena nová podlaha. Pro zápach bylo nutné znovu vyčistit kryptu a vyvést průduchy (dnes cca 2 m nad zemí ve venkovním prostoru mezi kaplí a presbytářem). Opravy se dotkly také střechy a to v letech 1766, resp. 1782, kdy bylo nutné vyměnit šindele. V roce 1769 byl kostel vydoben křížovou cestou. Z odkazu olomoucké měšťanky Osterbergové byl poslední čtrnáctý výjev zavěšen nad vstup do kaple Božího hrobu. Jan Kniebandl, bývalý konsul, vyzdobil o tři roky později průčelí kaple dvěma neurčenými sochami, které stály proti sobě. Z předešlých řádků jasně vyplývá, že dochované popisy se zaměřovaly zejména na sochařskou výzdobu. Zprávy o nástěnných malbách máme jen k již zmíněné malbě Kalvárie. Od počátku vzniku měla kaple nést nástěnné malby s iluzivní architekturou.¹⁴ Charakter pozdějších výmaleb, nedokážeme analyzovat. Na pravděpodobně bohatou ikonografii navázal nerealizovaný novodobý anonymní návrh, který se zachoval pouze v kresebné podobě.¹⁵ Z něj je patrná kompletní výtvarná podoba vycházející z centrálního oltáře Panny Marie ustavičné pomoci. Ten zde byl vysvěcen na konci 19. století (viz následující kapitola). Stěny měly zdobit jednotlivé výjevy ze života Krista doplněné nápisy a ve spodní části uvozené snad dřevěným táflováním. Severní stěna měla nést scénu Poslední večeře a protější strana pak jednotlivé světce a Pannu Marii s Ježíškem. Celková úprava se dotkla i podlahy, kterou měly vyplnit sférické symboly. V neposlední řadě se měnila i podoba oltáře. Původní kamenná deska nad ležícím Kristem měla být nahrazena dřevěným oltářem s ústředním obrazem Panny Marie ustavičné pomoci. Nový mariánský kult se těšil dlouhodobě velkému zájmu, neboť z darů věřících byla kaple několikrát „vymalována a vyzlacena“, naposledy roku 1929 na náklady vdovy po pekaři Šteiglovi.¹⁶

6.3.5. Krypta

Od počátku byl Boží hrob, vedle své funkce liturgické, pojímán jako pohřební kaple svého zakladatele. Za tímto účelem byla pod ním vyhloubena krypta. Tobiáš Schwonauer zemřel 26. ledna roku 1659 a byl

jako první v kryptě, nazývané z počátku krypta Tobiáše Schwonauera, pochován. Ač zde byla jeho manželka Anna taktéž pohřbena (1663), nejednalo se o rodinou hrobku. Téhož roku je zde totiž pohřben olomoucký rada Matyáš Hanfstengl a později i další nečlenové rodu. S podobným řešením krypty pod kaplí Božího hrobu se setkáváme pouze u augustiniánů v Praze Na Zderaze. Kaple sloužila primárně liturgickým obřadům, ať už k úctě ke Kristovu utrpení o Velikonočním týdnu nebo k doloženým zádušním mším pro ty, kteří nadali konvent fundací, jak dokládá například odkaz Jana Hauzewského ve výši 500 zl. Kromě krypty pod kaplí Božího hrobu využívali minorité starší kryptu pod hlavním oltářem, aby později nechali vyhloubit další pod kaplí sv. Antonína.¹⁷ Brzy poté bylo nutné vyřešit problém s nedostatkem místa, neboť krypty se rychle plnily. Roku 1719 na základě souhlasu definitora povolany hrobník krypty pod hlavním oltářem a pod kaplí Božího hrobu vyprázdnil a vyčistil a do vyhloubené jámy pak znovu uložil ostatky celkem 52 osob, za což mu bylo vyplaceno 12 florénů. Zprvu se nedostatečná kapacita krypt řešila pohřby *in caemeteriolo post sacrum sepulchrum*. První pohřeb na nově založeném „hřbitůvku,, za kaplí Božího hrobu u ohradní zdi se váže k roku 1716. Zápis v konventní kronice z roku 1730 hovoří o dřevěné ohradě kolem kostela a obou kaplí na jihu. Ambrosius Matzke *fidelis culinae nostra famulus* byl těsně před zrušením hřbitova pravděpodobně posledním zde pochovaným (1781). Existenci bývalého hřbitova dokládaly náhrobní deska s křížem a městskou vedutou a snad i druhý reliéf znázorňující Nejsvětější Trojici, které až do rekonstrukce v šedesátých letech 20. století zdobily slepé arkády Božího hrobu.¹⁸ Vzdáleně mohly uvedené desky připomínat reliéfy umístěné na kapli v Jeruzalémě. Je ale nepravděpodobné, že by jejich osazení do slepých arkád záměrně sledovalo předlohu v Jeruzalémě.

6.3.6. Kaple Panny Marie ustavičné pomoci

Po josefínských reformách, resp. od roku 1785, kdy byl klášter zrušen, až do sedmdesátých let 19. století nemáme o kapli žádných

bližších zpráv. Do opuštěného kláštera se přesunuli členové řádu dominikánů od sv. Michala.¹⁹ Kaple přestala sloužit liturgickým obřadům a naopak byla využívána jako skladiště, kde: „*Bývalo uhlí a různé kostelní haraburdí...*“²⁰ Až za převora Benedikta Kundráta se kaple v letech 1878-1880 dočkala obnovy, ale i nového zasvěcení. Se změnou oltáře a s ním spjaté liturgie byly pravděpodobně spojeny i stavební úpravy, při kterých bylo nutné odstranit příčku s úzkým vstupem s dvířky či mříží do Božího hrobu. Hlavním oltářním obrazem se stala věrná kopie původně v Římě uložené ikony Panny Marie ustavičné pomoci, která byla pořízena z darů věřících v roce 1879 za 100 zl. I přičiněním převora bylo založeno při kapli arcibratrstvo Panny Marie ustavičné pomoci, které se rozrostlo až na 3425 členů. Obraz Panny Marie se za velkého zájmu věřících vystavoval vždy na osm dní od neděle po svátku sv. Jana Křtitele (dnes obraz umístěn na desce Kristova hrobu). Při této příležitosti se konaly kázání a pobožnosti vedené redemptoristy. V kronice *Liber Memorabilium S.O.P.* chované dnes u dominikánů je podána následující zpráva: „*Od té doby stala se tato malá kaplička místem Olomoučanům, studentům, vojínům místem posvátným, v němž Maria divy tvoří a roní slze, kterou by z oka věřícího neusušila a není kříže jehož by z kolen a srdce neodňala anebo aspoň útěchou neulechčila...*“²¹

6.3.7. Význam

U olomoucké kaple Božího hrobu jako jedné z nejstarších kaplí na Moravě jsme svědky nejen stavebních úprav, které zcela změnily půdorysný ráz stavby, ale na konci 19. století také přeměny kultovní. Kaple při františkánském kostele je příkladem nedodržení jeruzalémského vzoru patrném zejména na vnějším zdivu. Bývalý kvardián konventu Jeroným Veit na počátku 18. století zasahoval do podoby poutního místa Kalvárie u Jaroměřic na Jevíčku. Jak je z konečné podoby tamní kaple zřejmé, nepřevzala tato žádných prvků, které by ji s olomouckou více spojovaly. Olomoucká kaple Božího hrobu je dobovým příkladem různého pojmání historismu

v architektuře. Její stavitelé sice v základech ponechali kanonické tvarosloví, ale dokázali vnést i místní prvky pro stavbu spíše cizorodé.

6.4. Kaple Božího hrobu v Římově

6.4.1. Prameny a literatura

Pravděpodobně nejstarší zprávou zachycující kapli Božího hrobu v Římově je krátká věta o jejím dokončení v jezuitské ročence *Annuae literae provinciae Boemiae Societatis Jesu* z roku 1658.¹ V SOkA České Budějovice se dochovaly tři svazky *Liber memorabilium*.² První svazek farní knihy Římov začal psát misionář P. Kašpar Haudt v druhé polovině 18. století. Ve svých záznamech obecně postihl vznik křížové cesty včetně kaple Božího hrobu. Podrobnějších popisů se nám dostává z inventáře sepsaného v roce 1834 (SOkA České Budějovice).³ Jaroslaus Schaller v *Topographie des Königreich Böhmens* z roku 1785 pro Budweis Kreis, a jeho následovník Johann Gottfried Sommer v *Das Königreich Böhmen XIII*, Budweiser z roku 1845 postihují římovskou Kalvárii jen velmi stručně, bez důrazu na jednotlivá zastavení.⁴ Také v Eichlerově sbírce nalezneme pouze všeobecně pojatý popis zasláný Eichlerovi lokalistou Václavem Klasem v roce 1827.⁵ Ten je ovšem založený na opisu *Liber memorabilium*. Trajer se v *Historisch statistische Beschreibung der Diocese Budweis* z roku 1862 kapli Božího hrobu věnuje obsírněji, ale v přímé citaci se zmíněnými inventáři z roku 1834.⁶ V *Soupisu historických a uměleckých památek, okres Česko-Budějovický* se jeho autor Josef Braniš křížové cesty dotýká velmi okrajově.⁷ Monograficky zpracoval křížovou cestu v Římově Emanuel Drobil v roce 1903.⁸ Jaromír Pečírka v roce 1930 pro sborník *Od pravěku k dnešku* v článku Římovské pašije zasadil křížovou cestu do kontextu vývoje Kalvárií s odkazem na Svaté hory v severní Itálii.⁹ Také Jindřich Šámal pojal římovské památky v širším umělecko-historickém pohledu.¹⁰ V Pocheho prvním díle *Uměleckých památek Čech* z roku 1977 je socha ležícího Krista v kapli Božího hrobu hodnocena jako nejstarší v rámci celého poutního místa.¹¹ O jezuitské dobové prameny se opřel Václav Ryneš v textu *Římov v době barokní*, *Listy ze římovské kroniky, 1626 – 1773* pro sborník *Acta Regionalia* 1970-1971.¹² Jedním z posledních příspěvků do historie římovské Kalvárie byly texty Jana

Royta z roku 1995 a Daniela Kováře z roku 1998.¹³ V roce 2003 vyšla kniha Michaela Rüdiger *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, kde v hesle Rimau (Římov, Dolní Římov) autor shrnul dosavadní zjištění.¹⁴

6.4.2. Historie

Kronikář p. Kašpar Haupt v druhé polovině 18. století se píše o dvaceti pěti *stationes*, které byly založeny *una-cum Lauretanae*. Samotné výstavbě křížové cesty měla předcházet cesta nejmenovaného kapucína do Svaté země.¹⁵ Toho měl pověřit Johann Gurre, jezuitský koadjunkt a *spiritus agens* křížové cesty a Lorety, aby zajistil přesné plány jeruzalémské křížové cesty, podle kterých se ta v Římově měla postavit. Plán byl posléze uložen v archivu krumlovské koleje a později přenesen do Prahy.¹⁶ V roce 1648 obdrželi krumlovští jezuité povolení pražského arcibiskupa Harracha k výstavbě Lorety. O tom, kdy arcibiskupství dalo souhlas k výstavbě křížové cesty, se kronika nezmiňuje. Loretánská kaple byla dostavěna v roce 1653. V další stavební fázi se pokračovalo s rozšiřováním loretánského poutního místa o ambity a v roce 1658 byla založena křížová cesta. Ta měla nejprve podobu sloupů, na které byly upevňovány malované pašijové obrazy.¹⁷ Jediná kaple v té době postavena byla kaple Božího hrobu [10]. Kromě zápisu v jezuitské ročence to dokazuje také letopočet 1658 vyrytý v nadpraží předsíně, ale i v dalších kaplích nalezená mladší vročení. Již Bohuslav Balbín udává počty poutníků, kteří po založení areálů do Říмова proudily. Rok před dostavbou kaple Božího hrobu navštívilo místo deset tisíc věřících a v roce 1665 odhadl jejich množství již na osmdesát tisíc.¹⁸ Římovskou Kalvárii navštívil v roce 1671 i nejvyšší purkrabí Bernard Ignác hrabě z Martinic.¹⁹ Zrušením jezuitského řádu v roce 1773 přešla křížová cesta do správy Studijního a náboženského fondu.²⁰ Poutě byly po létech útlumu obnoveny a věřící se postupně do Říмова vrací. Svědčí o tom poznámka k roku 1811, kdy na svátek Nalezení sv. Kříže dorazilo asi 6000 poutníků. Z kronikových zápisů je patrné, že kaple byla stavěna kvalitně, neboť se jí nedotkly žádné

rozsáhlejší zednické práce. Opakovaně byla opravována pouze střecha. Velké množství drobných staveb a neustálý nedostatek financí, jak si ostatně postěžoval farář Eduard Böhm: „*Kde vezmu prostředků, bych stavěl, a zkrášloval...*“, představovaly hlavní důvody, proč opravy „štací“, probíhaly po celé 19. století téměř bez přestávky.²¹ Vedle náboženského významu se počátkem 20. století začal Římov zhodnocovat i po uměleckohistorické stránce. Farář Paulus v roce 1913 poznamenal: „*14. srpna pracoval ve zdejším kostele, faře a v kapličkách konzervátor z Prahy p. Zdeněk Wirth na soupisu památek zdejších pro Českou Akademi. Slíbil mi, že mi pošle svůj elaborát ještě v rukopisu, abych mohl dle něho vypracovati popřípadě populár. způsobem o Římově, jakož i slíbil podporu a přímluvu, že budeme žádat o subvenci státní. Líbilo se mu velice místo, kostel, ambity i kapličky. Líbila se mu i malba ambity, která se mnohým z dá příliš křiklavá...*“²² V roce 1917 byla na kapli Božího hrobu spravena tašková střecha mistrem Šrámkem z Velešína. O rok později přijel do Říмова na komisi konzervátor Jan Herain. Na základě této návštěvy požádal Paulus o státní podporu pro římovské památky, ale následně své snahy v kronice zhodnotil: „*Dnes ale už mnoho naděje nemám. Bojím se, že se dříve celá monarchie rozpadne, než oni subvenci vyměří...*“²³ Téhož roku byla opravena kaple Božího hrobu. Opravy se dotkly opět pouze střechy. Pokrývač dostal 60 K a za tašky bylo nutné zaplatit 50 K. Práce ale postupovaly pomalu nebo se nedělaly najednou, neboť v roce 1919 je vyplácen zedník 259 K a pokrývač utržil 60 K. Paulovy zápisy ale nejsou pouze o opravách: „*O letošních svátcích velikonočních byl jsem nucen, ač velice nerad, s nedostatkem živých květin vyzdobiti Boží hrob i kostel květinami umělými...*“²⁴ Nový farář František Gabriel konstatoval po svém nástupu: „*Po obnově, kterou provedl farář Paulus jsou kaple v dobrém pořádku...*“²⁵ Už v roce 1924 ale musel řešit děravou střechu kaple Božího hrobu: „*Poslal jsem tam pokrývače to vyspravit. Ten zatím když tam na střechu vystoupil, ihned se tam celý probořil, jak byla celá střecha shnilá. Nezbylo nic jiného, než ji dáti též celou obnoviti. Laťová byla úplně shnilá a částečně i krov. Vyměněny tedy všechny latě, krov dle potřeby vyspraven a špatné tašky vyměněny...*“²⁶ V roce 1930 bylo

do kaple Božího hrobu zavedeno elektrické světlo: „*Velmi se všem líbilo. Zvláště na Vzkříšení, kdy jsem namontoval i reflektor, aby jasně ozařoval Boží hrob...*“²⁷ Hlavní poutě se konaly v neděli po 3. květnu na svátek Nalezení sv. Kříže, na svátek sv. Ducha, v neděli po svátku Navštívení Panny Marie, a v neděli po svátku Povýšení sv. Kříže.²⁸ Projít celou křížovou cestu v modlitbách trvalo kolem dvou hodin a jak uvedl anonymní autor: „*Končí se pak „Božím hrobem,, v tmavém idylickém háji, kde ovane člověka smír oběti, a zasloužený pokoj po vyplněném bolestném úkolu...*“²⁹

6.4.3. Popis a rekonstrukce

Kaple stavěna na ose východ – západ je obdélného půdorysu uzavřeném polygonálně. Na středovou osu je posazen do průčelí portál tesaného ostění s rovným kladím. Hlavní vstup je zajištěn mříží. Na hladké omítce jsou znázorněni dva andělé nesoucí Kristovy nástroje umučení. Hladce omítnuté zdivo po celém obvodu kaple vrcholí vysokou korunní římsou, na kterou nasedá sedlová střecha (původně šindelová dnes plechová). Ta kopíruje úhel průčelního trojúhelného štítu. Ze středu štítu vybíhá konzola s malbou na plechu představující *arma christi* a předměty upomínající na eucharistii. Završuje tak obě postranní malby andělů na omítce. Průčelním portálkem se vstupuje do předsíně – Andělské kaple. Prostora půdorysu obdélníku s na západ předsazeným stlačeným poloobloukem je klenuta jedním travé křížové klenby přecházejícím v konchu. Prostor osvětlují dvě okna ze severu - sdružené okno kamenného ostění a okenní otvor čtvercového profilu v jeho těsné blízkosti. Podlahu pokrývají říční valouny zasazené do betonu. Uprostřed ční kvádr symbolizující kámen, který anděl odvalil z Kristova hrobu. Nízkým portálkem tesaného ostění ve středové ose se vstupuje přes kamenný práh do zadního Božího hrobu. Místnost čtvercového půdorysu a klenutou křížovou klenbou neosvětluje žádné okno. Pravou stranu prostoru od vstupního portálku vyplňuje kamenná tumba s dřevěnou sochou Krista položenou na horní desce.³⁰ Před průčelí jsou položeny dva boční protáhlé sokly, které symbolizují lavice

pro strážce Božího hrobu. Ikonograficky ojedinělé nejen v Čechách a na Moravě jsou dva postranní sloupy, zakončené dórskými hlavicemi nesoucími vojenské trofeje (malba na plechu). Upomínají na Šalamounův chrám, který v jeho vstupu zdobily dva sloupy Joachim a Boaz. Ty symbolizovaly nejen přechod z jednoho prostoru do druhého (posvátného), ale svými jmény také sílu a stálost.³¹ Ve spojení s vojenskými trofejemi zde pravděpodobně odkazují na ozbrojené vojáky - strážce Božího hrobu. Pro dnešní otlučenou obvodovou omítku obou místností nejsme spraveni o možné vnitřní nástěnné dekoraci. Ze „*Statistiky soch a obrazů*“, vypracované římovským farářem v roce 1919 jsou pro kapli Božího hrobu vedeny dva blíže neurčené obrazy na omítce o rozměrech 150 cm x 150 cm, tedy oba zmínění andělé v průčelí, a dřevěná socha Krista.

6.4.4. Vlivy

V jezuitské ročence z roku 1658 je kaple popisována jako: „*Sepulchrum in struximus, ex lege et forma illeg. quod etiamnum hodie hierosolymis ceinitur...*“, tedy podle jeruzalémského vzoru.³¹ Již Pečírka naznačil, že cestu popsanou kronikářem Haudtem pravděpodobně „tajemný“, kapucín nevykonal do Jeruzaléma, ale spíše do severní Itálie do Piemontu. Podle Royta se i v případě Říмова jedná o *topoi* spojené s barokní legendistikou, neboť v 17. století Evropa znala přesné popisy a rozměry jednotlivých zastavení Via Crucis z literárních a obrazových zdrojů.³² Dokládá to ostatně i zápis v pamětnici jezuitů ve Starém Hrozňatově, z kterého víme, že zdejší Kalvárie byla stavěna dle knihy *Theatrum Terrae Sanctae Christiana* von Adrichem (viz heslo Kaple Božího hrobu ve Starém Hrozňatově). Pokud by kapucín odjel do Jeruzaléma, jistě by se vrátil nejen s plány a rozměry jednotlivých zastavení, ale musel by poznat i architekturu samotné kaple Božího hrobu. Proč se tedy římovská kaple vnějším pojetím zcela odklání od tehdy již známého a běžně dostupného tvaru jeruzalémské stavby, kterou kapucín nemohl na své cestě vynechat? Vraťme se k Pečírkově poznámce. Jím vyzdviho vaný vliv Sacri Monti ve Varallu k nám

v architektuře kaple Božího hrobu promlouvá nejednoznačně, neboť tamní kaple není samostatnou architekturou, ale naopak je včleněna do většího komplexu zastřešujícím více zastavením. Ani na ostatních křížových cestách piemontské oblasti neshledáváme zřejmou předlohu pro římovskou kapli.³³ To ovšem nevyvrací Pečírkův jinak správný směr při hledání obecných architektonických vlivů. Kaple ve Varallu a dalších poutních místech regionu byly stavěny v základních geometrických tvarech typických pro ranou renesanci. Tyto byly následně přeneseny i do Říмова, kde se v případě stavby kaple Božího hrobu propojily v interiéru s jeruzalémskými východisky.³⁴ O tehdejší vlivu, který do střední Evropy vnášela architektura z Piemontu svědčí i průčelí kaple v nedalekém Linci založené v roce 1659 (více viz heslo Kaple Božího hrobu ve Starém Hrozňatově). I zde je výsledovatelný příklon k jeruzalémské architektuře. Ve stejném duchu byla později stavěna i další jezuitská fundace kaple Božího hrobu ve Starém Hrozňatově.

6.4.5. Význam

Křížová cesta v Římově se stala přímou inspirací pro jezuitskou Kalvárii ve Starém Hrozňatově. I zde nalezneme historizující stavbu kaple Božího hrobu. Společná architektonická východiska, kterým se věnuji samostatně v příslušných heslech, podtrhuje i nápadná shoda v umístění kaple do mírného svahu pod hřebenovou cestu, na které stojí kaple Ukřižování. V úvodu farní kroniky se Haudt zmínil: „*Stationes autem 25 praedit ad ea ratione extruxit: ut quod Hyerosolimis stadia unam ab altera seqregant...*“³⁵ Zastavení byla skutečně stavěna mezi sebou na základě přesné výměry, neboť v Římově je vzdálenost kaple Božího hrobu a kaple Ukřižování cca 185 m, tj. přibližně 1. stadion (stadium). Kaple Božího hrobu v Římově byla po pražské kapli u svatováclavských augustiniánů na Novém Městě Pražském druhou založenou v Čechách. Patří také mezi nejvyšší. Naddimenzování stavby mohlo podobně jako v Mikulově souviset se snazší orientací poutníků a její viditelností v terénu.

6.5. Kaple Božího hrobu při kapucínském kostele sv. Josefa v Chrudimi

6.5.1. Prameny a literatura

Nejstarší zmínky o Božím hrobě se mísí se zápisy o kostele sv. Josefa a kapucínském klášteře. K počátkům vzniku podzemního Božího hrobu máme na rozdíl od vlastní stavby kaple Božího hrobu dochováno relativně velké množství kvalitních archivních záznamů včetně povolení k výstavbě.¹ V NA Praha se dochovala *Liber memorabilium* postihující dobu od roku 1656 do 1784.² Na ni navazuje pamětnice *Memorabilien Buch des Kapuziner Klosters zu Chrudim* z roku 1838.³ V topografiích 19. století se Boží hrob pod loretánskou kaplí objevuje nejdříve v Eichlerově sbírce.⁴ Johann Gottfried Sommer v pátém svazku v *Königreich Böhmen* z roku 1837 se o text v Eichlerově sbírce opřel.⁵ Historické údaje doplňuje dochovaný inventář z roku 1858.⁶ Zevrubněji se dotkl historie kapucínského kláštera s Božím hrobem Karel Chytil v *Soupisu památek historických* z roku 1900.⁷ Na něj navázaly Dějiny kláštera kapucínského v Chrudimi v *Českém Východě* roč. XXIX.⁸ Václav Hanuš v titulu *Chrudimsko a Nasavrcko* III v roce 1912 obecně představil sochařskou výzdobu kaple Božího hrobu.⁹ V prvním díle *Uměleckých památek Čech* z roku 1977 se Emanuel Poche o Božím hrobě zmínil jen okrajově.¹⁰ Kvalitní umělecko-historické analýza, která se rýsovala se stavebně historickým průzkumem prováděným v roce 1982, se kaple pro nepřístupné podzemí již nedočkala.¹¹ K v té době již zbořeně kapli se v roce 1991 vrátil Jiří Charvát v titulu *Stará Chrudim*.¹² Zatím posledním zevrubným rozborem kaple jsou stavebně historický průzkum a stavebně technický průzkum zpracované pod vedením Jana Vinaře v roce 2006.¹³

6.5.2. Historie

„Pod chrámem sklenut je tzv. „Boží hrob,, , zdobený řadou soch, představujících umučení Páně. Sochy jsou dřevěné a namnoze naivně

*tesány a pocházejí z různých dob (...) Vedle bývalého staršího božího hrobu v malé kobce je socha ležícího Krista, z tvrdého kamene dosti uměle vytesaná...*¹⁴ Takto popsal podzemní prostory kapucínského kláštera Václav Hanuš v roce 1912. Z uvedených řádků, a je tomu podobně i v obou pamětnicích, vyplývá, že se směřovaly a zaměřovaly dva pojmy – Boží hrob (název, který se ustálil pro celé sklepení včetně krypty) a kaple Božího hrobu (vestavba v západním přístavku pod loretánskou kaplí). Následující kapitolu o historii jsem uspořádal tak, aby se dohledané zprávy (zvláště pro 18. a 19. století) týkaly pouze kaple Božího hrobu nebo s ní přímo souvisely.

Základní kámen kapucínského kostela sv. Josefa v Chrudimi byl slavnostně položen 27. srpna 1662. O tři měsíce dříve ke dni 22. května byl v Římě generálem řádu Antoniem z Capri odsouhlasen záměr Matyáše Ferdinanda Sobka, královehradeckého biskupa vystavět při kostele Boží hrob, spolu se zastaveními upomínajícími na Kristovo utrpení (včetně kaple Božího hrobu), dle prostoty a chudoby poctivě k větší slávě Boží a k lidské zbožnosti.¹⁵ Kaple Božího hrobu společně s loretánskou svatyní byly vkomponovány do původních plánů kostela, nebyly stavěny dodatečně. Kapucíni často stavěli své kostely svépomocí s architekty z vlastních řad.¹⁶ Pro výstavbu resp. konečnou koncepci konventu a kostela sehrál podstatnou roli otec Paulus Palatinus, v kronice jmenovaný jako *superior et architectus*.¹⁷ Konventní kostel byl vysvěcen 26. července roku 1665 Matyášem Ferdinandem Sobkem z Bílenberku. Původně byl vysvěcením kostela pověřen pražský arcibiskup Arnošt Vojtěch hrabě z Harrachu, který z důvodu nemoci určil místo sebe právě hradeckého biskupa.¹⁸ V roce 1669 byla v podzemí vedle Božího hrobu zřízena krypta. Všem věřícím, kteří navštívili kryptu kostela sv. Josefa v pátek po neděli Judica (Passionis) od prvních nešpor do západu slunce a kteří se zde pomodlili za mír mezi křesťanskými knížaty a vymýcení kacířství, udělil papež Kliment XI. v roce 1711 plnomocné odpustky. Těm, kteří navštívili Boží hrob v kterýkoliv pátek v postní době, byly uděleny odpustky sedmileté.¹⁹ V roce 1718 byla za provinciála Colomanna rozšířena nejen krypta, ale i

Boží hrob. Ten byl i vymalován. Mácha se domnívá, že se jedná o v té době ještě dochované malby při kapli Božího hrobu: „*Kde až dosud jsou krápníky visící ze stropu a freskové malby, ovšem v průběhu času již valně poškozené...*“²⁰ V roce 1751 byl spolu s kostelem opravován i Boží hrob, v kronice je při té příležitosti uveden výčet soch, které bylo nutné opravit.²¹ Josef Ceregetti, chrudimský malíř a autor 14 obrazů křížové cesty pro kostel sv. Josefa (1760), vymaloval v roce 1778 freskami Loretánskou kapli. Od roku 1784 jsou v kronice uváděny pohřby na městském hřbitově. Do krypty se přestalo pohřbívat. Ač se císaři podařilo oslabit kapucínský řád rozdělením na českou a moravskou provincii, většinu kapucínských klášterů, včetně chrudimského nezrušil.²² Ve stejném roce byla na den *sacro veneris* postavena velká brána se čtyřmi sloupy do Božího hrobu. Na její stavbu přispěl Jan Adam Vratislav z Mitrovic částkou 25 fl. a pan hrabě František z Thunu 20 fl.²³ K roku 1846 je doložen malíř Trávníček, který opravoval Boží hrob a jemuž bylo za práci vyplaceno 200 zlatých rýnských. Do roku 1883 bylo k Božímu hrobu postaveno nové schodiště.²⁴ V roce 1888 nechal opravit P. Roman Boží hrob: „*Stálo to mnoho peněz, ale jest to nepraktická oprava, poněvadž ve vlhku malba opršelá jest a sochy nové, z kousků zhotovené, se rozpadají a jest třeba vždy na jaře je dáti opraviti, kdežto staré sochy, z jednotného kusu řezané, se odstranily. Též dal každému za práci, co kdo chtěl, ať to za to stálo čili nic...*“²⁵ Z Božího hrobu byly odstraněny nástěnné malby na dřevě, a starší sochy byly vyměněny za nové objednané v pražské dílně Krejčíkově. Téhož roku bylo do podzemí zavedeno plynové osvětlení za 3000 zl. Z předchozí citace je patrné, že prostředí podzemí, které ovlivňovala vlhkost z kanálů, způsobovalo rychlé znehodnocování soch. Ležící socha Kristova v kapli Božího hrobu byla pravděpodobně jediná z kamene, o její restauraci nejsou v kronikách žádné zprávy.²⁶ Preininger komentoval opravy v devadesátých letech 19. století jako: „*Ve sklepení nalézají se sousoší, představují utrpení Páně; po opravě nedávno provedené jsou trochu slušnějšího provedení...*“²⁷ Ostatně k opravám se vrátil i Karel Chytil v *Soupise památek historických a uměleckých*: „*Ve schodišti, předsíni a po stranách kostela podzemního dřevěné postavy a*

*skuiny, znázorňující výjevy z Kristova utrpení ve způsobu pašijových her. Pocházejí z XVIII. st., pro značnou sešlost' opraveny a doplněny neb vyměněny novými...*²⁸ Vstup do kaple Božího hrobu byl v roce 1888 zaslepen oltářem Bolestné Panny Marie. Vyřešen tak byl problém s potřebnou rekonstrukcí zchátralé kaple, na kterou nezbývalo peněz.²⁹ Téhož roku zde provedl malířské práce Emanuel Halaburda za 280 zl. V roce 1891 byla v kapli položena cementová dlažba. Další opravy Božího hrobu včetně ventilace a soch v podzemí následovaly v roce 1905 o masopustu, sochy byly natřeny (cena 120 K): „*Poněvadž mnoho utrpěly vlhkem...*“³⁰ Problémy s vnitřními nátěry na omítce byly řešeny v roce 1906, kdy byl použit olejový nátěr za 1000 K, který měl být trvanlivější. V roce 1926 bylo z náboženského fondu poskytnuto 12000 K na řešení problémů s omítkou a působení vlhkosti na ni. Původní omítka byla otlučena a nahozena nová cementová, lépe absorbující vlhko. Sádrové sochy, které byly zhotoveny v Praze Krejčíkem v roce 1889, se v té době již částečně rozpadaly a bylo nutné je restaurovat. Dřevěné sochy ve vlhku také praskaly, a proto se v roce 1927 přistoupilo k další opravě, při které byly kytovány a jednotlivé části zpevňovány hřebíky.³¹ V sedmdesátých letech 20. století vznikla studie navrhující zbourání kaple Božího hrobu (i loretánské kaple) z důvodů, které stavbu řadily mezi dodatečnou, architektonicky málo kvalitní a nepříznivě ovlivňující stavbu v místě, které je nedostatečně založeno.³² V roce 1979 byla zbourána Loretánská kaple. Ze stavebně historického průzkumu vedeného Dobroslavem Líbalem jasně vyplývá, že podzemní prostory zůstaly badatelům uzavřeny: „*Poněvadž zřícený strop v předsíni zatarasil jediný vstup do suterénu, nebylo možno jej při průzkumu podrobněji popsati...*“³³ V roce 1985 byla vybourána i kaple Božího hrobu.³⁴

Mše svaté se v Božím hrobě sloužily každý pátek. V postní době se zde konalo během dne několik mší, první pak v 6 hodin ráno. Odpoledne probíhalo postní kázání a litanie o umučení Páně a požehnání. V pašijovém týdnu se na Velký pátek a Bílou sobotu vystavovala Nejsvětější svátost oltářní.³⁵

6.5.3. Popis a rekonstrukce

Z dochovaných archiválií si lze udělat pouze částečnou představu o původní podobě kaple. Z půdorysů je zřejmé, že stavitelé odvozovali chrudimskou stavbu z klasického jeruzalémského tvaru. V tomto základním uspořádání byla kaple Božího hrobu vestavěna do západního přístavku, který kopíroval podobný nad ním s kaplí Panny Marie Loretánské. V rámci omezeného sklepního prostoru byla kaple pojata bez charakteristické slepé arkády v presbytářové části a pravděpodobně i baldachýnové edikuly na střeše. Podobně jako Loreta byla i kaple stavěna jako samostatná krychlová stavba. Pozůstalé schodiště v západním obvodovém zdivu, kterým se pravděpodobně vstupovalo na střechu – terasu dokládá, že obvodové zdivo kaple neprobíhalo po celé výšce přístavku a nepodpíralo jeho klenbu. Prostoru byl přizpůsoben i presbytář, který přesně kopíroval stěny loretánské kaple nad sebou, tj. byl uzavřen pravoúhle a ne polygonálně, jak známe z ostatních příkladů. Důvodem pro takto řešený závěr byla potřeba ponechání úzkého průchodu kolem celé kaple, jak ostatně dokazuje přítomnost dvou podchodných oblouků, které zároveň opíraly obvodové zdivo kaple o stěny přístavku.³⁶ Mezi tyto byly včleněny na hlavní osu dvě protilehlé niky, jejichž funkci neznáme. Pravděpodobně sloužily jako místo na uložení oltáře, resp. svící.³⁷ Do interiéru kaple se vstupovalo hlavním portálem ze západu. Ten flankovaly později přistavěné čtyři sloupy na vysokých soklech. Vnitřní dispozice byla rozdělena na předsíň tzv. Andělskou kapli a zadní prostor - Boží hrob. Přední místnost na půdorysu čtverce s navázaným polokruhem byla zaklenuta valenou klenbou s hřebenem na hlavní osu, která dále na západ přecházela v konchu. Z jihu byl do kaple proražen úzký vstup. Do hrobové komory se vcházelo portálkem s mříží (uložena v presbytáři kostela) situovaným na hlavní osu. Zadní prostora téměř čtvercového půdorysu byla sklenuta valeně. Do ní byla umístěna socha ležícího Krista na nízkém soklu (dnes uložena v lodi kostela(?)). Částečnou představu o vnitřní výzdobě stěn si můžeme vytvořit pouze z dochovaných fotografií. Jak předsíň, tak hrobová komora nesly omítku s falešnými rýhami imitujícími

kvádríkové zdivo. Fotografie dokládají i výzdobu vnějších obvodových stěn. Jak vyplývá z dosavadního popisu, kaple vložená do uzavřené západní přístavby, měla po celém svém obvodu úzký průchod. Věřící měli možnost si kapli Božího hrobu, osvětlenou vně dvojicemi oken přístavku na jižní a severní straně a oknem na západní straně, obejít a sledovat na dostatečně velkých a nepřerušovaných plochách novozákonní výjevy Poslední večeře nebo scénu Nevěřícího Tomáše. Kristův hrob hlídali dva strážci v římské zbroji namalovaní na omítku západní stěny přístavku. Naproti nim na východní straně byli spodobněni Máří Magdaléna, resp. třetí strážce hledící podobně jako Máří Magdaléna údivem vzhůru. Oba svým gestem odkazují nejen na Zmrtvýchvstání Krista, ale také na původní terasu na střeše kaple.³⁸ Na ni mohlo být na konci Velikonočního týdne postaveno Zmrtvýchvstání, které tak komunikovalo s malbami na východní stěně. Figurální scény doplňovala malba imitující kazetový strop. Dochovala se i štuková výzdoba nik a plastické krápníky napodobující grottu - jeskyni, do níž byl uložen Kristův hrob. Malby, které byly v Božím hrobě zhotoveny v roce 1718, předcházely pravděpodobně mladší vrstvě chrudimského malíře Josefa Ceregettiho, který v roce 1778 vymaloval loretánskou kapli a pro kostel sv. Josefa v roce 1760 zhotovil 14 obrazů křížové cesty.³⁹

6.5.4. Křížová cesta

Se zrušením podzemní krypty pod hlavní lodí kostela po roce 1784 se tento rozlehlý prostor postupně přeměnil na podzemní křížovou cestu s jednotlivými zastaveními podanými sochami v životní velikosti: „*Stará práce řezbářská celkem obhroublá, živá a charakteristická. Veškeré sochy naturalisticky omalovány...*“⁴⁰ Skulptury byly umístěny buď do prostoru nebo do jednotlivých výklenkových kaplí podél stěn. Suterén nabízel relativně velký prostor, neboť na délku měřil kolem 22 metrů a v nejširší části 9 m. Do takto vymezené plochy se vměstnalo kolem jedenácti sousoší. Další jako Loučení Krista s Pannou Marií lemovaly vstupní schodiště. Autoři koncepce využívali i dalších

skrytých výklenků, kam umístili výjevy Krista před Pilátem nebo Odpočívající Krista. Věřící vešel do podzemí ze západu a postupoval podél východní stěny směrem na sever, kde měl zastavení Olivetské hory, Bičování Krista, Ecce Homo, Korunování trním, Veroniku s rouškou a Nesení Kříže. Do severního čela krypty byla umístěna figurálně nejbohatší scéna Ukřižování, v které se mezi Kristem, resp. dvěma lotry na kříži objevují ještě postavy Máří Magdalény a Jana Evangelisty. Výjev ohraničuje zespodu menza představující hrob s ležící sochou Krista. Severní stěnu zdobila Pieta a Bolestná Panna Marie. Naproti výjevu Korunování trním, tedy v boční ose uprostřed východní stěny, cesta vrcholila vstupem do obdélné místnosti s vestavbou kaple Božího hrobu. Socha Panny Marie Sedmiboletné byla umístěna po levé straně hlavního průčelí kaple Božího hrobu. Sochařská výzdoba končila kamennou sochou ležícího Krista v hrobové komoře kaple, snad doplněna o sochu anděla, který odvalil kámen. O té však nejsme zpraveni.

6.5.5. Význam

Se stavbou loretánské kaple se setkáváme i u dalších kapucínských klášterů (např. v Rumburku, v Praze na Hradčanech, v Mikulově nebo ve Fulneku). Jiná multiplikační architektura kaple Božího hrobu vycházející z jeruzalémského vzoru se u kapucínů postavila pouze v Chrudimi. Pašijové hry – kult utrpení Krista kapucíni pěstovali už od počátku příchodu do Prahy. V roce 1604 založili Bratrstvo utrpení Ježíše Krista, jehož členové se pravidelně na Velký pátek se soumrakem odebírali ke katedrále sv. Víta a cestou předváděli jednotlivé pašijové scény. To, že se v Chrudimi objevuje kaple Božího hrobu a Loreta (ve značně netypickém a ojedinělém spojení), tedy mariánský a pašijový kult poukazuje na skutečnost, že kapucínský řád byl ve své době jediný katolický řád ve městě a mohl, ba musel hned od počátku všemi prostředky působit reformačně na tradičně evangelické území.⁴¹ A to v potridentském duchu skrze zavádění svátků, církevních slavností a liturgických obřadů. V případě chrudimského Božího hrobu

pak zvláště Velikonoc. Katolické řádové prostředí se do města vrátilo po více než dvou stech letech, neboť na dlouhou dobu poslední klášter dominikánů zanikl v roce 1421 v době husitských válek. Kapucíni byly nakonec ve své činnosti podporováni nejen nově ustaveným biskupstvím v Hradci Králové, ale nakonec i císařem Leopoldem I., kteří na rekatolizaci východních oblastí Čech měli zájem. Tak ostatně smýšlel i pražský arcibiskup Vojtěch Arnošt hrabě z Harrachu, který již v roce 1641 založení kapucínského kostela v Chrudimi schválil. Přes počáteční neshody o to, který řád, zda-li zmínění kapucíni, nebo ozvavší se augustiniáni, má do města vstoupit jako první, mohl hradecký biskup Matouš Ferdinand Sobek z Bílenbergu posvětit základní kámen kapucínského kostela sv. Josefa v roce 1662. Stavba kláštera spadala do správy města, které se stalo jejím vlastníkem. Chrudimská kaple Božího hrobu byla v barokní době pravděpodobně jedinou architekturou kaple Božího hrobu nesoucí znaky jeruzalémské předlohy na území východních Čech. Vedle kaplí v Pičíně, Slezských Rudoltic a u pražských cyriáků a augustiniánů bosáků je kaple v Chrudimi další, která dnes již nestojí, a jediná, která byla zbourána v druhé polovině 20. století.

6.6. Kaple Božího hrobu na Kvíčku u Slaného

6.6.1. Přehled pramenů a literatury

Kaple Božího hrobu se pro existenci loretánské kaple ve Slaném a pro svou poměrnou vzdálenost od města a františkánského kláštera těšila jen okrajovému zájmu kronikářů. Na druhou stranu právě její odlehlost, a tím zvýrazněná architektonická jedinečnost přitahovaly badatele moderní doby, kterým byla vděčným objektem zájmu a vedle kaple ve Voticích se tak stala nejcitovanější kaplí Božího hrobu v dosavadní odborné literatuře. Dodnes dochovaná původní zakládací listina kaple Božího hrobu je v rámci ostatních kaplí ojedinělým dokumentem (NA Praha).¹ Její opis v klášterní kronice *Archivum seu protocollum conventus Slanensis* doplňují další oficiální listiny jako udílení odpustků apod.² Jejich přetištěné znění nalezneme v přehledu Severina Wrbczanského *Nucleus Minoriticus seu vera, et sincera relatio orginis* z roku 1746.³ Z doby založení kaple se zachovaly i komentáře pražského arcibiskupa Arnošta Vojtěcha z Harrachu vztahující se přímo ke slánské kapli. K jejich studiu přispěl Alessandro Catalano, italský bohemista a historik.⁴ Paměti konventu *Protocollum conventus Slanensis* pro roky 1655-1836 o kapli nereferují. Schallerův soupis památek pro Rakovnický kraj uvádí obci Klein Kwitz, ale bez dalších podrobností. V Sommerově třináctém svazku *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt, Rakonitzer Kreis* z roku 1845 je kaple v literatuře reflektována pravděpodobně vůbec poprvé.⁵ O významu památky a péče, kterou jí ve svém *Soupisu památek historických a uměleckých v království Českém* věnoval Ferdinand Velc, svědčí i ve své době zřídka viděné otištění půdorysu kaple.⁶ Antonín Podlaha v *Posvátných místech království Českého* ve svazku Vikariát slánský vychází cele z pamětních zápisů výše uvedené kroniky *Archivum seu* (...), cenné jsou i doprovodné fotografie dokládající stav na počátku 20. století.⁷ Zatím nejdříveji se stavbě věnoval Vladimír Přibyl ve své diplomové práci s názvem *Baroková architektura na Slánsku* obhájené v roce 1984 na Karlově univerzitě v Praze.⁸ O čtyři roky později je

stejným autorem sepsána monografie *Baroko ve Slaném* poukazující na závěry zmíněné diplomové práce.⁹ V něm jsou pravděpodobně poprvé v českém odborném tisku zveřejněny grafické listy jeruzalémského Božího hrobu z Amicova *Trattato delle Piante et Immagini de Sacri Edifizi di Terra Santa* vydaném ve Florencii v roce 1620. Spisu, kterému je přisuzována jedna z klíčových rolí při šíření multiplikační architektury v Evropě. Do úzké formální souvislosti s petřínskou kaplí v Praze zasadil slánský Boží hrob Jan Muk v roce 1993.¹⁰ Ve stejném roce Jan Šťovíček v článku o architektonickém historismu na Martinicově panství kapli včleňuje do barokní symbolické krajiny místa a dosavadní (české) bádání uzavírá.¹¹ Nelze opomenout práce zahraničních badatelů. Pravděpodobně poprvé se o kapli zmiňuje Johannes Graus, i když s nepřesnou datací 1655 v článku *Das Grab des Welterlösers in seinen mittlealterlichen Nachbildungen* z roku 1896.¹² Michael Rüdiger, německý historik umění, v zatím nejobsáhlejší studii o kaplích Božího hrobu ve střední Evropě - *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem* věnuje té ve Slaném poměrně značnou pozornost.¹³ V následujících kapitolách se pokusím navázat nejen na jeho závěry, ale i nastínit co možná nejkompexněji problematiku, kterou na sebe kaple ve Slaném váže.

6.6.2. Historie

Bernard Ignác hrabě Martinic, nejvyšší purkrabí získal od pražského arcibiskupství povolení ke stavbě kaple v roce 1664. Vybráno bylo místo na holém kopci zvaném Kvíček u obce Malá Kvíč nedaleko Slaného při cestě do Smečna tak, aby kaple byla viditelná ze smečenského zámku – sídla hraběte Martinice. Práce začaly téhož roku a pokračovaly až do léta roku následujícího. K vysvěcení oltáře dostavěné kaple Božího hrobu byl povolán pražský arcibiskup Arnošt Vojtěch z Harrachu. Ten se na smečenské panství dostavil s předstihem již 3. srpna. Zajímal se o stav františkánského kláštera, který spolu s loretánskou kaplí v červnu téhož roku poškodil požár. Prohlédl si také novostavbu Božího hrobu [11]. Tu pro očekávané vysvěcení ale shledal

značně nepohodlnou. Jeho slova se naplnila na svátek sv. Vavřince, 10. srpna 1665. K témuž dni si arcibiskup do svého deníku zapsal: „*Po osmé hodině jsme se vrátili do Slaného, kde jsem v kapli svatého hrobu posvětil oltář za velkého utrpení, neboť bylo nutné, abych vcházel vždy po kolenou, a do kaple se nevešlo víc než tři lidi. Místo pro relikvie bylo uprostřed horního kamene. Nejnepříjemnější bylo ale, když jsme zapálili svíčky, protože jsem byl nucený hned vyjít kvůli kouři, pokud jsem nechtěl oslepnout. Kouř však brzo zmizel, a tak jsem stihl odsloužit ještě mši.*“¹⁴ Arcibiskup vysvětil oltář umístěný na kamenné desce v pohřební komoře k počtě Ježíše Krista, jeho Kříži a Matce Bolestné, při čemž se ve věku 67 let málem přiotrávil kouřem v nedostatečně odvětrávané místnosti. Pro srovnání v jeruzalémské kapli jen v zadním prostoru hořelo najednou až 44 lamp.¹⁵ Po mši byla pro účastníky slavnosti připravena hostina. Později Arnošt z Harrachu nadal kapli listinou, která přiznávala každému poutníku zde se pomodlivšímu čtyřicetidenní odpustky. Nově zbudovanou svatyni Martinic odevzdal do správy minoritského kláštera. Menší bratři měli za majitele smečenského panství každý den nebo alespoň v pátek, sobotu a neděli či o svátečních dnech v kapli konat mešní obřad. Tehdejší kvardián Bernardinus Latke nechal při kapli zřídit poustevnu, snad po vzoru Loretánské kaple v Hájku. O Boží hrob a okolí se staral poustevník - zástupce třetího řádu.¹⁶ Známa jsou dvě jména eremitů - Františka Želinského, který o místo pečoval 13 let (zemřel 1730) a Adalberta Zímy, který na místě pobýval po dobu 25 let (zemřel 1745). Za josefínských reforem nebyl klášter i přes reálnou hrozbu zrušen.¹⁷ Zda-li poustevna v návaznosti na tuto skutečnost i v počátcích 19. století plnila svou funkci, nevíme. Sommer ji ve své topografii (1845) shledává již přestavěnou na myslivnu.¹⁸

6.6.3. Popis a rekonstrukce

Stavba obdélného půdorysu s polygonálním závěrem o osmi stranách dvanáctiúhelníka není orientována. Leží na ose SZ – JV. Lícové smíšené zdivo architekt pokryl kamennými deskami (z hrubozrnného

pískovce) nepravidelných tvarů a velikostí, aby tak co možná nejuvěrněji kopíroval jeruzalémskou předlohu, pro kterou však architekt Bonifác ze Zadaru použil materiálu z bílého mramoru. Odlišné velikosti, nepravidelný způsob kladení jednotlivých dílců shledáváme na ploše celé stavby. V té době byl mramor v Jeruzalémě pravděpodobně vzácností, a to i pro papežskou zakázku. Architekt si tak musel vypomáhat s často již opracovaným materiálem z jiných staveb, který pro potřeby kaple Božího hrobu byl minimálně upravován.¹⁹ Tomu nasvědčuje nejen charakter zdí, ale i náhodné umělé spáry a geometrické obrazce neznámých původů. Ty se v přesném rozvrhu objevily následně i na slánské kapli. Přístup k hlavnímu vchodu lemují po stranách dva podélné zděné sokly. Pro kovové úchyty na vnějších stranách se tyto v Jeruzalémě využívaly k ukládání korouhví jako rekvizit liturgických obřadů. Ve Slaném se pro absenci držáků a pro svou délku využívaly jako odpočinkové lavice. Průčelí kaple se vstupním portálem zakončeným lomeným obloukem zdobí zubořezové pásy, které v horní části tvoří tři obdélné rámy symbolizující pečeť Pilátovu, resp. Aneášovu a Kaifášovu. Stavbu z velké části obíhá předsazená slepá arkáda lomených oblouků vyrůstajících z osmi šestibokých hranolových pilířků a dvou sloupků. Šest pilířků je zakončených polygonálními hlavicemi, z nichž pět zdobí terčík s křížem a jednu florální ornament. Dva zbývající pilířky, uzavírající v hlavní ose kaple presbytář, pak nesou hlavice korintské. Ty se objevují i u dvou sloupků, které arkádu uvozují, resp. uzavírají. Tvarově se vymyká první sloupek na jihovýchodní straně, který je od patky výše z jedné třetiny zdoben kanelováním a ve zbylé části tvarován tordovaně. Vlastní rozvržení hlavic a sloupků, podobně jako skutečnost, že k plášti svatyně byly spíše ledabyly opřeny, nebylo náhodné, neboť jak Amico píše: *„Patky jsou rozdílné výškou a jsou hrubě opracovány, a stejně tak sloupky jsou odlišné v síle a provedení, stojíce kolem osmi rohů, a úhrnem jsou, podle mého, pozůstatky z jiné stavby...“* (překlad autor).²⁰ O téměř století později se Horn vyjádřil podobně: *„Uvedené mramorové desky byly předtím součástí jiné stavby, než se dostaly sem, stejně jako 10 malých sloupků, protože nejsou stejného povrchu ani výšky: na jižní*

straně první je vroubkovaný, na severní straně, však, rovný a kulatý, ostatní jsou hranolové a 9 dlaní široké, a více méně 6,5 stop vysoké; pravděpodobně patky a hlavice jsou různých velikostí a tvarů, jak lze snadno přehlédnout...“ (překlad autor).²¹ „Slepované,, pilířky a sloupky opět odkazují na nedostatek stavebního materiálu. Svěrázný výsledek se na základě tehdejších architektonických principů raně barokní Itálie mohl setkat i s nepochopením. Amico v reakci na odlišné tvarování a velikost sloupků přiznal: *„Dal jsem jim tedy stejný vzhled, zčásti pro jejich zanedbanost, zčásti abych zkrášlil tvar...*“ (překlad autor).²² Jednotlivá pole v lomených obloucích slepých arkád zdobí deset symbolů v mělkém reliéfu (viz následující kapitola). Slepá arkáda, která z velké části kopíruje zadní vnitřní prostor - Boží hrob, ho z vnějšku opticky zvětšuje a odděluje od přední Andělské kaple. V půdorysu ovšem obvodové zdivo probíhá v jedné linii bez jakéhokoliv lomení celou stavbou. Jak dokazuje „schod,, mezi oběma hmotami v úrovni korunní římsy liší se tyto pouze výškou. Uprostřed převýšené zadní střešní plochy se přímo nad Kristovým hrobem vypíná mohutná kamenná baldachýnová edikula na půdorysu pravidelného hexagonu. Podpírána je šesticí zdvojených dřívků (snad připomínka 12 apoštolů) s patkou na soklech a zakončených korintskými hlavicemi. Na ně nasedá vysoké kladí uvozené lomenými oblouky. Vzniklé cvikly zdobí obličej andělů flankované křídly. Kladí, členěné fasciemi a pásem s triglyfy, korunuje profilovaná římsa podpíraná čtenými jednoduchými konzolkami volutového tvaru. Z ní vybíhá helmicová stříška. Sloupky věžice, zde pískovcové, byly na jeruzalémské kapli opracovány z porfyru a mramoru.²³ V Jeruzalémě se v době Velikonoc a svátku Božího těla na výztuže mezi dřívky věšely vždy čtyři lampy, které mimo uvedené svátky nahrazoval stejný počet pštrosích vajec symbolizujících Vzkříšení.²⁴ O tom, při jakých příležitostech se lampy osazovaly na slánskou kapli, nejsme zpraveni. Rozhodně však musela být kaple v podobném duchu zdobena přinejmenším v Pašijovém týdnu. Na sloupcích přimykajících k sobě na jižní straně baldachýnové edikuly jsou vytesány v reliéfu dva výjevy. Horn je popisuje takto: *„Z jižní strany je vyrytý obraz hrobu s Andělem v bílém sedícím a ukazujícím*

třem ženám místo, kde leží Pán... (překlad T. Řepa).²⁵ V Jeruzalémě uvedený biblický výjev nezdobil dřík, ale pozlacenou hlavici – *capitellis* nad ním.²⁶ Na slánské kapli je vícefurální téma rozděleno na dva sloupky. Na levém se zjevuje anděl nad hrobem a na pravém pak k němu přistupují postavy tří Marií. Popis kaple by nebyl kompletní, kdybychom nezmínili dva hranoly ukončené sférou. Symbolizují nádoby k pomazání, které k hrobu přinesly Marie.²⁷ Do interiéru kaple se vstupuje portálem zakončeným lomeným obloukem. Charakteristický je pro něj zvýšený práh, který sloužil kněžím jako vyvýšené místo při celebrování mší před kaplí. Prostor je rozdělen na dvě místnosti propojené nízkým portálkem. Přední část, zvanou Andělská kaple, uvozuje prostor půdorysu příčného obdélníku klenutého neckovou klenbou s protějškovými lunetami, který přechází do polokruhového závěru klenutého konchou. Andělská kaple je osvětlována třemi okenními otvory, z jihovýchodu okénkem s lomeným záklenkem, dále okenním otvorem nakoso probíhajícím zdivem a ze severozápadu okénkem obdélným. Do vstupní zdi po pravé straně je vyhloubena nika ukončená konchou, do ní se ukládaly předměty potřebné pro liturgické obřady. Doprostřed místnosti byl umístěn kamenný kvádr, symbolizující odvalený kámen, na který podle evangelia usedl Anděl (Matouš 28,2). Zvláštností, s kterou se jinde nesečkáme, je příčná kamenná deska v podlaze Andělské kaple. Na první pohled obyčejný kus dlažby nalezneme očíslovaný a zvýrazněný v Hornově grafickém záznamu. Neměla však žádný větší význam, než že na něm byl demonstrován laconianský mramor užitý při stavbě jako hlavní materiál. Architekt ve Slaném se zřejmě natolik držel předlohy a snahy o co nejpřesnější kopii, že neopomněl ani na strukturu podlahy. Nízkým portálkem v hlavní ose stavby se vstupuje z Andělské kaple do téměř čtvercové místnosti Božího hrobu. Ta je osvětlována pouze tlumeným světlem přicházejícím z vedlejšího prostoru. Klenuta je plochým stropem, nad kterým dále vybíhá valená klenba. Do stropu a klenby jsou proraženy otvory pro odvětrávání dýmu ze svíček a lamp. Po pravé straně od vchodu je ve výši cca 60 cm zasazena pískovcová plotna symbolizující desku Kristova hrobu. Na ní byl posazen hlavní oltář, pod ní pak socha ležícího

Krista. Světlo zajišťovaly také svíce umístované do malé niky ve zdi. V protilehlé stěně od portálku nalezneme při podlaze malý výklenek. O jeho významu nedokážeme říci nic konkrétního. Zda-li sloužil jako schránka nebo jako větrací či odvodňovací otvor, nevíme. Podobný se nachází ještě v Drahorazi u Kopidlna. Pro zavěšování olejových lamp sloužily zdobné kovové úchyty dodnes zvláště v Andělské kapli patrné. Vápenné omítky v obou místnostech nesly vrstvy nástěnných maleb, dnes zachovaných v torzálním stavu. I přesto dokážeme částečně zrekonstruovat alespoň jejich základní rozvržení. Andělská kaple je zdobena iluzivní malbou představující kvádry zdiva (snad aluze na hrobovou předsíň či architekturu), která v části půlkruhové přechází do pásu zavěšené drapérie. Koncha nad ní je pokryta sytou modří, jež se jako nebeská bář pne i v ploše neckové klenby. Nad drapérií lze rozeznat nečitelný nápis psaný v gotizujícím písmu.²⁸ Omítka v Božím hrobě je až do výšky záklenku vstupního portálku pokryta tmavou barvou vytvářející tak iluzivní sokl, snad jako připomínku skály, do které byl hrob vytesán. Zbývající horní část pokrývala opět šmolka (včetně samotné hrobové desky). Pro více vrstev a neprovedený detailní průzkum nelze výše nastíněnou podobu jednoznačně vztáhnout i k počátkům kaple. O původním vnitřním vybavení nemáme žádných zpráv. Chybí nejen jakékoliv dobové zápisy v konventní kronice, ale i inventární seznamy. V duchu přípisu Gilberta Procházky, kvardiána slánského kláštera, do konventní kroniky k roku 1895: *„Od roku 1685 není v Božím Hrobu nad Malou Kvící ničehož zaznamenáno, a přec lze předpokládati během 200 let ledacos pamětihodného...“*, si skrze značně netypické svědectví udělat jistou představu přeci jen můžeme: *„Počátkem roku 1894 mezi 1. a 6. lednem stal se tentýž BH obětí zlovolnosti a neb snad mladistvé zbojnosti. Dvěře byly perlíkem násilně uzraženy a pak vypáčeny. Tělo Páně bylo z hrobu, až pod lípu před Božím Hrobem stojící vyhozeno; oltář v andělské kapli se vším, co na něm se nalézalo, roztrískán, oltářní obraz Hlavu Páně představující, ven vyhozen, z rámu vytržen, roztržen a do křoví zahozen, veškeré cínové lampičky byly strženy a potlučeny, lampičky pak skleněné byly úplně rozbity. Pouze kroupka zůstala celá byvši bezpochyby přehlédnuta,*

nedotknuta...“²⁹ Kaple byla poté z darů věřících opravena a osazena novými železnými dveřmi, které daroval majitel slánské slévárny Heřman Hirsch. Na svátek sv. Václava ji slánský děkan Josef Kandler znovu vysvětil. Zaznamenána je i oprava v roce 1923: „Boží hrob z příspěvků občanů M. Kvíce (205 Kč) a na náklad některých dobrodinců opraven - vymalován, do oken dány sítě, podlaha srovnána, zřízen stupeň k oltáři, oltář opraven a dveře natřeny...“, neboť „Kaple byla již tak zchátralá, že nebylo by bývalo možno v oné místnosti mši sv. sloužiti...“³⁰

6.6.4. Otázka reliéfů

Ucelenou představu o původní podobě devíti reliéfů v lomených obloucích slepých arkád kaple ve Slaném si pro jejich velmi špatný stav nelze vytvořit. Některé výjevy jsou zachovány torzálně, jiné chybí. V Drahorazi u Kopidlna stojí věrná kopie slánského Božího hrobu, kterou, pro její méně exponovanou polohu, můžeme považovat za nejlépe dochovanou kapli svého druhu v Čechách a na Moravě. Kompletně se zde dochovaly všechny sledované reliéfy. Většina z nich je i dobře čitelná. Podobné reliéfy se v Českých zemích objevují ještě u pražské kaple na Petříně, ale pro svou obměnu, je nelze využít k následující komparaci.³¹ Na slánské kapli dnes nelze přečíst tři symboly z devíti, jsou to od severu podle arkádových polí: druhý, čtvrtý a pátý. Pro následující kompletní popis využijeme jejich kopie z Drahoraze. První pole vyplňuje obdélný rám s osmicípou hvězdou na florálním podkladu. Druhý reliéf tvoří jednoduché linie představující ústřední kruh, z kterého v pravidelných rozestupech vybíhá paprskovitě osm přímek. Třetí lomený oblouk nese orámovaný výjev, jediný zoomorfní, snad vlka či lišku držící v tlamě jiné zvíře s dlouhým ocasem a směřující ke stromu (palmě?).³² Čtvrtý je poskládán z jednoduchých linek umělých spár, které uprostřed překrývá kruh. Pátý v rámci rozvržení arkády centrální obrazec zpodobuje osmicípou hvězdu se stejnoměrnými paprsky. Šestý pak pětici do sebe navzájem vepsaných čtverců, kdy každý lichý je postaven nakoso. Následuje sedmý ve tvaru Davidovy

hvězdy či Šalamounovy pečete. Osmý zobrazuje bránu ve zdobném orámování a posledním devátým jsou tři kříže nad sebou spojené pletencem. Drtivá většina zobrazení Svatého hrobu, která dnes známe a která předcházela době výstavby kaple ve Slaném, existenci podobných reliéfů vůbec nereflektovala. A to tak důsledně, že by bylo nasnadě si na počátku této kapitoly položit otázku, nejsou obrazce ze Slaného a Drahoraze pouhými výmysly zdejších architektů? Zdobily skutečně jeruzalémskou svatyni? Konkrétní odpověď nalezneme až v Hornově spise *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae* z let 1724–44.³³ V obrazové příloze jsou předloženy velmi detailní pohledy na kapli Božího hrobu včetně reliéfů v arkádách. Autor je líčí jako: „*Na nich lze spatřit vyryté erby mnohých šlechticů, kteří sem kdysi putovali z našeho Německa. Jejich jména jsou De Thuengen, Seebach, Absperg, Voit de Rineck, Fuchs de Bimbach atd. ...* (překlad T. Řepa)³⁴ Zmíněné erby nebyly do arkádových ploch vyrývány, ale, stejně jako většina materiálu zde použitého, byly druhotně osazeny. Bohužel ne všechny zkoumané reliéfy jsou na kresbách čitelné. Ty, které dokážeme přečíst, se v některých případech neshodují se symboly na kaplích ve Slaném a v Drahorazi. Za jedním z možných vysvětlení, na které upozorňuje i Horn, mohou stát sami poutníci. Neboť ti si kromě zakoupených suvenýrů z Palestiny odnášely na památku i kousky mramoru a to včetně toho, kterým byla kaple obložena. Ve sledované době tak v rámci předpokládaných oprav mohlo dojít i k nahrazování chybějících částí obložení novými, a to včetně výměny reliéfů. I přes Hornovo svědectví nemusí být existence série obrazců ve Slaném úzce spjata pouze s tímto výkladem. Jejich vůbec první a vlastně i poslední interpretaci přinesl ke zcela opomíjenému tématu Vladimír Příbyl v roce 1984, kdy je, bez dalšího vysvětlení, spojil se symbolikou Zmrtvýchvstání Krista.³⁵ Pokusme se o podrobnější výklad, pro nějž si vypomůžeme i příklady jiných kaplí. Některé z reliéfních vyobrazení se zřetelně vztahují k mariánské symbolice. Obecně se mariánská symbolika u kaple Božího hrobu připomíná sochou Bolestné Panny Marie jako kulisy stavěné na Velikonoční týden. V Drahorazi (dříve i u sv. Anny na Vršíčku) byl střed baldachýnové edikuly osazen sochou Panny Marie s děťátkem. U

slánské kaple podobná socha není známa. Domnívám se, že ji symbolicky nahrazuje právě středový obraz osmicípé hvězdy v páté arkádě.³⁶ Na ni pak v této souvislosti navazuje snad i první a druhý reliéf. Jiný - Davidova hvězda či Šalamounova pečeť se objevuje ve smyslu židovského krále, resp. jako symbol věčného života. Brána v osmém reliéfu patrně upomíná na Krista: „*Já jsem dveře. Kdo vejde skrze mě, bude zachráněn...*“ (Jan 10,9). Obrazy, v kterých je ústředním tématem kruh, snad odkazují na slova sv. Bonaventury o Božím vtělení v Kristu.³⁷ Hlubší výklad symboliky a vzájemných souvislostí všech reliéfů by mohla přinést jejich samostatná analýza.

6.6.5. Otázka původu

V úvodu zmíněnou práci Příbylovu a později i Šťovíčkovu doplňují grafické předlohy otištěné původně v traktátu Bernardina Amica – *Trattato delle Piante et Imagini de Sacri Edifizi di Terra Santa*.³⁸ Hned první vydání roku 1609 v Římě se rychle rozšířilo do celé Evropy. Amicův titul se dnes obecně považuje za zásadní předlohu pro vznik většiny barokních kaplí Božího hrobu. Detailnějším srovnáním předkládaného spisu s kaplí na Kvíčku ovšem dojdeme k jednoznačnému závěru, že architekt, pokud by měl k dispozici Amicův traktát, by podle něj slánskou kapli v této formě nepostavil. Jak jsme již výše uvedli, Amico nechal výslednou podobu kaple na rytinách (jejich autorem byl Jacques Callot) upravit, aby jí dodal symetrických tvarů. I půdorysem se slánský Boží hrob odlišuje od Amicovy předlohy, neboť ta se ve slepé arkádě vychyluje mírně do stran. Bernard Ignác hrabě Martinic musel v úzké spolupráci se slánskými františkány nebo architekty kaple disponovat jinými plány a popisy jeruzalémské kaple. Ty mohly být pořízeny buď přímo pro potřeby slánské stavby v Jeruzalémě nebo opatřeny již dříve a šířeny řádovým prostředím minoritů, nebo drženy architekty zde působícími.³⁹ Jednoznačně však musely obsahovat zevrubná obrazová vykreslení a texty, ne nepodobné Hornově spisu *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae (1724–1744)*, který řadíme k nejdetailnějším rozborům jeruzalémské kaple své doby, a o

kterém, pokud by nevznikl o téměř jedno století později po založení slánské kaple, bychom museli uvažovat jako o výchozím. Podobné popisy svatých míst, stejně tak Hornův, vycházely nejen z autopsie, ale i z dříve vydaných tisků. Proto v *Ichnographiae* nalezneme velké množství starších odkazů zvláště obrazových. Víme, že Horn pro účely své zamýšlené knihy kresby a rytiny svatých míst dlouhodobě sbíral. Zevrubné kresby kaple ale nakreslil on sám v roce 1729. Pro tvrzení, že by Hornova kresba vznikala přímo na místě, nebo naopak byla inspirována jinými vzory, nemáme dostatečné informace. Dosavadní literatura k tématu prozatím nepřinesla žádné starší takto podrobné obrazové podání, s kterým by bylo možno slánskou kapli zcela identifikovat.⁴⁰

To, že se výše vymezený typ kaple objevuje pouze u Slaného, resp. v Drahorazi svědčí o omezeném vlivu hledané předlohy nejen v Českých zemích, ale v celé oblasti dnešní střední Evropy. Takto věrně podanou kopii jeruzalémského Božího hrobu sice dnes jinde nenalezneme, ale slánská ani drahorazská nemusely být jediné. O téměř třicet let dříve kolem roku 1634 byl na bezmála totožném půdorysu (i podobných rozměrů) vystavěna kaple ve slezském Glogowku.⁴¹ Kapli založil Jiří III hrabě z Oppensdorfu, který snad ve shodných tvarech nechal postavit o něco později v roce 1647 další kapli ve slezské Ratiboři. Jejich původní podobu neznáme nejen kvůli absenci archiválií, ale také pro přestavbu první, resp. pro demolici druhé. I přesto, že se kaple v Glogowku dotkla celková rekonstrukce po ničivém požáru v roce 1770 a po dalším požáru v roce 1822, kdy již nebyla obnovena baldachýnová edikula, uchovaly se do počátku 20. století některé shodné prvky.⁴² Jsou to zejména reliéfy ve slepých arkádách nebo arkádové sloupky (dřevěné) „opřené,, o vnější zeď, které se u nás poprvé objevují právě ve Slaném. Hrabě Jiří III. z Oppensdorfu osobně Svatou zemi navštívil v roce 1632.⁴³ Úvahu, že do tehdejšího středoevropského prostoru přinesl jeden z přesnějších popisů jeruzalémského hrobu, ale vyvrací zápis v konventní kronice z Glogowku, který připisuje kapli otci Matyášovi Berndtovi, který *aliquot annis Hierosolymis moratus fuit*.⁴⁴ Stejně jako ve Slaném i v Glogowku

kapli spravovali minorité. Lze se tedy domnívat, že skrze řádové prostředí se dnes neznámé plány dostaly ze Svaté země nejprve do Slezska a následně snad pro každoroční řádové kapituly do Čech. Z architektonického pojetí glogowské kaple jasně vyplývá, že Jiří hrabě z Oppendorfu již odmítl stavět podle tehdy velmi napodobované kaple v Görlitzu a stejně jako hrabě Martinic usiloval o co nejvěrnější dobovou kopii jeruzalémského Božího hrobu. To ale mohl jen na základě nových plánů a vyobrazení, které on a později Bernard Ignác měli k dispozici.⁴⁵ U hraběte Martinice podobnou snahu očekáváme, neboť ve slánském chrámu Nejsvětější Trojice založil loretánskou kapli, kterou nechal skutečně postavit: „*Cum exacta dimensione et forma ipsiusmet Originalis Italici...*“⁴⁶ Jiným inspiračním zdrojem, spíše ale v obecné rovině, mohla být kaple Božího hrobu na Svatém Kopečku nad Mikulovem, postavená kardinálem Františkem Ditrichsteinem (viz heslo Kaple Božího hrobu na Svatém Kopečku u Mikulova). Město ležící na cestě do Vídně pojilo Martinice rodově, neboť jeho druhá žena Zuzana Polyxena pocházela z rodu Ditrichsteinů.

6.6.6. Otázka architekta

Nevyřešena zůstává otázka architekta, ztížená o to, že na historizující stavbě nelze identifikovat rukopis autora. Slánská kaple je ale příkladem velmi kvalitní stavby a zejména ukázkou precizní kamenické práce, což předpokládá zdatné a zkušené umělce. Přibyl se domnívá, že plány kaple se do Slaného dostaly s některým z architektů, kteří v té době pracovali na rekonstrukci požárem poškozeného františkánského kláštera.⁴⁷ V roce 1668 jsou ve Slaném zaznamenáni kameník Giovanni Batista Alio a architekt Giovanni Domenico Orsi.⁴⁸ Druhý zmiňovaný pracoval s Carlem Luragem také na stavbě kláštera františkánů v nedalekém Hájku (zahájení prací v roce 1663). Výstavba hájeckého kláštera postupovala nezvykle pomalu. Důvodem mohlo být povolání obou architektů Bernardem Ignácem do Slaného.⁴⁹ Orsiho a Luraga totiž zaměstnával v Hájku František Adam Eusebius Žďárský, který byl s rodem Martiniců spjat rodově, neboť jeho matkou byla Eliška

Korunka z Martinic (zemřela 1649). Ve své závěti, nemaje dědiců, (zemřel 1670) určil bratry Elišky Bernarda Ignáce a Maxmiliána Valentina z Martinic vykonavateli závěti a správci pozůstalého majetku. Jako donátoři nejen slánského, ale po smrti Františka Eusebia i hájeckého kláštera zaměstnávali na těchto zakázkách oba zmíněné architekty. Lurago je ve Slaném dokonce doložen již k 17. srpnu 1665 na blíže nespécifikované zakázce pro Bernarda Ignáce z Martinic.⁵⁰ Výše nastíněné rodové vazby, blízkost obou stavebních lokalit a relativně technicky a časově nenáročná zakázka kaple Božího hrobu dovolují uvažovat o spolupráci s Luragem nebo Orsim i před požárem kláštera 28. června 1665. Předpokládanou účast vlašských architektů vůbec podporuje fakt, že stáli u většiny tehdy budovaných historizujících architektur - loretánských kaplí. Ukazuje se, že znalost podobných staveb se nemusela šířit jen řádovým prostředím. Technicky a umělecky specifické vědomosti, podrobné plány a vyobrazení multiplikačních architektur, ať už kaple Božího hrobu nebo Lorety a dalších, se stejně tak mohly předávat i mezi generacemi relativně uzavřené kolonie vlašských umělců tehdy působících v Čechách. Tuto možnost podtrhuje i pozdější vystoupení Giuseppe Gilmettiho, vlašského architekta, doloženého na stavbě kaple v Drahorazi, která, jak již víme, nese zcela totožné rysy kaple ve Slaném, resp. jeho jmenovce (příbuzného?) Marca Antonia, kterému připisují Boží hrob u Horšovského Týna (viz hesla sv. Anna na Vršíčku).

6.6.7. Význam

Slánská kaple představuje zcela ojedinělou památku nejen po stránce architektonické, ale zejména jako svědek snahy o co nejvěrnější přenesení podoby multiplikační architektury kaple Božího hrobu své doby. Jako jediná dnes takto dochovaná kaple, ve srovnání s dostupnými architektonickými traktáty a prameny, prezentuje nejpresnější možnou kopii jeruzalémského Božího hrobu nacházejícího se ve střední Evropě. Tedy v podobě, jež ji vtisknul architekt Bonifác ze Zadaru, a kterou dvě zásadní přestavby vymezily do let 1555–1808.

Tomu napomáhají i jednotlivé výše popsané detaily, které stavbu v intencích multiplikační architektury povyšují, a které u ostatních kaplí zřetelně postrádáme. Dispozice slánské kaple evidentně poukazuje na existenci nám dnes neznámé předlohy. Její absencí jsme ochuzeni o zřejmě pravou podobu kaple v Jeruzalémě v polovině 17. století. Boží hrob ve Slaném iniciuje skupinu, kterou jsem pro potřeby této práce nazval „Slánskou skupinou“. Ta zahrnuje kapli v Drahorazi, snad jako přímou kopii slánské, jež obohacuje skupinu o další prvky. Shodné pak nalezneme u Božího hrobu v Horšovském Týně. Z kaple na Kvíčku čerpá i kaple ve Voticích. Skupinu uzavírá stavba na pražském Petříně z roku 1737, jejíž autor se navrácí k formám kaple ve Slaném (viz jednotlivá hesla). Všechny kaple Božího hrobu v Českých zemích spojuje jeden v pramenech pravidelně se opakující přívlastek „*diese kapelle wurde nach der form und dimensionen des heil. Grabes zu Jerusalem gebaut*“, ale pouze stavba na Kvíčku význam věty naplnila jako první v Českých zemích beze zbytku.

6.7. Kaple Božího hrobu v Mimoňi

6.7.1. Prameny a literatura

Z bohatých archivních záznamů postihuje kapli v jejích počátcích kostelní pamětnice *Annotatio Ecclesiastica*.¹ Jaroslav Schaller ve své *Topographie des königreichs Böhmen* z roku 1790 jmenoval vedle dalších staveb pod farním úřadem i kapli Božího hrobu, Sommerovo *Königreich Böhmen* kapli také uvádí v souvislosti s blízkým chudobincem jako: „*Dann das Spital zum heil. Grabe...*“² Překvapivě podání o kapli chybí v *Sammlung alten und neuer Nachrichten betreffend die Kirchbezirke und derselben Gottenhäuser in dem Bunzlauer Kreise* Georga Adalberta Wahnera z roku 1780. Andreas Eichler věnuje kapli pouze krátkou poznámku.³ V druhé polovině 19. století se kapli dostávalo opakovaného zájmu, jak lze například vysledovat z monografie Josefa Sládka *Das heilige grab zu Niemes* z roku 1881.⁴ Ale také v článkách profesora Armana Antona Paudlera vydávaných v osmdesátých letech v *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions – Clubs*.⁵ Pozadu nezůstali ani místní historici, díky kterým se dochovaly zevrubné popisy i s pro nás důležitými prvními pokusy o zařazení stavby do uměleckohistorického kontextu. V SOkA Česká Lípa je uchováván rukopis *Geschichte von Niemes* (1889–1898) Josefa Tilleho a Franze a Josepha Benesche *Geschichte von Niemes* (1900).⁶ Tilleho *Geschichte der Stadt Niemes* vydaná v roce 1903 vycházela z pěti svazků jeho rukopisných dějin města.⁷ Mimoňskou kapli si jako jednu z nemnoha příkladů svého druhu vybral Viktor Kotrba pro text *Česká barokní gotika* z roku 1976.⁸ V Pocheho třetím díle *Uměleckých památek Čech* nalezneme ke kapli jen krátkou zmínku.⁹ Stavebními dějinami Mimoně, resp. kaplí Božího hrobu se dlouhodobě zabývá Osvald Hons v titulech *Pašijové hry v Mimoni* (1999) a *Průvodce historií Mimoně I, Putovní k Božímu hrobu* (2005).¹⁰

6.7.2. Historie

Historie stavby se podle kronikářů 19. století psala již od roku 1625, kdy Jan Putz z Adlerthurnu odjel do Říma, odkud měl, veden nábožnou horlivostí, pokračovat do Jeruzaléma, aby přivezl přesné plány kaple Božího hrobu. V Římě, kde se na zpáteční cestě zastavil, měl však zjistit, že plány, které si pořídil, nejsou kompletní, neboť mu chyběl rozměr vchodu do Kristova hrobu a kamene, jenž ho zakrýval. A proto podnikl cestu podruhé.¹¹ Jan Putz zemřel v roce 1660 a kapli za svého života nepostavil. Otcovy snahy se po jeho smrti ujal syn Jan František Edmund Putz z Adlerthurnu, majitel Mimoně. Kaple *Sacri Dominici Sepulchri ad formam veri Hyerosolymitani* se začala stavět na místě bývalého kostela sv. Kříže: „*In loco, in quo solim templum Sanctae Crucis steterat...*“¹² O dva roky později byly práce na stavbě dokončeny. Nový mimoňský farář Václav František Menich ze Cvikova kapli vysvětil 22. dubna 1668, tj. třetí neděli po Velikonocích.¹³ A to na základě povolení arcibiskupské konzistoře datovaného 14. dubna 1668 a podepsaného Šebestiánem Zbraslavským, metropolitním děkanem pražským, kapitulním vikářem. Následující roky se vždy ve stejnou dobu, tj. třetí neděli po Velikonocích konala vzpomínková bohoslužba spojená s procesím, při které byly udělovány plnomocné odpustky. Svátku se účastnil velký počet věřících. V roce 1673 například přijímalo 460 lidí a v roce 1688 již 1200. Liturgie začínala v sedm hodin ráno modlitbami ve farním kostele a pokračovala procesím vedeným z farního kostela přes město ke kapli Božího hrobu (v 9 hodin ráno), při kterém nesl farář stříbrný obraz Panny Marie Bolestné. Ve dvě hodiny odpoledne se navázalo nešporami s požehnáním nejsvětější svátosti a procesím do farního kostela. Od roku 1677 jsou při kázání v rámci těchto liturgických obřadů zaznamenáni bratři františkáni ze Zákup a od roku 1682 také jezuitský misionář zdržující se v období Velikonoc ve Stráži pod Ralskem. S kaplí Božího hrobu bylo také spojeno procesí na den Panny Marie Růžencové (7. října). Během velikonočních svátků se stavěl ve farním kostele Boží hrob, u kterého, jak se dočítáme ve farní knize k roku 1669: „*Dem heiligen Carfreitag ist das helige grab in der*

*pfarr kirchen gebaut, und dabei auch eine Comaedia gehalten worde...*¹⁴ Postupně byla tato představení, resp. později i kaple Božího hrobu zapojována do oslav Velikonoc a do procesí na Veliký pátek, čehož jsme svědky poprvé v roce 1673, kdy 31. března bylo při kapli Božího hrobu postaveno *Theatris* a zúčastněným zahrána *die Passion Christi unsers Herrn Tragedi*.¹⁵ K těmto protohrám se přidávala jiná tradice her starozákonních témat. Ta jsou doložena v Mimoni již v roce 1668: „*In 31. Mai am hohen fest Corporis Christi (...) und das gleichen am Sontag nach Mittag mit einer Comedia von Abraham und Isaac vorm Schloss...*“¹⁶ Představení předváděly školáci vždy na svátek Božího těla a opakovaly jej následující neděli. Tak máme zachované zápisy například pro rok 1669: „*Worbei vorm Schloss ein Comedia von König Pharao...*“¹⁷ Ale i pro následující léta, kdy se hrála hra o ztraceném synovi apod.¹⁸ Dlouhou tradici pašijových her přerušilo pravděpodobně nastupující osvícenství spolu s josefínskými reformami na konci 18. století.¹⁹ Ve století následujícím jsou tradice velikonoční liturgie, procesí ke kapli Božího hrobu a divadelní představení na svátek Božího těla postupně transformovány do svátku Vzkříšení. Jeho ústřední kulisou se stala kaple Božího hrobu, před kterou jsou o Velikonočním týdnu představovány scény Getsemany (na Zelený čtvrtek), Ukřižování (Velký pátek) a Kristova hrobu (Bílá sobota).²⁰ Z dobových fotografií lze rekonstruovat dekorace překrývající celou stavbu kaple a sestávající z výseků krajin, architektur a dřevěných soch. Slavnost byla završena večer na Bílou sobotu výjevem Zmrtvýchvstání Krista, po kterém následovalo procesí přes město do farního kostela doprovázené ohňostrojem, hudbou a střelbou z hmoždířů. Jak citoval profesor Paudler vydání novin *Leipear Zeitung* ze 7. dubna 1881: „*Kde Kristus opravdu z hrobu vstane a mezi odstrčené strážce hrobu vejde, nýbrž každý dům v širokých ulicích, kterými impozantní slavnostní průvod prochází, je na chrám nebo oltář obrácen; bezmála v každém okně je umělecké dílo, a osvětlení města a okolních vrchů jest kromobyčejně zajímavé...*“ (překlad T.Řepa).²¹ V roce 1890 vznikl Spolek pro zkrášlení Božího hrobu a pořádání slavnosti Vzkříšení. Jeho členové se starali nejen o vlastní stavbu kaple, ale snažili se podporovat výše nastíněné Pašijové

hry. V roce 1922 uspořádali první veřejné představení hraných Pašijových her, kterým po téměř čtvrt století navázali na barokní *Theatris*.

6.7.3. Popis a rekonstrukce

Mimoňská kaple je včleněna do poutního areálu, který celý nese název Boží hrob. Vstup do něj uvozuje zděná ohrada se sochami Josefa Arimatejského a Nikodéma. Samotnou kapli Božího hrobu obklopuje ze tří stran ambit, který je důsledně uplatněn pouze na západní straně, neboť oba boční trakty – severní a jižní, umožňují po celé své délce s kaplí pouze omezenou komunikaci [12]. Oba postranní trakty zakončené sedlovou střechou se zvonicemi prodlužuje zeď, která se za kaplí uzavírá do půlkruhu. Kaple je obehnána pouze podkovou zmíněné zdi a od samotných ambítů odsazena tak, aby se před ní vytvořilo malé nádvoří. Do něj se vstupuje tesaným portálkem v ose západní strany, nad kterým je upevněn erb rodu Putzů s nápisem Anno 1667 EXIDISTI TIBI SEPULCHRUM IN PETRA TABERNACULUM TIBI. ISAIA 22.²² Na půdorysu protáhlého obdélníku zakončeného polygonem o pěti stranách dvanáctiúhelníka vyrůstá nízká stavba kaple postavená z opracovaného pískovcového kamene. Na stavbu nebyly použity cihly ani smíšené zdivo. Samotné kamenné bloky byly spojovány maltou. Pro uchování historizujícího rázu nebyla kaple omítána vápnem, nástěnnou malbu nepředpokládáme ani v interiéru. V základu se kaple dělí na dvě prostory. Na předsíň neboli Andělskou kapli, z které se nízkým portálkem s rovným nadpražím vstupuje do druhé neosvětlené čtvercové místnosti – hrobové komory. Předsíň osvětlují tři okenní otvory - ze severu přichází světlo sdruženým oknem se záklenkem a obdélným otvorem procházejícím lichoběžně zdivem a z jižní strany k sdruženému oknu protilehlým oknem obdélného tvaru. Okna pravděpodobně nebyla zasklívána. Andělská kaple je sklenuta valenou klenbou, která v místech na půdorysu vybíhajícího půlkruhu přechází do polokonchy, z níž se opět mění v klenbu valenou. V místech pod věžicí je proražen otvor pro odvětrávání. Čtvercový průduch je také nad portálkem v příčce mezi

oběma místnostmi. K zavěšení olejové lampy sloužila v hrobové komoře doposud patrná skoba. Do předsíně se vchází portálkem s rovným nadpražím. Doprostřed místnosti je položen mohutný kvádr, který svým objemem (31cm x 62cm x 41cm) ztěžuje přístup do komory. Nad vchodem ke hrobu Krista visí obraz Ukřižování z počátku 20. století. V zadní místnosti valeně klenuté nalezneme na pravé straně probíhající rovnoběžně s jižní zdí pískovcovou desku představující část sarkofágu. Uprostřed komory je na podélném soklu umístěn sádrový odlitek sochy ležícího Krista v hrobě překrytý plátnem. Nemáme doložený žádný inventář vztahující se ke stálému vybavení kaple. Z pravděpodobně prvního stručného popisu kaple dochovaného ve farní knize k roku 1675 čteme: „*Praterea in hoc Oppido e aluid novum elegans sacrum aedificum, videlicet Sepulcrum Christi domini ad formam veri Hierosolimitani, circumdatum elegantibi et speicosit porticubi (...) Alias defacto dotatum non est...*“²³ Na počátku kaple nebyla pravděpodobně více zdobena a vybavována. Z konce 19. století víme o zmíněné soše ležícího Krista a o obraze Snímání z Kříže.²⁴ V rámci svátků Vzkříšení byl hrob zdoben sochami strážců, Zmrtvýchvstáním Krista, anděly a dalšími figurami. Předpokládat snad můžeme i anděla sedícího na kameni a kynoucí k přichazejícím Mariím. Autorem sochy Krista a strážců byl sochař Suske. Rytec Günter zhotovil mechanismus, který sochami pohyboval.²⁵ Průčelí člení nevysoký vstupní portál (cca 172 cm) uzavřený vodorovným kladím, které zvýrazňuje segmentový tympanon vymezený silným reliéfním pásem. Ten probíhá po celé ploše průčelí a je na obou stranách shodně dvakrát pravoúhle zalomen. Střed tympanonu vyplňuje bronzová deska s nápisem *Grab // Jesu Christi // Des gekreuzigten // Welt-Heilandes // Wie solches in Jerusalem // Gezeiget Wird*. Nad lomeními jsou umístěny reliéfní čtverce symbolizující kněžské pečeti. Protáhlý obdélný reliéf nad polokruhovým tympanonem představuje třetí pečeť. Reliéfní pás přerušovaný portálem nalezneme i 42 cm nad zemí. I v tomto případě znázorňuje závory, kterými byl Kristův hrob zajištěn. Po obou stranách vybíhají před průčelí dva protáhlé sokly – kvádry, které sloužily jako lavice strážcům hrobu, ale také pro odpočinek poutníků a kněz sloužící mši je využíval i jako stupínky pro

svá kázání. O značném provozu kaple vypovídá i výrazně sešlapaný práh, který v jiných příkladech měl úlohu schodu, z kterého kněz promlouval k věřícím. Zde toto nebylo možné pro omezenou výšku samotného vstupního portálku. Podél bočních stěn stavby probíhá výrazný sokl. Z něho v části presbytáře vyrůstá deset samostatných plint. Na ně nasedá deset polosloupků s entazí uvozených torem. Dřík zakončuje hlavice toskánského řádu. Lomené oblouky, které spojují dříky, pak vytváří slepou arkádu obíhající vně prostor hrobové komory. Slepá arkáda přiznává své odsazení od obvodové zdi v korunní římsě, která je tak zalomena. Nad hrobovou komoru se tyčí nevysoká věžice sestávající z osmi sloupků s entazí shodného tvaru s uvedenými polosloupky slepé arkády. Nad polygonální kladí, které nesou, vybíhá helmicová stříška zvýrazněná patriarchálním křížem. V roce 1897-98 byla k jižní straně ambitu přistavěna kaple s Olivetskou horou, která nahradila původní dřevěnou kapli s oltářem Pěti bolestných tajemství.²⁶

6.7.4. Otázka architekta

Jméno stavitele kaple je doloženo již v jednom z prvních zápisů v pamětnici. Při příležitosti stavby věže kostela sv. Petra v Mimoňi první kronikář napsal: *„Anno 1667 den 29. Augusti hat der hochedelgebohre Ritter Herr Joannes Frantz Edmund Putz von Adlerthrum herr aus Niemes (...), den Neuren Kirche, und Glocken Thurm auf seine eigene unkosten, lassen anfangen zubauen, von eben derselbigen Meister welche die Kirche, das heilige Grab, und spitals Capelle gebauers hat nemblich Santino Bossi Burger zu Prag auf der kleine Seite, und Keiserliche Baumeister...“*²⁷ Se jménem architekta Santina Bossiho se setkááme v Tilleho *Geschichte von Niemes*: *„Im Jahre 1665 den Bau won dem Kaiserlichen Baumeister und Burger der prager Kleinseite,, Santio Bosio beginnen liess...“*²⁸ Ale také ve stejnojmenných dějinách města od Franze a Josepha Beneschových: *„Als 1663 der Bau der grossen Stadtpfarkirche mit bedautenden Geldspfare ganz beendigt war, begann 2. Jahre spater 1665 Johan Pfranz Eduart Freiherr Putz w. Adlerthrum, den Aufbau des h. Grabes unter der Leitung des prager,*

*kaiserlichen Architekten Sanctio Bossio auszuführen, welcher bau auch in Jahre 1667 glaublich zu Stande gebracht wurde...*²⁹ Paradoxně také Josef Tille v *Geschichte der Stadt Niemes* vydané tiskem v roce 1903 ke kapli Božího hrobu uvedl: „*Dieser erfüllte auch die übernommene Verpflichtung, indem er 1665 durch den kaiserlichen Baumeister und Bürger der Prager Kleinseite Giulio Broggio „am Sande,, nächst den Ruinen der Kreuzkirche den Baum beginnen liess...*“³⁰ Tille tak vůbec poprvé připsal kapli Božího hrobu Giulio Broggiu. Z poznámkového aparátu nevyplývá, z jakých archiválií tyto ve své době nové informace čerpal. Naopak zůstává s podivem, proč Tille zcela opominul jméno Santina Bossiho, a to i u dalších staveb, které mu připisoval v rukopise. Nepochopitelné je poté připsání kaple Bossimu Viktorem Kotrbou na základě citace Tilleho historie vydané v roce 1905.³¹ Encyklopedická literatura uvádí pouze Giulia Broggia a při kapli Božího hrobu se můžeme setkat i s dvojím autorstvím.³² Pavel Vlček se domnívá, že kapli postavil Santin Bossi, který pravděpodobně postupoval podle plánů Giulia Broggia.³³ Podle Tilleho (1903) se měl Broggio v Mimoňi zdržovat již od roku 1661 při výstavbě nového kostela a od roku 1664 i v rámci přístavby patra zámku.³⁴ Podle dobových zápisů v pamětnici je Giulio Broggio v Mimoni doložen až v roce 1674: „*Diesen Sommer hat ein neuer Maister von Leutmeritz namens Juliuus Broggio den Kirchenbau geführt, unter ihm sind die 5. capelles vollkommlich ausgeführt, auch das Dach ausgesetzt...*“³⁵ Kronika byla vedena od roku 1668. Zápisy v ní jsou pro nejstarší období dělány velmi podrobně a s častými odkazy na dobu před uvedeným rokem a psány jedním písařem. Zda-li zde chybí Broggio pro starší stavební dějiny oprávněně, a tedy mohl být pro převzetí stavby kostelního areálu v roce 1674 nazýván *neuer Maister*, se bez dalších srovnávacích archiválií nedozvíme. I přesto, že dnes není doložena žádná jiná stavba, kterou by bylo možno připsat Santinu Bossimu jako projektovému architektu (z toho důvodu je vnímán pouze jako prováděcí architekt), je nutné být právě v otázce mimoňských staveb obezřetný, právě z důvodu Tillem nevysvětleného upozadění architekta Bossiho.³⁶ Tille pro stavební dějiny Mimoně pramenně doloženého Santina Bossiho zaměnil z doposud

neznámých důvodů za Giulia Broggia, čemuž nasvědčuje nejen téměř stejné znění věty v pamětnici, resp. v Tilleho kronice (1903), ale zejména chybné titulování, ke kterému tak záměnou došlo, tj. Giulia Broggia prezentuje jako císařského architekta a měšťana na Malé Straně v Praze. Broggio se císařským architektem nikdy nestal a měšťanství získal v Litoměřicích v roce 1673. Na základě těchto nejasností, které se zatím nepodařilo objasnit, se přikláním k autorství Santina Bossiho jako architekta kaple Božího hrobu v Mimoňi a na základě pramenných informací, které jsou zohledněny také v úvodních kapitolách katalogu o architektu Oktaviánu Broggiu, se domnívám, že Giulio Broggio byl do Mimoňe pozván až s dostavbou kostela sv. Petra v roce 1674.³⁷

6.7.5. Vlivy

V předmluvě monografie *Das heilige Grab Christi zu Niemes* Josef Sládek v roce 1881 napsal: „*Stojí na malém vršku kaple Božího hrobu, která jest jedinou na tento způsob v celém Rakousku i sousedních zemích...*“³⁸ Položme si otázku, zda-li autor této věty považoval mimoňskou kapli za vůbec jedinou v monarchii, nebo zda-li bychom v jeho slovech mohli hledat první náznak formálního srovnání s jinými kaplemi. Ve skutečnosti máme pro tuto dobu doloženo prozatím jen velmi málo zpráv, v rámci kterých by se objevila více než jedna lokalita spjatá s kaplí Božího hrobu. V textu žádná další kaple není jmenována, lze se tedy domnívat, že „na způsob“, autor myslel opravdu jako „na způsob „jeruzalémský“,“. Sládek pravděpodobně neznal jiné kaple Božího hrobu, ale i přesto si jeho věta v jistém smyslu dodnes udržela platnost, neboť byla opravdu *einzig in dieser Art* a to skutečně pro *ganz Österreich und den Nachbarländern*. Boží hrob v Mimoňi totiž jako jeden z nejranějších příkladů (před rokem 1667 stály kaple v Praze Na Zderaze, (její přesnou podobu neznáme), v jezuitském Římově, hrabě Martinic v té době nechal stavět kapli ve Slaném, existovala myšlenka na výstavbu kaple ve Starém Hrozňatově, a dokončen byl i Boží hrob u kapucínů v Chrudimi.) nekopíruje, mluvíme-li o vnějším výtvarném řešení, žádnou z uvedených kaplí. Město Mimoň ve své době stálo na

křižovatce důležitých obchodních cest spojujících Čechy s Lužicemi, nabízí se nám tak srovnání i s nedalekou kaplí ve Zhořelci, která jako jedna z nejstarších ve střední Evropě měla značný vliv nejen na podobu mnoha kaplí v Čechách. V Mimoně se ale ve vztahu ke zhořelecké kapli setkáváme se zcela odlišným půdorysem a celkovým pojetím. Stavitel nejenže nevyšel z charakteru blízké zhořelecké kaple (znal-li vůbec její podobu), ale nepřistoupil ani k propojení současných tvarů již stojících svatyní. Kaple Božího hrobu v Mimoně zakládá zcela nové pojetí nejen v Čechách a na Moravě, ale i v okolních zemích. Patrné je to zejména na průčelí, které v jiném pojetí tvarují silné reliéfní pásy tzv. závory, a také v reliéfu zvýrazněné tři kněžské pečeti, zde ve tvaru dvou čtverců a jednoho podélného obdélníka. Dalším odlišně koncipovaným prvkem je baldachýnová edikula, která v Mimoně nabývá spíše charakteru věžice. Ta stojí na osmi sloupcích s entazí natěsnaných na sebe tak, že potlačují charakteristickou vzdušnost a lehkost typickou pro tento stavební článek. Mimoněská stavba představuje do té doby neznámou podobu kaple Božího hrobu, kterou nedokážeme přesně srovnat s žádnou známou grafickou předlohou ani současnou stavbou mimo území Čech a Moravy. Pokud bychom přijali tezi o dvojnásobné cestě Jana Putze do Jeruzaléma, odkud do Mimoně přivezl přesné plány kaple, museli bychom si položit otázku, proč se ve výsledku kaple liší od jiných staveb a zvláště od kaple ve Slaném, kterou považujeme za jednu z nejpřesnějších kopií jeruzalémské svatyně. Podobně bychom se ale museli ptát i v případě, že by plán stavby do Mimoně přinesl Sebastiano Bossi. Ale právě ve vztahu ke kapli na Kvíčku ve Slaném bychom snad vysledovali možné východisko. U zmíněné slánské kaple totiž předpokládáme, že původci projektu byl architekt Carlo Lurago nebo snad Giovanni Domenico Orsi. Ve své době Bossi s Luragem vedli v Praze konkurenční dílny. Jejich vzájemnou nevraživost dokládá žaloba Luraga na Bossiho z roku 1664 v rámci majetkových vztahů.³⁹ Preiss o společné zakázce na pražském opevnění hovoří dokonce jako o nucené spolupráci.⁴⁰ Pravděpodobně i z těchto důvodů nemohl Bossi disponovat plány uplatněnými na Kvíčku a pro mimoněskou stavbu použil jiných, jejichž původ prozatím nedokážeme odhalit.

Ve stejném pojetí jako stavba v Mimoni byla o téměř čtyřicet let později vystavěna kaple Božího hrobu nedaleko města Úštěka nad obcí Ostré a na téměř shodných základech v roce 1758 kaple při kalvárské cestě nad městem Jiřetínem pod Jedlovou. Všechny tři příklady vychází ze stejných půdorysů, mají shodná průčelí do výšky hlavní římsy a rozměry se od sebe liší jen nepatrně (viz hesla jednotlivých kaplí). Mimoňská kaple tak dlouhodobě působila i na další kaple.

Stavebník nechal kapli Božího hrobu obestavět pseudo-ambitem. Takovéto zapojení kaple do uzavřeného architektonického prostoru nalzáme do té doby pouze u svatováclavských augustiniánů na Novém Městě Pražském. Mimoňské řešení připomíná české poutní areály, které v Matscheho kategorizaci představují tzv. *zentral typus* vycházející z kompozice Lorety na pražských Hradčanech tj. hlavní svatyni obklopují ze všech čtyř stran ambity.⁴¹ V Mimoni stavitel křížovou chodbu uplatnil důsledně pouze na západní straně, neboť oba boční trakty severní a jižní nabízí ve své délce s kaplí pouze omezenou komunikaci. Sevření kaple ze všech čtyř stran neumožňuje, na rozdíl od jiných podobně řešených poutních míst, návštěvu velkého počtu věřících najednou, ale naopak místo zintimňuje. Stavitel pravděpodobně z důvodu omezené parcely nemohl více stavbu otevřít. Jeho kompoziční pojetí otevření poutního místa přihlédl ke kompozičnímu propojení s postranními budovami a propojil jejich funkci s funkcí sakrální. Zadní polokruhová stěna pak pravděpodobně odkazuje na rotundu chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě, v jejímž středu se kaple Božího hrobu nachází

6.7.6. Cesta Jana Putze z Adlerthurnu do Jeruzaléma

Jak již bylo zmíněno v kapitole popisující historii stavby, měl její stavebník podniknout cestu do Říma, aby se posléze rozhodl pokračovat do Jeruzaléma, odkud přivezl přesný plán kaple Božího hrobu. Po návratu do Říma si ovšem majitel nově nabytých plánů uvědomil, že nejsou kompletní, neboť chybí několik rozměrů. Vrátil se tedy zpět do Palestiny. Při druhém návratu ovšem onemocněl a byl nucen návrat do

Čech odložit. Podobný popis nalezneme nejprve u Josefa Sládka v *Das heil. Grab* z roku 1882 a posléze i u Tilleho *Geschichte der Stadt Niemes*. V Sládkově textu je Jan Putz v době svého putování popisován jako majitel panství Mimoně: „*Daher nahm er sich vor, in Niemes eine Kapelle des heiligen Grabes zu erbauen...*“⁴² Putz ale koupil Mimoně až v roce 1651, tedy dvacet šest let od svého záměru vystavět v Mimoni kapli Božího hrobu.⁴³ Tille se historické nesrovnalosti vyhnul a zobecnil Putzovu snahu o zřízení kaple *in seiner Heimat*.⁴⁴ Otcovi snahy naplnil až jeho prvorozený syn, na kterého po otcově smrti přešel mimoňský majetek. S podobnými příběhy o putování do Svaté země kvůli plánům kaple se setkáváme téměř u každé podobné stavby nejen v Čechách a na Moravě. V Mimoni jsou význam kaple a přesnost plánů, podle kterých byla stavěna, zdůrazněny dvěma cestami stavebníka. Pokud odhlédneme od náročnosti cesty, která sice nebyla na tehdejší poměry nijak dlouhá a pro velké množství poutníků a dlouhou tradici byla již dobře organizovaná, jednalo se stále o velmi náročné putování. To samozřejmě mohla náboženská horlivost Putzova přehlížet. V Českých zemích se tato dvojitá cesta objevuje pouze v Mimoni, ale v širším kontextu není ojedinělá. Cesta Jana Putze do Jeruzaléma totiž připomíná druhou cestu františkána Bernarda Caimiho, který založil první křížovou cestu - Sacri Monte v Evropě v severoitalském Varallu.⁴⁵ Caimi před svým návratem do Evropy v roce 1481 působil v Jeruzalémě jako kvardián minoritů. Jeho záměrem bylo založení nového Jeruzaléma v Evropě, tj. vybudovat kaple, které budou Jeruzalém připomínat a budou odkazovat na Kristovo utrpení. I přes svou jeruzalémskou zkušenost se měl Caimi údajně v roce 1487 vrátit do Jeruzaléma: „*Aby získal ještě podrobnějších plánů ke svému dílu a teprve rok po jeho druhém návratu do vlasti, 1491, začalo se ve Varallu stavět...*“⁴⁶ Vyprávění o Putzově cestě je zřejmě jednou z dalších *topoi* - barokní legendou, které zvyšovaly v očích věřících význam poutního místa. Nejen že není Putzova cesta pramenně doložena, ale v Mimoni postavená kaple, nepředstavuje ani přesnou kopii originálu v Jeruzalémě. Tak jak ji není ani kaple ve Varallu a ani většina dalších kaplí Božího hrobu, které na sebe stále váží vyprávění o putování do Svaté země.

6.7.7. Význam

V důsledku velkého zájmu historiků a kronikářů o kapli Božího hrobu v Mimoni projeveném zvláště v druhé polovině 19. století ji pro dobově nevídanou šíři a hloubku můžeme považovat v dobovém kontextu uměleckohistorického poznání architektury Božího hrobu v Čechách a na Moravě za nejzpracovanější vůbec. Nezpůsobila to ovšem zvláštnost architektury samotné, ale zejména každoroční svátky Zmrtvýchvstání spojené s pašijovými hrami, které byly proslulé v celém Litoměřickém a Boleslavském kraji. Z pohledu uměleckohistorického vyzdvihneme architektonickou typologii stavby, která inspirovala po téměř jedno století, ať už mluvíme o kapli v Ostrém nebo u nejmladšího Božího hrobu v Jiřetíně pod Jedlovou. Podle charakteristických znaků, které se objevují pouze na uvedených kaplích, lze v rámci uvedených staveb hovořit o „Mimoňské skupině kaplí Božího hrobu“.

6.8. Kaple Božího hrobu při kostele sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích

6.8.1. Prameny a literatura

Vzhledem k nevelkému počtu archiválií vážících se přímo ke kapli Božího hrobu v Pavlicích, nelze detailněji přiblížit její stavebně historický vývoj. Nejstarší zmínky se dochovaly ve farní kronice uložené na faře při kostele sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích.¹ Podrobné inventáře v kostelních účtech dochovaných pro léta 1785-1848 (MZA Brno) dávají pouze povrchní představu o původním vybavení kaple.² V topografiích se kaple i s velmi stručným inventárním výčtem objevuje až v *Kirchliche Topographie von Mähren* Georga Wolného z roku 1861.³ Jen okrajově se stavby dotýkají zápisy v novodobých obecních kronikách.⁴ V literatuře zabývající se generálem Radouitem de Souchez jako majitelem jevišovického panství se setkáme pouze s jeho vztahem ke kultu Panny Marie de Foy při kostele v Hlubokých Mašůvkách. Stranou zájmu zůstala pavlická stavba i v monografii středoevropských kaplí *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem* Michaela Rudigera z roku 2003.

6.8.2. Historie

Základní kámen kaple Božího hrobu při bývalé poutní kapli byl položen v roce 1675. O dva roky později dne 12. srpna 1677 vysvětil kapli jaroměřický děkan Toman.⁵ *“Boží hrob vystavěný na památku utrpení Krista Pána podle vzoru co do výšky, šířky, a délky podle hrobu jeruzalémského...”* v době svěcení přimyká k poutní kapli vystavěné v roce 1649, kterou později nahradil kostel sv. Filipa a sv. Jakuba.⁶ Obec Pavlice byla v 17. století součástí jaroměřického panství patřícího francouzskému generálu Janu Ludvíku Radouit de Souchez, jež se proslavil při obraně města Brna proti útokům švédských vojsk vedených generálem Leonardem Torstensonem.⁷ Radouit de Souchez nechal postavit nejen zmíněnou poutní kapli, ale ve čtyřicátých letech 17. století i špitál, aby v roce 1675 inicioval i přístavbu kaple Božího hrobu [13].

Kaple pro svou výšinnou polohu byla již zdaleka viditelná, zejména ze směru od Vídně. Pavlicemi vedla důležitá císařská cesta spojující Vídeň s moravskou Jihlavou, resp. Prahou. Po ní putovala procesí a jednotliví poutníci do Mariazell a k dalším poutním místům v Dolním Rakousku. Poutní kaple opatřená odpustky se těšila velkému zájmu věřících.⁸ Svědčí o tom i zápis z farní kroniky, ve kterém si správce kaple stěžuje, že: *“Kdokoli jde po císařské silnici a chce celebrovat, činí tak, zvláště z žebavých řádů, aniž by se předtím řádně ohlásil u faráře...”*⁹ Skutečnost, že kapli a Boží hrob navštěvovalo velké množství poutníků potvrzuje i další zápis hostomského faráře Václava Antonína Měřila: *“K vybavení kostela patří stříbrný pozlacený kalich, který i s paténou váží dvanáct lotů. Ten kalich se nikoli bez pohoršení uchovává v pavlické hospodě, snad je tam bezpečnější než v kostele nebo ve špitále...”*¹⁰ Z příjmových položek účtů kostela sv. Filipa a Jakuba je zřejmé, že kaple získávala nejvíce darů během Pašijového týdne, kdy k ní přicházelo nejvíce věřících.¹¹ O chod celého areálu se staralo 12 chudých, pro které byl v roce 1649 zřízen chudobinec. Kronika uvádí přesně 6 žen a 6 mužů. Podobný princip správy poutního místa včetně kaple Božího hrobu zavedla například i Anna Marie hraběnka z Trautmansdorfu, která u sv. Anny na Vršíčku u Horšovského Týna zřídila pro chudé z okolí špitál s fundací (viz heslo Kaple Božího hrobu - sv. Anna Na Vršíčku u Horšovského Týna). Raduit de Souchez zajistil fundaci v hodnotě: *„6 měřic pšeničné mouky, na pečení chleba, 3 měřice pšenice a různých druhů obilí do kuchyně další 3 měřice, také ryby, dvanáct mírek soli ročně, devět mírek másla, na maso měsíčně 8 kr., dřívě 12 kr., v zimě každý 5 sáhů dřeva a jednou za půl roku dostal každý špitálník plátěný kabát, punčochy a dlouhou togu...”*¹² Špitálníci byli povoláni nejen správou, ale také musel vždy jeden z nich ráno a další večer vykonat v kapli za fundátora modlitbu růžence.¹³

6.8.3. Popis a rekonstrukce

Vstup do kaple Božího hrobu je při pohledu z kostelního jednolodí zcela zakryt hlavním oltářem. Do samotné kaple se schází po

krátkém schodišti, neboť kaple byla stavěna nížeji podlaže kostela. Kaple - centrála na půdorysu podélného obdélníka je zaklenuta valenou klenbou. Ze severu ji osvětluje sdružené okno a z jihu jedno okénko obdélného tvaru. Obě okna jsou zasazena v hluboké špaletě se záklenkem. Severní zdí v úrovni výše popsaného okna prostupoval zdivem lichoběžně obdélný okenní otvor, dnes částečně zazděný. Klasické rozdělení prostoru na Andělskou kapli a Boží hrob zde není dodrženo, neboť chybí dělící příčka s nízkým vchodem. Po obvodu profilu kaple probíhá zhruba uprostřed lizéna, která není pozůstatkem původní zděné přepážky, ale prvkem, který opticky otevřený prostor člení. Závěr kaple vyplňuje po celé jeho ploše novodobá konstrukce oltáře zakrývající původní přízdní kamennou desku - část Kristovy tumbly. Ta je zde právě kvůli neoddělenému prostoru situována do čela kaple. Podobné prostorové rozvržení známe pouze z mladší kaple v nedalekém Vratěnině (viz heslo Kaple Božího hrobu ve Vratěnině). Oltář určuje kříž flankovaný dvěma anděly a spodní hrob s uloženou polychromovanou sochou ležícího Krista. Tu opět flankují dva klečící andělé. Zadní část hrobu vyplňuje malovaná dřevěná deska s výjevem Tří Marií u hrobu spolu s postavami Josefa Arimatijského a Nikodéma.¹⁴ V době mše ozařuje Kristův hrob pětice závěsných lamp. Jak vypadalo vybavení kaple se z dochovaného inventáře vedeného v letech 1785–1848 pro celý kostel nedozvídáme. Pro kapli jsou zaznamenány pouze malá cínová lampa, veluum, látka na oltář (altar tuch), oltářní echinus a antependium.¹⁵ Kusé jsou i zmínky farní kroniky. Kromě této jistě neúplné výbavy patřil do inventáře kaple i dřevěný model zmenšené kaple Božího hrobu v Jeruzalémě, ve farní kronice popisovaný jako: „*Dřevěná krabice v podobě Božího hrobu zhotoveného podle toho v Jeruzalémě...*“¹⁶ Pavlický model ani jemu podobný z jiné lokality se v Českých zemích nedochoval. S nejbližší paralelou se setkáme v rakouském Henndorfu u Salcburku.¹⁷ Z nemnoha příkladů dochovaných v evropských muzeích zmiňme například model kaple Božího hrobu v Ashmolean muzeu v Oxfordu (viz heslo Havlíčkův Brod). Podobné miniatury, většinou vyrobené z olivového dřeva a intarzované, se do Evropy dostávaly jako suvenýry poutníků. Vznikaly

v Betlémě v křesťanských komunitách, pro které jejich prodej byl jedním z nemnoha přivýdělků.¹⁸ Mladší přípis v kronice však k modelu kaple ještě doplňuje: „*Uschovává se tu také stará stola uložená v dřevěné krabici v podobě Božího hrobu...*“¹⁹ Co a jakou ikonografii tato štola mohla představovat? V modlitební knížce *Freytags Andacht der Capellen des H. Grabs bey den Augustinern Baarfüssern zue S. Wenzel* z roku 1649 je na úplný závěr vyobrazeno rozprostřené pohřební roucho včetně zřetelného otisku Kristova těla.²⁰ Právě augustiniáni bosáci při novoměstském klášteře Na Zderaze v Praze vystavovali o Velikonočním týdnu nad vstupem do kaple Božího hrobu kopii roucha, do kterého bylo po sejmutí z kříže zabaleno Kristovo tělo (viz heslo Kaple Božího hrobu u kostela sv. Václava na Na Zderaze). Lze se domnívat, že *stolou* při pavlické kapli mohla být rozuměna právě relikvie pohřebního roucha, která se o Pašijovém týdnu stávala součástí velikonoční liturgie.

Západní část průčelí kaple je vestavěno do zdi kostelního presbyteria. S podobnou dispozicí, kdy je kaple Božího hrobu přistavěna ke kostelu, se setkáme v Čechách a na Moravě na více místech. Ovšem pouze v Pavlicích výtvarné pojetí průčelí opouští všechny určující a specifické prvky dané obecně kapli dle jeruzalémského vzoru. Průčelí je definováno pouze hladkou zdí závěru, aniž by se do něj promítly dva boční sokly vystupující z průčelí jako lavice pro strážce kaple, reliéfní pásy představující závory k hrobu a reliéfní rámy symbolizující tři kněžské pečeti. Cihlová stavba je po celém své ploše omítnuta, a to včetně deseti polosloupků nesoucích lomenou arkádu, jejichž dřívky spočívají na nízkém přízdním soklu obíhajícím po celém obvodu kaple. Arkáda kopíruje vnitřní prostor hrobové komory, který ovšem není jasně vymezen. V rámci jiných kaplí Božího hrobu běžně tesané části jako arkádové sloupoví nebo baldachýnová edikula jsou od zdiva kaple v omítce odlišeny barevně. Samy pak představují příklon ke klasicističtějším architektonickým prvkům, jak dokazují polosloupky s hlavicemi toskánského řádu a patky tvořené jedním torem a ukončené plintou. Štíhlá baldachýnová edikula sestávající z šestice zdvojených sloupků podobného tvarování jako zmíněné arkádové polosloupky nese na oktogonálním půdorysu výrazně profilovanou římsu, na níž nasedá

arkáda lomených oblouků zakončených silně předstoupenou římsou ústící v šestibokou helmicovou střechu s koulí na vrcholu.

6.8.4. Typologie

S některými prvky, nastíněnými již v předešlé kapitole, působí na jižní Moravě odlišná architektonická pojetí, s kterými se nesetkáme v jiných oblastech Moravy a Čech. Pavlice leží nedaleko moravsko – rakouského pomezí, tedy hranic, přes které nejen v době barokní proudily důležité vlivy z Dolního Rakouska, resp. z prostředí Vídně a zasahovaly, spíše než vlivy z Čech, do uměleckého vývoje na Moravě. Ale jak se níže pokusím vysvětlit, tato teze v Pavlicích nemusela být zopakována, ba právě naopak, lze zde vysledovat tendenci k opačnému směřování, tedy šíření vzoru z Moravy do Rakouska. Nejprve nastíníme situaci již stojících nebo právě stavěných kaplí Božího hrobu na jižní Moravě, resp. ve Vídni a Dolním Rakousku, kam, myslím zcela oprávněně, můžeme zasadit jejich vývojový počátek. Nejstarším Božím hrobem v uvažované oblasti byla kaple na Svatém kopečku u Mikulova (viz heslo Kaple Božího hrobu na Svatém Kopečku u Mikulova) O pár let později, přesněji v roce 1639–1641 vysvětila císařovna Eleonora kapli Božího hrobu na poutním místě v Hernals ve Vídni.²¹ Uvedené stavby jsou na delší čas jediné založené v blízkosti hranic obou zemí. Vídeňská kaple již zanikla a její detailnější podobu neznáme. U mikulovského pro nedostatek pramenů a obrazové dokumentace z období těsně po dostavbě nemůžeme s jistotou potvrdit, že kaple nedoznala zásadnějších úprav. Otázku vlivů ohraničíme koncem 17. století, kdy jihovýchodně od Vídně v Maria Lanzendorf obnovili františkáni povolání císařem Leopoldem I. na místě kaple s milosrdnou soškou poutní místo, které bylo během válečných útoků tureckých vojsk na Vídeň zničeno. Císař později finančně podpořil i přilehlou výstavbu kláštera, dnes připisovanou dvornímu architektu Mattiasi Steinlovi. Od roku 1699 vedle kláštera vznikaly i jednotlivé kaple Kalvárie, včetně kaple Božího hrobu postavené františkánem Felixem Nieringem.²² Lanzendorfská stavba nese zcela totožnou podobu, jež nacházíme u

kaple v Pavlicích.²³ Shodné je nejen pro rakouské země typické použití omítek, barevné odlišení jinak „tesaných,, prvků, ale i výtvarné provedení arkádových polosloupků a zdvojených sloupků u baldachýnové edikuly. Z formálního hlediska a dostupné komparace je zřejmé, že pavlická kaple božího hrobu mohla být předlohou pro lanzendorfskou, pokud ovšem tuto roli před ním již nesehrála stavba ve vídeňském Hernals, která naopak mohla ovlivnit nejen konečnou podobu pavlické kaple, ale i té v Lanzendorfu. Úloha mikulovské kaple, ač zcela zásadního významu jako pravděpodobně vůbec první kaple postavené ještě před vídeňskou v nastíněné problematice, je spíše okrajová, neboť její podoba byla více determinována okolním krajinným rázem (viz heslo Kaple Božího hrobu na Svatém Kopečku u Mikulova).

6.8.5. Význam

Georg Wolný o pavlické kapli v roce 1861 napsal: „*Hinter dem Altar wurde im J. 1675 ein dem Jerosolimitanischen ganz nachgeahmtes hl. Grab, dessen vordern Theil die Sakristei bildet, errichtet, worin ebenfalls 1 Altar und rings um dasselbe 6 auf Bretern gemalte Vorstellungen aus der Leidensgeschichte des Erlösers gemalt waren. Für dieses hl. Grab haben die Besitzer von Jaispitz auch Indulgenzen erwirkt...*“²⁴ V rámci nejen topografické literatury jsou uvedené řádky jedním z nejstarších podrobnějších popisů kaple Božího hrobu postavené na Moravě. Dnes ne příliš známou kapli hodnotíme jako jeden z důležitých příkladů recipročních uměleckých vlivů moravsko – rakouských. Dochované pramenné záznamy vážící se k pavlické kapli sice nejsou nijak hojné, ale i přesto obohacují téma naší práce zásadním způsobem, a rekonstruují dobový význam, který kaple Božího hrobu v Pavlicích přinejmenším ve svém oblasti jistě měla.

6.9. Kaple Božího hrobu při křížové cestě ve Starém Hrozňatově

6.9.1. Prameny a literatura

Základním pramenem k počátkům vzniku a výstavby kaple Božího hrobu ve Starém Hrozňatově je *Gedenk-Buch der Pfarrei Kinsberg ab anno 1664* postihující dějiny farnosti nerovnoměrně pro léta 1660 až 1946.¹ Schallerova topografie pro *Elbogner Kreis* z roku 1785 uvádí z poutního místa pouze Loretu.² Andreas Eichler ve své nevydané topografii pro *Elbogner Kreis* se Starému Kinšperku věnuje opakovaně.³ Jeho zápisy vycházející z farní kroniky a pravděpodobně z dnes nedochované korespondence jezuitů jsou pro naše téma rozhodující. Stavební inženýr Vincenz Pröckl působící na Chebsku pro svou typografii *Eger und Egerland*, jež byla vytištěna v roce 1845, použil závěry svého rukopisu rozděleného do pěti svazků.⁴ Text doprovázely podrobné kresby a půdorysy jednotlivých památek. V pátém svazku nalezeneme i kapli Božího hrobu. Nejen Eichlera, ale také Pröckla často citoval Johann Gottfried Sommer ve svém XV. svazku *Das Königreich Böhmen* pro *Elbogner Kreis* vydaném v roce 1847, podobně jako Schaller se soustředil zvláště na Loretu.⁵ Kapli Božího hrobu se jako součásti většího stavebního celku křížové cesty, dostávalo zájmu jen v rámci celé křížové cesty. To platí i pro Alfreda Hoppea v *Des Österreichers Wallfahrtsorte* z roku 1913 a pro popis Wilhelma Schwenze *Unsere Liebe Frau Maria Loreto im Egerlande* z roku 1915.⁶ V knize Julia Košnáře *Poutnická místa a památné svatyně v Čechách* se objevuje pouze jméno Jana Adama Garniera jako fundátora kaple.⁷ V druhé polovině 20. století zájem badatelů o poutní místo kopíruje politický vztah a přístup k poutnímu místu u bavorských hranic, tj. od roku 1946 zůstával Starý Hrozňatov zcela na okraji studia. Až po roce 1989 se za velkého přispění bavorských spolků a donátorů místu dostalo celkové rekonstrukce a je opět zhodnocováno a připomínáno, včetně kaple Božího hrobu, německou, ale i českou odbornou literaturou. Nejprve v příspěvku Wolf – Dietera Hamperla v *Kunst in Eger, Stadt und Land*, v roce 1992.⁸ Dále monografie *Kinsberg – Loreto* od

Illuminata Hart ze stejného roku.⁹ O působení jezuitů v Chebu a okolí pojednává text Jana Bittla Příchod Tovaryšstva Ježíšova do Chebu otištěný ve Sborníku Chebského muzea v roce 1994.¹⁰ Z farní kroniky čerpal Jiří Bašta v odstavci věnovaném založení kaple Božího hrobu v článku Loretánské poutní místo ve Starém Hrozňatově u Chebu pro sborník *Minulostí západočeského kraje XXXV*.¹¹ Zatím poslední monografie poutního místa *Píseň o Loretě* od Petra Berana byla opět postavena na zápisech z farní knihy a dosavadním bádáním o místě.¹² Poznatky založené na sekundární literatuře shrnul v hesle Altkinsberg (Stary Hroznatov) Michaela Rudiger v *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem* vydaném v roce 2003.¹³

6.9.2. Historie

V roce 1660 se Jan Jiří Dasselmann, provinciál jezuitů v Chebu a *spiritus agens* Kalvárie vracel z kongregace konané v Brně. Při zpáteční cestě se zastavil v Českém Krumlově. Při té příležitosti si neopominul prohlédnout i kalvárskou cestu v Římově stavěnou v té době krumlovskými jezuiti.¹⁴ O tom jak silně na Dasselmannovo rozhodnutí vybudovat Kalvárii ve Starém Hrozňatově zapůsobila návštěva římovské Via Crucis, měla svědčit i jeho nedochovaná korespondence, v které žádal svého přítele v Římě o zaslání přesných plánů křížové cesty. Nejmenovaný měl díky svým známostem získat přesné plány přímo z Jeruzaléma. Dasselmann se mu svěřil, že již podobný plán vlastní, ale až tento, který od něj nově obdržel, mu vyhovuje svou přesností. Vyzdvihl zejména přiloženou autentiku, která potvrzovala řečenou přesnost vzdálenosti od Kříže a Kristova a Mariina hrobu.¹⁵ Samotné zápisy ve farní kronice skutečně zmiňují Dasselmannovu inspiraci křížovou cestou v Římově, ale není opominuta ani další předloha kniha *Theatrum Terrae Sanctae*, v které její autor delftský kněz Christiaan van Adrichem, podal v roce 1590 přesný popis Jeruzaléma v době Kristova života.¹⁶ Pro stavební záměr byla vybrána lokalita jižně od města na statku Starý Hrozňatov, který jezuité zakoupili v roce 1658 od pánů Elbognerů za 17750 zlatých.¹⁷ Křížovou cestu začali jezuité stavět

na jaře roku 1664. Kaple Božího hrobu jako poslední 29. zastavení měla Kalvárii zakončovat [14]. Finanční a stavební úsilí jezuitů se zpočátku soustředilo zejména na loretánskou kapli, jejíž základní kámen byl položen 3. října 1664, to zapříčinilo zpoždění (ve většině případů až několikaleté) výstavby samotné Kalvárie.¹⁸ V té době do Chebu přišel Jan Adam Garnier, plukovník císařských vojsk doprovázející svého těžce raněného bratra Jana Adama Garniera, generála císařských vojsk.¹⁹ Generál svým zraněním brzy podlehl a byl pochován u chebských františkánů. V projevené úctě věnoval Jan Adam Garnier 90 rýnských na výstavbu kaple Božího hrobu. Jezuité přispěli dalšími 30 zlatými. Ale z výše nastíněných důvodů práce na kapli tehdy pravděpodobně vůbec nezačaly.²⁰ Zvýšenou stavební činností na kalvárské cestě zaznamenáváme až v osmdesátých letech 17. století. V té souvislosti se zde jako jedna z posledních staveb uvádí právě kaple Božího hrobu. Její základní kámen vysvětil dne 9. května 1688 Martin Popp - spirituál při chebském farním kostele sv. Mikuláše. Do základů kaple byly vloženy ostatky sv. Antonína, sv. Uršuly, sv. Urbana a dalších světců. Výstavbu finančně podpořila chebská měšťanka Uršula Bruschen, vdova po nedávno zesnulém Janu Kryštofovi Bruschenovi z Neubergu, chebském radním. Věnovala 300 zlatých, které v této záležitosti dostal do správy Kryštof Kraus. Slavnostní svěcení již hotové kaple vedl opat premonstrátského kláštera v Teplé Raimund Willfehrt v roce 1689.²¹

6.9.3. Popis a rekonstrukce

I přes doloženou inspiraci chebští jezuité nepřenesli doslovnou architektonickou citaci z Říмова. Patrné je to právě na kapli Božího hrobu. V průčelí, ale i půdorysem, jsou téměř shodné, ale v podstatném detailu slepé arkády v presbytáři, která v Římově chybí, se liší. Římovská kaple by tak bez půdorysného rozvržení, typickém pouze pro kaple Božího hrobu, mohla být považována za svatyni jiného zasvěcení. Neznáme příčinu tohoto zpřesnění na hrozňatovské kapli, ale pravděpodobně bude důsledkem odlišného plánu jiného architekta. Víme, že chebští jezuité vycházeli ze spisu Christiaana van Adrichem

*Theatrum Terrae Sanctae et biblicarum historiarum, cum tabulis geographicis aere expressis.*²² Autor představil Jeruzalém sice velmi podrobně, ale popis vztáhl na dobu Kristova působení ve městě, tedy bez popisu pozdějšího architektonického řešení míst spjatých s jeho utrpením. Součástí spisu byla i podrobná mapa Jeruzaléma, v níž autor přehledně vyznačil všechna místa spjatá s Kristovým utrpením a přiblížil čtenáři jednotlivými hesly.²³ O kapli autor napsal: „*Hrob Páně Slavný, Hrob byl nový osmi noh zdýlý/od hory Calvariae sto a osmi noh vzdálený/ ale od hory Sion tisíce kročejůw...*“²⁴

Pro stavbu kaple ve Starém Hrozňatově bylo vybráno místo mírně ve svahu na kraji lesa na dohled od Lorety. Jeho bezprostřední okolí bylo oploceno a přeměněno na zahradu: „*Ten (hrob, pozn. autora) Sobě Josef z Arimathie slowutny Senátor, w zahradě blízke hory Calvariae w Skále wytesati dal...*“²⁵ Kaplí Božího hrobu sice vrcholila pouť křížovou cestou, ale ta v krajině nestála nejvýše. V blízkosti ambitu obklopujícího loretánskou kapli, tj na vrcholu kopce, byla postavena kaple Kalvárie. Pokud bychom chtěli porovnat vzdálenost, kterou podává Christiaan van Adrichem se vzdáleností obou kaplí přímo ve Starém Hrozňatově, museli bychom konstatovat, že jezuité v tomto podle knihy nepostupovali. Vzdálenost mezi kaplemi Božího hrobu a Ukřížování je cca 180 m, tedy délka rovnající se jednomu stadionu, resp. délka podle které byly vytyčeny mezi sebou kaple Božího hrobu a Ukřížování v Římově (viz heslo Kaple Božího hrobu v Římově).

Nejstarší zaznamenaný půdorysný plán kaple zhotovil Vincenz Prockl v roce 1835.²⁶ Pojal kapli jako jednokomorovou centrálu bez příčky a apsidového uzavření přední části. Autor se evidentně neseznámil s vnitřní, oproti ostatním kaplím v okolí zcela atypickou dispozicí kaple a vztáhnul ji k jednoduchému centrálnímu prostoru. Kaple ve skutečnosti půdorysně dodržuje klasické a v Čechách a na Moravě nejrozšířenější pojetí dvou oddělených prostor. Její přední klenutá křížově přechází ve čtvercové základně v apsidu, resp. v klenbě v konchu. Je osvětlena velkým oknem, původně snad zdvojeným se segmentovým záklenkem kamenného ostění a malým čtvercovým otvorem v síle zdiva prostoupeným lichoběžně, který osvětluje prostor

nepřímo.²⁷ Protějšší strana je bez okna. Do zadní hrobové komory se vstupuje oproti jiným kaplím zřetelně vyšším portálkem (věřící se nemusí sklánět ani vcházet po kolenou) zakončeným půlkruhem a s kamenným ostěním ve spodní části. Boží hrob čtvercového půdorysu osvětluje pronikající světlo z Andělské kaple. Zaklenut je valenou klenbou s dvěma příčnými lunetami. Rovnoběžně se severní obvodovou zdí probíhá vyšší kamenný sokl vyznačující tumbu - místo pro uložení sochy ležícího Krista: „*Poctiwě hlawau k západu Slunce pochowal...*“²⁸ Podlahu pokrývají pálené dlaždice - půdovky.

Hlavní průčelí orientované kaple prolamuje portálek s barevně odlišeným ostěním. Na dochované Pröcklově kresbě je nad vstupem znatelná obdélná deska. Ta pravděpodobně nesla v kronice uváděný nápis POSSEQUE OPUS HOC, UT TUNC EXISTIMABAM.²⁹ Kaple je zakončena trojúhelným štítem, který zvýrazňuje silná kamenná římsa. Středový vrchol štítu prostupuje hluboký žlab vytvářející prostor pro osazení sochy. Římsa se tak nespojuje ve vrcholu, ale po obou stranách se lomí a probíhá směrem dovnitř. Kapli obíhá po celém obvodu kamenný sokl, z kterého vyrůstají patky deseti polosloupků zvýrazňujících polygonální presbytář. Polosloupky zakončuje skicovitá hlavice jednoduchého ornamentu tří samostatných volut, s naznačeným abakem. Na sedlovou střechu přecházející v závěru v dělenou valbu dříve nasedala vížka. Její přibližnou podobu známe z kresby Vincenze Pröckla. Ta podle kresby nenesla shodné znaky s typickou baldachýnovou edikulou vycházející z jeruzalémského vzoru. Polygonální vížka vrcholící cibulovou střechou byla ve skutečnosti zvonící. Její zvon v rámci svěcení kaple vysvětil ve jménu Josefa Arimatijského a sv. Uršuly (shodné se jménem fundátorky Uršuly Bruschen) tepelský opat Raimund Wilfert.³⁰ Už od počátku doplňovaly jednotlivá zastavení dřevěné a kamenné sochy v životní velikosti umístované buď do interiéru kaplí, nebo do okolní krajiny.³¹ Ty jsou v Eichlerově sbírce hodnoceny jako „*Die Statuen won guter bildher ausarbeit...*“³² Před kaplí Božího hrobu byla založena zahrada, do níž byly zasazeny sochy představující výjev *Noli me tangere*, neboť jak Christiaan van Adrichem píše: „*Z Hrobu zavřeného y spečetěného wstal*

*a wyssel / a tam Marygi Magdaléně v Hrobu plačicy w postawě Zahradníka se ukázal...*³³

Do vrcholu štítu byla pravděpodobně vložena ve farní kronice zmiňovaná socha Zmrtvýchvstalého Krista.³⁴ Na základě bohatého sochařského doprovodu křížové cesty musela být součástí interiéru i socha ležícího Krista v zadní hrobové komoře, která je však archivně nedoložená. Do nejbližšího okolí byly zasazeny další polychromované sochy tesané do kamene jako Tři spící vojáci u hrobu: „*Za tím pak knížata Kněžská o Zákonicy chtěgice z mrtwých wstani Krystowa překazyti/ přidawsse stráž žoldnéřův...*“³⁵ Dále Tři Marie s nádobami pomazání směřující k hrobu a sochy představující Ženy u hrobu.³⁶ Eichler neopomíná ani skutečnost, že sochy při cestě byly plně vyrytých značek a nápisů poutníků.³⁷

Rok před položením základního kamene dodal chebský měšťan a truhlář Johann Bernard Drechsler pro Loretu hlavní oltář. Archivními prameny nejsme spraveni o jménu či jménech autorů předpokládaného oltáře a soch pro kapli Božího hrobu.

6.9.4. Otázka architekta

Jak již bylo řečeno, hlavní impuls pro starohrozňatovský Boží hrob pocházel z římovské kaple. Architektura zvláště v průčelí plně odpovídá kapli v Římově, tedy je odvozována z forem severoitalských křížových cest (viz heslo Kaple Božího hrobu v Římově), i když v tomto případě je již postupně opouští a přiklání se k jeruzalémskému vzoru. Architekt působící ve Starém Hrozňatově se s římovskou kaplí jistě seznámil. Plně tomu odpovídá zápis, i když v trochu jiné souvislosti, ve farní kronice v odstavci, v kterém se hovoří o Kryštofu Krausovi: „*Nam is etiam Rzimovii Domino Sepulchrum simile extruverat....*“³⁸ Jiří Bašta se domnívá, pravděpodobně z této věty, že zmíněný Kraus byl hledaným stavitelem kaple.³⁹ Kraus ale u jezuitů pracoval jako *societatis procuratoris collegii*. Tedy jako prokurátor, jenž byl zplnomocněným zástupcem řádu a správce řádového majetku a pokladny. To podtrhuje i následná poznámka v kronice o postoupení 300 zlatých Uršuly

Bruschen, později použitých na stavbu Božího hrobu. Věta, citována výše, vybízí k interpretaci, že Kraus postavil, ve smyslu je autorem, kapli Božího hrobu v Římově, tedy i ve Starém Hrozňatově. Z kontextu celého odstavce je zřejmé, že výstavbu obou kaplí řídil spíše finančně: „*Tradidit 300f, qui eosdem Chmi Christophori Kraus oeconomicae hac in parte experientiae /: nam is etiam Rzimovii Domino Sepulchrum simile extruverat...*“⁴⁰ Kaple Božího hrobu jako historizující stavba se od ostatních zastavení značně liší a nenese žádné prvky, podle kterých bychom se mohli pokusit formální analýzou lépe odvodit autora, tak jak je to například zčásti možné u blízké Lorety.⁴¹ Problematika autorství je o to složitější, že nejsme schopni určit, zda-li stavba kaple vycházela ze starších plánů pořízených již z počátku výstavby sousední Lorety, resp. při založení křížové cesty v šedesátých letech, nebo plánů zhotovených až před samotnou výstavbou kaple v letech 1688–1689. Vratislav Ryšavý neodmítl pro rannou fázi jméno Carla Luraga. Opřel se nejen o skutečnost, že Lurago byl velkou částí svého díla těsně spjat s jezuitským řádem, ale také o zprávu, že Lurago pobýval v roce 1661 v Chebu.⁴² Architekt tak podle Ryšavého mohl v počátcích sehrát důležitou roli při projektování nejen loretánské kaple, ale i jednotlivých zastavení. Lurago ovšem v době založení kalvárie a výstavby Lorety pracoval při františkánském klášteře v Hájků u Prahy. Odtud měl být spolu s Domenicem Orsim povolán na Smečenské panství do Slaného k přestavbě zdejšího františkánského kláštera. Při této příležitosti snad i do Slaného přinesl plány ke kapli Božího hrobu na Kvíčku (viz heslo Kaple Božího hrobu na Kvíčku ve Slaném). Pokud bychom tedy Luragovi připisovali autorství starohrozňatovského Božího hrobu, tehdy již jako posmrtné realizace (Lurago zemřel 1684 v Pasově), museli bychom přijmout zásadní rozdíl v pojetí obou kaplí, tj. ve Starém Hrozňatově vysledovatelný prudký odklon od slánského řešení, které považujeme za nejpřesnější projev jeruzalémského vzoru. Lurago byl tehdy již zavedený a vyhledávaný architekt, s nímž lze jen obtížně spojovat kvalitativně nejednoznačnou architekturu kaple Božího hrobu ve Starém Hrozňatově. Z tohoto důvodu se nedomnívám, že by v počátcích budování křížové cesty stál jako její autor Carlo Lurago.

Se stavebním vývojem poutního místa ve Starém Hrozňatově je spojeno jméno Raimunda Willferta. Jako opat tepelského kláštera v roce 1664 pokládal základní kámen k loretánské kapli a v roce 1689 světil kapli Božího hrobu spolu s jejím zvonem. Z roku 1689 je dochována opatova korespondence s Kryštofem Dietzenhoferem, který v té době pracoval pod vedením Abrahama Leutnera v blízkém asi 5 km vzdáleném Waldsassen.⁴³ Willfert v té době uvažoval o rozšíření kláštera v Teplé a hledal vhodného stavitele. Dietzenhofer v reakci na tuto nabídku, poslal z Chebu 6. května dopis, ve kterém ujišťuje opata, že si troufá provést tak vznešené dílo.⁴⁴ I přes nepřímé vazby a blízkost působení Kryštofa Dietzenhofera ke Starému Hrozňatovu, nelze se v autorství kaple Božího hrobu přiklánět ke Kryštofu Dietzenhoferovi, neboť stejně jako v otázce Luragově narazíme i zde na „pevnou“, ale umělecky velmi nevyváženou a nezralou architekturu nejen v celku, ale především v detailech.⁴⁵

Architekt, který vystavěl starohrozňatovský Boží hrob, musel pro užití nových prvků slepé arkády a snad i zvonice hledat předlohy jinde než v Římově. V Čechách v té době stálo již několik kaplí, ale žádná z nich nenesla shodné prvky se stavbami v Římově nebo později v Kynšperku. O rok později, poté co českokrumlovští jezuité dostavěli kapli Božího hrobu v Římově, tj. roku 1659, nechal v nedalekém hornorakouském Linzi starosta města se svou manželkou ve spolupráci s místními obchodníky založit kapli Božího hrobu při kalvářském kostelu jako 13. zastavení křížové cesty. Výstavbu kostela inicioval jezuitský kněz Phillibert Bocabella.⁴⁶ S římovskou, resp. se starohrozňatovskou má shodný zvláště charakter průčelí v hladké fasádě, na které nasedá mohutný, silnou římsou zvýrazněný trojúhelný štít. Naopak kaple se od římovské liší právě užitím deseti polosloupků tvořících slepou arkádu (v ní první sloup torčovaný (!)) a baldachýnovou edikulou (u Římovské nelze doložit). Oproti římovské a starohrozňatovské kapli má linecká ale zcela prosté členění interiéru - dva prostory oddělené jednoduchou příčkou bez náznaku apsidy, resp. konchy v klenbě. I přes shodné průčelí nelze tvrdit, že předlohou pro celkové vnější pojetí byla linecká kaple. O tom svědčí v Linzi kamenicky dobře postihnutá baldachýnová edikula a

polosloupky. Ve Starém Hrozňatově kamenickou práci najdeme pouze v římse. Baldachýnovou edikulu nahradila zvonice. Linecká kaple je výslednicí přetrvávajícího vlivu raně barokní architektury kaplí Sacri Monte v severní Itálii, a působení předloh vycházejících z jeruzalémské stavby. Podobně pojal kapli stavitel ve Starém Hrozňatově. Charakteristické prvky jeruzalémské zde ve srovnání s hornorakouskou kaplí, která mohla být jednou z příčin následných úprav, vnášel ale daleko volněji.

6.9.5. Procesí

V otevřené krajině působila zastavení křížové cesty doplněná o sochařskou výzdobu jako divadelní kulisa představující jednotlivé scény Kristových Pašijí. Zesílená i o skutečnost, že sochy byly provedeny v životní velikosti.

První doložené procesí k poutnímu místu ve Starém Hrozňatově se konalo v roce 1671. Architekti, kteří vkomponovali Boží hrob do krajiny, si byly vědomi počtu poutníků mířících do Starého Hrozňatova a přizpůsobili tomu i okolí kaple, které oproti svahu zarovnali. Poutě se zde konaly v období mezi Postní dobou až po svátek Všech svatých. Hlavní poutě farnosti probíhaly o Pašijovém týdnu na Zelený čtvrtek a na Velikonoční pondělí. Největší počet věřících se účastnil tzv. Velkého procesí konaného vždy v neděli před svátkem Nanebevstoupení Krista. Přímo na tento svátek následovalo tzv. Malé procesí. Cesta z Chebu včetně modliteb u jednotlivých zastavení trvala kolem dvou a půl hodiny.⁴⁷ Doloženy jsou poutě nejen z Čech, ale i z Bavorska nebo ze sousedního Saska. Podobně jako v Římově se i zde propojuje christologický kult (křížová cesta) s mariánskou úctou (Loreta).

6.9.6. Význam

Kaple Božího hrobu ve Starém Hrozňatově patří pouze ke třem příkladům vkomponování této historizující architektury do většího stavebního celku Kalvárie na území Čech a Moravy v námi sledovaném

období. Ve srovnání s kaplí v Římově a v Jaroměřicích u Jevíčka ji lze považovat za architekturu, která se, i přes pozdější stavební úpravy, svým projevem nejvíce blíží jeruzalémské předloze. Pro její eklektické řešení nedokážeme ke kapli vztáhnout žádný z konkrétních popisů a obrazových předloh své doby. Důležité nejen pro hrožatovskou křížovou cestu, ale i pro celé téma této práce je v kronice doslovně uvedený titul knihy, podle které stavebník postupoval, neboť inspirační zdroje nám při podobných stavebních podnicích většinou unikají. Na druhou stranu pro poznání geneze samotné architektury kaple Božího hrobu jsme nenalezli ani v tomto případě záchytné body. Možná bychom jich dosáhli, kdyby Christiaan van Adrichem popis Jeruzaléma ve svém *Theatrum terrae sanctae* vztáhnul až do doby o šestnáct století později.

6.10. Kaple Božího hrobu ve Voticích

6.10.1. Prameny a literatury

Votická kaple Božího hrobu je příkladem spojení historizující architektury s františkánským řádovým prostředím. V této spojitosti bychom předpokládali bohatý fond dochovaných archiválií vážících se k votickému klášteru. Skutečnost je ovšem zcela opačná. Díky intervenci Státní bezpečnosti na počátku 50. let minulého století vzala za své převážná část zdejší františkánské knihovny. Kromě jiného i klášterní kronika, kterou se doposud nepodařilo nalézt. K dispozici sice máme opis votické kroniky *Archivum seu protocollum conventus Otticensis ad s. patrem Franciscum* pro roky 1685–1836 uložený v NA v Praze, ale při porovnání s informacemi, kterými disponuje dílo Vlasáka nebo Habarta, kteří z votického exempláře ještě čerpali, je zřejmé, že dnes ztracený archivní zdroj citelně chybí, neboť byl veden a doplňován podrobněji a soustavněji než její opis.¹ Podrobně se o kapli Božího hrobu zmiňuje Severinus Wrbczansky v soupisu *Nucleus minoriticus* z roku 1746.² Topografové Jaroslav Schaller a Johann Gottfried Sommer ve stručném výčtu památek města kapli nejmenovaly. Krátká zmínka o založení a pozdější opravě kaple byla zveřejněna v časopise Lumír v roce 1853.³ V sedmdesátých letech 19. století vyšly v krátké době za sebou dva texty. Nejdříve ve *Světozoru* v roce 1872 krátká stať o historii kaple včetně uveřejnění rozměrů a pro nás důležitého záznamu tehdejšího inventáře.⁴ Následně Norbert Vlasák (autor i předchozího článku?) v edici *Bibliotéka místních dějepiscův pro školu a dům* v nástinu statisticko-historickém pro Okres Votický v roce 1873 doplnil předchozí článek o historický kontext kaple.⁵ Soupis památek pro votický kraj sepsaný Antonínem Podlahou a Eduardem Šittlerem opakuje již vyřčené.⁶ V Podlahově *Posvátných místech království Českého* pro Vikariát Sedlčanský a Votický z roku 1912 autor komparuje kronikový zápis s Wrbczanského zápisy.⁷ V letech 1925–1928 vyšly tři svazky obsáhlého díla Čenka Habarta nazvaného *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko: Popis a dějiny krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným*

Blaníkem a vylíčení života jejího lidu. Čtvrtý díl se dočkal svého vydání až v roce 1994.⁸ V něm nalezneme podrobné shrnutí historie kaple vycházející zejména ze záznamů konventní kroniky. Stavebně historický průzkum historického jádra města Votice proběhl v roce 1973 pod vedením Dobroslava Líbala.⁹ Kaple Božího hrobu se dotkl jen okrajově stručným stavebním popisem. Obsáhleji se kapli věnovala *Zpráva o restauraci* sepsána pro potřeby obnovení vnitřních maleb a inventáře z roku 1997.¹⁰ Zvláště její závěry využil Pavel Pavlovský v roce 2000 k historickému nástinu a naznačení významu architektury kaple v rámci Českých zemích.¹¹ Zatím posledním a pro dosavadní výzkum kaple jednoznačně nejpřínosnějším je Rüdigerův příspěvek v jeho *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem in der Zeit von Gegenreformation und Barock*, v kterém autor úspěšně usiluje o vřazení kaple do kontextu vývoje Božích hrobů nejen v Českých zemích, ale ve střední Evropě vůbec.¹²

6.10.2. Historie

Podle neověřitelného zápisu v dnes ztracené konventní kronice se počíná historie kaple Božího hrobu ve Voticích již v roce 1658. Tehdy měla Marie Františka hraběnka z Heissensteinu, rozená z Vrtby, sestra majitele Votického panství Františka Ferdinanda hraběte z Vrtby vyslat dva františkánské bratry Innocence Maryšku a Elevata Wienera do Palestiny, aby odsud přinesli přesné plány a podobu kaple Božího hrobu v Jeruzalémě.¹³ Pro stavbu ve Voticích byl vybrán a vykoupen pozemek Zdeňka Kořenského z Terešova severozápadně od kláštera v blízkosti františkánské zahrady. Kláštera, který založil otec Marie Františky Sezima Jan z Vrtby.

Hlavní bránu na hřbitov, který dnes obklopuje kapli Božího hrobu, zdobí kartuše aliančního znaku rodu Vrtbů a Heissensteinů. V její spodní části nalezneme nápis MARIA FRANCISCA COMITTISSA DE HEYSENSTEIN NATA COMITTISSA DE WRTBY 1685. Svým umístěním do těsné blízkosti kaple vybízí uvedený letopočet vztáhnout k založení stavby.¹⁴ Kartuše je zde ovšem druhotně osazena,

neboť ohradu se třinácti výklenkovými kaplemi křížové cesty nechal kolem Božího hrobu vystavět majitel Votic a bratr hraběnky František Ferdinand hrabě z Vrtby až v roce 1701 a samotná brána byla vztyčena pravděpodobně až v roce 1782.¹⁵ Ze zápisu v *Archivum seu* víme, že Marie Františka hraběnka z Vrtby nechala postavit kapli v roce 1688. Z informace ale nevyplývá, zda-li je tím myšleno založení kaple nebo její výstavba. Ani Wrbczanský neupřesňuje položení základního kamene a stavbu samotnou. I přes zatím archivně nedoložitelné původní umístění erbu se můžeme na základě srovnatelných příkladů domnívat, že erb skutečně zdobil průčelí kaple a později byl přenesen do štítu brány. V rámci kaple Božího hrobu známe podobné příklady v Drahorazi nebo nedaleko Horšovského Týna u Sv. Anny na Vršíčku. Ale k roku 1685 nejsou doloženy žádné archivní zprávy, které by potvrzovaly zahájení stavebních prací. Hraběnka nadala kapli fundací 30 zlatých, jež po její smrti měl plnit bratr Jan František hrabě z Vrtby.¹⁶ Ten zemřel v roce 1687, tj. rok před archivně doloženým svěcením kaple. Nejmladší bratr hraběnky Václav František (zemřel 1686) v závěti určuje pozůstalým postavit zeď kolem Božího hrobu. Kaple se tedy pravděpodobně stavěla již v roce 1686. Jisté je, že práce probíhaly velmi pomalu, neboť až 13. dubna 1688 byl k jejímu svěcení povolán sedlčanský děkan Václav Genelius, venkovní vikář. Kapli ale patrně světil jako nehotovou, neboť Wrbczanský její dokončení datuje až k 25. červenci 1694.¹⁷ Nejasná zůstává i předpokládaná účast hraběnky na slavnosti svěcení, o které se konventní kronika ani Wrbczanský nezmiňují. S tím úzce souvisí i dosud neznámé datum úmrtí Marie Františky, které se obecně datuje do doby po roce 1679.¹⁸ Ve fondu české jezuitské provincie je dochována studijní nadace Marie Františky hraběnky z Vrtby z roku 1693. Tím na jednu stranu vyvracíme možnost, že by erb s nápisem a uvedeným letopočtem na vstupní hřbitovní bráně ve Voticích souvisel s jejím úmrtím, ale na druhé straně je otázkou, zda-li hraběnka mohla kapli vidět již dostavěnou.

6.10.3. Popis a rekonstrukce

Stavba orientována na osu SV-JZ vyrůstá na obdélném půdorysu zakončeném pětibokým presbytářem [15]. V jádru smíšené zdivo pokrývají po jeho celé ploše žulové desky. Hmota kaple vyrůstá z předstoupeného 21 cm vysokého soklu, na který navazuje spodní pás vysokých kamenných desek přecházející v další menší imitující kvádrkové zdivo. V kontrastu k jednoduše zpracovanému opláštění stavby se jeví hluboce profilovaná hlavní římsa, která výškovým schodem zdůrazňuje rozdělení kaple na dvě části.¹⁹ Na přední tzv. Andělskou kapli navazuje nejen vyšší, ale i mohutnější obvodové zdivo Božího hrobu. Andělská kaple je osvětlována třemi okenními otvory. Ze severozápadu lomeným oknem rozděleným příčkou zvnějšku jemně profilovanou a nepřímým pak otvorem nakoso probíhajícím zdivem. Z protější strany od jihovýchodu obdélným oknem. Nad středem hrobové komory se tyčí baldachýnová edikula. Tu nese šest dvojic sloupků vyrůstajících z jednoduché patky a zakončených jónskými hlavicemi, které ve zdvojené podobě spojuje vždy rohová voluta.²⁰ Na ně nasedá vysoké kladí zesponu polokruhově profilované. Vzniknuvší cvikly vyplňuje diamantový ornament. Kladí dále pokračuje profilovaným architrávem, vlysem se střídajícími se geometrickými tvary, na který nasedá římsa s podpěrnými konzolkami, z níž vybíhá výrazná helmicová stříška. Konstrukci zpevňují železné výztuže, na které se v době Pašijového týdne věšely olejové lampy.²¹ Jednoduchá geometrická výzdoba je vidět pouze na výše uvedeném vlysu baldachýnové edikuly a na hlavicích sloupků, které ji nesou. Jejím dalším rozvinutím brání chybějící slepá arkáda devíti lomených oblouků, vystavěných na deseti sloupcích, zcela běžná u kaplí Božího hrobu. Ani průčelí s úzkým vstupním portálem lomeně zakončeným nezdobí jinak pravidelně používané zubořezové pásy jako hrobové závory a obdélné rámy symbolizující pečeti kněží. Z charakteristických prvků jsou dochovány pouze dva postranní hranolky nad průčelím zakončené kamennými sférami jako nádobami pomazání. Dva protáhlé sokly lemující vchod do kaple představují lavice pro poutníky a strážce hrobu.

Od poloviny 18. století byl povrch kaple zabílen vápennou omítkou. Tu ke konci uvedeného století nahradila růžově zbarvená z vápenopískové směsi s příměsí cihlové drtě.²² Původní podobu kapli navrátila rekonstrukce v letech 1851-52 za kvardiána Josefa Ondřeje Golda.

Oproti velmi strohému zevnějšku působí interiér kaple daleko bohatěji. Stavba se drží klasického schématu rozdělení na Andělskou kapli a Boží hrob. Přední část na obdélném půdorysu klenutá křížově přechází v polokruhový závěr sklenutý konchou. Nízkým portálkem se segmentovým záklenkem v hlavní ose stavby se vstupuje do neosvětlené na čtvercové základě postavené hrobové komory klenuté valeně.²³ Dva větrací otvory těsně pod klenbou jsou novodobé.

Votická kaple dnes představuje nejzachovalejší ukázkou podoby interiéru, kterou zapříčinil zejména restaurátorský zásah v devadesátých letech minulého století. V následujících řádcích se skrze samotný popis interiéru pokusím zároveň porovnat závěry restaurátorů s jinými kaplemi u nás. Během restaurátorského průzkumu bylo odhaleno několik vrstev maleb na vápenné omítce. Jednotlivé vrstvy se nedochovaly celistvé, proto nemůžeme dnešní podobu považovat za rekonstrukci stavu z počátku kaple.²⁴ Nejstarší vrstva byla identifikována v jižním rohu zadní prostory Božího hrobu.²⁵ Malba vyvedená v chiaroscuro imitovala skálu, do které byl vytesán Ježíšův hrob. Současná podoba mramorování v cihelné barvě kopíruje mladší vrstvu. Restaurátoři odhalili zčernalý povrch omítek, což jasně poukazuje na časté využívání olejových lamp k osvětlení místa.²⁶ I výmalba v interiéru Andělské kaple byla několikrát obnovována. Nejstarší fragmenty dochované malby z poloviny 18. století v místech konchy napravo od nízkého portálku poukazují na figurální výjev Zmrtvýchvstání Krista (zachovány pouze nohy, část roucha a levá ruka).²⁷

Františkán Elzear Horn ve svém díle *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae* (1724–44) detailně popisuje obraz Vzkříšení Ježíše Krista, jenž drží korouhev v levé ruce. Flankují ho dva andělé po stranách v bílém sedící na hrobě a sv. Jiří, klečící pod nimi.²⁸ Výjev zdobil zadní prostor a vyplňoval oltářní místo nad deskou Kristovy hrobky. Ve Voticích je předpokládán Zmrtvýchvstání v apsidě

Andělské kaple doplněno o výjev dvou postav identifikovaných jako Kristus zahradník a Máří Magdaléna, na pozadí doplněné o krajinný výsek zahrady s květinami a stromy.²⁹ Z přelomu 18. a 19. století byla určena další vrstva s fragmentem figury vojáka a skály, která lemuje ostění vchodu do hrobové komory. Domnívám se, že by se mohlo jednat o část figury tzv. strážce hrobu.³⁰ Ve spodní části omítnuté zdi probíhá iluzivní parapet. Pro fragmentární stav původních omítek v ostatních částech Andělské kaple ani v porovnání s jinými kaplemi, nelze s jistotou tvrdit, že by kapli doprovázely další figurální scény.

Nedílnou součástí vybavení kaple byly sochy a oltáře. Ve Voticích se dochoval relativně rozsáhlý inventář sahající až do 18. století. Jednou z nejstarších položek je polychromovaná socha Panny Marie Bolestné poprvé zmíněná v roce 1770 v konventní kronice: „*In Sacro Sepulchro Christi Domini, in altari posita est nova crux cum statua B. Virginis Dolorosa...*“³¹ Pro přesnější identifikaci se stávající sochou je také důležitý Vlasákův popis: „*Proti dvěřím stojí dřevěný náhrobek, na něm jest matka Páně majíc srdce prohnáno sedmerým mečem;*...“³² Na soše byl restaurátory opravdu nalezen letopočet 1770 a spolu s monogramem neznámého řezbáře TH, taktéž otvor pro zmíněné meče v hrudi.³³ Vedle Panny Marie Bolestné se z této doby (pravděpodobně i od stejného autora) dochovala i polychromovaná socha anděla: „*Et ad lapidem in atrio, posita est statua angeli super eum sedentis...*“³⁴ Figura s gestem poukazujícím na Kristův hrob sedí na žulovém kvádru, který představuje odvalený kámen z hrobu. Z 18. století se dochoval ještě dřevěný svícen. Před restaurátorskou úpravou se v kapli nacházel i novodobý odlitek ležící postavy Krista ze směsi sádry a písku se zbytky polychromie. S uvedenou sochou se jako nedílnou součástí pravidelně setkáváme v jiných kaplích většinou situovanou pod kamennou plotnou.³⁵ Deska ale ve votické hrobové komoře chybí. Jakým způsobem byla nahrazena přibližuje Vlasákova charakteristika: „*Proti dvěřím stojí dřevěný náhrobek...*“³⁶ Inventář doplňovaly dva krucifixy z 16. a 19. století.³⁷ Nástěnný oltářík z 19. století, který zdobila poškozená reprodukce Panny Marie s Ježíškem, byl obnoven včetně náhrady obrazu Panny Marie s Ježíškem za novou malbu představující

otevřeným pohledem skrze chrám Božího hrobu na kapli Božího hrobu.³⁸ Nad vstupem do hrobové komory v konše visí Veraikon. Podobně jako Veraikon, je i sarkofág s pootevřeným víkem položený napříč zadní prostorou, kompozičně vycházející ze středověké deskové malby, restaurátorskou snahou o vyrovnání se s ikonografickým významem kaple a nezakládá se na komparaci s jinými kaplemi. Boží hrob osvětlovala lampa, která byla novodobě doplněna o stínítko a napojena na rozvod elektrického proudu. Pravděpodobně nebyla jediná. Součástí byly i nástroje umučení Krista - *Arma christi* zde v podobě kopí a houby z 19. století. Také velký křucifix s nápisem INRI ze stejného období. Nápis ET RESURREXIT TERTIA DIE SECUNDUM SCRIPTURAS upomínající na Zmrtvýchvstání Krista je nepodloženým výsledkem rekonstrukce devadesátých let 20. století.³⁹

6.10.4. Kaple Božího hrobu ve Voticích a Slánská skupina

Slánskou skupinu iniciuje kaple Božího hrobu na Kvíčku u Slaného založená Bernardem Ignácem hrabětem z Martinic v roce 1664 (viz heslo kaple Božího hrobu na Kvíčku u Slaného). Na ni v kopii navazuje kaple v Drahorazi, jejíž obdobu nalezneme u Sv. Anny na Vršíčku nedaleko Horšovského Týna. Skupinu uzavírá petřínská kaple, jejíž stavitel odkazuje na kapli u Slaného. Ve zkratce výše zmíněna blízkost votické s kaplí slánskou podtrhuje nejen na první pohled takřka shodné výtvarné podání baldachýnové edikuly a bočních hranolků s kamennými sférami nad průčelím, ale především téměř identické rozměry nejen vnějšího zdiva, ale i obou vnitřních prostorů na totožném půdorysu. Od jmenovaných se votický Boží hrob liší v užití důsledně opakovaného geometrického ornamentu a naopak opomenutím figurální složky. Chybí nejen tváře andělů flankované křídly ve cviklech baldachýnové edikuly, reliéf tří Marií a anděla na sloupku, ale i centrální socha Madony s Ježíškem (viz jednotlivá hesla výše uvedených kaplí). Svým celkovým pojetím votická kaple bez pochyby do této nejen v Českých zemích zcela osamocené typologické (vývojové) řady patří. Její význam ovšem devaluje absence slepé arkády, předpokládaných

reliéfů v lomených obloucích arkády a zdobných prvků v průčelí. Ty by v opačném případě mohly pro stálé vlastnosti žulového kamene představovat východisko pro zdárnější identifikaci reliéfů v lomených obloucích, s níž se potýkáme ve Slaném a v Drahorazi. Otázka, proč kaple postrádá slepou arkádu na sloupcích zůstává nezodpovězena. Vyloučit v tomto směru musíme důvod absence kvalitních architektů nebo kameníků, neboť jejich kvalita je patrná nejen na zvládnuté celkové dispozici stavby, ale zvláště na zručně opracované baldachýnové edikule. Ta dokládá i sice nelehké, ale v rámci podobné stavby možné, využití tvrdého kamene i pro drobné detaily. Zda-li jsme ve Voticích v rámci chybějící slepé arkády svědky možného nepochopení konstrukce, napovídá vnější odsazení vstupní Andělské kaple a závěrové hrobové komory. Plné zdivo zesilující zadní část je předstoupeno přesně v šířce, kterou ale na jiných příkladech Božích hrobů tvoří sloupky a na nich nasazené lomené oblouky arkádové řady. Je ovšem značně nepravděpodobné, že by stavitelé neměli k dispozici podrobné plány celé stavby. Znalost přesné podoby dokládá nejen velkoryse opracovaná baldachýnová edikula, či detaily nádob na pomazání, ale také vnější rozvržení okenních otvorů a polygonálně uzavřený presbytář. Jak již bylo výše naznačeno, stavitelé znali také míry, které sice neodpovídají mírám jeruzalémské svatyně, ale jsou ve shodě se slánských hrobem.⁴⁰ Nelze zpochybnit ani úlohu tehdejších obrazových dokumentů zaznamenávajících vždy kapli Božího hrobu s arkádou. Podle Wrbczanského se kaple stavěla přinejmenším šest let, je tedy možné, že během této doby se mohl změnit původní koncept. Do jaké míry ovšem v nastíněném stavebním vývoji sehrálo roli úmrtí hraběnky Marie Františky a dostavba kaple za jejího bratra a majitele Votic Františka Ferdinanda hraběte z Vrtby, lze dnes jen stěží stanovit.

6.10.5. Otázka původu

Jako s jednou z mála kaplí Božího hrobu nejen v Českých zemích jsou spojována konkrétní jména františkánů, kteří byli stavebníkem pověřeni k získání přesného obrazu a parametrů kaple v Jeruzalémě.

Výsledkem ovšem není přesná kopie. Shodné tvary a rozměry kapli řadí do skupiny kolem slánské kaple. Otázka předloh, která je více rozvedena v hesle Kaple Božího hrobu na Kvíčku u Slaného sice připouští šíření předloh v rámci řádového prostředí, ale nevylučuje ani možnost prostředí vlášských architektů.⁴¹ V rámci vazeb slánské a votické kaple nesmíme opominout i jiné prostředí, v kterém se mohly předlohy šířit, a to rodové, resp. vazby mezi jednotlivými šlechtickými rody.⁴² Neboť otec zakladatelky votického Božího hrobu Jan Sezima hrabě z Vrtby pojal za svou třetí ženu Barbaru Eusebii, mladší sestru zakladatele Božího hrobu ve Slaném Bernarda Ignáce Bořity z Martinic. Navíc otec Barbary Eusebie a Bernarda Ignáce Jaroslav Bořita z Martinic si vzal dceru Jana Sezimy Elišku, mladší sestru Marie Františky.

6.10.6. Areál hřbitova

Některé kaple Božího hrobu postavené v Českých zemích jako například v Olomouci byly využívány jako pohřební kaple. Votická svatyně je sice obklopena hřbitovem, ale nastíněnému účelu nesloužila. Zpočátku stála kaple na mírném návrší západně od kláštera osamoceně. Pohřby, i světské, se odbyvaly v kryptách klášterního kostela a ambitu. Po nařízeních vydaných Josefem II. v roce 1784 se od pohřbívání u františkánů upustilo a k založení nového městského hřbitova za hradbami Votic posloužilo právě ohrazené prostranství kolem kaple s novou vstupní bránou. První pohřby františkánských bratří jsou zde doloženy k roku 1786.⁴³ Pozemek včetně kaple až do roku 1814 vede jako svůj majetek město. Poté zásluhou Jana Simona přechází kaple Božího hrobu opět pod správu františkánů.

6.10.7. Význam

Dnes jedna z nejvíce citovaných kaplí Boží hrobů v Českých zemích je projevem zcela ojedinělého odklonění se od přesného vzoru, kterým byla pravděpodobně kaple na Kvíčku u Slaného. Odklonění tím více překvapivé, že vznikala nejen podle nejpřesnější kopie

jeruzalémské kaple v Českých zemích, ale i pro úzké sepjetí s řádovým prostředím františkánů, v kterém se rodily do té doby nejdetailnější popisy a obrazové záznamy svatých míst v Palestině. Provedený restaurátorský zásah do interiéru v roce 1993 zcela opominul nejen pramenné a literární údaje vztahující se k votické kapli, ale hlavně ve své době možnou komparaci s jinými obdobnými stavbami. I přes nezpochybnitou snahu restaurátorů o co nejděrnější výklad, současné rozvržení doplňků kaple nevyhází z reálného podkladu původních dispozic. Autenticita interiéru tímto postupem nemusela doznat devalvace, ale spíše než skutečnou rekonstrukcí ji lze považovat za invenci restaurátorů.

6.11. Kaple Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla v Drahorazi

6.11.1. Literatura a prameny

Ve šlikovském archivu uloženém v SOA Zámorsk nejsou k dispozici žádné prameny vztahující se k počátkům kaple Božího hrobu. Topografie 18. století Johanna Carla Rohna (NKP) a Jaroslava Schallera o kapli v Drahorazi nehovoří. Josef Eichler (ANM) a následně i Johann Gottfried Sommer se o kapli ve svých topografiích z 1. poloviny 19. století zmiňují pouze okrajově.¹ Ač plochou malá obec měla Drahoraz v době od počátku 19. století do 30. let 20. století ve svém středu významné historiky a kronikáře, kteří kapli chápali jako významnou památku regionu a díky kterým neupadla do zapomnění. Přestože dnes postrádáme farní kroniku jako základní zdroj informací, nahrazují ji částečně zejména práce kopidlinského děkana a pedagoga Františka Aloise Vacka, který připravoval soupis památek pro Sommerův třetí díl *Das Königreich Böhmen* vydaný v Praze 1835, a Josefa Straky, učitele na drahorazské škole.² Problematice architekta a kameníka kaple se věnoval ve svém dosud nepřekonaném soupisovém díle *Historická topografie města Jičína* Jaroslav Mencl, který tak alespoň pro heslo Jičín nahradil nevydaný díl *Soupisu památek historických*.³ Na Sommerův odkaz navázaly Ottovy *Čechy*, i když uvedením nesprávné datace pro založení kaple.⁴ Emanuel Poche v *Uměleckých památkách Čech* nepřinesl žádná nová zjištění.⁵ V nedatovaném článku vydaném v *Ozvěnách* se Anežka Birnbaumová drahorazské stavbě věnovala doposud nejvíce.⁶ Oldřich Turčín v *Muzejních novinách* č. 11 v roce 1990 shrnul dosavadní poznatky, avšak bez zařazení stavby do širšího kontextu.⁷ Pro svou polohu začala být kaple zmiňována ve vztahu k tzv. Mariánské zahradě, tj. barokní komponované krajině Jičínska a Kopidlenska formující se za působení rodu Šliků. Dnes téměř zapomenuté památce se česká i zahraniční odborná literatura nadále úspěšně vyhýbá, což se naneštěstí projevilo i v Rudigerově monografii *Nachbauten des Heligen Grabes in Jerusalem* vydané v roce 2003.

6.11.2. Historie

František Josef hrabě Šlik získal povolení ke stavbě kaple Božího hrobu *k počtě a v upomínku na bolestné umučení Krista* při kostele sv. Petra a Pavla na základě odpovědi pražské arcibiskupské kanceláře sepsané 31. května 1695. Dopis vydal oficiál arcibiskupské konzistoře Václav Bílek z Bílenberka za papežem ještě nepotvrzeného pražského arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera. Téhož roku byli vlašský architekt Giuseppe Gilmetti a kameník Matyáš Vocásek pověřeni drahorazskou stavbou. Hrabě Šlik tak bezprostředně navázal na právě skončené práce architekta Jeana Baptiste Matheye na jiné historizující stavbě loretánské kapli. Důležitým svědkem celého podniku nám je nápisová deska osazena v průčelí kaple: MDCXCVIII ILL.^{mus} AcEXCELL.^{mus} D.^{nus} D.^{nus} FRAN.^{cus} IOSE.^{us} SCHLIK S.R.I.COMES IN BASSAN ET WEISKIRCHEND^{nus} IN COPITOLNO ALTENBURG BARTAVSCHOW WOKSCHITZ GITSCHINOWES BILSKO ALTO AUGESD SUP=ET INFERIORI ZAKOWITZ S.C.R.M.^{tis} ACTUALIS INTIMUS CON.^{lis} CAME.^{us} SUP.ⁱⁱⁱⁱ IUDICII.PROVIN.^{us} ASS.^{or} ET AER^{ry} REGII IN BÖEMIA PRAESES. ADALIGENDAM ERCA D.N.I.C.^{ti} AMARISSIMAM PASSIONEM.FIDELIUM DEVOTIONEM HOC SEPULCHRUM AD SIMILITUDINEM ILLIUS QVOD HIEROSOLIMIS IN PALESTINA MAXIMÁ VENERATIONE COLITUR EX TRUI CURAVIT. MAGI.^{ro} MURA.^{mo} IOSE.^o GILMET ITALO ET LAPI.^{da} MAT.^o WOCASEK BÖEMO.⁸ Ale také dva erby po stranách nápisu: zleva erb Františka Josefa hraběte Šlika a zprava jeho první manželky Silvie Kateřiny hraběnky Kinské. Papež Benedikt XIV. udělil kapli plnomocné odpustky a ustanovil při ní i konání poutí. Zakladatel hrabě Šlik spolu se svou manželkou věnovali do kaple stříbrnou monstranci nesoucí erby Šliků a Kouniců, které, podobně jako oba rodové znaky, flankovaly latinský nápis v průčelí. Boží hrob se brzy stal vyhledávaným místem zvláště v postním čase. V tu dobu se v Drahorazi scházelo tolik věřících, že podle Aloise Vacka: „Až *dvacet duchovních, jenžto se sem v čase tom scházivali, nemohlo se svatou zpovědí jim radost učiniti...*“⁹ Císařská nařízení vydaná Josefem II. o

rušení kaplí se dotkly i drahorazské kaple. Tato opatření neměla dlouhého trvání, neboť silná tradice pouti do Drahoraze, ač již pouze na Smrtný pátek před Smrtnou nedělí, byla záhy obnovena. Svatyně prošla v roce 1834 blíže nespecifikovanými opravami a v roce 1886: „Zvláště zvenčnící do slušného stavu uvedena, takže nyní svým zevnějškem mile dojíhá...“¹⁰ Z přepisu farní knihy dále víme, že: „Kaple tato byla LP 1886 náležitě opravena, zdi mechu oškrabáním zbaveny, všechny díry ve zdi cementem vyplněny, barvou cementovou dobře natřeny a socha Blahoslavené Panny Marie nad touto kaplí postavená slušně obnovena a natřena a vše do pořádku uvedeno za cenu 80 fl. na účet zádušní pokladny...“¹¹ V roce 1928 obnovil kostelník František Runčík kanál při kapli cementovými trubkami, kdy původní kamenný si odvezl domů.¹² O jedenáct let později následovala jedna z posledních velkých oprav, v rámci které byli povoláni malíř Budina z Nového Bydžova, jenž v interiéru zhotovil imitaci kamenného zdiva do omítky (dodnes patrné), a sochař Kraus z Kopidlna, který vyčistil a upravil pískovcové obložení.¹³

6.11.3. Popis a rekonstrukce

Stavbu orientovanou na osu sever – jih na obdélném půdorysu uzavírá polygonální presbytář o pěti stranách dvanáctiúhelníku [16]. Její cihelný základ nechal architekt obložit pískovcovými deskami nestejných tvarů a velikostí, aby tak věrně zachytil nepravidelné mramorové obložení jeruzalémské předlohy, neboť na ní byly použity různé dílce z jiných staveb.¹⁴ Hmotu presbytáře zesiluje slepá arkáda lomených oblouků nesená dvěma sloupky a osmi šestibokými hranolky. Kapli, na rozdíl od jiných příkladů, neobíhá sokl, na který by sloupky, resp. hranolky nasedaly. Základnu pro jejich patky tvoří plinty navázané na do země zapuštěné kamenné desky, kterými je zpevněno nejbližší okolí stavby. Patky jsou každá nejednotného tvarosloví plint, spir a stlačených torů. Arkádu ze západu uvozuje sloupek zdobený od patky výše z jedné třetiny kanelurou, z které po zbytek sloupu vybíhá výrazné tordování. Zakončený je hlavicí korintského řádu. V řadě následují tři

hranolky ukončené šestibokými hlavicemi s malým křížem v terčíku, respektive v prostředním s florálním motivem. Hlavní osu kaple vytyčují dva hranolky s korintskými hlavicemi. Na východní straně v ose zmíněných tří hranolků nalezneme stejný počet shodně tvarovaných sloupků s entází, které opět zakončují hranolové hlavice s křížem v terčíku uprostřed. Poslední sloupek vyrůstající přímo ze země korunuje korintská hlavice složená z jednoduchých akantů a volut. Jako jediný vyrůstá přímo z výšky cca 20 cm bez napojení na plintu. Zvednutou patku tvoří zesponu silný torus, na který nasedají dva prstence. Typické pro nosné články je jejich „opření,“ o obvodové zdivo. Výše popsané rozvržení hlavic a sloupků nebylo náhodné ani skutečnost, že k plášti svatyně byly „ledabyle,“ opřeny. Autoři dobových popisů Bernardo Amico a později Elzear Horn totiž shodně uvedli: „*10 malých sloupků pro svůj nestejný povrch a výšku muselo být součástí jiné stavby než se dostaly sem...*“¹⁵ Pole v lomených obloucích arkád zdobí devět symbolů v mělkém reliéfu, které se v Drahorazi jako u jediné kaple tohoto typu zachovaly kompletní. Problematiku původu, vlivů a ikonografie reliéfních symbolů rozvádím v kapitole o kapli ve Slaném, kde se objevují na území Čech a Moravy vůbec poprvé (viz heslo Kaple Božího hrobu na Kvíčku u Slaného). Na základě dobrého stavu drahorazských symbolů lze identifikovat zbylé reliéfy, které na slánské kapli zůstaly pro své poškození nečitelné.¹⁶ V první arkádě z východní strany je to hvězda s osmi krátkými paprsky, další reliéf zpodobňuje kotouč, z kterého vychází osm paprsků na pozadí falešného rýhování. Třetí ukazuje v několikanásobném rámování čtvernohé zvíře snad psa, lišku nebo vlka držící v tlamě jiné zvíře. Výjev doplňuje na levé straně strom – palma. Ornamenty pokračují čtvrtým motivem kotouče položeném na falešném rýhování imitujícím zdivo. V hlavní ose presbytáře je v reliéfu vytesána jednoduchá osmicípá hvězda. Šestým symbolem je pět vepsaných, postupně se zmenšujících čtverců, vzájemně svázaných tím, že každý lichý je postavený nakoso. Davidova hvězda, resp. Šalamounova pečeť v dalším poli obíhá dvojitý kruh. Následuje obrazec brány zesílené dvěma bočními sloupy, nad níž se objevují dva florální ornamenty, které zároveň v pravidelných

rozestupech doplňují obdélný rám obrazce. Posledním je pletenec obíhající kolem tří křížků v obdélném profilovaném rámu. Na kapli ve Slaném dnes již postrádáme druhý, čtvrtý a pátý ornament. Výše uvedené reliéfy rozváděla v omítce i kaple u sv. Anny na Vršíčku (dnes nečitelné) a ve štuky jsou stále patrné na petřínské kapli v Praze. V místech nad Kristovým hrobem nasedá na střechu mohutná kamenná baldachýnová edikula na půdorysu pravidelného šestiúhelníku, kterou stejně jako ve Slaném, podpírá šestice zdvojených dřívků s patkou na soklech zakončených korintskými hlavicemi. Dvojice sloupků situovaných západním směrem nese drobný figurální reliéf s motivem Zjevení Anděla a tří Marií. Na sloupky navazuje vysoké kladí prolamované lomenými oblouky, které ve cviklech zdobí reliéfy andělských tváří flankovaných křídly. Kladí členěno výše fasciemi a pásem s triglyfy korunuje profilovaná římsa podpíraná četnými jednoduchými konzolkami volutového tvaru, z které vybíhá helmicová stříška. Pod baldachýnovou edikulu umístil architekt kamennou sochu Panny Marie. V Jeruzalémě byl sloupek s totožným výjevem pozlacený.¹⁷ Průčelí kaple předsazené před stěnu jižního průčelí kostela je složeno z pískovcových desek. Dovnitř se vstupuje středovým portálkem pravouhlého zakončení, nad který vystupuje zahlobený tympanon ve tvaru lomeného oblouku. Hlavní vstup flankují zubořezové pásy v reliéfu symbolizující hrobové závory. Nad vrcholnicí lomeného oblouku portálu umístil architekt reliéfní rám do něhož zasadil latinský nápis o založení kaple. Po stranách se nacházejí další dva obdélné rámy opět tvarované v zubořezu nesoucí erby rodu Šliků a Kinských. Uvedené tři rámy představují tři pečete – dvě postranní Aneášovu a Kaifášovu a středová Pilátovu. Těmi byl Kristův hrob zajištěn. Nad nimi je čtvercové pole rozděleno do devíti menších čtverců. Do každého z nich je vyryt kříž s černě obtaženými obrysy. Středové pole vyplňuje osmiúhelník. Nad korunní římsu nasedá dřevěný kříž s plechovou destičkou Beránka božího (novodobé doplňky). Po stranách je flankují dva hranolky zakončené koulí jako aluzi na nádoby pomazání, které k hrobu nesly Marie.

Interiér drahorazské kaple se se svou půdorysnou dispozicí shoduje s jeruzalémskou předlohou. Hlavním portálkem se vstupuje do obdélné předsíně – Andělské kaple zakončené polokruhovým půdorysem. Místnost je klenuta valenou klenbou nad půlkruhem přecházející v konchu. Značně potmělý prostor spoře osvětlují tři okna. Ze západu vysoko situované sdružené okno s lomeným záklenkem doplňuje na stejné straně níže ve stěně umístěný obdélný otvor probíhající lichoběžně zdívkou. Z východu dopadá do předsíně světlo malým okénkem obdélného profilu. Stěny pokrývá omítka s falešnými rýhami imitujícími kamenné obložení. Podlahu pokrývají velké pískovcové dlaždice. Kvádr uprostřed Andělské kaple představuje kámen, který byl odvalen z Kristova hrobu, a na který usedl anděl kynoucí Mariím a zvěstující jim Kristovo zmrtvýchvstání. Ze stěny pod jižním oknem vystupuje mělká pískovcová konzola, která byla kněžím určena k převlékání a k odkládání rouch používaných k liturgickým obřadům spojených s úctou k Božímu hrobu.¹⁸ Do zadní hrobové komory se vstupovalo po kolenou, jiný způsob ani nízký portálek neumožňoval. Temnou prostoru valeně klenutou neosvětlovalo žádné okno, pouze svíce (pro něž zde postrádáme niky tesané do zdi) a olejové lampy, které v pozdějším příkladu nalezneme nad Kristovým hrobem zavěšené doposud. Hrob uvozuje kamenná deska probíhající po celé délce východní stěny. Pod ní je umístěna socha ležícího Krista, o které Vacek napsal: „*Figura z bílého písečného kamene tak mistrů vyhotovená, že na odív v úplném světle mohla vystavena býti...*“¹⁹ Na kamennou desku se pokládal oltář kříže flankovaný dvěma klečícími anděly spolu s dvěma svícny [17].

6.11.4. Otázka architekta a vlivů

Přímo doložený architekt drahorazského Božího hrobu Giuseppe Gilmetti pocházel ze severní Itálie z oblasti Como.²⁰ Nevíme, kdy přišel do Čech a zda-li působil i mimo Jičínsko. Gilmettiho poprvé zaznamenáváme přímo v Jičíně, kde se usadil a posléze i oženil.²¹ V roce 1686 zde koupil za 200 kop míšenských dům, který splatil v roce

zahájení prací na kapli Božího hrobu. Ve svém oboru byl velmi ctěný a v roce jejího dokončení byl zvolen starším cechmistrem. Na stavbě kaple se podílel i zednický mistr Matyáš Vocásek, jemuž jsou připisovány obhroublé sochy v nikách jičínského kostela Panny Marie Sale.²² Výše uvedený popis stavby nás jednoznačně přivádí ke kapli na vrchu Kvíček u Slaného. Kaplí vystavěnou Bernardem Ignácem hrabětem Martinicem v roce 1665 se architekt nechal inspirovat a do Drahoraze přenesl její podobu nejen v téměř přesných rozměrech, ale i ve shodné výtvarné stránce jak jednotlivých detailů, tak i v celkovém pojetí. Gilmetti, *magister murarius italus*, stál stranou pražského prostředí vlašských architektů, které donedávna ovládali architekti Giovanni Domenico Orsi a Carlo Lurago. Zmínění architekti se pravděpodobně podíleli na vzniku kaple ve Slaném. Vlašská komunita byla velice úzce propojena a Gilmettimu nemuselo dělat velké problémy plány pro Šlikovu stavbu získat. Pokud bychom uvažovali o přenášení plánů v úrovni zadavatelů zakázky, dobrali bychom se složitějších rodových vazeb, které pravděpodobně nesehrály roli zprostředkovatele stavebních plánů.²³ Zda-li si shodné plány hrabě František Josef Šlik přivezl ze své kavalírské cesty po Itálii, je dnes nedoložitelné.²⁴ Domnívat se ovšem, že hrabě získal plány v Itálii nebo že viděl stavbu Božího hrobu například v Bologni je vratké (nedoložitelné). Zcela jistě můžeme předpokládat jeho návštěvu v italském Loretu. Pokud by si odsud přinesl přesné nákresy a loretánskou kapli na svém panství postavil přesně podle své zkušenosti, Loreta u Hlásné Lhoty by jistě byla svou přesnější variantou. Podobně jako u kaple Božího hrobu, neboť podobná drahorazské se v Itálii pravděpodobně nikdy nevyskytovala. Domnívám se, že to byla právě komunita vlašských architektů, která přinesla zevrubné plány kaple Božího hrobu do Čech a dále je také šířila. V rámci Drahoraze jsme spraveni ještě o jednom svědectví: *„Gestliť k tomuto kostelu roku 1698 přistawen hrob Božj, mage zauplna způsobu onoho, genž se w Geruzalémě nacházý. Doswědčuje to vyobrazenj Geruzalémského hrobu Božího, an se k Drahorzaskému přirownává, kterěžto wyobrazenj w popsánj Geruzaléma w gedné staroněmecké knize prwniho tisku z čtrnáctého stoletj, w hraběcý Sslikowské knihowně w Praze se*

*nacházegjý, widěti gest; doswědčuge to též Pan Woldřich Prefat z Wlkanowa w swé cestě do Palestýny (1546), kdež tentýž hrob Božj gest popsán...*²⁵ Úryvek z Postních kázání děkana Vacka sice neřeší naši otázku, ale rozšiřuje ji o další možné zdroje inspirací skrze staré tisky uložené ve šlechtických knihovnách.²⁶

Gilmetti sice do Drahorazi přinesl kopii slánské kaple, ale oproti předloze ji v detailech pozměnil. V průčelí do třech ráků, které ve Slaném zůstaly prázdné, umístil do postranních rodové erby hrabat Šliků a Kinských a do středové pečetě vložil nápisovou desku s vyrytým textem, v kterém se zcela neobvykle (pro Kopidlenské a Jičínské panství rodu Šliků však běžné) objevuje i jméno architekta a kamenického mistra. Do středu baldachýnové edikuly umístil kamennou sochu Panny Marie.²⁷ V interiéru se kaple od sebe v zásadě neliší, pouze v drobných detailech jako jsou malé niky pro uložení svíce apod. Kaple v Gilmettiho podobě sehrála ve své době nejen roli zprostředkovatele, ale i vzoru. V roce 1697, tedy v době, kdy práce v Drahorazi vrcholily, počalo se se stavbou kaple Božího hrobu na poutním místě Na Vršíčku u sv. Anny nedaleko Horšovského Týna. Kaple, která zde vyrostla, je kopií přebírající doslova i Gilmettiho výše uvedené úpravy slánské verze (viz Kaple Božího hrobu Na Vršíčku u sv. Anny) Roli zde sehrál patrně příbuzenský vztah obou architektů, pro který Antonia Gilmettiho považujeme za autora kaple Na Vršíčku u sv. Anny.

6.11.5. Liturgie

Od dvacátých let 17. století šířili na Jičínsku svátky Velikonoc jičínská jezuité aby, jak stojí v zápise jezuitské kroniky: *„Mírně lid privádět ke katolictví – byliť Jičínská co tvrdošijní známi (...), kdy demonstraci katolické víry velkonoční svátky představovali, v postní čas 2 x do týdne kázání, u božího hrobu divadlo, kdy Maří ronivala kající slzy nad smrtí a utrpením Krista (...) Ve třech prosebných dnech chodívalo procesí do blízkých chrámů, doprovázeli i mnozí účastníci, ač nekatolíci i za deštivého počasí, zpěvu a modlitby v českém jazyku lidu...“* Z jiného zápisu: *„Silným dojmem mělo působit nádherné*

oslavování velikonoc a Božího Těla, kdy cechové celou noc upravovali oltáře; účastníků prý bylo dosti, i městská rada, ač nekat., kráčela v slavnostním průvodu, kde kněz nesl monstranci a dva kněží po jeho stranách zvučně v troubi troubili...“²⁸ V podobném duchu skrze sakrální stavby rozprostřené po svém panství se snažil upevňovat a šířit víru i hrabě Šlik: „Zřídil roku 1698 Boží hrob (...) a nápísem povšechný účel jeho určen, aby totiž věřící vzpomínkami na bolestné úmrtí našeho Spasitele větší zbožností proniknutí byli...“²⁹ Vysloveně didakticky přistupoval k významu kaple Božího hrobu v polovině 19. století děkan a později kopidlinský vikář František Alois Vacek: „Poněvadž v Čechách, jak tuším, mimo Brod Německý, takový hrob boží nikde k nalezení není, též v Praze na Petříně věrná podoba hrobu božího stojí, tedy se od duchovenstva Kopidlenského k tomu všemožně přispívá, aby ta vzácná pobožnost pro lid katolický velmi vzdělavatelnou se stala...“³⁰ Otázka kaple Božího hrobu se objevovala dokonce ve Vackových postních kázáních: „Přidánoť syce kázanj to, kteréž spisowatel již před 15 roky w pátek před smrtdlnau nedělj we fylialnjm kostele Drahorazském, kterýž we farnj osadě Kopidlenské ležj, gest držel. Gestliť k tomuto kostelu roku 1698 přistawen hrob Božj, mage zauplna způsobu onoho, genž se w Geruzalémě nacházý. Doswědčuje to wyobrazenj Geruzalémského hrobu Božího, an se k Drahorzaskému přirownáwá, kteréžto wyobrazenj w popsánj Geruzaléma w gedné staroněmecké knize prwniho tisku z čtrnáctého stoletj, w hraběcý Sslikowské knihowně w Praze se nacházegjcy, widěti gest; doswědčuje to též Pan Woldřich Prefat z Wlkanowa w swé cestě do Palestýny (1546), kdež tentýž hrob Božj gest popsán...“³¹ Ke kultu Kristových Pašijí přispívala i přítomnost drahorazské školy (již od 15. století) a s ní spojená činnost místních pedagogů. Kaple Božího hrobu jako monumentální kulisa ožívala pašijovými písněmi, kantátami, orchestrálními skladbami, které pro tuto příležitost komponoval Josef Straka po svém návratu ze studií u skladatele Antonína Dvořáka.³² V čase Velikonoc se učitelé a žáci plně věnovali jejich přípravám a aktivně se podíleli také na samotném průběhu slavností. Například v roce 1822 za odzpívání třiceti osmi mší svatých, šesti mší svatých v kapli Božího

hrobu a za zpívání při slavnostech církevních obdržel učitel 4 zl. Ale také při jiných příležitostech. Dle zádušní účetní knihy obdržel týž za odzpívání šesti mší v Božím hrobě 42 krejcarů.³³ Kaple Božího hrobu v Drahorazi byla příkladem sakrální stavby jako centra kulturního a náboženského dění v obci, která svým významem ovlivňovala dění i v širokém okolí. Jako poutní místo tvořila protiváhu mariánskému kultu spojeném nejen s nedalekou loretánskou kaplí, ale také se svatým obrazem Panny Marie Rousínské v Jičíně.

6.11.6. Význam

Kaple Božího hrobu se stala součástí cílené architektonicko-krajině kompozice, která navázala na aktivity Albrechta z Valdštejna na Jičínsku z první poloviny 17. století. Hrabě Šlik postupnou realizací sakrálních staveb v krajině kopidlnského panství vrstvil a propojoval kult mariánský, christologický a svatotrojičný. Kapli v Drahorazi počítáme mezi stavby tzv. Slánské skupiny kaplí Božího hrobu. Drahorazská kopie, která bezezbytku převzala koncept ze Slaného, se řadí, i přes Gilmettiho úpravy, mezi nejpřesnější kopie Božího hrobu jeruzalémského nejen v Českých zemích, ale i v zemích sousedních. Hrobová komora v Drahorazi patří svým kompletně dochovaným inventářem (patrně pozdějším), ale i maximálním potlačením průniku světla mezi nejautentičtější prostory kaple Božího hrobu vůbec. Socha ležícího Krista je patrně jedinou opravdu původní sochou, která se dochovala a to přímo v interiéru, pro který byla určena.

Kaple patří i mezi nejzachovalejší historizující stavby v Čechách a na Moravě. Svědčí o tom intaktní stav exteriéru, který podtrhuje i zcela neporušené průčelí vyústěné v lodi kostela. Příčinou byla nejen silná tradice Velikonočních svátků, ale zejména vzdělanost místních obyvatel udržovaná zde po generace. Současnému stavu přispěla také odlehlost obce od hlavních cest, která způsobila částečné zapomnění této mimořádné architektury, což z dnešního pohledu lze považovat vlastně za výhodu.

6.12. Kaple Božího hrobu u sv. Anny Na Vršíčku u Horšovského Týna

6.12.1. Prameny a literatura

V ucelených a bohatých archivních fondech Velkostatku Horšovský Týn, Ústřední správě Trauttmansdorffů a Rodinném archivu Trauttmansdorffů uložených nově v SOkA Nepomuk se můžeme opřít o velké množství pramenů, které naše téma obohacuje v mnoha směrech. Zprávy z doby samotného založení kaple Božího hrobu se však ani v torzální korespondenci donátorky kaple Anny Marie hraběnky z Trauttmansdorffu nezachovaly. Tento nedostatek částečně nahrazují na informace bohaté opisy hraběnčiny závěti a kodícilu.¹ Zdrojem důležitých skutečností se ukázaly být kostelní knihy podrobně vedené přímo ke kapli bez přerušení od roku 1740 až do roku 1898, a také účetní knihy pro s kaplí těsně spjatého chudobince.² Pro předmět našeho bádání je nepostradatelná projektová dokumentace z počátku 19. století přibližující snahy Františka Ferdinanda hraběte z Trauttmansdorffu o výstavbu rodinné hrobky na poutním místě Na vršíčku.³ V topografických soupisech před rokem 1900 se heslo Svaté Anny na Vršíčku u Horšovského Týna nevyskytuje. Přes opisné zmínky v moderních průvodcích historií Horšovského Týna a okolí, kde je poutnímu místu, resp. kapli věnováno nepatrné místo, zhodnotil význam místa až Václav Kuneš v rozsahem nevelké publikaci *Kostel sv. Anny Na Vršíčku, 1507-2007* vydané v roce 2007.⁴ Rád bych na jeho snahy navázal a problematiku kaple Božího při poutním areálu sv. Anny na Vršíčku uvedl do širšího dobového kontextu.

6.12.2. Historie

Na konci 17. století se na místě zvaném Na Vršíčku vypínal pouze pozdně gotický kostel sv. Anny. Vdova po Rudolfovi Václavovi z Trauttmansdorffu Anna Marie rozená z Liechtensteinu spojila v roce 1696–97 blízké město s poutním kostelem křížovou cestou, kterou

zakončila stavbou kaple Božího hrobu. Její založení dokumentuje nápisová deska v průčelí svatyně DIESES GRAB HAT AUS SCHULDIGER TREUE UND HERTZLICHER TREWR (TREUHEIT) : ANNA: MARIA VERWITWETE GRAEFIN VON TRAUTMANSTORF GEBORNE FUERSTIN VON LIECHTENSTEIN DEM LICHT DER WELT UND DEM ECKSTEIN DER KIRCHE CHRISTO IESU ZU EHREN DAN AUCH ALLEN TODT UND LEBENDIGEN CHRISTGLAUEBIGEN ZUM TROSTE ERBAUEN LASSEN IM JAHRE MDCXCVI.⁵ Středovou desku flankují erby rodu Trauttmansdorffů na čestné levé straně a rodu z Liechtensteina na levé. Kaple postavená na vrcholu návrší byla spolu s kostelem viditelná nejen ze zámku a zámeckého parku, ve kterém již stála loretánská kaple, ale byla nepřehlédnutelná i z blízké obchodní cesty vedoucí do Domažlic, respektive do Bavor. A slovy Oldřicha Knödla, který jako stavební správce řídil stavby na horšovskotýnském panství: „*Das Gebäude auf einen sehr schöne freine Platz zu stehen kömn, so das selbe von allen Zeiten gesehen würde, würde es won der Anhöhe einen schönne Prospekt geben...*“⁶

6.12.3. Popis a rekonstrukce

Orientovaná stavba obdélného půdorysu polygonálně uzavřeného pěti stranami dvanáctiúhelníku se svým základním pojetím nelišila od ostatních v té době již v Čechách stojících kaplí [18]. Hmotu presbytáře zesilovala slepá arkáda lomených oblouků nesená deseti polosloupky. Kaple svou boční osou stojí na mírně svažujícím se terénu. Nerovné podloží upravuje zvýšený sokl probíhající po celé délce jižní strany, který zároveň slouží jako základna pro patky polosloupků arkády. Podobně jako u kaplí ve Slaném a Drahorazi, ukončují polosloupky odlišně tvarované hlavice od korintských po hranolové se stopami malovaných křížů. První polosloupek arkády na severní straně nese typické tordování střídané kanelováním. Stavba je omítnuta s falešnými rýhami imitujícími kvádrkové zdivo. V lomených obloucích arkády jsou patrné zbytky do omítky rýpaných ornamentů, které měly předobraz v již

výše zmíněných kaplí. Stavbu zakončuje výrazná korunní římsa uprostřed zalomená. Průběh římsy se projevuje ve dvou úrovních střechy, které vně oddělují předsíň a zadní komoru. Nad tou vyrůstá mohutná baldachýnová edikula o šesti dvojitých sloupcích, kterou završuje helmicová stříška. Průčelí kaple prolamuje ve středové ose úzký segmentově ukončený portálek, nad nímž je zapuštěna kamenná nápisová deska flankovaná dvěma šlechtickými erby. Tyto nahrazují tři kněžské pečete, kterými byl Kristův hrob zajištěn. Průčelí dále zdobí dvojice zalamovaných reliéfních pásů symbolizujících závary hrobu. Nad průčelní římsou se vypínají dva boční kamenné hranoly zakončené koulemi představující nádoby pomazání. Střechu kaple pokrýval zabílený plech, stejně tak chránil i baldachýnovou edikulu. Ještě v posledním inventáři k 29. červenci roku 1913 se zápis zmiňuje o dnes ztracené soše Panny Marie pod baldachýnem: „*Kuppel am dach mit der Statue Der H. Marei mit Blech gedeckt...*“⁷ Tu bylo možné spolu s dvěma kamennými koulemi posazenými na hranolech vidět na původním místě ještě v roce 1950.⁸ Z fotografií pořízených o 25 let později již oba výzdobné prvky chybí.⁹

Interiér je rozdělen na dvě místnosti – předsíň, tzv. Andělskou kapli a hrobovou komoru. Přední část má půdorys obdélníka příčně položeného na hlavní osu, na který doléhá odsazený půlkruh. Prostor je osvětlován dohromady třemi okny. Ze severu výše položeným lomeným oknem, resp. obdélným otvorem lichoběžně probíhajícím zdívkou a z jihu obdélným oknem. Rozložení oken dodržuje přesné schéma slánské a drahorazské kaple. Předsíň je nad obdélnou základnou klenuta neckovou klenbou, která v ostrém ohraničení přechází nad půlkruhem do konchy. Obvodové zdívo je na západní straně prolamované výklenkem a nikou pro svíčku. Do hrobové komory se vstupuje nízkým portálkem tesaného ostění. Místnost Božího hrobu klenutá valeně není osvětlována. Rekonstruovat původní vybavení kaple, kterou dnes „zdobí“, její neutěšený stav, nám pomohou inventáře vedené pravidelně pro všechny kostely velkostatku Horšovský Týn. Nejstarší a také nejstručnější seznam se datuje do roku 1737. V roce 1810 sepsal Josef Sippl inventář kostelů velkostatku Horšovský Týn. Kapli ale do seznamu nezařadil.

Naopak detailní soupis kaple je zaznamenán v inventáři Týnských kostelů zhotovený Františkem Suchým k 2. prosinci 1884. Do kaple vydlážděné kamenem a zinkem se vstupovalo jednokřídlými dvířky s kruhovým zámkem. Ke stěně přimykaly dvě skříňky, dva stolky s dřevěným křížem a dvě malé blíže nespecifikované sošky. Stěny zdobily vyšívané a papírové obrázky. Jeden z nich byl zarámovaný a představoval půdorys kaple Božího hrobu v Jeruzalémě: „*Noch Art das zu Jerusalem bestindlichen heiligen Grabes erbaut; dessen Grundriss in einem Rahme in dem Grabe aufgehengt...*“¹⁰ Pro věřící byla připravena schránka na milodary s železným kováním. Z o pár měsíců staršího inventáře sepsaného k 1. červnu 1884 vyplývá, že v Božím hrobě nechyběla socha ležícího Krista zhotovená z kamene: „*Stein sonlistirte Statue, Christum in Grab erstellen...*“¹¹ Prostor kolem vyplňovaly tři pravděpodobně závěsné obrazy s výjevy Zmrtvýchvstání, Nanebevzetí Panny Marie a Nanebevstoupení Krista. K nim patřil také obraz Bolestné Panny Marie. Boží hrob osvětlovaly dva dřevěné svícny a kovová lampa. K modlitbě sloužil dřevěný krucifix.

6.12.4. Otázka vlivů a autorství kaple

V archivních dokumentech je Anna Marie hraběnka spojována hlavně se založením kaple. Pravděpodobně se jednalo o její nejdůležitější donátorský počin. K jeho realizaci, resp. k získání plánů kaple musela dle archivních zpráv, bohužel podrobněji nerozvedených, vyvinout značné úsilí. O původu těchto plánů zpraveni nejsme. V době výstavby kaple u sv. Anny již rok v Drahorazi u Kopidlna stavěl kameník Vocásek kapli Božího hrobu podle projektu vlašského architekta Giuseppe Gilmettiho. Její výstavbu si objednal majitel jičínského panství František Josef hrabě Šlik. Architekt Gilmetti se přímo inspiroval kaplí ve Slaném, ale sám architekturu obohatil o několik prvků, které předtím v Čechách nenalezneme. Především umístil pod baldachýnovou edikulu sošku Panny Marie, jejíž dobovou paralelu snad můžeme hledat v bavorském Eichstättu, kde ovšem uprostřed edikuly stávala socha Krista s nimbem.¹² Základním

identifikačním prvkem kaple Božího hrobu jsou tzv. kněžské pečete, kterými byl zabezpečen Kristův hrob. Hovoříme o třech reliéfních rámech v průčelí. Gilmetti místo středového rámu osadil nápisovou desku a do stran do míst pečetí zapojil šlechtické erby zakladatele a jeho manželky. Tento koncept shledáváme později pouze u kaple v Horšovském Týně. Dalším prvkem, který ovšem již není v rámci Čech bezprecedentní, ale jehož původ naší kapli řadí do tzv. Slánské skupiny kaplí Božího hrobu, a tedy podporuje tezi o přímém vlivu drahorazské kaple, jsou použité, zde ovšem malované ne do kamene ryté, symboly v lomených obloucích slepých arkád a na krychlových hlavicích polosloupků (dnes nečitelné). K formální blízkosti obou kaplí pak přispívá i mohutná baldachýnová edikula umocňující hmotový dojem kaple. O přenesení a aplikaci přesných rozměrů stavby nemůžeme hovořit, neboť jen málo parametrů je totožných, i když blízkých. Celkově vynívá stavba u sv. Anny Na Vršíčku oproti drahorazské mohutněji v hmotě slepých arkád, naopak předsíň je celkově menší.

6.12.5. Otázka architekta

Pokud nalézáme paralely v Drahorazi, položme si v této souvislosti i otázku, kdo byl architektem, který vedl výstavbu kaple Božího hrobu u sv. Anny. Počátkem devadesátých let 17. století působil v nedalekých Poběžovicích architekt Antonio Gilmetti. I přes shodu jmen s drahorazským Giuseppe Gilmettim se pro strohé pramenné informace mezi nimi nepotvrdil příbuzenský vztah.¹³ Marco Antonio Gilmetti odešel v roce 1694 do Prahy, kde se pokoušel získat práci na významnějších zakázkách. O dva roky později se bez úspěchu vrátil zpět do Klatov, kde i dožil.¹⁴ Nelze pominout i předpoklad, že Antonio odjel z Prahy do Jičína za (svým příbuzným?) Giuseppe Gillmettim, který v té době byl ve městě váženým členem zednického cechu a vlastnil zde dům. Je možné, že na základě Giuseppeho postavení zde Antonio mohl zkoušet štěstí. Ale ani zde neuspěl.¹⁵ Z časového hlediska jeho „pražský“ pobyt přesně vymezuje období mezi zahájením stavby v Drahorazi (1695) a počátečními pracemi u sv. Anny. Z Prahy se tak

mohl vrátit na základě hraběčiny zakázky, pro kterou navštívil Drahoraz.

6.12.6. Kaple Božího hrobu jako rodová hrobka

Kolem roku 1819 se František Ferdinand Trautmansdorff rozhodl vyřešit neutěšený stav rodové hrobky situované do nevhodného prostředí krypty při kapucínském kostele v Horšovském Týně. Nově tak měly být sarkofágy s tělesnými ostatky rodových předků uloženy v kryptách v bezprostředním okolí kostela sv. Anny. Stavební úpravou na pietní místo pověřil Oldřicha Knöidla, stavebního správce, který připravil několik variant kolorovaných plánů.¹⁶ Projekt nové rodové hrobky sestával ze tří oddělených krypt. Východně od kaple Božího hrobu v těsné blízkosti kaple Nanebevzetí Panny Marie měla vyrůst zcela nová stavba ve tvaru obelisku, jehož sokl tvořily čtyři vstupy do centrální vnitřní kaple, z níž se sestupovalo do podzemí. Další hrobka měla být vyhloubena pod kostelem sv. Anny a také pod kaplí Božího hrobu. Knödl předložil Františku Ferdinandovi dva koncepty úprav stávající kaple Božího hrobu. První návrh datovaný 7. prosincem 1818 předpokládal přístavbu jednoduché obdélné předsíně se sedlovou střechou v ose kaple, kterou by od ní oddělovala mohutná centrála hexagonálního půdorysu zakončená kopulí. Do krypty situované pod centrálou by se sestupovalo po schodišti vedoucím z předsíně. V druhém návrhu z 25. února 1819 Knödl podrobněji rozvedl myšlenku rozšíření stávající kaple o její přesnou (zrcadlovou) kopii, tj. včetně zdvojení baldachýnové edikuly a sochy Panny Marie v ní, totožným průčelím, které by lícovalo se stávajícím, ale také prvky nápisové desky a rodových erbů (v případě přístavby - erbů rodu Trauttmansdorff – Weinsberg a rodu Františkovi manželky Marie Karolíny z Colloreda) [19]. Do původní kaple Božího hrobu chtěl projektant zasáhnout pouze vyhloubením schodiště do podzemí s ústím v předsíni. Svatyně by tak nadále mohla sloužit svému původnímu účelu. Vzniklá krypta o objemu 405 čtverečních stop by kopírovala obvod nového přístavku nad ní. Hrabě si objednal u stavebního správce kromě plánů také kalkulaci celého záměru. Z té vyplývá, že náklady na

výstavbu druhé z variant by dosáhly 3269 zlatých.¹⁷ K realizaci žádného z projektů se nepřistoupilo. První návrh rekonstrukce kaple Božího hrobu napadl Knödl pro přílišnou blízkost hrobky ke kostelu sv. Anny a upozornil na skutečnost, že pohled od Týnce by tak ztratil svou působivost: „*Und der Gruft von Teinitz ganz benimt...*“¹⁸ Nepřistoupilo se ani k realizaci druhého návrhu. Snad se v té době již uvažovalo o výstavbě rozsáhlé krypty pod kostelem sv. Anny. O postavení a významu, které kaple mezi dalšími sakrálními objekty v okolí zaujímala, nás spravují i účetní knihy výlučně vedené jen pro ni. Nejvyšší účetní knihy dochované pro léta 1745–1917 vedl obvodní vikář. Po celou dobu vedení účtů byla kaple štědře dotována. Například v roce 1793 disponovala kapitálem ve výši 1516 zlatých. Jak už jsme zmiňovali, výnosy kaple Božího hrobu pokrývaly potřeby přilehlého špitálu. Z pokladny se tak hradily například opravy na budovách, ale i náklady na pohřeb zesnulého chudého, jejichž výše ve své době činila 4 zlaté a 15 korun. Od devadesátých let 19. století se objevuje i účetní položka pojištění kaple u Reunion Adriatica se sídlem v Terstu ve výši 1 koruny a 73 haléřů.

6.12.7. Špitál u kaple Božího hrobu

Před svou smrtí hraběnka založila vedle kaple také chudobinec, který nadala 60 zlatými. V šestém bodě závěti (9. června 1703) a následně i v kodiziliu (4. října 1703) nechala upravit finanční a správní podmínky platné po dobu tří let, za kterých ve špitále mohly žít tři páry chudých z nedalekého Týna. Nemajetní zde žili z prostředků určených hraběnkou – každé osobě byla přičtena ještě malá finanční částka a ošacení – a také z darů poutníků. Kromě péče o chod svatyně a okolí měli povinnost prokazovat při kapli Božího hrobu novou zbožnost, stanovenou hraběnkou v kodiziliu, a zároveň se modlit za spásu jejího jediného syna Jana Josefa dědice horšovskotýnského panství. S josefínskými reformami byla kaple Božího hrobu spolu se zbožností zrušena. V roce 1804 Marie Anna z Herbersteinu manželka Franze Norberta – syna již zmiňovaného Jana Josefa a Marie Karolína hraběnka

z Trauttmansdorffu – Weinsbergu rozená Colloredo společně navázaly na činnost své předchůdkyně a chudobinec opravily a rozšířily. Z popisu jejich návštěvy víme, že obě navštívili kapli Božího hrobu, kde se zastavili na modlitbu. Zbožnost při kapli Božího hrobu, jež se brzy stala vyhledávaným cílem velkého počtu věřících, postupně přerostla ve velká procesí na Zelený čtvrtek, která vycházela z horšovskotýneckého kostela sv. Apolináře a na Velký pátek, kdy se ke kapli vydával průvod z nedalekých Poběžovic.¹⁹

6.12.8. Význam

Přítomnost architekta, kterým byl pravděpodobně Marco Antonio Gilmetti, rozšiřuje význam vlašských architektů pro šíření nejpřesnějších kopií dané architektury v Čechách, jenž jim snad právem přisuzujeme. V roce 1674 Hartmann I. z Liechtensteinu a Alžběta Sidonie hraběnka Salm – Reifferscheidt, rodiče Anny Marie hraběnky z Trauttmansdorffu, založili v Dolnorakouském Wilfersdorfu an der Zaya křížovou cestu zakončenou kaplí Božího hrobu.²⁰ Jednotlivá zastavení tvořila čtyři sousoší ikonograficky shodná s čtyřmi *stationes* doprovázející poutníky z Horšovského Týna ke sv. Anně Na Vršíčku. Přenášení vzorů na úrovni vazeb mezi rodovými příslušníky šlechtických rodů lze vysledovat i v souvislosti s kaplemi Božího hrobu ve Slaném a ve Voticích, resp. vztahy mezi Martinici a Vrtby (viz heslo Kaple Božího hrobu ve Voticích). O to překvapivěji může působit skutečnost, že hraběnka Anna Marie do českého prostředí nevnesla formu wilfersdorfské kaple. Prostředí dolnorakouských kaplí Božího hrobu bylo formálně značně homogenní, zvláště hovoříme-li o příkladu skupiny, do které spadala kaple ve Wilfersdorfu nedaleko Vídně. Snad právě zmíněnou jednoduše lze vysvětlit fakt, že kaple u sv. Anny, tak výtvarně a ikonograficky bohatá, neměla žádný dopad na pozdější vývoj kaplí Božího hrobu v rakouských zemích.

6.13. Kaple Božího hrobu při dominikánském kostele sv. Michala v Brně

6.13.1. Prameny a literatura

Z archivních zlomků Fondu brněnských dominikánů (MZA Brno) je pro naše téma důležitý protokol řádového archivu *Archivum conventum Scti Michaeli* vypracovaný Albertem Margraffem v roce 1700 a doplňovaný do roku 1746.¹ V topografické literatuře se kaple objevuje poprvé až v *Kirchliche Topografie von Mähren I.* pro *Brünner Diöcese* Georga Wolného z roku 1856.² Doposud nejvíce se kapli zabýval František Jeřábek v monografii kostela *Dějiny chrámu sv. Michala archanděla v Brně* z roku 1929.³ V diplomové práci o architektu Mořici Grimmovi Jana Perničky je kaple zmíněna, ale bez jakéhokoliv vztahu k uvedenému architektu.⁴ První svazek *Uměleckých památek Moravy* Bohumila Samka reflektuje kapli okrajově pouze ve vztahu k následnému lurdkému zasvěcení.⁵ V nejnovějším zpracování dějin kláštera brněnských dominikánů v *Encyklopedii moravských a slezských klášterů* vydaném v Praze roku 2005 Jiří Kroupa a Tomáš Borovský vymezili nové časové období vzniku kaple, které převzal i Milan Buben v *Encyklopedii řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích* v roce 2006.⁶

6.13.2. Historie

S pracemi na stavbě kaple Božího hrobu *věrně dle původní hrobové kaple v Jeruzalémě* při jižním průčelí dominikánského kostela sv. Michala se začalo v roce 1701.⁷ Pro nedostatek archivních pramenů neznáme důvod vzniku kaple ani iniciátora stavby.⁸ Kaple měla být dokončena až po šesti letech v roce 1707, kdy byla pravděpodobně i vysvěcena.⁹ O architektu této drobné sakrální stavby nejsme spraveni. Papež udělil plnomocné sedmileté odpustky pro poutníky, kteří navštívili kapli Božího hrobu k prvnímu pátku o postu a čtyřicetidenní pro ostatní pátky.¹⁰ V roce 1784 pro josefínské reformy přestal dominikánský

klášter plnit svou funkci, i když řádová komunita zde byla rozpuštěna až k 24. únoru 1785.¹¹ Kostel se ale mohl po roce 1786 dále využívat, neboť se stal filiálním kostela sv. Petra na Petrově. V roce 1905 byl prostor kaple upraven na svatyni s oltářem Panny Marie Lurdské a tomuto zasvěcení slouží dodnes.

6.13.3. Popis a rekonstrukce

Kaple Božího hrobu přimykající k jižní straně předsíně kostela je orientovaná v ose sever – jih [20].¹² V půdorysu obdélnou kapli uzavírá polygonální presbytář o pěti stranách dvanáctiúhelníku. Podobně jako kaple Božího hrobu v Pavlicích má brněnská včleněné průčelí do obvodové stěny kostela a to bez zvýraznění charakteristických prvků – reliéfních pásů a čtvercových rámců imitujících závory hrobu, resp. kněžské pečeti. Chybí také dva boční sokly – lavice strážců hrobu vybíhající před průčelí. Kaple byla zbudována na svažujícím se terénu. Kamenný sokl, který ji obíhá, není proto nad zemí přehlédnutelný ze všech stran a nadržuje stejnou výšku od země. Na něj nasedá sedm zděných pilastrů vybíhajících z tesaných jednoduše profilovaných patek. Pilastry ukončují hlavice kompozicí podobné korunní římsy nad nimi. Arkádu lomených oblouků, která řadu pilastrů propojuje, zakončuje mohutná silně profilovaná římsa. Na ní dosedá sedlová střecha z korunové krytiny, která se v části presbytáře mění v trojúhelné výseče obíhající kamennou šestiúhelnou baldachýnovou edikulu vypínající se nad středem hrobové komory. Každou ze šesti stran tvoří dva sloupky s entází zakončené jednoduchou hlavicí, kterou ze spodu zvýrazňuje prstenec a z vrchu široký abakus. Šestici lomených oblouků nasedajících na abaky korunuje římsa, která přechází v helmiovou střechu pokrytou plechem [21]. Baldachýnová edikula patří svou velikostí k největším na Moravě a výtvarným pojetím se blíží kaplím Slánské skupiny. Její vlivy ale nelze jednoznačně určit. Vedle českých paralel můžeme jmenovat i podobně tvarované věžice ve slezských Zebrzydowicích nebo ve Wejherowu.¹³

Brněnská kaple nedodržuje přesný půdorys daný jeruzalémským vzorem, a svou vnitřní dispozicí je v Českých zemích zcela ojedinělá. Předsíň – Andělská kaple na čtvercovém základě je osvětlována dvěma velkými lomenými okny. Prostor je sklenut křížovou klenbou s kápěmi v okenní ose prolamovanými vnitřními výsečemi. Zhruba uprostřed je prostor kaple rozdělen bočními přízdními pilíři táflovými dřevěnou rokokovou iluzivní architekturou oltáře. Zadní prostora – hrobová komora taktéž čtvercového půdorysu není klenutá valenou klenbou pravidelně se objevující u jiných kaplí, ale kupolí na trompech. Trompy prolamované lomenými okny proniká do zadního prostoru intenzivní světlo. Kaple je od roku 1905 zasvěcena kultu Panny Marie Lurdské. Při té příležitosti byla zadní místnost obložena dřevěnou imitací skály ústící v oltář se sochou Panny Marie Lurdské v hlavní ose kaple. Z tohoto důvodu není možné udělat si představu o původním využití prostoru, i když předpokládáme, že umístění staršího Božího hrobu kopíruje dnešní osazení lurdské sochy. Nasvědčuje tomu i řešení dopadu světla zeshora, které zvyšovalo (zvyšuje) iluzivní účinek ve vnímání celého prostoru včetně zmiňované rokokové kulisy uprostřed zejména pro pohled v hlavní ose kaple. Novým zasvěcením pravděpodobně nedošlo k větším stavebním úpravám, které by se zásadně podepsaly na interiérové dispozici. Pro chybějící inventáře a podrobné popisy nedokážeme kompletně rekonstruovat podobu kaple a jejího vybavení. Dle Jeřábkových slov se v kapli měla uchovávat: „*Stříbrná monstrance, drahokamy vysázená s ostatky sv. Kříže a jiné památky, jež zbožní poutníci přinášeli ze Sv. Země...*“¹⁴ Předpokládat můžeme umístění kvádrů doprostřed kaple jako imitaci kamene odvaleného z hrobu, na který usedl anděl promlouvající ke třem Mariím nebo sochu Bolestné Panny Marie. Také olejové lampy byly jistě součástí vnitřní výzdoby a doplňovaly jinak velkými okny značně osvětlený vnitřek. V původním řešení pravděpodobně chyběly v lomených obloucích tamburů skleněné tabule, které dnes chrání interiér před deštěm.

6.13.4. Otázka architekta

V rozmezí let 1655 až 1679 se za finanční pomoci Lva Viléma z Kounic obnovoval poničený dominikánský klášter. Projektem barokní podoby novostavby byl pověřen architekt Jan Křtitel Erna. Z dochovaného půdorysného plánu z roku 1658 je patrné, že v rámci Ernových zásahů se o výstavbě kaple Božího hrobu neuvažovalo.¹⁵ Georg Wolný klade vysvěcení kaple do roku 1707.¹⁶ Podle Jeřábkova tvrzení měla výstavba drobné sakrální stavby probíhat šest let. Když uvážíme, že pražská kaple u staroměstských cyriáků byla hotova za pět měsíců a práce na jiných kaplích zřídka překračovaly rok, je nutné předpokládat dnes neznámé důvody, které výstavbu zdržely. Archivní prameny o příčinách zdržení mlčí a neusnadňují ani hledání odpovědi na otázku, kdo mohl být jejím architektem.¹⁷ Kaple je ve srovnání s dalšími stavbami svého druhu stavbou vyzrálou. Architekt sice nepostupoval, nebo neměl k dispozici přesné plány jeruzalémského vzoru, jak je patrné v půdorysu nebo v redukci tesaných článků a počtu pilastrů slepé arkády, ale vystižením hlavních charakteristických znaků kapli Božího hrobu dokázal jasně definovat. A to zvláště ve vztahu k samotnému kostelu sv. Michala. V porovnání s jinými kaplemi pojímal její historismus ne doslovně, ale snažil se historizující prvky propojit s klasicizujícím projevem přilehlého kostela, což je patrné ve srovnání s pilastrovým „řádem“, kostelního průčelí. Právě na střídém profilování patek a hlavic pilastrů v přízemní části je tato tendence nejvíce zjevná.

Pernička v časové rekonstrukci prací na dominikánském klášteře napsal: „*Rukopisy městské rady jednak potvrzují stavbu blíže neurčené kaple při dominikánském klášteře r. 1705...*“¹⁸ V uvedeném roce byly pravděpodobně vypracovány plány architektem Mořicem Grimmem na přestavbu klášterní knihovny a klášterních budov.¹⁹ Formální stránkou nelze historizující stavbu, i přes určité prvky, které se vymykají danému vzoru, a které by mohly pomoci v identifikaci skrze autorský zásah do architektury, připsat. Kaple Božího hrobu byla stavěna v době, kdy u dominikánů předpokládáme účast Mořice Grimma. Stejný architekt pak

později u kostela sv. Janů postavil jinou historizující stavbu – loretánskou kapli.

6.13.5. Význam

Brněnská kaple je jediným příkladem v Čechách a na Moravě stavěná při dominikánském kostele. Jak již bylo v úvodní kapitole řečeno, nedokážeme posoudit, kdo stál za myšlenkou jejího vzniku. Zda-li byla iniciována přímo dominikány nebo se na její výstavbě podílel šlechtický fundátor. Její pozdější přeměna na kapli Panny Marie Lurdské není v kontextu Moravy ničím neobvyklým. Například v Olomouci byla na konci 19. století kaple Božího hrobu vysvěcena na kapli Panny Marie ustavičné pomoci. V Čechách k podobným změnám oltářů nedocházelo, kaple si udržovaly daný kult po celou dobu své existence, pokud ovšem nebyly dříve zbourány. Postupující úcta k Panně Marii Lurdské se nevyhnula ani jiným kaplím Božího hrobu. V roce 1889 byla na lurdskou jeskyni přeměněna například kaple v Neulengbachu nedaleko Vídně.²⁰

6.14. Kaple Božího hrobu – Kalvárie Ostré

6.14.1. Prameny a literatura

Mezi nejstarší zprávy týkající se doby vzniku kaple Božího hrobu na Ostrém je několik dopisů z biskupské konzistoře. Mezi nimi i odpověď povolující stavbu v roce 1704.¹ Již od počátku vzniku poutního místa byla vedena účetní kniha, která se v několika svazcích dochovala a to pro roky 1715–1827 a 1839–1890.² Zprávy vztahující se ke kapli nalezneme také v novějších zápisech pamětní knihy města Ústěka pro roky 1764–1969.³ V Schallerově *Topographie des Königreichs Böhmen* v V. svazku pro Litoměřický kraj údaje ke Kalvárii Ostré chybí. Roku 1833 je vydán I. svazek *Das Königreich Böhmen, Leitmerisser Kreis* Johanna Gottfried Sommera.⁴ Zde uvedené heslo Neuland (Ostra) vychází ve zkrácené a upravené podobě z topografické sbírky pražského gymnaziálního profesora Andrease Eichlera.⁵ Ke kapli Božího hrobu se vztahuje i inventární soupis pořízený v roce 1830 pro objekty spadající do ústěcké farnosti.⁶ Ze stejné doby pochází i rukopis Georga Wahnera *Sammlung alter und neuer Nachrichten betreffend die Kirchbezirke und derselben Gotteshäuser im Leutmeritzer Kreise*.⁷ Podrobně jsme informováni o stavební činnosti vztahující se ke kapli ve *Stavebních záležitostech patronátních budov v Ústěku* (1854–1887).⁸ Ke konci století přesněji v roce 1892 v VII. dílu *Čech* redigovaných Františkem Adolfem Borovským je kaple zmíněna i ve vztahu k místním pašijovým hrám.⁹ Soupis památek historických pro Litoměřický kraj zůstal pouze v rukopise. Autor uvedeného *Beschreibung der Alertümlichkeiten von Leitmeritz* Vincenz Luksch se celému areálu, resp. kapli Božího hrobu věnoval doposud nejzevrubněji a své závěry rozšířil i o zaměření.¹⁰ O založení kaple pojednal v krátkém odstavci Josef Jarschel v *Geschichte der Stadt Auscha* z roku 1922.¹¹ Ve druhém svazku *Uměleckých památek Čech* redigovaných Emanuelem Pochem je otištěn poprvé půdorys stavby.¹² K autorství kaple více v příspěvku Petra Macka Barevnost v díle Octavia Broggia.¹³ Podrobněji pak v Mackově hesle Ostré v monografii *Oktavián Broggio* z roku 1992.¹⁴ K novodobé historii

více v Úštěcké kronice a ve spisovém archivu Ostré v NPÚ Ústí nad Labem.¹⁵ Souhrn dosavadních znalostí o kapli Božího hrobu shrnul v hesle Neuland / Ostré Michael Rüdiger.¹⁶ Poznání pramenné základny je pečlivě a vyčerpávajícím způsobem podáno v rámci stavebně historického průzkumu místa provedeném na základě probíhající renovace poutního místa Miroslavem Novým a Eliškou Novou v roce 2007–2008.¹⁷

6.14.2. Historie

Biskupská konzistoř v Litoměřicích v odpovědi z 25. srpna 1704 povolila stavbu poutního místa na Ostrém panskému hejtmanu Václavu Františku Růžičkovi. Ovšem až o tři roky později 6. června 1707 rektor jezuitské koleje u sv. Klimenta v Praze páter Ferdinand Rudolf Waldthauser položil základní kámen za asistence dvou jezuitských kněží. Na závěr slavnosti bylo při bohoslužbě zpíváno *Te Deum laudamus*.¹⁸ Nejsme zpraveni o důvodech, které vedly k tříletému odkladu stavby, stejně tak nevíme, kdy byl celý areál dokončen. Nad vchodem do kaple Božího hrobu byl dříve vyryt letopočet 1707.¹⁹ Ten pravděpodobně představoval rok dokončení kaple a vypovídal by tak o velmi rychlém postavení kaple od jejího založení. Během výstavby se vedly účetní knihy, ty jsou ovšem pro počáteční práce nedochované. Nejstarší známá účetní kniha se počíná až rokem 1715. Z jednotlivých účetních položek jasně vyplývá, že celý areál byl v této době téměř hotov a mohl sloužit svému účelu. Svaté mše spojené s procesími se zde konaly na svátky Nalezení Kříže, Povýšení Kříže a v postní době.²⁰ O jejich detailním průběhu nemáme více zpráv. Pouze Eichler komentoval svátek Nalezení sv. Kříže (3. května): *„V měsíci květnu proudí na bohoslužbu pod širým nebem nespočítatelné řady zbožných věřících...“*²¹ A na konci 19. století Bedřich Bernau připomněl velikonoční svátky na Ostrém: *„Ale v minulém století měli tam mrskači a flagellanti své rejdiště; tam představovali Ukřižování způsobem velmi theatrálním, a blízký potůček byl jim Kidronem. Teprve dekretem císaře Josefa II. z 9. října r. 1782 neplecha ta byla odstraněna ...“*²² V účetních knihách

často narážíme na zápisy, které nedokážeme přiřadit přesněji ani k jedné z kaplí, víme ale například, že v roce 1715 byl ke kapli Božího hrobu pořízen zámeček za 34 kr. a o dva roky později dostal zapláceno sklář za dvě okna.²³ V letech 1728 a 1733 jsou doloženy opravy zednické a tesařské. Pokrývači pracovali na střeše kaple v letech 1740–1742. Časté tesařské a pokrývačské práce svědčí o značné exponovanosti místa podléhající výkyvům počasí. V roce 1753 byly u kaple Božího hrobu osazeny nové dveře a o sedm let později v roce 1760 opravována okna. V roce 1778 se opět nahrazovaly nové dveře a za 5 zl. a 42 kr. byly vyspraveny spáry mezi kameny nad kaplí Božího hrobu. Jak poznáme na jiných příkladech kaplí bývala jejich nejčastěji opravovanou částí střecha. Kaple na Ostrém není výjimkou. Rozpočet oprav pro rok 1817 počítá s 10 čtverečními sáhy taškové krytiny, její další opravy proběhly v roce 1852 a o rok později i okna.²⁴ Investice do oprav způsobovala i nezvykle nejednotná krytina, jak je patrné z popisu pro rozpočet na rekonstrukci vypracovaným v roce 1866: *„Tato kaple nemá krov a místo něj spočívá sedlové zastřešení zčásti z kamenných desek, zčásti z tašek na klenutí kaple. Je poškozeno a dešťová voda a sníh prosakují, takže trpí nejen klenba kaple, ale i zdivo...“*²⁵ V druhé polovině 19. století se kaple již žádné konkrétní opravy nedotkly, pouze v roce 1890 se opravovalo ostění jejího vstupního portálu. Podobně jako například u kaple na Kvíčku u Slaného se o poutní místo staral pověřený poustevník z třetího řádu františkánů. Franz Piesch na Ostrém působil od roku 1752 celých 15 let do roku 1767.²⁶ Vyměřen mu byl plat 10 zlatých a matérie v podobě jídla a otopu. Piesch byl prvním a jediným poustevníkem sem povoláným. Po jeho odchodu ho ve správě objektů nahradil kostelník. Poustevna nestála dlouho, neboť Eichler o ní píše jako o zaniklé.²⁷ Luksch kolem roku 1920 dodal: *„Východně pod kaplí sv. Hrobu se dříve nacházela komora pro poustevníka, na což ještě upomíná nápis „Silentium,, na zbytku dveřního ostění...“*²⁸

6.14.3. Popis a rekonstrukce

Poutní místo nad obcí Ostré sestává ze tří samostatných kaplí - dvou postranních věžovitého tvaru zasvěcených Povýšení sv. Kříže (nalevo) a Nalezení sv. Kříže (napravo) a kaple Božího hrobu mezi nimi [22].²⁹ K nim vedlo jednoramenné schodiště vyrůstající ze spodní terasy ve tvaru půleného kvadrilobu a přerušované dvěma mezipodestami. Parapet schodiště doprovázely pískovcové sochy s výjevem Kristova utrpení. S obcí Ostré spojovala areál později budovaná křížová cesta o 19 kapličkách. Kopec sám neposkytoval přirozenou dispozici pro danou výstavbu. Jeho vrchol tak byl zarovnan kamenným podstavcem, na jehož široké základně byly kaple postaveny. Do jeho východního čela pak bylo vkomponováno i uvedené schodiště, které ústilo na osu kaple Božího hrobu. Orientovaná stavba kaple podélného půdorysu je zakončena polygonálním presbytářem o pěti stranách dvanáctiúhelníka. Kaple je složena pouze z pískovcových dílců vázaných na sebe vápennou omítkou. Místní dobře opracovatelný, ale na druhou stranu i velmi erozní pískovec poskytoval stavitelům možnost vytvářet z něj celé klenební dílce, zakřivené části konchy nebo apsidy. Kaple dodržuje klasické půdorysné rozdělení na předsíň – Andělskou kapli a na zadní prostor hrobové komory. Andělská kaple je osvětlována třemi okny. Z jižní strany dvojitým oknem se šikmou špaletou a okenním otvorem v apsidě nakoso probíhajícím obvodovým zdívem. Ze severu pak jedním oknem s rovným záklenkem. Prostora je sklenutá valenou klenbou, která v apsidě přechází v konchu, do níž je prolomeno oválné pole příčné stěny předsíně nad středovým portálkem. Dochovaná skoba ve vrcholu oválu svědčí o zavěšení obrazu nebo snad dřevěného polychromovaného Krucifixu, který je zaznamenán v inventáři z roku 1830.³⁰ Ve vstupní zdi je zevnitř nalevo od vchodu malá nika na uložení svíce. Boží hrob přístupný malým portálkem s rovným nadpražím původně opatřeným mříží je klenutý valeně s hřebenem v ose východ – západ. Osvětlují ho z jihu dva malé kruhové otvory, které sloužily k odvětrávání kouře ze svíce. Kamennou desku komponovanou jako vrchní část Kristova hrobu, tj. do zdi zapuštěnou ve výši cca 80 cm, jak známe z většiny ostatních

kaplí, zde nahrazuje přízemní do podlahy částečně zapuštěný kamenný sarkofág oválného tvaru s příznanými vnějšími rohy dvojnásobně zalomenými. Na něj byla ukládána dřevěná polychromovaná skulptura ležícího Krista.³¹ Podlaha kaple byla pokryta opukovou dlažbou v obou místnostech. V předsíni jsou patrné fragmenty nástěnné malby florálního charakteru. Doložený zde není kamenný kvádr, resp. kámen odvalený z hrobu, na kterém seděl anděl zvěstující třem Mariím.

Oproti ostatním kaplím Božího hrobu má ta na Ostrém velmi nízko položenou korunní římsu. Hlavní průčelí prolamuje portálek s rovným záklenkem, nad kterým je do pískovce v nízkém reliéfu vyznačen segmentový fronton. Tvoří ho jednoduchý reliéfní pás (u jiných kaplí zubořez) který ze segmentu vybíhá do obou stran po celé délce průčelí v jednom zalomení symbolizujícím tak závěr na Kristově hrobu. Doprovázen je třemi obdélnými reliéfy představujícími pečeť Piláta a kněží Annáše a Kaifáše. Průčelí završuje nízký trojúhelný štít zvýrazněný silně předstoupenou a profilovanou římsou.³² Pod ním byly nalezeny fragmenty malby iluzivního kvádríkového zdiva.³³ Nad vstupním portálkem byla uchycena nápisová tabule a pod ní vytesán letopočet 1707.³⁴ Obvod stavby po celé její délce vyjma hlavního průčelí obíhá výrazný sokl, na který v presbytáři nasedá slepá arkáda lomených, Lukschem charakterizovaných jako maursko – gotických oblouků.³⁵ Arkádu tvoří deset polosloupků na jednoduchých patkách zakončených toskánskými hlavicemi. Navázaná slepá arkáda hmotu hrobové komory opticky předsazuje proti zdivu předsíně, což je patrné v zalomení korunní římsy do šířky. Toto řešení je převzaté z mimoňské kaple. Na rozdíl od kaplí Slánské skupiny se korunní římsa nelomí směrem do výšky, aby tak následovala převýšenou plochu střechy nad zadní částí. Střecha kaple podélného v profilu zvonovitého je v jedné rovině.³⁶ Na do polygonu svedený východní závěr střechy nasedá baldachýnová edikula podpíraná osmi sloupky [23].³⁷ Nástěnná malba vnitřní i vnější se dochovala pouze v nepatrných zbytcích. V předsíni jsou patrné vegetabilní motivy a v průčelí pod korunní římsou fragmenty malby imitující zdivo.³⁸ Kaple byla celá natřena červenou barvou.³⁹ Lazura tak překryla a zahladila nerovný povrch pískovce. Napodobené zdivo často

vůbec nekopírovalo spáry vápenné omítky pod ním. O inventáři z doby těsně po dostavbě nemáme žádných zpráv. Knihy účtů k roku 1724 se ale zmiňují o obrazech, které sem byly přivezeny z Odolené Vody a truhláři byli za dva oltáře vyplaceni 4. zlatými.⁴⁰ Inventář z května roku 1830 žádné obrazy ani oltáře v kapli Božího hrobu nezmiňuje. Ty jsou doloženy naopak v postranních kaplích Povýšení a Nalezení sv. Kříže.⁴¹ Do vybavení kaple Boží hrobu ale patřily kromě dřevěné sochy ležícího Krista a Krucifixu i figury dvou andělů situované patrně do blízkosti Kristovy sochy a čtyři dřevěné svícny.⁴²

6.14.4. Otázka architekta

V úvodu stavebně historického průzkumu jeho autoři uvedli, že architekt poutního místa, tj. i kaple Božího hrobu se nepodařilo archivně doložit. Na základě stylové analýzy připsal Petr Macek celý poutní areál Octaviu Broggiovi (1983) a vztáhnul kapli Božího hrobu ke stavbě v Mimoni.⁴³ Ostré se po architektonické stránce vyznačuje dvěma výraznými charakteristikami. Zaprvé na poutní místo zde autor kladl velký důraz na kamennou základnu – terasu – která připomíná pevnostní architekturu.⁴⁴ Za druhé architekt dokázal velmi efektivně pracovat s pojetím okolní krajiny a podřídil jí své dílo. Architektura obou postranních kaplí nese rysy rané tvorby Oktaviána Broggia.⁴⁵ Na druhou stranu lze na celek pohlížet právě pro oba faktory jako na stavbu vyvrátěného a zkušeného stavitele. V nedaleké Mimoni, odkud ostatně byl přímo přenesen vzor kaple Božího hrobu, pracoval od roku 1674 Giulio Broggio na postranních kaplích lemujících farní kostel sv. Petra a Pavla.⁴⁶ Pětice kaplí vyrůstala na mohutném soklu. Dispozici rohových kaplí, které lícovaly se zdívkou podstavce, nalezneme v obdobném řešení i na Ostrém u obou bočních kaplí. Pevnostní architektuře je blízké i čelo spodní podesty, na kterou nasedá centrální schodiště a které v profilu opakuje tvar východní části podstavce pod kaplemi. Architekt musel být velmi zdatný v promýšlení vztahu architektury a krajiny. Poutní místo je dobře viditelné jak od nedalekých Liběšic, tj. z obce, v které sídlili jezuité - stavebníci kaplí, ale i z města Úštěka, odkud stoupali poutníci

ke kaplím. Pro pohled z tohoto směru je areál zvýrazněn i hmotou slavnostního schodiště, tudíž architektem chápán jako nejexponovanější. Původně nezalesněný vrch nabízel pohledy ze všech stran. Poutníci směřující ke Kalvárii po opuštění Úštěka ztratili kaple z dohledu, aby se jim opět vynořily až po několika kilometrech těsně pod vrcholem u obce Ostré. Z opačného východního směru je příchod sice snazší, ne tak prudký, ale svah kopce ve zdejším rázu krajiny již tolik nevynikne, což ale neznamená, že by architekturu pro pohled od východu její autor opomíjel. Důmyslně jsou totiž pro tento úhel pohledu koncipované kaple mezi sebou. Boční věžové stavby předstupují před kapli Božího hrobu tak, že jeho hlavní průčelí je v jedné přímce s východními průčelími obou kaplí. Tím se kaple navzájem nepřekrývají a v bočním pohledu hmota kaple Božího hrobu jakoby plně navazovala na obě věžovité kaple. Tak vzniká zvláště pro pohled od východu zdání celistvé stavby kostela s dvouvěžovým průčelím a presbytářem. Tento dojem umocňuje i mohutný kamenný sokl, kterým architekt vyrovnal terén vrcholu kopce. Architekt do svého „iluzivního„ plánu zapracoval i slavnostní schodiště, resp. vzdálenost kaple Božího hrobu od jeho ústí. Poutníkům, kteří stoupali vzhůru zastavující se s modlitbami u jednotlivých sochařsky vyjádřených Kristových utrpení, se pohled na kapli Božího hrobu otevřel až s posledními stupni schodiště.

V literatuře je pravidelně pro založení Kalvárie na Ostrém uváděn rok 1703.⁴⁷ I přes nedohledání archiválií, které by uvedený rok potvrzovaly, nemůžeme ho zcela odmítnout, neboť nevíme, zda-li tehdejší badatelé nevycházeli z pramenů dnes nedostupných. Pokud přihlédneme k výše uvedeným hlavním rysům, které jsme pro charakter architektury kaplí na Ostrém definovali, lze se domnívat, že za projektem stál opravdu znalý architekt. Tím v jeho počátku mohl být Giullio Broggio otec Oktávia, kterému pouze je stavba připisována. Architekt, jenž ve své tvorbě naplňoval oba zmíněné hlavní faktory o aplikaci pevnostní architektury a citlivost pro zapojení stavby do okolního rázu krajiny, mohl stát za původním konceptem celého areálu a jehož po jeho smrti nahradil Oktavián Broggio.⁴⁸ Je otázkou, zda-li by takto zralý počín dokázal vyprojektovat už Oktavián, tehdy architekt na

počátku kariéry, s jen několika málo zakázkami za sebou a většinou společnými s otcem, pod jehož vlivem v té době pracoval. Oktavián právě spolu s Giulliem od roku 1702 působili u litoměřických jezuitů v Bohosudově. Následujícího roku dne 15. srpna Giullio Broggio zemřel. Pokud bychom připustili, že autorem konceptu byl Giullio Broggio, je možné, že právě z důvodu jeho úmrtí a hledání stavitele, který by v práci pokračoval, se stavba na Ostrém zdržela. Přenesení architektonických vzorů z Mimoně na Ostré jasně poukazuje na postup vlivů v kraji působících vlašských architektů. Po smrti Santina Bossiho, autora kaple Božího hrobu v Mimoni, převzal v roce 1674 nejdůležitější stavební podniky ve městě právě Giullio Broggio. Aby mohl pokračovat v započaté práci, musel mít k dispozici plánovou dokumentaci svého předchůdce. Tu získal pravděpodobně včetně plánů k tamější kapli Božího hrobu, neboť na Ostrém byl aplikován právě mimoňský tvar kaple.

6.14.5. Význam

Kaple Božího hrobu svými formálními prvky plně vychází z kaple v Mimoni. Jak již bylo zmíněno, na výsledný tvar stavby mělo hlavní podíl prostředí okruhu vlašských architektů působících v severních Čechách. Kaple na Ostrém je součástí skupiny nazvané pro tuto práci „Mimoňská skupina kaplí Božího hrobu“. Tu završuje stavba na Křížovém vrchu u Jiřetína pod Jedlovou. V barokních intencích dokonale rozehraný vztah architektury s krajinou spojený s ikonografií všech tří kaplí vytváří z poutního místa na Ostrém zcela ojedinělou kompozici, s kterou se v rámci našeho tématu jinde neseťkáme..

6.15. Kaple Božího hrobu při poutním areálu Kalvárie u Jaroměřic u Jevíčka

6.15.1. Prameny a literatura

Z doby těsně po založení kalvárské cesty se dochovala pamětní kniha sepsaná františkánem Josephem Schupplerem (uchovávaná stále na faře (?)) *Analecta Montis in novissimis diebus praeparati, sive Archivo Gemina Historia de memorabilibus magnalis miraculis et gratiis Sacri Montis Calvariae*.¹ Popis farnosti a inventáře z roku 1775 se kaple dotýkají pouze okrajově.² Z nejstarších moravských typografií o kapli Božího hrobu píše až Georg Wolný v *Kirchliche Topographie von Mahren I pro Olmüusser Kreis* v roce 1857.³ Na konci 19. století vyšla monografie *Hora Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka na Moravě* od Josefa Prucka, který čerpal pro svou práci z Schupplerovy pamětnice.⁴ Ke kapli se váže pouze stručný popis. Karel Eichler napsal v roce 1887 heslo Hora Kalvárie pro svá *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku* odvolává se na předchozí zde uvedené prameny a literaturu.⁵ Ani v další monografii vydané po roce 1932 *Jaroměřice u Jevíčka a hora Kalvárie* se nám nedostává hlubších uměleckohistorických pohledů.⁶ Dosavadní bádání zásadně rozšířila Ludmila Kuklíková v roce 1967 u profesora Václava Richtera obhájenou diplomní prací na téma *Jaroměřice u Jevíčka a Giovanni Santini Aichel*.⁷ Vedle doposud nejobsáhlejší studie vážící se k tamější kapli Božího hrobu, vystoupila s názorem o Santiniho autorství celého poutního areálu. Jaroměřická Kalvárie se v odborné literatuře objevuje nejčastěji právě s nezodpovězenou otázkou autorství architekta Jana Blažeje Sanitního Aichela. Většina badatelů ale hodnotí Santiniho autorství pouze ve vztahu ke kostelu sv. Kříže.⁸ K Santiniho účasti v Jaroměřicích, tedy i na projektu kaple Božího hrobu se v roce 1988 připojil italský badatel Sergio Cerulli v knize *Giovanni Santini* (1988).⁹ Poslední studií vážící se přímo k jaroměřické kapli Božího hrobu je Rüdigerova monografie *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem* z roku 2003.¹⁰

6.15.2. Historie

Myšlenka zřídit poutní místo spojené s úctou ke Kristově umučení vznikla ve spolupráci majitele jaroměřického panství svobodného pána Františka Michala Šubíře a Jeronýma Veita, bývalého olomouckého kvardiána v té době usazeného v Moravské Třebové. Veit měl sám určit kopec, na kterém později Kalvárie vznikla, za nejvíce vhodný a podobný křížové cestě v Jeruzalémě.¹¹ Také se měl podílet na způsobu financování celého projektu, tj. iniciováním bratrstva Nejsvětějšího obrazu Spasitele při budoucí Kalvárii, jehož členové dotovali jednotlivé stavby. O přesném datu založení kaple Božího hrobu – *sepulchrum corporis domini* nám nejstarší pramen farní kniha nepodává žádné zprávy. Povolení k výstavbě získal Šubíř od olomoucké biskupské konsistoře na jaře roku 1712. a jevíčský administrátor Bernard Šumický položil základní kámen k poutnímu kostelu Povýšení sv. Kříže 4. května 1712. O průběhu stavebních prací nejsme dostatečně sepraveni. Kostel sám byl vysvěcen 14. září 1713 za účasti děkana olomoucké kapituly Viléma Albrechta Libštejnského hraběte z Kolovrat, ale také Jeronýma Veita, který pronesl kázání.¹² V době svěcení pravděpodobně kromě kostela stála ještě křížová cesta. K realizaci jednotlivých kaplí *galeria cum Mysteriis hyerosilimitanarum stationum* obehnaných zděnou ohradou lemovanou výklenkovými kaplemi se přistoupilo v druhé stavební etapě.¹³ Správou místa bylo pověřeno výše uvedené bratrstvo, které bylo předtím přijato do konfraternity římského arcibratrstva při kapli Sancta Sanctorum. Nově ustavená kongregace na jaroměřické Kalvárii se řídila stejnými regulemi arcibratrstva a mezi jejich práva patřilo například i udílení odpustků, které povolil papež Klement XI. v roce 1713.¹⁴ Mše se nesloužily v kapli Božího hrobu ani v Hrobu Panny Marie, ale pouze v hlavním kostele.¹⁵ V období do josefínských reforem nemáme zachyceny žádné zprávy o opravách či o vybavení kaple. V roce 1784 byla Kalvárie nařízením Josefa II. zrušena a byly zakázány i poutě. O dva roky později bylo zrušeno i Bratrstvo Nejsvětějšího obrazu Spasitele. Na počátku 19. století se ustavením fary přímo pro Kalvárii náboženský život obnovil. Silná procesní tradice

zaznamenaná v průběhu 18. století se opakovala i ve století následujícím, jak dosvědčuje dochovaná *Poznamenání proceství poutnických, co na Kalvárii v Jaroměřicích bylo*. Velmi zevrubné záznamy nás tak informují o každoročně se zvyšujícím počtu poutníků, který vyvrcholil v 1868, kdy Kalvárii navštívilo 11749 věřících ve 113. procesích.¹⁶ O dalších osudech kaple Božího hrobu nejsme skrze pozdější účty nebo inventáře informováni.

6.15.3. Popis a rekonstrukce

Popis stavby přinesla již Kuklíková v diplomové práci (1979) , i přesto si dovoluji jej upravit a zpřesnit. Obdélný půdorys kaple orientované v ose severozápad - jihovýchod uzavírá polygonální presbytář, ke kterému z boku přimykají dvě mohutné válcové věže [24]. Kaple postavená z cihel nenese žádné tesané prvky, její zdivo je omítané. Průčelí stavby v ose prolamuje úzký pravoúhlý portálek. Na hladké omítce nejsou zvýrazněny žádné reliéfní pásy nebo reliéfní rámy symbolizující hrobové závory a kněžské pečetě, které by kapli více přibližovaly jeruzalémskému vzoru. Na obvodové zdivo nasedá korunní římsa, z které vybíhá tzv. holbornský štít zde završený trojúhelným frontonem. Boční stěny presbytáře zvýrazňuje slepá arkáda lomených oblouků [25]. Ty nasedají na přízdní pilastry s vysokou patkou ukončené jednoduchou hlavicí. Arkáda je přerušena z obou stran válcovými tělesy, do kterých není dále rozvedena. Kaple je zastřešena plechovou sedlovou střechou přecházející nad presbytářem v dělenou valbovou střechu. Boží hrob nevrcholí baldachýnovou edikulou, ta zde chybí a nebyla pravděpodobně nikdy vztyčena.¹⁷ Obě boční věžice jsou zakončeny cibulovitou střechou. Do předsíně – Andělské kaple se vstupuje jednoduchým pravoúhlým portálkem. Valeně klenutá prostora na půdorysu čtverce omítnuta vápennou omítkou je osvětlována dvěma protilehlými polokruhovými okny. Nad nízkým portálkem s dřevěným obložním, kterým se vstupuje do hrobové kaple, je dochovaná nástěnná malba s výjevem *Noli me tangere*.¹⁸ Zadní prostoru Božího hrobu na čtvercové základně klene valená klenba. Po celé délce jihovýchodní

stěny je ve výšce cca 85 cm zapuštěna mohutná kamenná deska představující část Kristovy tumbly. V podlaze Andělské kaple je probourán větrací otvor, který ústí do podzemní prostory Betlémské jeskyně. V Českých zemích není v rámci architektury kaple Božího hrobu podobný koncept známý. O podobné vazbě dvou sakrálních prostor nad sebou bychom mohli hovořit pouze u chrudimské kaple Božího hrobu, která, umístěna v podzemí, kopírovala půdorys loretánské kaple při hlavní lodi kapucínského kostela sv. Josefa. Jako vstup do podzemí slouží dva jednoduché portálky obou bočních věžic. Šnekovité schodiště ústí do valeně klenuté prostory s příčnými lunetami vymezené půdorysem horní kaple Božího hrobu. Do jihovýchodní stěny v místech pod hrobovou komorou kaple Božího hrobu je umístěn reliéf Narození Páně. Podzemní prostora je rozšířena o menší valeně klenutou místnost přimykající v boční ose z jihu. V ní pokračuje reliéfní výzdoba výjevy Příchodu tří králů a Klanění pastýřů. Betlémská jeskyně vychází přesně z půdorysného řešení, které ve své době zprostředkovávala cestopisná literatura a traktáty o architektuře Svaté země. Jejím inspiračním zdrojem zde mohla být Betlémská jeskyně vystavěná v kostele Panny Marie a sv. Karla Velikého v Praze na Novém Městě v letech 1708–11. Součástí dochovaného inventáře horní kaple je polychromovaný sádrový odlitek ležícího Krista z konce 19. století. Kuklíková upozorňuje ve svém popisu na to, že: „*Boží hrob zaujímá pouze pravou polovinu vymezeného prostoru; levá polovina je z neznámých důvodů zazděna...*“¹⁹ I přes všechna odchýlení se od charakteristických prvků jeruzalémské kaple, dodržel architekt v hrobové komoře její na hlavní osu „nesymetrické,, půdorysné schéma, které je dané tím, že severní stěna ubíhá od zárubně ve vzdálenosti 6 cm a na jižní 117 cm. Pokud bychom měli přenést stejnou šířku zdi, měřeno od zárubně vstupního portálku, i na stranu opačnou, dostali bychom značně dimenzovaný prostor. Část jižní strany je vyvážena kamennou deskou, která vymezuje návštěvníkovi úzký pruh pro intimní komunikaci s Kristem a oltářem kaple. Dochované inventáře jsou strukturovány tak, že nelze přesně určit, který z předmětů byl součástí interiéru kaple. Předpokládáme, že pro sporé osvětlení hrobové komory byly na strop zavěšovány olejové lampy

a svíce. Sádrový odlitek dnes vystavený v kapli poukazuje na původní vybavení sochami, mezi které snad patřil i anděl nebo Panna Marie Bolestná, které doplňovaly dřevěné sochy umístěné v obvodových kaplích. Kaple Božího hrobu nebyla hlavní svatyní areálu, tomu jistě odpovídala i vnitřní výzdoba, která se ovšem na Velikonoční týden pravděpodobně měnila.

6.15.4. Vlivy

Jeroným Veit před svým působením v Olomouci pobýval jako misionář v Egyptě a Palestině. Poznal tedy svatá místa spjatá s Kristem. Vliv, který na něm návštěva Svaté země zanechala, je patrný v jeho důsledné orientaci na úctu ke Kristovu utrpení. V Olomouci se projevil nejen v jedné z prvních oprav kaple Božího hrobu, ale i v ideových počátcích výstavby Svatých schodů. Jeroným Veit jako *spiritus agens* jaroměřické Kalvárie znal z autopsie nejen podobu jeruzalémské kaple Božího hrobu, ale důvěrně poznal i kapli v Olomouci. Ani jedné z těchto možných předloh se jaroměřická kaple důsledně nedrží. Pokud od kaple Božího hrobu odmyslíme přidané boční věžice a podzemní prostory, získáme architekturu, která volně nakládá s tvary vymezenými jeruzalémskou předlohou, aniž by je dokonce pochopila. Projektant kaple zcela opustil od prvků vnášejících do kaple symbolickou rovinu, ať už jsou to kněžské pečetě, nebo hrobové závory, či lavice pro strážce hrobu. Nedůsledným zacházením s půdorysem Andělské předsíně se kaple odklonila nejen od jeruzalémského vzoru, ale téměř od všech kopií na území Moravy a Čech. Při hledání možných vlivů olomoucké stavby, které do Jaroměřic mohl vnést Jeroným Veit, musíme jmenovat zejména chybějící baldachýnovou edikulu, která od počátku nezdobila ani olomouckou kapli. Na druhé straně i přes uvedené rozdílnosti je kaple stavěna v základních rozměrech, téměř se shodujícími s kaplemi Slánské skupiny, které považujeme za nejpresnější kopie jeruzalémské svatyně v českých zemích.²⁰ Architekt pravděpodobně neznal symbolickou rovinu zdobných prvků, která ale nemusela v rámci ikonografie celého poutního areálu hrát tak důležitou

roli. Podařilo se mu však na architektuře udržet základní formu historismu, i když ani v ní nebyl důsledný, neboť včlenil do průčelí cizorodý prvek segmentového štítu prozrazující barokní charakter stavby. V rámci jaroměřické kaple tak můžeme hovořit o syntéze nedůsledně historizující architektury s dobovými prvky. Stojíme před otázkou, zda-li Veit byl vůbec schopný zprostředkovat výtvarné pojetí jeruzalémské kaple, či vůbec mohl, ať přímo nebo nepřímo, promlouvat do konečné podoby kaple. Pokud se těchto fází neúčastnil, mohl být autorem kaple sám architekt.

6.15.5. Otázka architekta

V otázce autora projektu celého areálu, resp. kostela Nejsvětější Trojice nemůže slohová analýza kaple Božího hrobu přinést většího zjištění. I přesto, že kaple jako historizující stavba nese mnohé prvky, které ji od ostatních podobných odlišují, a jimiž by mohla v jistém smyslu poodkrýt autorství, je v případě jaroměřického Božího hrobu toto zcela nemyslitelné. Se závěry předešlé kapitoly lze hovořit o určité invenci, kterou do stavby autor zvláště v neobvyklém propojení kaple Božího hrobu a Betlémské jeskyně vnesl. Na jedné straně stojí jakási atypičnost vyhraňující se oproti kánonu danému předlohou v Jeruzalémě, ale na druhé straně tuto atypičnost v rámci multiplikační architektury snižuje a vylučuje těžkopádnost a jednoduchost výsledné stavby. Pokud bychom se přiklonili k názoru Kuklíkové a Cerulliho, kteří zastávají myšlenku účasti Jana Blažeje Santiniho - Aichela na celém poutním komplexu, museli bychom zároveň přijmout hypotézu, že i kaple Božího hrobu v Jaroměřicích vzešla z projektu stejného architekta.²¹ Pokud bychom jeho účast přijali měli bychom v rámci multiplikační architektury kaple Božího hrobu k dispozici vzácné srovnání dvou ideově totožných staveb od jednoho autora. Santinimu je připisován pražský kostel sv. Petra a Pavla na Zbořenci spolu s kaplí Božího hrobu, která k jeho jižnímu průčelí přimykala.²² Pražská kaple je charakterem osobitě pojatou multiplikační architekturou, která se ale ve všech rozhodujících prvcích hlásí ke kapli v lužickém Zhořelci. Santini

zhořelecký vzor, ve své době považovaný za přesnou kopii jeruzalémské kaple, sice autorsky rozvíjí a modeluje, ale také plně respektuje. Postoj architekta k jaroměřické kapli můžeme zvat autorským pojetím, ale založeným na nepochopení jeruzalémské předlohy a vřazením cizorodých prvků, kterými je podstata výtvarného pojmání narušena. Kuklíková ve své práci připisuje Kalvárii dílu Santiniho nejen na základě formální analýzy, ale zejména pro její symbolický obsah: *„Rovněž spojení Betlémské jeskyně s Božím hrobem zdá se odporovat původnímu záměru. Již to, že Boží hrob je lokalizován nad jeskyní Zrození a že vyřešení jeho interiéru je značně primitivní, zpochybňují oprávněnost jeho zařazení do původní Santiniho koncepce poutního místa...“*²³ Z autorčina popisu kaple nevyplývá, zda-li znala jiné příklady kaple Božího hrobu a zda-li i poznala specifické rysy půdorysu. S jejím argumentem o primitivním řešení interiéru nelze při srovnání s jinými kaplemi souhlasit. „Primitivnost“ tedy jednoduchost vycházející z řešení jeruzalémského vzoru byla součástí přenosu historismu i jeho vnímání. Dále ikonografická provázanost skrze dva prostory nad sebou, resp. propojení Mariánského kultu (Narození Páně) s Kristovou smrtí a následným Zmrtvýchvstáním je běžným ikonografickým momentem kaplí Božího hrobu, který nijak nenarušil celkový ikonografický koncept úcty ke Kristovu utrpení. Domnívám se, i s přihlédnutím ke kapli Božího hrobu Na Zbořenci v Praze, že ne řešení interiéru, ale zejména exteriéru oddaluje možnost připsání stavby Santinimu. Není důvodné se domnívat, že za ikonografií promítnutou do uspořádání jednotlivých *stationes* (ne za jejich podobou) musel stát také architekt, v našem případě Santini, když uvážíme, že v počátcích sehrál zásadní roli bývalý františkánský kvardián Jeroným Veit. Za povšimnutí jistě stojí formální příbuznost obou bočních věžic se schodištěm do Betlémské jeskyně s kaplemi lemujícími ambit. Kapli Božího hrobu v Jaroměřicích pro výše uvedené tak nelze připsat Santinimu. Mojmír Horyna odepisuje Santinimu jaroměřický kostel Povýšení sv. Kříže pro: *„Průčelí jaroměřického kostela je zřejmě dílem epigona dobře poučeného Santiniho architekturou, jehož vlastní projev však byl nesrovnatelně*

jednodušší...“²⁴ Podobně lze chápat i kapli Božího hrobu, ať už při ní hovoříme o zjednodušování ideovém či stylovém.

6.15.6. Význam

Jaroměřická kaple Božího hrobu je vedle jezuitských areálů v Římově a ve Starém Hrozňatově jedinou dochovanou kaplí Božího hrobu komponovanou do širšího architektonického celku Křížové cesty na území Čech a Moravy v období baroka. Kaple takto včleněná do většího komplexu již nehrála nejdůležitější roli v úctě věřících. Ti sice procházeli jednotlivými zastaveními, ale hlavní liturgické obřady se odehrávaly v tomto případě v kostele Povýšení sv. Kříže. Kaple Božího hrobu v Jaroměřicích představuje jeden z příkladů volného, snad můžeme říci i lokálního přístupu k multiplikační architektuře, s kterým se setkáváme zejména na Moravě. V propojení s kaplí Betlémské jeskyně situované do podzemí rozšířila se percepce ikonografických vzorců uplatňovaných na historizující architektuře kaple Božího hrobu. Toto původní řešení již v rámci našeho tématu nebylo v českých zemích dále aplikováno, a jaroměřická kaple zůstala jedinou v tomto originálním pojetí.

6.16. Kaple Božího hrobu při bývalém kostele sv. Petra a Pavla křížovníků – strážců Božího hrobu na Novém Městě Pražské

6.16.1. Prameny a literatura

K historii kaple Božího hrobu u novoměstských křížovníků se váže více dochovaných dokumentů obrazových než psaných. V dobových stručných popisech historie křížovníků – strážců Božího hrobu v NA Praha ve fondu AZK Řád křížovníků - strážci Božího hrobu není kaple zmiňována. *Archivum Zderazense* dokončené v roce 1730 Františkem Karlem Fuchsem se nepodařilo dohledat. Výstavba kaple se kryla s přípravou a vydáním Hammerschmiedova titulu *Prodromus Gloriae Pragenae*. Autor tak stavbu ještě necituje. Nedostatek archivního pramenného materiálu nahrazují obrazové dokumenty. Na kresbě Fridricha Bernarda Wenera z roku 1750 je kaple již patrná.¹ Detailněji vyznívá kresba Vincence Morstadta z roku 1873.² Jednu z prvních písemných zpráv o kapli podal pravděpodobně František Ekert v druhém svazku knihy *Posvátná místa královského hlavního města Prahy* vydaném v roce 1884.³ Akvarel Václava Jansy z roku 1901 pro monografii *Stará Praha* doprovází text Jana Heraina, v kterém autor v krátkém popisu přiblížil stavbu kaple těsně před zbořením kostela sv. Petra a Pavla.⁴ Na fotografii Jindřicha Eckerta (před rokem 1905) otištěné ve třetím svazku *Kroniky královské Prahy* Františka Rutha v roce 1906 jsou na pozadí vidět detaily tehdy ještě stojícího křížovníckého kostela.⁵ Kaple se od počátku 20. století prakticky dodnes objevuje pouze ve výčtu staveb, které se zachovaly po demolici kostela sv. Petra a Pavla [26]. Důležitý příspěvek k otázce autorství kostela, resp. kaple Půdorys a klenba kostela sv. Petra a Pavla Na Zderaze uveřejnil Antonín Piffel v *Časopise Společnosti přátel starožitností* v roce 1939.⁶ Navržené autorství potvrdil v roce 1997 Ivo Kořán v článku Santini a Brokof Na Zderaze pro časopis *Umění*.⁷ Kapli krátce představil Pavel Vlček v *Uměleckých památkách Prahy* pro Nové Město, Vyšehrad a Vinohrady v roce 1998.⁸ Do širších souvislostí ji vřadil až německý

badatel *Michael Rüdiger* v *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem* v roce 2003.⁹

6.16.2. Historie

Výstavbě kostela sv. Petra a Pavla a k němu přidružené kaple Božího hrobu křížovníků – strážců Božího hrobu na Novém Městě Pražském předcházela nerealizovaný plán lenního advokáta Jana Stefanna.¹⁰ Ten původně zamýšlel na místě vytvořit rozsáhlý poutní areál, který by propojoval mariánský a christologický kult s úctou k jednotlivým svatým. V jedné z částí ukryté za ambity uprostřed rajského dvora měla vzniknout křížová cesta. V tomto návrhu ale není kaple Božího hrobu výslovně zmíněna. Nevíme ani, jak by byla ztvárněna, resp. zakomponována do prostoru omezeného křížovými chodbami. Plány zůstaly nerealizovány a od roku 1715, kdy do čela řádu nastoupil nový probošt Jan Bedřich Josef Steinmann, začali křížovníci – strážci Božího hrobu za podpory císaře a královských místodržících budovat chrám sv. Petra a Pavla s kaplí Božího hrobu přimykající ke stavbě ze severu. Základní kámen ke kostelu položil Bohumír Hebst, svatovítský děkan 14. listopadu 1715. Kostel (pravděpodobně včetně kaple Božího hrobu) byl vysvěcen v roce 1721. Projekt kostela se připisuje Janu Blažejovi Santini – Aichelovi a to na základě dohledané pramenné zprávy z roku 1749.¹¹ Činnost křížovníků na Novém Městě Pražském přerušily josefínské reformy. Klášter na Zderaze byl zrušen 24. července 1784.¹² Objekt přešel do majetku náboženské matice, která v roce 1867 kostel prodala Královskému českému fondu zemskému.¹³ Od roku 1875 kostel patřil c.k. eráru. V té době byla v chrámové lodi zřízena vojenská kovárna a v osmdesátých letech využívalo kostelní prostory zemské české divadlo jako skladiště. Na konci 19. století se novým majitelem stalo České vysoké učení technické.¹⁴ I přes odpor odborné veřejnosti, ustoupil kostel a přilehlé klášterní budovy novým plánům na výstavbu sídla pražské techniky. V rámci demolice skončené v roce 1905 byla jednou ze zachovaných staveb právě kaple Božího hrobu: „*A přečkavši věky, dnes, v době tak osvícené a památek starých si*

vážící, padnouti má za oběť té pověstné už „bestii triumfanti,, zaslepenosti a přímo trestuhodné surovosti některých lidí...“¹⁵

6.16.3. Popis a rekonstrukce

Jediné autentické svědectví kaple z doby, kde ještě přimykala ke kostelu sv. Petra a Pavla, nám zanechal Jan Herain z roku 1901: „Z kostela vchází se malou předsíní do kaple Božího hrobu, nízké a šeré klenuté kobky, jež představovala druhdy Boží hrob Spasitelův, v němž ve tvarech a velikosti napodoben byl hrob Kristův v Jeruzalémě, zřízený ve středověku od křížáků...“¹⁶ Herainova slova o jeruzalémském vzoru se v následujících řádcích pokusím zpřesnit. Doposud jsme se setkávali s podélným tvarem kaple polygonálně zakončeným, po obvodu jehož presbytáře, tj. prostory hrobové komory, probíhala slepá arkáda lomených oblouků. Ta zvýrazňovala a zvětšovala presbytář na úkor přední části. V případě kaple u křížovníků – strážců Božího hrobu je poměr obou hmot zcela opačný [27]. Zdivo Andělské kaple zcela zastihuje menší přisazený presbytář o sedmi polosloupcích s entazí. Arkádu tvoří řada polosloupků toskánských hlavic nasedající na jednotlivé zděné sokly trojúhelného profilu. Dva rohové čtvercové sokly jsou vytočeny lichoběžně na středovou osu. Severní stěnu presbytáře tvoří dvě slepé arkády konkávně prohnuté. Na korunní římsu výrazněji neprofilovanou nasedá sedlová střecha (nad závěrem valbová) s dvěma postranními vikýřky na západní a jedním na východní straně.¹⁷ Věžici původně zakončovala korouhev s půlměsícem: „A na severní straně stojí u kostela o sobě kaplička s kamennou věžičkou, kteráž má nejvýše půlměsíc...“¹⁸ Nad střechou z pálených tašek vyrůstá na šestiboké základně baldachýnová edikula - věžice se šesticí tesaných sloupků. Kaple stavěná ze smíšeného zdiva je omítnuta. Do omítky jsou ryty falešné rýhy imitující kvádrkové zdivo. Průčelí kaple původně tvořilo severní zdivo kostela. Jeho dnešní podoba je rekonstrukcí z počátku 20. století. Tesaným portálkem lomeného zakončení se vstupuje do obdélné předsíně klenuté valenou klenbou. Vstup zprostředkovávají tři stupně schodiště, neboť úroveň podlahy kaple je položena níže okolní. Předsín

osvětlují dvě protilehlá lomená okénka v bočních stěnách. Do hrobové komory ústí portálek se záklenkem situovaný na levé straně od středové osy. Západní obvodová stěna prostory vybíhá přímo ze zárubně portálku bez zalomení. Boží hrob je klenut valenou klenbou a osvětlován malým obdélným okénkem osazený ve zdi západní strany. Dvě niky na sebou v jižní stěně sloužily k osvětlení hlavního oltáře svíčkami. Uprostřed hřebene klenby je proražen čtvercový otvor, kterým se vstupovalo do podkroví. Nedochovaly se žádné inventáře, na základě kterých bychom mohli rekonstruovat původní vnitřní dispozici a vybavení kaple. Pro chybějící kamennou desku zapuštěnou do stěny hrobové komory předpokládáme dřevěný oltář Božího hrobu se sochou ležícího Krista. Podobně jako křížovnická kaple byla stavěna i svatyně u augustiniánů – bosáků v Havlíčkově Brodě. Průčelí začleněné stejným způsobem do jednodílné zde zakrýval oltář. Podobnou kompozici můžeme očekávat i zde.

6.16.4. Vlivy

Z výše uvedeného popisu se zdá, že architekt, v tomto případě pravděpodobně Jan Blažej Santini vnesl do ustáleného typu architektury kaple Božího hrobu nový, vlastní pohled, kterým se odchýlil od do té doby většinou dodržovaného jeruzalémského vzoru. Pro Santiniho typická novátorská práce s gotizujícími prvky a principy je dostatečně známá. Uplatnil však opravdu své vlastní pojetí historismu také u zderazské kaple Božího hrobu? Architektův přístup k výtvarné podobě typu kaple je zde na svou dobu v Čechách opravdu ojedinělý, avšak není původní. Inspirací Santinimu totiž byla kaple v lužickém Zhořelci.¹⁹ A to nejen v řešení arkády, situování baldachýnové edikuly téměř na střed a zasazení lomeného portálku do průčelí, ale zejména půdorysem. I přes mnohé společné prvky v kapli nemůžeme spatřovat věrnou kopii jedné z nejstarších kaplí Božího hrobu ve střední Evropě. Architekt totiž zdívo ve slepých arkádách severní strany presbytáře konkávně prohnul. Vnesením barokního principu autor přiznal vlastní tvůrčí přístup k historismu, aniž by spoléhal jen na doslovnou citaci starších vzorů.

Neznáme souvislosti, které vedly stavebníka k založení kaple v podobě téměř shodné se stavbou ve Zhořelci. Možná právě dobové chápání zhořelecké kaple jako přesné kopie jeruzalémské svatyně v podobě, kterou jí vtiskly ještě křižáci dobývající Jeruzalém v letech 1012–1041, a kterou v roce 1555 změnila přestavba Bonifáce ze Zadaru. Snad právě snaha o reflexi vlastní řádové minulosti sahající ve svých počátcích do přelomu 11.–12. století a ztotožnění se se stavbou kaple Božího hrobu v její středověké historii, tedy v době, kdy její pojmenování přijal řád do svého názvu, sehrály při výběru zásadní roli.²⁰ Archeologická rekonstrukce podoby kaple Božího hrobu v Jeruzalémě před rokem 1555 dnes dokazuje, že zhořelecká stavba nebyla budována podle jeruzalémského vzoru.²¹ Ukazuje se, že tvar kaple ve Zhořelci byl zprostředkován dřevorytem utrechtského rytce a tiskaře Erharda Reuwicha.²² Jeho pojetí kaple se v pozdním středověku velmi rychle rozšířilo do celé Evropy zejména cestopisem *Das Reise ins Heilige Land* popisujícím putování Bernarda Breydenbacha do Svaté země. Tehdy bylo považováno za pravou podobu jeruzalémské kaple.²³

Již v roce 1958 Oldřich Blažíček připsal sochy oltáře Ukřižování, který se vedle hlavního oltáře kostela, jediný dochoval, okruhu sochaře Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa.²⁴ O třicet let později Ivo Kořán určil Brokoffa za autora oltáře a datoval dílo do roku 1721. Z této doby známe v Praze jiné Brokofovy práce. V letech 1719–1720 zhotovil pro kostel sv. Havla na Starém Městě Pražském kapli Kalvárie. Pro specifickou výzdobu kaple Božího hrobu, která sestávala z ležícího Krista v hrobě, Bolestnou Pannou Marií a andělem sedícím na kameni, nás zajímá především první uvedený – ležící Kristus. Setkáváme se s ním v díle Brokofově opakovaně, a to nejen u sv. Havla, ale i později ve Viniční kapli u sv. Apolináře. Otázkou tedy je, zda-li v kapli Božího hrobu mohli být osazeny sochy stejného uměleckého pojetí jako u výše uvedených kostelů a zda-li za jejich zhotovením mohl stát tehdy pro řád křížovníků pracující Ferdinand Maxmilián Brokof nebo jeho dílna.

6.16.5. Význam

Kaple Božího hrobu u křížovníků se stala patrně v druhé polovině 18. století doslovným vzorem pro novou svatyni při poutním areálu na Bílé hoře. To že na území Čech docházelo k autonomním přenosům architektonických vzorů svědčí v této práci dvě identifikované skupiny – Slánská skupina kaplí Božího hrobu a Mimoňská skupina kaplí Božího hrobu.

Výstavbou kaple u novoměstských křížovníků se do těsné blízkosti dostaly dvě kaple Božího hrobu. V kontextu vývoje multiplikační architektury ve střední Evropě je podobná vzdálenost (cca 200 m) mezi dvěma totožnými stavbami zcela unikátní.

Jméno architekta Jana Blažeje Santiniho – Eichela nás přivádí k otázce autorství kaple Božího hrobu v Jaroměřicích u Jevíčka. V příslušném hesle (heslo Kaple Božího hrobu při poutním areálu Kalvárie u Jaroměřic u Jevíčka) odmítnuta Santiniho účast byla opřena právě o formální analýzu kaple u novoměstských křížovníků Na Zderaze. Výtvarná pojetí obou kaplí se po provedeném rozboru Santiniho kaple o to více rozcházejí.

6.17. Kaple Božího hrobu při augustiniánském klášteře sv. Rodiny v Havlíčkově Brodě

6.17.1. Prameny a literatura

Historii kaple Božího hrobu v Havlíčkově Brodě v jejím počátku podkrývají zevrubné záznamy dochovaných augustiniánských kronik, které sepsal spolu s kronikami dalších augustiniánských konventů archivář řádu otec Severin a Santa Anna, vlastním jménem Augustin Vačanský.¹ Anály německobrodských augustiniánů sestávají ze dvou objemných svazků, na kterých pracoval až do roku 1733. Další prameny, které by ozřejmily problematiku zdejší kaple, nejsou k dispozici. Literatura se dotýká otázky kaple pouze okrajově vycházejí především z uvedených klášterních kronik. Snad bychom se dočkaly rozsáhlejší stati o kapli v nevydaném svazku *Soupisu památek historických a uměleckých v politickém okrese Německobrodském*. Zhodnocení se místního umění v době barokní dostalo až příspěvky Ivo Kořána uveřejněnými v časopise *Umění*, resp. v muzejním sborníku *Havlíčkobrodsko*, ve kterých autor hledal skrze architekta kaple přímé inspirační vazby a vřadil stavbu do okruhu santiniovského historismu.² Otázkou času, zvláště po vydání zásadní studie k obecnému tématu kaple Božího hrobu autora Martina Biddlea *The Tomb of Christ* v roce 1999, zůstávala nejen analýza možného inspiračního zdroje, ale i zařazení kaple do středoevropského kontextu.³ Obě vyvstálé problematiky zahrnul do své v roce 2003 publikované dizertační práce *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem in der Zeit von Gegenreformation und Barock* německý badatel Michael Rudiger.⁴

6.17.2. Historie

Hraběnka Anna Terezie z Pöttingenu (Pöttingu) rozená Michnová z Vacínova za podpory manžela Adama Felixe hraběte z Pöttingenu darovala v roce 1724 konventu 10 000 florénů na výstavbu kaple Božího hrobu. Důvodem tohoto kroku byla pravděpodobně smrt jejich jediného

syna Eustacha v témže roce. Augustiniáni za získaný obnos vykoupili od města pozemek a zajistili stavební práce. Darovací smlouvu vyhotovenou v kopii a opatřenou pečetěmi podepsal otec Konstantin á Sancto Urbano, provinciál německo – české provincie a otec Tadeáš á Sancto Justino, převor konventu. Již na svátek Početí Panny Marie, tj. 8. prosince následujícího roku kapli vysvětil žďárský opat Václav Vejmluva za účasti již zmiňovaných Konstantina á Sancto Urbano, Tadeáše á Santo Justino, podpřevora Timoteje á Desponsatione S. Virginis, hraběcích donátorů a za přítomnosti dalších významných hostů z řad prelátu. K třetí hodině započal úvodní chvalozpěv. Řádový řečník pronesl slavnostní slovo, které posléze doprovodila zpívaná mše, následovaly další chvalozpěvy i na papeže Benedikta XIII Orsiniho. Slavnost doprovázená hostinami pro pány v klášteře a pro dámy na počest paní hraběnky v domě Sloupově vyvrcholily „výtečnou hudbou“, resp. za zvuků polnic a tympanů a ohňostrojem z „metacích strojů,“. Otec Severin nás spravuje i o zakládací listině, jejíž text do kroniky opsal. Pergamen uschovaný do čtvercové cínové schránky byl uložen doprostřed pod oltář pod kamennou podlahu kaple.

Aby právě vysvěcený Boží hrob mohl sloužit plně svému účelu, byl opatřen mnohými dary. Adam z Pöttingenu věnoval kalich s nápisem MEMENTO MEI ADOLPHI COMITIS DE PÖTTING. Kapli byla darována malá monstrance červeně zdobená, stříbrné nádobky na olej, stříbrné lampy ve tvaru srdce, šest svíček pro oltářní svícny, oltářní obraz namalovaný mistrem Kulikem z Prahy s blíže nespecifikovaným námětem. Vstup do kaple flankovaly vysoké polychromované dřevěné sochy zpodobňující sedm pašijových zázraků Ježíše vyřezané v Praze. Pro mše v Božím hrobě sloužilo také roucho - dalmatika vyzdobená zlatými stuhami.

S myšlenkou výstavby kaple se augustiniáni – bosáci v Německém Brodě jistě zabývali od počátku, kdy se zhmotnily jejich snahy o výstavbu kostela a konventu.⁵ Poutní kaple v rámci jednotlivých konventů spravovaly všechny řádové fundace. Pro žebravý řád takovéto poutní zastavení často představovalo důležitý finanční zdroj. Rozhodnutí o založení právě kaple Božího hrobu mohlo být inspirováno mateřským

klášterem Na Zderaze v Praze, odkud roku 1674 augustiniáni – bosáci do Německého Brodu přišli. Zde již od roku 1643 stála jedna z prvních kopií jeruzalémské kaple Božího hrobu v Českých zemích.

Kaple v Havlíčkově Brodě přiléhá k severní stěně konventního kostela sv. Rodiny [28]. V Českých zemích známe podobné příklady přístavby v Olomouci u kostela Neposkvrněného početí Panny Marie, Drahorazi u Kopidlna při kostele sv. Petra a Pavla, z pražského kostela sv. Petra a Pavla při konventu Strážců Božího hrobu nebo z moravských Pavlic, kde ovšem kaple navazuje osově na presbytář kostela sv. Filipa a sv. Jakuba, a také v Brně u sv. Michala.

6.17.3. Popis a rekonstrukce

Kaple dodržuje původní a v Čechách nejrozšířenější architektonické pojetí vycházející z jeruzalémské kopie. Na obdélném půdorysu zakončeném polygonálním presbytářem vyrůstá řada slepých arkád nesených deseti polosloupky v toskánském slohu zvýrazňujících vnější plášť kaple, tj. kopírují prostor pohřební komory. Nad lomeným obloukem každé z arkád je proražen větrací otvor, dnes zazděný. Kapli dominuje protáhlá baldachýnová edikula na šesti sloupcích vyrůstající přímo nad Kristovým hrobem. Cihlové jádro stavby pokrývají zvnějšku žulové desky. Ty nesou po celém obvodu kaple v pravidelných sloupcích vyplňujíc tak arkády ornament prolamovaných kár připomínající stejnoramenný kříž nebo čtyřlist. Žulovým ostěním hlavního portálu (z lodě kostela) se vchází do prostorné a díky čtyřem protějškovým oknům značně osvětlené předsíně sklenuté valeně, ve dvou třetinách prostory přecházející do navázané apsidy. Jak v předsíni, tak i v kapli hrobu se zachovaly háky pro ukotvení provazů, na kterých visely olejové lampy. V ose hlavního vstupu procházíme z předsíně těsným žulovým portálkem, který podle dochovaných pantů oddělovala pravděpodobně mříž, a vstupujeme do v kontrastu s předsíní potemnělé hrobové komory. Na pravé straně ve valeně klenuté prostoře uvozuje příčná žulová deska Kristův hrob. Sádrová socha Krista položená na desce pochází z 19. století. Nezbytnou součástí svatyně bývala i doprostřed předsíně

situovaná žulová krychle imitující kámen, který při své návštěvě Svaté země popsal šlechtic Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic slovy: „*Na zemi v té kaple leží kus kamene čtverhranného, tři čtvrti lokte Pražského zdýlí, tolik zšíří, a zvýší jednoho lokte, právě před dveřmi sklípku hrobu božího; pravili nám, že by na něm anděl páně seděti měl, když se po z mrtvých vstaní Mariím ukazoval...*“⁶ Kamenná krychle, která má v případě havlíčkobrodském, shodné délky stran jako reliéfní ornament čtyřlístu, bývala osazována dřevěnou plastikou anděla nebo Bolestnou Pannou Marií. Otázkou pravděpodobně zůstane umístění oltáře, který žďárský opat Václav Vejmluva světil, respektive i celkové vybavení interiéru. Pokud bychom nahlédli do jiných kaplí Božího hrobu, jejichž výzdoba se nám i když často až z 19. století dochovala, shledali bychom, že socha ležícího Krista, pokud nechyběl oltář, se vždy nacházela na podlaze. Věřící se v Božím hrobě modlili nejen ke Kristovi, ale i k oltáři – kříži se dvěma klečícími anděly po stranách situovaném na kamenné desce. Oltář nebo oltáře mohly být zavěšeny také na stěnách předsíně. Interiérové fresky imitující skálu (skálu, do které byl vyhlouben hrob) v interiéru Božího hrobu se nedochovaly žádné, v předsíni výmalbu potvrdily nálezy nepatrných zbytků barevných nánosů v klenbě.⁷ Na našem území unikátní příklad větracího systému Andělské kaple přiznávají průduchy vybíhající z bočních stěn a z valené klenby.

6.17.4. *Jest prý to věrná kopie Božího hrobu jerusalémského.*⁸

Jak jsme již v předchozí kapitole zmínili, kapli provází výrazná reliéfní výzdoba. Havlíčkobrodská kaple se od ostatních kaplí Božího hrobu liší právě tímto netypickým dekorem. Zejména ve středoevropském kontextu, kde se architektura kopie jerusalémské kaple šířila a dochovala nejvíce, nenajdeme podobný příklad. Kde hledat původ této ojedinělé koncepce? K výstavbě kaple byli povoláni pražský stavebník Antonín Václav Spannbrucker a kameník Julius Rauer. Zastavme se nejprve u prvního z nich - architekta Spannbruckera. Jeho otec Filip Spannbrucker působil na šlikovském panství ve východních Čechách, kde je v letech 1704–1705 zaznamenán jako stavitel kostela sv.

Jakuba Většího v Kopidlně (snad podle plánů Jana Blažeje Santiniho).⁹ V nedaleké obci Drahoraz od roku 1698 stála zdařilá kopie kaple Božího hrobu, kterou nechal postavit majitel panství František Josef hrabě Šlik. Filip Spannbrucker s Janem Blažejem Santinim spolupracoval na stavbě kaple sv. Anny v Panenských Břežanech v letech 1705–1707, tedy s architektem, který je spjat s projektem pražské kaple Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla kláštera Strážců božího hrobu Na Zbořenci z let 1715–1721.¹⁰ Avšak ani drahorazskou ani Santiniho kapli nelze považovat za přímé podněty kaple havlíckobrodské. Odpověď nehledejme ani v Praze Na Zderaze.¹¹

Z rytin, které doprovázely ve své době velmi populární cestopisy do Svaté země a traktátů podrobně se věnujících architektuře svatých míst, jasně vyplývá, že původní kaple Božího hrobu v Jeruzalémě podobný ornament nenesla. Do Evropy se však dostával obraz kaple Božího hrobu také ve formě zmenšeného modelu, který si poutníci kupovali ve Svaté zemi jako suvenýr. První zmínky o miniaturách ve tvaru kaple Božího hrobu nebo jesliček vyráběných v dílnách křesťanských komunit usazených v Betlémě pochází z konce 16. století.¹² Pro ně výroba a prodej upomínkových předmětů představovaly často jeden z mála příjmů. Model kaple se do současné doby dochoval jen v několika exemplářích [29]. Musíme uvážit, že samotná výroba předmětu nebyla jednoduchá a zvyšovala cenu, kterou si nemohl každý poutník dovolit.¹³ Jednu z těchto miniatur chová například Ashmolean Museum v Oxfordu.¹⁴ Velmi podobný, ale s bohatším dekorem, je také vystaven u kaple Božího hrobu v rakouském Henndorfu nedaleko Salzburgu.¹⁵ Dnes v torzálním stavu bez střechy s baldachýnovou edikulou. V Českých zemích se podobný model také vyskytoval. Ve farní kronice obce Pavlic se dozvídáme, že v tamní kapli Božího hrobu: „*Uschovává se tu také stará stola (štola) uložená v dřevěné krabici v podobě Božího hrobu.*“ Zejména zdobná intarzie oxfordského modelu nápadně připomíná prakticky stejnou ornamentiku použitou na kapli v Havlíčkově Brodě.¹⁶ Je více než zřejmé, že architekt Spannbrucker měl k dispozici podobný model a jeho dekorem se nechal přímo inspirovat. Na modelu jsou čtyřlísty rozvinuté i na střechu a hlavní průčelí.

Havlíčkobrodskou kapli, která lícuje s vnitřním obvodovým zdívkem kostela, v průčelí původně zvýrazňovala nástěnná malba, ta pravděpodobně nekorespondovala s opakujícím se dekorem na bočních stěnách kaple.¹⁷ Shodné jsou i kulaté větrací otvory nad lomenými oblouky slepých arkád, které se v takové pravidelnosti na jiných dochovaných kaplích nevyskytují. Tezi o přímých vazbách na model podporuje i stejné členění a navázání Andělské kaple a samotné komory hrobu, a zvláště pak i oproti samotnému tělu kaple značně vysoká a štíhlá baldachýnová edikula, která je v kontextu českých božích hrobů jedinečná. A konečně i tordovaný sloupek na západní straně uvozující řadu slepých arkád. Že se architekt nedržel přísně jen jedné předlohy dosvědčují drobné odlišnosti od modelu jako zdvojené sloupky nesoucí baldachýnovou vížku nebo nahrazení jedné žulové desky s reliéfním čtyřlístem okenním otvorem (na modelu je okno posazeno mezi ornamenty, aniž by narušovalo jejich opakující se počet).

Detailně vyvedené modely, kterým nechyběl po odklopení stříšky s baldachýnovou edikulou ani schematicky zpracovaný interiér s kamenem pomazání v předsíni a náhrobní deskou, nebyly vyřezávány podle náhodných rozměrů. Betlémským dílnám patrně poskytl přesné zaměření kaple františkán Bernardo Amico, který v té době působil v Jeruzalémě jako Strážce svatých míst.¹⁸ Amico využil svého postavení i dlouhodobějšího pobytu ve Svaté zemi k podrobnějšímu popsání a zakreslení míst, která jiným, zejména křesťanským poutníkům, díky muslimské správě, zůstávala často nepřístupná. Amico závěry své práce shrnul v *Trattato delle Painte et Imagini dei Sacri Edificii di Terra Santa* věnovaném králi Filipu III.¹⁹ Kniha se stala posléze jedním z důležitých písemných a obrazových pramenů pro šíření multiplikační architektury kaple Božího hrobu ve střední Evropě.

6.17.5. Oltář Pěti ran Kristových

Jako nedílnou součást kaple Božího hrobu musíme vnímat oltář Pěti ran Kristových zastupující průčelí a vstup do svatyně. V první polovině 18. století pověřili augustiniáni sochaře Ignáce Rohrbacha

výzdobou klášterního kostela. Ten kromě návrhu na hlavní oltář a kazatelny vytvořil také dva rozměrné protějškové oltáře Pěti ran Kristových (sv. Kříže) a sv. Jana Nepomuckého. Klášterní kronika zmiňuje sochaře v roce 1738 při práci na baldachýnu pro oltář sv. Kříže, za kterou dostal 25 zlatých. Aby Rohrbach udržel architektonickou jednotnost všech protilehlých oltářů a jejich symetrii v rámci interiéru kostela, koncipoval levý oltář zasvěcený Pěti ranám Kristovým, kterým nahradil stávající oltář sv. Salvátora, jako iluzivní kulisu.²⁰ Tou ovšem byl nucen zcela zakrýt průčelí a vstup do kaple Božího hrobu. Původní vstupní portál do kaple zůstal respektován a navíc byl zdůrazněn barevným orámováním v přístěnné desce oltáře. Aby však Rohrbach neporušil jednotné schéma všech čtyř bočních oltářů kostela schoval ho za předsazenou oltářní menzu s dvěma bočními relikviáři a středovou predelou s reliéfní řezbou Ukřižování. Vstup do kaple vyřešil dvěma postranními vykosenými vstupy spojujícími vlastní stěnu oltáře s předsazenou menzou.

6.17.6. Význam

Kaple Božího hrobu v Havlíčkově Brodě byla postavena podle klasického tvaru jeruzalémské stavby, čímž se zejména v Čechách připojuje k mnoha dalším ve stejném duchu koncipovaným kaplím vycházejících zhruba z Amicova plánu. Naopak odchýlení se od klasického výtvarného pojetí, které bychom mohli přičítat odvážnosti stavebníka nebo architekta havlíčkobrodského Boží hrobu, nás přibližuje k dobovému vnímání a přístupu k historizující architektuře. Snaha o co nejpřesnější ztvárnění kaple vedla v tomto případě k názoru, že předloha – miniaturní model importovaný přímo ze Svaté země musela být zhotovena přesně podle vzoru jeruzalémské svatyně. Takto posuzovaná „pravost“, rozšiřuje diskuzi na téma dobového vnímání původnosti multiplikační architektury a přístupu k ní a zároveň obohacuje spektrum inspiračních zdrojů ve středoevropském kontextu.

6.18. Kaple Božího hrobu ve Vratěnině

6.18.1. Prameny a literatura

Nejasný původ kaple je odrazem zcela mizivých informací, kterých se nám dostává nejen z nejstarší kroniky augustiniánského kláštera *Liber Memorabilium conventus S. Nicolai de Tolentino in oppida fratingensis*, ale i z farní knihy *Geschichte der Pfarre zu Frating* Hieronyma Josepha Allrama postihující dobu od roku 1801. Ani v pozdějších typografiích Georga Wolného *Markgraftschaft Mähren* nebo *Kirchliche Topographie von Mahren* není kaple zmiňována, stejně tak i ve *Vlastivědě Moravské* pro Moravskobudějovicko, Jemnicko z roku 1997. Boží hrob opomíjí jak monografie *Vratěnin, 450 let městysem* B.(?) Pařízka z roku 1948, tak publikace *Vratěnin 1251–2001, 750 let* autora Zdenka Bína z roku 2001. Oba tituly částečně vycházely z novodobých obecních kronik (uloženy v SOkA Znojmo), které k našemu tématu nic nepřinášejí. Stavebně historický průzkum prováděný zde pod vedením Dobroslava Líbala v roce 1972 analyzuje jen klášterní budovy, farní kostel a několik historicky významných stavení v okolí návsi. Zahraniční literatura otázku kaple nereflektuje. Odkazy nenalezneme nejen v diplomové práci Veroniky Mayr *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich* z roku 1995, ale chybí také v poslední monografii Michaela Rüdiger *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem* z roku 2003 či v zevrubně zpracovaných dějinách vratěniánského augustiniánského kláštera *Das Kloster der unbeschulten Augustiner Walpurgis Oppeker* z roku 2007. Prozatím jediným dohledaným pramenem stručně popisujícím kapli Božího hrobu ve Vratěnině je evidenční list nemovité kulturní památky s pořadovým číslem 7 – 8356, na kterém je stavba vedena jako márnice na hřbitově.¹ Obrazový či mapový materiál zpřesňující problematiku vzniku kaple není žádný.

6.18.2. Historie

Z nejstarších archivních dokumentů nelze zjistit, kdy a kým byla kaple Božího hrobu u obce Vratěnin postavena.² Její založení pravděpodobně souviselo s činností řádu augustiniánů bosáků, u jejichž konventů v Praze Na Zderaze nebo v Havlíčkově Brodě u kostela sv. Rodiny kaple Božího hrobu nalezneme. Už v roce 1699, tedy na počátku působení řádu ve Vratěnině, byla v klášterním provizoriu vybudována Loretánská kaple. Ta v rámci celkové přestavby komplexu ve dvacátých letech 18. století byla zbourána a nahrazena při věži klášterního kostela novou.³ Jak uvádí kronika, vedla k ní od směru lesa křížová cesta (snad ta, jejíž torzo potkáváme na cestě do Uherčic). V roce 1726 byly farní kostel, klášterní chrám a loretánská kaple papežem Benediktem XIII. nadány odpustky.⁴ Vratěnin se v té době těšil velkému zájmu poutníků a byl cílem mnoha procesí.⁵ Tomu odpovídala i výhodná poloha při staré obchodní stezce, zesílena skutečností, že Vratěnin do výstavby nové zemské cesty Znojmo – Jihlava byl jednou ze stanic na poštovní trase Praha – Vídeň. Tu využíval i vídeňský dvůr při svých návštěvách Prahy. V roce 1723 se tak ve Vratěnině ubytoval v konventu Karel VI. s chotí na své korunovační cestě do Prahy.⁶ V době zvýšeného náboženského života v oblasti a z toho plynoucího i finančního zajištění kláštera tedy v období vymezeném lety 1727 až 1784 byla pravděpodobně postavena východně od obce směrem k obci Uherčice i kaple Božího hrobu. Ta završovala kalvářskou cestu a uváděla poutníky dále do vratěninského kláštera ke kapli Panny Marie Loretánské [30]. Josefínskými reformami byl ke dni 27. 6. 1784 klášter zrušen. Zákazu činnosti byli vratěninští augustiniáni sice v roce 1803 zproštěni, ale jejich duchovní správa pokračovala v okleštěné podobě, neboť byly například zrušeny poutě.⁷ V této době již nemůžeme očekávat ze strany augustiniánů žádnou stavební činnost, neboť nová kaple by nemohla svůj účel plnit a nedovoloval by jí ani neutěšený finanční stav celého konventu. Se založením nového hřbitova, k němuž posloužilo přilehlé okolí kaple Božího hrobu, se sakrální objekt začal využívat jako márnice.

6.18.3. Popis a rekonstrukce

Orientovaná kaple je jednoduchou centrální stavbou obdélného půdorysu uzavřenou polygonálním presbytářem o pěti stranách dvanáctiúhelníku. Jako kapli Boží hrobu ji vymezují prvky slepé arkády v presbytáři a tvarování a rozmístění oken. Zcela chybí baldachýnová edikula a postrádáme i dělení na dvě místnosti – Andělskou kapli a hrobovou komoru. Průčelí profilované lizénovými pásy flankující vstupní portál završuje korunní římsa. Na ní nasedá vysoký trojúhelný štít ukončený železným křížkem. Střecha je sedlová, pokryta pálenými taškami. Zadní část střechy kopíruje polygonální závěr. Presbytář obíhá slepá arkáda lomených oblouků nesená deseti polosloupky bez patek. Dřívky vybíhající přímo ze země jsou ukončeny toskánskými hlavicemi bez dalších zdobných prvků. Interiér, do které se vstupuje jednoduchým pravouhlym portálkem, osvětluje trojice oken: ze severu sdružené okno s lomeným záklenkem, v jeho blízkosti obdélný otvor prostupující lichoběžně zdí a na protější jižní straně okénko obdélného profilu. Kaple je uvnitř po celé délce sklenuta valenou klenbou, kterou narušují protilehlé lunetové výseče vybíhající z ostění oken v přední části. Při západní stěně v hlavní ose je postaven zděný oltář. Nad ním pak do klenby proraženy tři kulaté otvory jako průduchy pro odvětrávání kouře ze svíček a olejových lamp. Podlahu pokrývají vypalované dlaždice - půdovky. Nedochovaly se žádné inventáře, které by mohly pomoci rekonstruovat nejen původní podobu, ale i vybavení kaple – přenosné oltáře, lampy, ale také sochy ležícího Krista, sedícího anděla a Panny Marie Bolestné. Chybí také zprávy o možné nástěnné malbě nebo nápisech. V rámci pro české země zcela atypického prostoru nám uniká i liturgická funkce kaple, na základě které bychom mohli rekonstruovat rozmístění liturgických předmětů v prostoru. Nevíme, zda-li hlavní oltář zpodoboval hrob Krista a v Pašijovém týdnu se na něj pokládala socha ležícího Krista, což je pro jeho délku cca 230 cm možné. Není doložen nejen kámen, na kterém seděl anděl kynoucí Mariím, ale také dvě boční kamenné lavice vystupující z průčelí.

Z daného půdorysu nevyplývá, že by kaple prošla rekonstrukcí, která by nahradila původní a pro české země nejčastější půdorysné členění. To naopak považujeme v oblasti pomezí za rozšířené.

6.18.4. Vlivy

Blížkost s rakouským prostředím podtrhovalo zejména osazení kláštera vídeňskými augustiniány. Z Vídně přišel i architekt nových klášterních budov Sebastian Blüml, aby po jeho smrti v roce 1728 převzal práce Johann Pauli, který původně pracoval jako Blümlův polír ve Vídni.⁸ Zda-li působení obou architektů mohlo podmínit výslednou podobu kaple, není jasné. Pro architektonické řešení vratěnské kaple nenalzáme žádné paralely v oblasti Moravy a Čech. I ve srovnání s nejbliže položenou kaplí v Pavlicích jen obtížně hledáme shodné prvky. Naopak na pomezí Moravy a Dolního Rakouska, které vždy plnilo funkci recipročního zprostředkovatele architektonické typologie se na vratěnské kapli projevují prvky, které v určité shodě objevujeme na kaplích jižněji položených. Vratěnská kaple se vymyká ostatním stavbám, jak již bylo výše řečeno, zejména půdorysným pojetím centrály, tj. bez užití středové příčky, a jemu podřízené valené klenbě. Blíží se jí pouze Boží hrob v Pavlicích (viz heslo Kaple Božího hrobu při kostele sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích). V Rakousku se kaple Božího hrobu pravidelně a co do počtu vyváženě projevují ve dvou půdorysných typech: prvním inspirovaném jeruzalémskou kaplí a druhém v podobě obdélné centrály. S druhou skupinou se setkáváme zejména na území Dolního Rakouska. Nejen základnou, ale i výtvarným řešením pláště stavby lze vratěnskou kapli komparovat s Božím hrobem v Mailbergu - v malé obci ležící severně od hlavního města nedaleko cesty spojující Vídeň se Znojmem. Mailberská kaple vyrůstá na shodném půdorysu centrály a hlavními rozměry se od vratěnské kaple liší jen nepatrně.⁹ Také v průčelí nečleněném reliéfními pásy a čtverci symbolizujícími závory, resp. kněžské pečetě nalzáme shody s tím rozdílem, že nad vstupním portálem vratěnské kaple se tyčí výrazný trojúhelný štít, kdežto na příkladu rakouském od korunní římsy ubíhá valbová střecha,

tak typická pro rakouské prostředí.¹⁰ Totožné je i podání slepé arkády ve zjednodušené výzdobě hlavic polosloupků. Vratěnánská stavba přijímá formy i jiných staveb. Je to příklad kaple v dolnorakouském Bisambergu, ležícího mezi Vídní a Malibergem. Kde vedle shodného půdorysu nacházíme i analogie ve tvaru sdruženého okna.¹¹ Obě rakouské kaple pochází z přelomu 17.–18. století, jsou tedy starší a pro Vratěnin pravděpodobně sehrály úlohu předlohy.¹² Zda-li je do moravského prostředí přinesli již zmiňovaní architekti Sebastian Blüml a Johann Pauli, by mělo být předmětem dalšího studia. I přes většinu shodných prvků, které jsme výše popsali, jsou to hlavně lizénové rámy, kterými se od svých vzorů liší. V letech 1771–1775 byl ve Vratěnině přestavěn v pozdně barokním duchu kostel sv. Jakuba Většího.¹³ Fasády bočních lodí zvýrazňují vytáhlé lizény ne nepodobné řešení patrném na průčelí a bočních stěnách kaple Božího hrobu.

6.18.5. Význam

Zcela mimo zájem odborné veřejnosti stojí kaple Božího hrobu ve Vratěnině při moravsko - rakouském pomezí. Je to dáno nejen absencí archivních záznamů, ale také přítomností jiné historizující architektury – Loretánské kaple, která jako jedno z nejvýznamnějších poutních míst v oblasti na sebe poutala většinu pozornosti věřících. I přes nastínění více úhlů pohledu na datování nebude bez dobových pramenů snadné vymezit a určit nejen dobu vzniku, ale i funkci kaple.

Kaple ve Vratěnině dokládá, jako jeden z mnoha příkladů, umělecké vlivy, které prostupovaly hranici mezi Moravou a Dolním Rakouskem. Otázka vzájemného působení zemí je jistě složitější a nedá se postihnout na jednom příkladě. Vždyť jen v rámci kaplí Božího hrobu nalézáme paralely také v Pavlicích (viz heslo kaple Božího hrobu při kostele sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích) a jistě bychom takové dokázali odvodit i pro kapli na Svatém Kopečku u Mikulova.

6.19. Kaple Božího hrobu při poutním areálu sv. Antonína Paduánského v Pičíně

6.19.1. Prameny a literatura

Snahy o uměleckohistorickou rekonstrukci kaple Božího hrobu v Pičíně nám ztěžuje nejen skutečnost, že poutní areál byl od roku 1826 postupně přetvářen a v roce 1912 dokonce zbořen, ale i absence archiválních pramenů a bohatšího obrazového dokumentu. Ve fondu Farní úřad Pičín (SOkA Příbram) se dochovala pamětní kniha, dále farní kniha psaná od roku 1836 a urbář pro roky 1745–1844 - ke kapli Božího hrobu v nich nic nenacházíme. Nepomohou ani knihy účtů kláštera sv. Antonína Paduánského vedené od roku 1741. Topografie Jaroslava Schallera a Johana Gottfrieda Sommera se k poutnímu místu nevyjadřují. Ani Ottova vlastivědná edice *Čechy* či *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém* sepsaný Antonínem Podlahou pro Příbramsko z roku 1901 nereflektuje bývalé poutní místo sv. Antonína Paduánského, a to i přesto že byly sepisovány památky z tohoto místa pocházející. Kaple Božího hrobu se neobjevila ani v popisu Ludvíka Kropáčka, autora dosud nejpodrobnějších dějin pičínského kláštera *Paměti a památky zaniklého chrámu a klášterce sv. Antonína Paduánského v Pičíně* vydaných v roce 1923. O dva roky později otiskl Antonín Šorm ve *Sborníku úcty sv. Antonína Paduánského v Českých zemích* svatý obrázek sv. Antonína Paduánského, který byl součástí modlitební knihy vydané v roce 1732. Autor se zevrubně věnuje jeho popisu. Neopomíná ani kapli Božího hrobu z prezentované mědirytiny jasně čitelnou.¹ Pičínskou kapli jako součást míst zasvěcených světcům připomíná Jan Royt v *Biblickém slovníku* z roku 2006 v hesle Boží hrob.²

6.19.2. Historie

V letech 1687-1691 byl majitelem Pičínského panství Janem Václavem Ferdinandem Dubským z Vitíněvsi vystavěn klášterec

s ambity a kaplí zasvěcenou sv. Antonínovi Paduánskému.³ K severnímu ambitu přimykala kaple Božího hrobu. Přesné datum položení základního kamene ani pozdější svěcení kaple neznáme. V roce 1732 vytiskla Anežka Pilecyusová v Příbrami modlitební knížku *Pobožnost k bolestnému (...) Spasiteli světa*. V ní nechyběla modlitba ke sv. Antonínu Paduánskému s titulním svatým obrázkem – anonymním mědirytem sv. Antonína Paduánského v Pičíně.⁴ Pod reprodukcí obrazu svěťce byl zachycen i pohled na poutní místo včetně kaple, ve které originální obraz sv. Antonína visel. Součástí knihy modliteb bylo více samostatných textů určených pro Bratrstvo sv. Antonína Paduánského. Byly k ní přidány i texty tištěné v roce 1728 jako *Měsíčné Lilium W Česko Paduánské Duchovní Zahradě* vydané příbramským tiskařem Františkem Augustinem Hochenchbergerem.⁵ Na zmíněné grafice, která byla tištěna i samostatně a prodávána pičínským poutníkům, je kaple Božího hrobu zachycena velmi detailně [31]. Uvedené datum 1732 jako *ante quem* stavby kaple nás uvádí do doby, kdy pičínské panství vlastnil Maxmilián Josef Dubský z Vitíněvsi. Maxmilián se ujal rodového majetku po smrti svého otce, který zemřel v roce 1731. Ještě téhož roku se mu podařilo urovnat letitý spor o pozemky s řádem johanitů, čímž patrně i zpřístupnil do té doby soukromou kapli sv. Antonína Paduánského. Nasvědčuje tomu i téhož roku založené Bratrstvo sv. Antonína. Maxmilián pravděpodobně silně tíhnul k pašijovému kultu, který se záhy promítl v bratrstvu samotném (viz níže). Jedním z nástrojů k zesílení úcty ke Kristovu utrpení a snad i na základě úmrtí Jana Václava pravděpodobně založil při klášterním ambitu kapli Božího hrobu. Maxmilián patřil mezi vzdělané a všestranné barokní osobnosti a jak dokládá Šulc: „Byl též velmi milovný všelikých uměn, zejména stavitelství, jehož výtvoř se zvláštní oblibou na panství svém prováděl...“⁶ Do té doby nemůžeme předpokládat výstavbu kaple z více důvodů. Václav Ferdinand se snažil získat nad kostelem Narození Panny Marie patronát. Narazil ovšem na odpor ze strany johanitů. Na situaci zareagoval stavbou nové kaple sv. Antonína. Ta ale zůstala až do urovnání sporu kaplí soukromou, neboť řád blokoval povolení Dubskému z Vitíněvsi k veřejnému provozu místa.⁷ Pokud kapli Božího

hrobu nepostavil zároveň s kláštercem a kaplí sv. Antonína Paduánského, nemohla tato vzniknout dříve než v roce 1731. Jak dokládají příklady z jiných lokací, architektura kaple Božího hrobu nikdy nesloužila pouze soukromé zbožnosti, ale naopak vždy byla vnímána jako nástroj pro upevňování a šíření víry mezi co největší počet věřících. Maxmilián si toho byl vědom i v případě založení bratrstva.

Hlavní mše se zde konaly vždy 13. června na svátek sv. Antonína. Dále v neděli po Všech Svatých a o první neděli po Velikonocích.⁸ Klášterec s kaplí se pro svou výhodnou polohu stal zastávkou mnoha procesí a poutníků směřujících z Prahy na nedalekou Svatou Horu u Příbrami. Bratrstvem sv. Antonína, které v letech 1741-1760 již mělo 16600 členů, byl za nejdůležitější svátek považován Velký pátek.⁹ Úcta ke Kristovu utrpení měla mezi příslušníky zvláštní postavení. Doloženy jsou tzv. disciplíny – důtky a provazy, které si členové pořizovali k zintenzivnění náboženského prožitku. Hlavní slavnostní procesí se ubíralo od kostela Narození Panny Marie ke klášterci. V čele průvodu jeli dva jezdcí ve stejnokroji.¹⁰ Náboženské bratrstvo bylo v roce 1785 zrušeno nařízením císaře Josefa II. O rok později nařízení dolehla také na klášterec, který již nebyl znovu obnoven. Následné hospodářské využití místa přineslo jeho pomalé chátrání, které v roce 1912 vyústilo ve zbourání zbytku areálu. Pro mizivé informace v topografické literatuře předpokládáme, že kaple Božího hrobu byla zbourána nedlouho po té, co ztratila svou funkci.

6.19.3. Popis a rekonstrukce

V rekonstrukci kolorované mapy Pičína z roku 1755 je jihozápadním směrem od kostela zakreslen klášterec sv. Antonína Paduánského.¹¹ Kaple Božího hrobu zde spíše připomíná kruhový chrámek s pravidelně vystupujícími sloupky. Autor se tak patrně zaměřil pouze na viditelnou mohutnou baldachýnovou edikulu zakončenou lucernou. Z mapy není patrné, že se jedná o kopii jeruzalémské kaple Božího hrobu. Čitelnější pohled tak skýtá svatý obrázek sv. Antonína z Padovy v Pičíně, který se dodnes dochoval v soukromé sbírce

profesora Jana Royta, a který byl přetištěn i ve výše uvedené modlitební knížce.¹³ Kaple zřetelně upomínající na klasický tvar jeruzalémský přiléhá vně severního ambitu klášterce. Podobně jako u poutního kostela Panny Marie Vítězné na Bílé hoře se do kaple vstupovalo z rajskeho dvora. Značně dimenzovaná baldachýnová edikula vychází z kompozice typické v Českých zemích pouze pro Slánskou skupinu kaplí Božího hrobu, do níž zahrnujeme i kapli v nedalekých Voticích. Pičínský Boží hrob však nepostrádal oproti kapli ve Voticích slepou arkádu probíhající po obvodu presbytáře. Povšechným charakterem kaple na svatém obrázku však nelze dostatečně rekonstruovat možné vlivy, projevující se v architektuře kaple Božího hrobu v Pičíně.

6.19.4. Význam

Kaple Božího hrobu v Pičíně, která v době baroka byla součástí významného náboženského centra v kraji, patří spolu s kaplemi Božího hrobu v Chrudimi, při augustiniánském klášteře na Novém Městě Pražském, u cyriáků na Starém Městě a ve Slezských Rudolticích mezi jediné příklady, o kterých máme pramenné doklady, ale které dnes již nestojí. Přítomnost kaple Božího hrobu jistě spojovala historické působení johanitského řádu v obci, ale také mohla připomínat polozapomenutý osud vladky Beneše Hořovského bývalého držitele Pičina. Vladka před rokem 1400 podnikl pout' do Svaté země. Pročež ho jako rytíře sv. Hrobu zvali Zámořským rytířem.¹⁴

6.20. Kaple Božího hrobu na Petříně v Praze

6.20.1. Prameny a literatura

U kaple Božího hrobu na Petříně jsme jako o jediné v Českých zemích zevrubně spraveni o přípravách a průběhu stavby. V Archivu Pražského hradu, který spravuje Archiv Pražské kapituly, se dochovaly stavební účty a korespondence kněze Norberta Saatzera.¹ V roce 1844 zmiňuje kapli Božího hrobu patrně poprvé v literatuře Jan Evangelista Krbec v *Děgepisných Zprávách o kostelu swatého Wawřince na hoře Petřnje*.² František Ekert v prvním svazku *Posvátných míst královského hlavního města Prahy* a podobně i František Ruth ve třetím svazku *Kroniky královské Prahy* o kapli na Petříně podávají oba jen stručné informace.³ Ke kapli se v roce 1916 vrací Antonín Podlaha v krátkém odstavci pro *Památky archeologické*.⁴ Podlaha pro svůj článek vychází z již výše uvedených pramenů metropolitní kapituly. O dvacet let později vypisuje již podrobněji historii petřínské kaple Božího hrobu Alois Šulc ve spisku *Všem Čechům posvátný vrch Petřín s kostelem sv. Vavřince*.⁵ Jeden z nejkompexnějších popisů kaple Božího hrobu, který do té doby známe, vydal v roce 1935 Spolek pro údržbu křížové cesty na Petříně.⁶ Obsáhle, na základě dochované pramenné základny, se petřínskému Božímu hrobu věnoval v úvodní kapitole Luboš Lancinger ve stavebně historickém průzkumu provedeném v roce 1997 pod vedením J. Mukové.⁷ Na jejím podkladě zpracoval Pavel Vlček v *Uměleckých památkách Prahy* ve svazku pro Malou Stranu heslo Kaple Božího hrobu na Petříně a společně s Věrou Naňkovou připravil životopisná data projektanta kaple Johanna Ferdinanda Schora, autora projektu kaple Božího hrobu, pro *Encyklopedii architektů, zedníků a kameníků v Čechách* vydanou v roce 2004.⁸ O rok dříve vyšla monografie kaplí Božího hrobu ve středoevropském prostoru Michala Rüdigerera *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*.⁹ Petřínská kaple kromě vlastního hesla je zde srovnávána zejména skrze širší souvislosti objednavatelů.

6.20.2. Historie

Kaple Božího hrobu byla postavena z iniciativy Norberta Saatzer - správce blízkého kostela sv. Vavřince dosazeného v roce 1732. Na zřízení kaple Božího hrobu podle vzoru jeruzalémského přispíval Saatzer sám, ale pořádal taktéž sbírky, doložen je dar ve výši 150 zlatých od kanovníka Josefa Ungara.¹⁰ Saatzer vybíral pomocí schránky, jejíž klíček uschoval u kanovníka, konzistorního sekretáře, s tím, že po naplnění kasičky, požádá Michala Antonína Caju o otevření.¹¹ S přípravami se začalo již v roce 1736, neboť Saatzer na počátku následujícího roku informuje kanovníka Caju, že: „*Pro extrucado Sacro Christi Sepulchro Jerosolomitano Sunt columnae omnia una cum lapidibus Klatna advectae per lapidcidam...*“¹² Stěžuje si také, že pro kameníka, který sloupy a kameny přivezl z Kladna, nedostal ještě 20 zl., jež mu byly přislíbené z pokladny potvrzením z 22. prosince 1736. Saatzer dále sděluje, že: „*Dominus Episcopus Sporck mihi iam acuratissimam delineationem, quae est domini Schor Professoris Geometrae caesare...*“¹³ Plány císařského architekta Johanna Ferdinanda Schora schválil stavební písař - *bauschreiben*. Saatzer byl v kontaktu s císařským stavitelem *aedilis ceasarius* Kiliánem Ignácem Dietzenhoferem, který projevil vůli poskytnout dělníky *mihi vult dare homines pro labore* a dohlédnout na prováděné práce *et ipse inspicer*. Dále Saatzer konstatuje, že jsou již vykopány základy *fundamenta etiam iam sunt totalitas iacta* do hloubky 20 loktů a 6 loktů do šířky. Saatzer se snažil urychlit začátek prací a jako důvod uvedl odkryté základy, které pokud zůstanou ležet, budou znehodnoceny a tak *ergo hoc opus contumatus*. Jak dokládají další listy korespondence mezi Saatzerem a Cajou intenzivní práce probíhaly v květnu roku 1736. Stavební materiál se těžil přímo z petřínského lomu. Dochované jsou i podrobně rozepsané zápisy o množství dováženého písku apod. K dispozici jsou i záznamy o týdenních výplatách. V týdnu k 25. květnu 1737 byl vyplacen jeden kameník a námezdní dělník. Dne 29. května měl být vyplacen kameník 7 fl. *pro columnis*. Od 17. června na základě pravidelných pracovních rozpisů psaných nově v německém jazyce se dozvídáme, že na kapli

Božího hrobu pracovali až čtyři zedníci placení každý za den práce 9 fl., dále jeden polír za 12 fl. a 3 přidavači za 4 fl. V měsíci září téhož roku se tato pravidelnost vytrácí. Z časově roztroušených účtů vyplývá, že se kaple stavěla i následujícího roku. Doloženy jsou výplaty zedníkům a přidavačům. Na konci července byla již stavba těsně před dokončením, neboť kovář Filip Exner k 21. červenci 1738 dostal zaplaceno 35 zl. 19. kr. za dodání mříží, zámků apod. V tu dobu Saatzer pověřil Kiliána Ignáce Dientzenhofera o prohlídku stavby: „*Dass neu erbaute Heil. Grab in denen fundamentis zu Visitieren...*“¹⁴ Na základě Dientzenhoferova písemného vyjádření k 4. srpna 1738 víme, že císařský stavitel vybral místo, kde se nacházela prasklina a nechal udělat výkop, kterým posoudil stavbu jako: „*Auf gutten Felsten erbauten zu sein befunden habe...*“¹⁵ O třicet let později byly v roce 1770 kameníkem Johannem Krannerem a pod vedením zedníka Matese Zabeka provedeny první doložené opravy, v kterých pokračoval zednický tovaryš František Lystopad.¹⁶ Ani petřínskému poutnímu místu se nevyhnuly josefínské reformy a kaple byla v roce 1784 spolu s křížovou cestou a hlavním kostelem sv. Vavřince uzavřena. Bedrník zmiňuje dobu mezi roky 1784 až 1840, po kterou zůstávaly objekty uzavřené.¹⁷ Krbec v o sto let starším spise ovšem píše, že petřínská křížová cesta začala svému účelu opět sloužit mnohem dříve.¹⁸ Tomu by nasvědčovalo i datum 1821 uvedené na fresce znázorňující Veraikon v Andělské kapli. K roku 1845 byla na základě sbírky pořádané páterem Václavem Hořitzerem kaple rekonstruována.¹⁹ Její stav ve druhé polovině 19. století vylíčil Šulc jako: „*Jsouc vydána vlivům povětrnosti, sešla kaple od té doby velice a byla v letech osmdesátých devatenáctého století již na spadnutí...*“²⁰ V roce 1884 byla za podpory městské rady zrekonstruována. O rok dříve musela být odstraněna pro havarijní stav baldachýnová edikula a nahrazena kopií, kterou zhotovila firma Kopp a Navrátil.²¹ Opravy si vyžádaly náročnějších zásahy do klenby. Obnoven byl i inventář. Pravděpodobně v této době byla vytvořena freska v konše, o které hovoří Bedrník. V první polovině 20. století byl založen Spolek pro udržování křížové cesty na Petříně. Věnoval se nejen stavební údržbě, ale také vydáváním

publikací o Petříně.²² Kaple se dotkly i další stavební práce v letech 1968 – 1971. Zatím poslední rekonstrukce byla provedena v roce 1995.

6.20.3. Popis a rekonstrukce

Kaple orientovaná na severojižní osu vychází z klasického dle jeruzalémského vzoru nejvíce rozšířeného obdélného půdorysu ukončeného polygonálním presbytářem o pěti stranách dvanáctiúhelníka [32]. Průčelí kaple je bohatě členěno reliéfními pásy zubořezového ornamentu, které probíhají s jedním zalomením ve spodní třetině rovnoběžně se zemí po celé délce průčelní stěny. Symbolizují závory na Kristově hrobě. Nad vrcholnicí lomeného portálu je umístěn obdélný rám opět v zubořezu představující Pilátovu pečeť. Po stranách ve stejném reliéfním podání jsou situovány další dva rámy symbolizující pečetě Annáše a Kaifáše. K oběma shora přimyká další čtvercové pole rámované jednoduchou linkou, které ve svém středu nese vždy devět křížů. Před průčelí vystupují dvě boční kamenné lavice. Presbytář, resp. vnitřní hrobovou komoru zvýrazňuje vně slepá arkáda lomených oblouků nesených deseti tesanými různě komponovanými hranolky a sloupky vyrůstajícími z kamenného soklu.²³ Jelikož byl pro kapli vybrán svažité terén (směr svahu kopíruje hlavní osa kaple (například v Brně je kaple položena do směru sklonu svahu boční osou)), musel architekt založit sokl, kterým srovnal základnu pro nosné prvky arkády. Sokl ale neobíhá, jako u jiných kaplí, celý obvod, ale kopíruje jen délku arkády. V každém z devíti polí vymezených lomenými oblouky se nalézají reliéfní ornament ve štuku. Od východu je to jednoramenný kříž následovaný v druhém poli trojicí pěticípých hvězd. Třetím obrazcem je Davidova hvězda – Šalamounova pečeť. V pořadí čtvrtým je obdélný rám do něhož jsou vepsané tři čtverce. Do hlavní osy presbytáře je umístěna osmicípá hvězda. V šestém poli se opakují tři hvězdy tentokrát vsazené do rámu. Výjev sedmého reliéfu ohraničený korálovým rámem představuje čtyřnohé zvíře snad lišku, psa nebo vlka držící v tlamě jiné zvíře. Kompozici z boku uvozuje strom – palma. Předposledním je florální motiv využívající tvarosloví akantu. Řadu uzavírá opět kříž ve stejném

tvaru prvního. Obvodové zdivo s falešnými rýhami imitujícími kamenné obložení různých tvarů vrcholí v jednoduchou římsu. Plochou střechu pokrývá plech. Nad středem hrobové komory vyrůstá mohutná baldachýnová edikula tvořená arkádou na půdorysu šestiúhelníku. Oblouky nese šestice dvojitých tesaných sloupků zdobených prstencem s korintskou hlavicí. Nad arkády zakončené římsou se zdvihá oplechovaná helmicová střecha s bání a půlměsícem vrcholící hvězdou. Do předsíně – Andělské kaple se vstupuje úzkým lomeným portálkem s tympanonem nesoucím novodobý reliéf Krista v mandorle flankované klečícími anděly. Půdorys přední místnosti se skládá z příčného obdélníka na který navazuje odsazený půlkruh. Klenba kaple je válcová nad půlkruhovým závěrem přecházející v konchu. V roce 1935 byla při rekonstrukci kaple odhalena původní fresková výzdoba konchy představující iluzivní architekturu, resp. výseč kupolové klenby členěné čtvercovými poli zdobenými florálním motivem.²⁴ Andělskou kapli osvětlují tři okna. Z východu je to lomené okno a níže položený vedlejší okenní otvor pronikající lichoběžně zdivem. Ze západní strany pak okno obdélného tvaru, které není v ose protějšího okna lomeného. Na kamenné podlaze uprostřed je položen kvádr symbolizující kámen odvalený z hrobu, na kterém Anděl zvěstoval příchodím Mariím Zmrtvýchvstání Krista. Stanislav Bedrník popisuje k roku 1935 devět olejových lamp z cínu zavěšených na klenbě, které považuje za původní z počátku založení kaple.²⁵ Nízkým portálkem s kovanou mříží, nad kterým je ve fresce zpodobena rouška Veroničina s letopočtem 1821, se vstupuje do hrobové komory - čtvercové základny spoře osvětlené proudícím světlem z předsíně. Boží hrob je plochým segmentem rozdělen na dvě komory nad sebou. Horní prostora přístupná zesponu vřetenovým schodištěm je klenutá valeně. Podél západní stěny je do zdi upevněna kamenná deska jako část Kristovy tumbky, na kterou se pokládal oltář v podobě kříže flankovaný dvěma sedícími anděly. Pod ní je položena socha ležícího Krista: „*Místa pěti svatých ran vyznačena skleněnými vložkami, napodobujícími tmavočervené drahokamy a opatřenými pozlacenými kovovými svatozářemi...*“²⁶ Skrze obě klenby je proražen čtvercový otvor, chráněný poklopem, ústící ven do středu základny baldachýnové

edikuly. Tudy byl odváděn kouř z šestice zavěsných lamp umístěných nad oltářem a lamp vložených za sochou Krista.

6.20.4. Vlivy

Norbert Saazter pocházel rodem z Bavorska. Tedy z části Německa, kde kult Božího hrobu byl značně rozšířen a samotné architektury stavěné dle jeruzalémské předlohy se zde datují s kaplí v Eichstattu již do 12. století.²⁷ Jeho snaha o výstavbu kalvárie i s Božím hrobem, tak mohla mít zcela reálný základ z míst, odkud pocházel. V té době stály v Praze již dvě kaple Božího hrobu. První postavili augustiniáni bosáci při svém kostele sv. Václava v roce 1645 (viz heslo Kaple Božího hrobu při augustiniánském kostele sv. Václava na Novém Městě pražském) a o půl století později nedaleko Zderaze postavil řád křížovníků - strážců Božího hrobu kapli při kostele sv. Petra a Pavla (viz heslo Kaple Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla na Novém Městě pražském). První kaple se do dnešních dnů nedochovala. Druhá však ano, ale na první pohled je zřejmé, že Saazter, pokud měl představu o konečné podobě budoucí kaple na Petříně, se touto nenechal ovlivnit. Plány ke kapli zhotovil Johann Ferdinand Schor v té době císařský inženýr, který do Prahy přišel z tyrolského z Innsbrucku. Vlček uvádí, že Schor do pražských kostelů uvedl iluzivní Boží hroby.²⁸ Tuto tradici přinesl z Tyrolska, které bylo proslulé právě barokními kulisami Božích hrobů. Ty byly instalovány v závěrech kostelů a zprostředkovávaly věřícím divadelní kulisu Pašijových her.²⁹ Neznáme přesnou předlohu, podle které Schor plány pro Petřínskou kapli připravil. Ale s největší pravděpodobností jí bylo zaměření Martina Rogenuera, pro které, podle své stížnosti z roku 1737, musel zajet až do Slaného. Schor tedy neměl k dispozici původní plány, podle kterých byla stavěna kaple ve Slaném, ale musel nechat provést nová měření. Pokud srovnáme obě kaple základními rozměry exteriéru a interiéru, opravdu shledáme, že se kaple liší v řádech centimetrů.³⁰ Rogenuer ale do Prahy přinesl i jednotlivé stavební detaily kaple, které byli v konečné fázi upraveny nebo schváleny Schorem. O tom, jaký byl Rogenuer kreslíř si můžeme udělat

představu porovnáním obou staveb a to zejména na tesaných prvcích slepé arkády a baldachýnové edikuly (na konci 19. století nahrazena kopií), které jsou i v detailech věrné, ale také na štukových a rytých ornamentech v polích vymezených lomenými oblouky. Nelze odhadnout v jakém stavu se slánské obrazce tehdy nacházely, nebo jak byly pochopeny, ale na petřínské kapli je patrné jejich zjednodušení a vlastní vyložení.³¹ Také snaha o věrné postižení na slánské kapli do pískovcového obložení použitých nepravých rýh, se na Petříně projevuje beze zbytku. Podobného výtvarného pojetí se v té době těšila ještě kaple v Drahorazi jako nedoložená kopie slánské kaple a kaple na poutním místě Na Vršíčku u sv. Anny nedaleko Horšovského Týna jako opět nedoložená kopie drahorazské.

6.20.5. Význam

Kaple Božího hrobu na petřínském vrchu je posledním článkem tzv. Slánské skupiny kaplí Božího hrobu. Petřínská kaple je z této skupiny jedinou, o které se na základě archivně doloženého líčení můžeme právem domnívat, že byla stavěna pod vlivem kaple u Slaného. Potvrzují to ostatně i opakované detaily, které ve Slaném skutečně nalezneme. Na rozdíl od slánské kaple se ale na Petříně musel architekt vypořádat se svažitým terénem. Architekt Schor zapustil stavbu do svahu, aby kaple co nejpřesněji odpovídala výkladu o hrobě tesaném do skály. Presbytář, který je tak zčásti pod úrovní země, ovšem tuto skutečnost nepřiznává. Neboť arkáda na kamenných soklech probíhá v celé své výši nad zemí. Zvětšující se úhel daný spádem dorovnává lichoběžně vedený sokl. Ten návštěvníka přivádí k průčelí, které orientované do stráně získává na monumentálnosti. Opticky se jeví jako vyšší než strana presbytáře, ale jejich vzájemný – shodný poměr upravuje rozdílná úroveň střechy nad předsíní a zadní (vyšší) hrobovou komorou. Tímto řešením architekt odstranil i nutnost vstupního schodiště a nástavby nad postranní kamenné lavice vystupující z průčelí. V té době nebyl petřínský vrch zalesněn. Kaple svým otevřeným průčelím směřovala k Pražskému hradu a spolu s dalšími zastaveními

křížové cesty byla viditelná i z Malé Strany. To podtrhovalo její sakrální význam, který dnes, podobně jako u kaple Božího hrobu na Svatém Kopečku u Mikulova, si lze již jen těžko představit.

6.21. Kaple Božího hrobu ve Slezských Rudolticích¹

6.21.1. Prameny a literatura

Umělecko historické poznání kaple ve Slezských Rudolticích nám ztěžuje naprostý nedostatek dobových archiválií a od nich odvislé literatury, ať historické či topografické. O kapli Božího hrobu tak víme pouze z dochovaných svědectví a popisů hostů hraběte Josefa Alberta hraběte Hodice, zakladatele stavby. V roce 1773 zámek navštívil Nicolas Joseph Laurent Gilbert, který rudoltickou kapli v popisu pravděpodobně uvedl jako první.² Balthasar Ludwig Tralles v *Schattenriss der Annehmlichkeiten von Roswalde* z roku 1776 o kapli také podal krátkou zprávu.³ V rukopisech Eduarda Richtera *Beschreibung der Geschichte der Landgemeinden und Orte in der Enklave Hotzenplotz* a v *Kurze Biographien einiger Schriftsteller* (oba SOA Opava) psaných v druhé polovině 19. století kaple Božího hrobu v zámeckém parku není popsána. V roce 1852 se Ferdinand Břetislav Mikovec na základě Trallesova textu vrací k působení Josefa Alberta hraběte z Hodic ve Slezských Rudolticích v časopise Lumír.⁴ Podrobnějších zpráv o stavební činnosti, které by zahrnovaly nebo i rozšířily informace o kapli Božího hrobu se nám více nedostává. Pavel Zatloukal v kapitole Chrám Druidů ve Slezských Rudolticích v knize *Příběhy dlouhého století* vydané v roce 2002 nejen shrnul dosavadní studium o Hodicově zámeckém parku, ale pokusil se ho interpretovat na základě dobových myšlenkových a teoretických předpokladů.⁵ Drobnou zmínku o kapli Božího hrobu nalezneme také v šestém svazku knihy *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku* Karla Kuči vydaném v roce 2004.⁶

6.21.2. Historie

Zámek v Rudolticích zdědil v roce 1741 po Karlu hraběti Hodicovi z Hodic jeho syn Josef Albert. Ten ho záhy také nechal barokně přestavět. Od padesátých let soustředil stavební úsilí i na budování přilehlého zámeckého parku, který rozdělil na několik zahrad a

vyzdobil sochami a drobnými architekturami chrámů a pavilónů. Podobu některých i sám navrhoval. Do této doby předpokládáme i vznik kaple Božího hrobu. Básník Nicolas Joseph Laurent Gilbert navštívil zámek hraběte Josefa Alberta v Rudolticích v roce 1773. Během své návštěvy si Gilbert vedl poznámky, v kterých podrobněji popsal zámecký park: „*V jiné partii se nachází jeruzalémský Svatý hrob i s náležitě ztvárněným okolím...*“⁷ Přítomnost kaple Božího hrobu v zámeckém parku potvrdil i vratslavský lékař a dvorní rada Balthasar Ludwig Tralles, kterého cituje Ferdinand Břetislav Mikovec pro časopis Lumír: „*Největší podivnost byla zámecká zahrada (...) vše v ní skvostné a pestré, kontrast vedle kontrastu. Zde strměly na uměle sestavené skále nové zříceniny gothického hradu a na pahorku vedle byl chrám čínský, nedaleko zase byzantská kaplička Božího hrobu, věrně dle vzoru oné Jerusalémské vystavěná. Blízko poustevny mechem pokryté byla indická pagoda postavena...*“⁸ Na základě Gilbertovy a Trallesovy výpovědi víme, že Boží hrob byl kopií kaple jeruzalémské, tudíž hrabě větší zásahy, které by změnily konečnou podobu stavby, pravděpodobně neprováděl. Obrazové prameny, které by tuto hypotézu potvrdily ovšem chybí. Nevíme také, v jakém místě zahrady kaple stála, zda-li byla osově vázána na jiné stavby a zda-li spolu s nimi vytvářela nám dnes neznámý biblicko - ikonografický celek.⁹ Jak jsme měli možnost poznat již z více příkladů, završovala kaple Božího hrobu křížovou cestu. Tu hrabě Hodic založil i v Rudolticích: „*A v zámeckých sklepech jsou v kameni též zúplna zobrazeny Kristovy pašije...*“¹⁰ I přesto, že se dochoval i jiný popis křížové cesty: „*V podzemí zámkovém v jeskyni vidno jest při světle magickém ve skále vytesané umučení Páně...*“¹¹, nedokážeme rekonstruovat jednotlivá zastavení ani jejich návaznost na kapli Božího hrobu. V roce 1776 byl hrabě nucen pro špatné hospodaření Rudoltice opustit a uchýlit se na dvůr svého dlouholetého přítele pruského krále Bedřicha II. Velikého do Postupimy. Do Braniborska hrabě odvezl část svého majetku, včetně velkého množství knih ze své rozsáhlé knihovny. Majetek ostatně hrabě rozprodával již před svým odchodem. Zámek přešel do správy olomouckého arcibiskupství, které z hospodářských důvodů park a zahrady postupně rušilo. Postup nového majitele se

nevyhnul ani zahradní architektuře, včetně kaple Božího hrobu, která tak pravděpodobně zanikla ještě v 18. století. V roce 1836 již park ve své původní dispozici na mapách nenalezneme.¹²

6.21.3. Vlivy

Pravděpodobně již nezjistíme, z jakého zdroje čerpal Josef Albert pro stavbu kaple Božího hrobu na svém panství. Inspirací mu kromě literárních děl mohly být kaple v nedalekém (cca 20 km vzdáleném) Glogowku, kde při františkánském klášteře byla založena jedna z nejstarších kaplí Božího hrobu v regionu, postavená již kolem roku 1634 říšským hrabětem Jiřím III z Oppersdorfu.¹³ Stejný stavebník založil na svém pozdějším panství v nedaleké Raciborzi další kapli v roce 1647. Předpokládáme, že kaple v Raciborzi, která dnes již nestojí, vycházela ze starší kaple v Glogowku. Hrabě z Oppersdorfu do prostoru střední Evropy přinesl kaplemi formu, která se od jeruzalémského vzoru téměř nelišila (viz heslo Kaple Božího hrobu na Kvíčku u Slaného). Pro uvedené tvrzení však nelze vycházet jen ze vzdálenosti mezi jednotlivými stavbami. V této souvislosti je nutné připomenout, že kaple Božího hrobu, které byly na území Čech postavené v okruhu kaple v lužickém Zhořelci, se do jejího formálního vlivu téměř nedostaly. Na druhou stranu je doložený kontakt Hodiců s hrabaty z Oppersdorfu, neboť i oni patřili mezi jeho věřitele.¹⁴ Jiným zdrojem vlivu mohly být také architektonické traktáty a popisy staveb ve Svaté zemi. Václav Albert zdědil po otci velkou knihovnu, kterou obohacoval o další svazky pořízené na svých cestách po Evropě. Ty mu spolu s grafickými předlohami mohly zprostředkovat také františkáni z nedalekého Glogowku nebo z Opavy. Již několikrát zmíněná absence dobového obrazového a písemného dokumentu nám znemožňuje možnou komparaci i další postupy při řešení otázky původu rudoltické kaple. Příklad kaple Božího hrobu jako součást zámeckého parku a zahrady je zcela výjimečný. Nenalezneme ji ani v parku zámku Sansoucci pruského krále Bedřicha II. Velikého, ale ani v zahradních komplexech, které Zatloukal považuje za inspirační pro park v Rudolticích.¹⁵ Ne tak v v

kontextu historizující architektury obecně, neboť například v Čechách se setkáváme s einsiedlenskou kaplí při zámku v Radíči.

6.21.4. Význam

V rámci kaple Božího hrobu v Rudolticích nejsme spraveni ani o položení základního kamene, ani jejím svěcení. Mohla být s nastupujícím osvícenstvím a průnikem exotismu a orientalismu do zahradní tvorby vnímána již jen jako „byzantská kaplička“, oproštěná od náboženského významu? Na tuto otázku nelze jednoznačně odpovědět, neboť o kapli víme pouze z obecného výčtu zahradních architektur, a to bez znalosti jejich vazeb na křížovou cestu, na zámeckou kapli nebo na místní klérus. V architektuře se projevíly orientalismy ve výstavbě čínských pavilónků, arabských mešit, tedy staveb představujících odlišnou kulturu a náboženství. Vedle nich se stavěly antické chrámy a jejich zříceniny zasvěcené pohanským božstvům, do středověku se navracely umělé ruiny hradů. Všechny jmenované, ale nebyly stavěny pro připomínku křesťanské víry stavebníka. Podobně jako si nelze představit budování velké křížové cesty v příkladu římovském nebo starohrozňatovském do zámeckého parku či zahrady. Přesto se stavby odkazující na křesťanství poměrně pravidelně v zámeckých parcích objevovaly. Byly jimi zejména eremitáže. Představovaly místo, které upomínalo na počátky křesťanství a které mělo duchovně vyvažovat celkové pojetí zahrady. V prostředí střední Evropy se s eremitážemi setkáváme například v parku u zámku Favorite v Badensku. Centrální stavba na osmibokém půdorysu z roku 1718, do které její zakladatelka markraběnka Františka Sibyla Augusta Sasko-Lauenburská, manželka markraběte Viléma Ludvíka Bádenského vkomponovala jednotlivá zastavení křížové cesty ve figurální podobě.¹⁶ V parku byla postavena mimo *point de vue* a obklopena stromovým hájem. Ve spojení s Kristovými pašijemi sloužila jako místo rozjímání nad Kristovým utrpením.¹⁷ Ermitáž nalezneme i v parku hraběte Hodice. Jak již bylo uvedeno, křížová cesta nebyla součástí rudoltické poustevny, ale z významu, který soudobé teoretické spisy na tento druh architektury

kladly, je zřejmé, že stavby stále nesly náboženský obsah. Tak to mu jistě bylo i u kaple Božího hrobu v Rudolticích. Christian Hirschfeld v třetím svazku *Theorie der Gartenkunst* podrobně popsal působení eremitáží a kaplí v zahradách.¹⁸ Ač sleduje důležitou estetickou polohu vkomponování kaple do zahradního prostoru, neubírá jí úlohu místa bohoslužby a modlitby.¹⁹

6.22. Kaple Božího hrobu u cyriáckého kláštera na Starém Městě Pražském

6.22.1. Prameny a literatura

Pro kapli Božího hrobu při cyriáckém klášteře na Starém městě pražském máme dochovány pramenné zdroje, na základě kterých širší souvislosti spojené se vznikem stavby však nelze dostatečně odkrýt. Řádový kronikář Johann Carl Rohn zaznamenal dějiny řádu cyriáků do tří svazků *Janus bifrons respectans praeterita, agens praesentia, prospiciens futuris, seu Liber archivi I, II, III Sanctae Crucis complectens acta per temporum decursum a primo Pragae* (...) psaných v letech 1744 – 1758.¹ Vedle dalších historických Rohnových spisů jako *Historia Sacri Canonici Ordinis Crucigerorum cum Rubeo Corde, Fratrum de Poenitentia Beatorum Martyrum, Sanctae Mariae de Montorio de Urbe Roma Canonice Regularium Sub Regula S. Augustini militanitu* (...) nebo *Elenchus Historiae Crucigerorum cum Rubeo Corde, de Penitentia Beatorum Martyrum, Canonice Regularium ad S. Crucem majorem Vetero-Pragae* se pro naše téma jeví jako nejdůležitější právě druhý svazek *Janus bifrons respectans praeterita* (...).² Kromě zde detailně popsaného liturgického obřadu spojeného s vysvěcením kaple Božího hrobu rozšiřující kulturní poznání sledovaného fenoménu, se ale musíme spokojit jen s obecnými kronikovými zápisy. Velmi krátká existence stavby - pouhého půlstoletí - se odrazila v nemožnosti vřadit kapli do obecného poznání pražského pozdně barokního umění pozdějšími badateli, což se projevilo u starší generace pragensistů jakými byli Zimmermann nebo později Ekert. Hodnocením barokního umění u pražských cyriáků se detailně zabýval až Ivo Kořán v časopise *Umění* v roce 1968.³ Na základě Rohnových rukopisů a starší literatury uvedených v bibliografii sepsal dějin cyriáků pragensista Antonín Novotný.⁴ Jeho strojopisné (originál uložen v NKP) pro Novotného typicky „nevědecké“, vyprávění o minulosti řádu bylo později vydáno tiskem pod názvem *U staropražských cyriáků* (...) v roce 2002.⁵ Zvláště Kořánovy závěry potvrzuje v roce 2003 Michael Rüdiger

v příslušném hesle monografie *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*.⁶

6.22.2. Historie

Nový probošt cyriáků Václav Kirchmayer záhy po svém zvolení začal s postupnou uměleckou revitalizací kláštera, v rámci které založil novou knihovnu a nechal kostel osadit novými oltáři. Stál také za založením kaple Božího hrobu: „*Nach Art wie in Jerusalem vollendet worden...*“ situované jižně od boční lodi kostela sv. Kříže Většího uprostřed nevelkého čtvercového ambitu v místech malého hřbitova.⁷ Stavět se začalo v březnu roku 1747 a nedlouho poté 23. srpna byly práce již skončeny. Následující den, v neděli 24. srpna, byla kaple vysvěcena. Při té příležitosti byly do kaple uloženy ostatky sv. Klara a sv. Justýny spolu s pamětním pergamenem.⁸ Kaple podle vzoru Jeruzalémského byla jedním z výsledků snahy probošta Kirchmayera o kulturní povznesení kláštera. Stavba ideově navazovala nejen na kult sv. Kříže a s ním spojené legendy o nalezení a povýšení sv. Kříže, které Rohn opakovaně ve svém díle vyzdvihuje, ale také připomínala křesťanský život řádového patrona sv. Cyriáka, který působil v Jeruzalémě.⁹ Následujícího roku 2. února 1750 nadal Vojtěch Aleš kapli 100. fl.¹⁰ Papež Benedikt XIV. k 21. květnu 1751 kapli udělil plnomocné odpustky na sedm let věřícím, kteří kapli navštívili první postní neděli.¹¹ Historie kaple Božího hrobu neměla dlouhého trvání. Po zrušení konventu 4. srpna 1783 připadl ten náboženské matici.¹² V roce 1787 daroval císař Josef II. část klášterních budov Milosrdným bratřím, kteří zde měli zřídit léčebnu pro choromyslné.¹³ V NPÚ Praha jsou archivovány nedatované plány cyriáckého kláštera [33]. Nápis v dolním levém rohu *Kreuz-Geistlichen-Kloster in Prag für die Wahnwizigese* je vztahuje k zmiňované přestavbě kláštera na blázinec a určuje tak i dobu jejich vzniku.¹⁴ Uprostřed ambitu je zakreslena i kaple Božího hrobu, kterou Milosrdní bratři v rámci přestavby zachovali. Již v roce 1790 byl klášterní komplex prodán Josefu Antonovi a během krátké doby vystřídal dalších několik majitelů, pravděpodobně obchodníků se

dřevem, kteří byli i největšími věřiteli posledního probošta Wolfsberga, který v čele kláštera vystřídal Kirchmayera v roce 1780.

Na Langweilově modelu z let 1826–1837 již kapli Božího hrobu, ale ani ambity nenacházíme. Jejich místo zaujaly pečlivě rovnané řady dřevěných klád.¹⁵ Ke zbourání kaple Božího hrobu tak pravděpodobně došlo s využitím areálu k profánním účelům a to pravděpodobně hned zpočátku, neboť na Hergetově plánu z roku 1791 není patrná.¹⁶ František Ruth popsal místo v roce 1848 takto: „*Vše se nyní nachází v privátních rukách, a holé zdi nevkusně a znuzně obnoveného gotického kostela nemilé podívání poskytují. Aby se „nemilé podívání,, odstranilo, kostel tak starožitný nebyl snad opraven, nýbrž zbořen...*“¹⁷

6.22.3. Popis a rekonstrukce

Do ambitu, resp. ke kapli Božího hrobu se přicházelo jižním portálkem v boční lodi kostela sv. Kříže. Druhá cesta vedla z východní strany přes hřbitov. Z těchto směrů ji nebylo možné minout. O významu, který stavbě cyriáci přikládali, svědčí i její umístění doprostřed rajského dvora. Podobu kaple uzavřené zdmi křížové chodby nejsme pro nedostatek písemných a obrazových dokladů schopni přesně rekonstruovat. Opřít se můžeme pouze o plán kláštera z roku 1781, v kterém jeho autoři B. Horling a Leonard Herget zakreslili půdorys kaple s poznámkou: „*Auf die Art wie solches zu Jerusalem wirklich erbauet seyn soll...*“ a o mladší anonymní plán dnes uložený v NPU Praha [34].¹⁸ Ale porovnáním obou dojdeme ke stejnému závěru, že pro zcela odlišná pojetí půdorysu kaple, její původní formu nedokážeme postihnout. Hergetův půdorys představuje kapli klasického jeruzalémského pojetí s polygonálně uzavřeným presbytářem, uvnitř členěnou do dvou prostor. Přední Andělská kaple na čtvercovém základu vybíhající severně do půlkruhu přechází do úzkého portálku, za kterým je malá hrobová místnost čtvercového půdorysu. Na plánu je patrné i zalomení zdiva z důvodu přisazené slepé arkády presbytáře. Naopak na mladším nedatovaném plánu je kaple pojata s půlkruhovým zakončením. Uvnitř přebírá dispozici známou již ze starší pražské kaple u

augustiniánů bosáků, tj. půdorysnou záměnou obou místností. Předpokládáme, že kaple měla baldachýnovou edikulu a na obou plánech se objevující průčelní sokly – lavice pro strážce hrobu. K místu se nevztahují žádné inventáře, na základě kterých bychom mohli rekonstruovat vybavení kaple.

6.22.4. Význam

I přes svou krátkou historii kaple dokládá, že se historizující stavby nepojily pouze s řádem františkánským, v našem prostředí dále augustiniány – bosáky a jezuity, ale i méně zastoupenými řády jakými byli cyriáci. Kaple umístěna do středu ambitu představovala tzv. *Zentral-typus* vycházející z řešení, které se v Čechách poprvé uplatnilo u Lorety na Hradčanech.¹⁹ V době založení kaple u cyriáků ambity pražské loretánské kaple představoval Kilián Ignác Dietzenhofer. Ke kapli Božího hrobu u cyriáků nemáme doložena větší procesí, předpokládáme spíše konání vlastní řádové zbožnosti. Snad právě umístění do rajského dvora a využití praktického účelu ambitu, tedy řešení typické pro poutní místa s velkým počtem návštěvníků, mělo i zde vyvolat zvýšení zájem věřících.

6.23. Kaple Božího hrobu na Křížovém vrchu ve Šluknově

6.23.1. Prameny a literatura

Pramenná základna pro postžení počátků Kalvárie ve Šluknově, resp. kaple Božího hrobu, chybí. Nejstaršími přímými prameny jsou účty Kalvárského vrchu vedené v letech 1839 – 1845 uložené v SOkA Děčín. Ty ovšem pro naše téma nemají vypovídací hodnotu. Postrádáme farní kroniku či městskou pamětnici té doby, které by nás, podobně jako v nedalekém Jiřetíně, seznámily s bližšími dějinami místa. Farní kniha, která vyšla v v přepisu v Německu, zmiňuje kalvárský vrch až k roku 1856, kdy se slavilo 100. výročí vzniku křížové cesty.¹ Při této příležitosti byla vydána i jubilejní knížka, která, podle vyjádření Ivy Jabůrkové, vychází spíše z ústní tradice a má silný nádech legendistického vyprávění, resp. neopírá se příliš o tehdy snad ještě existující prameny.² Ač město *Schluckenau* do svých topografií zařadili všichni důležití topografové 18. a 19. století, neobjevila se zmínka o *Kreuzbergu* v žádném z nich. Jeden z prvních textů o historii místa byl otištěn v *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions – Club* v roce 1888.³ Z něj stručně cituje Robert Lahmer v *Chronik der Stadt Schluckenau* o rok později.⁴ Základní historická data Kalvárie podal Fanny Zeckel v *1000 Jahre Gründungs und Entwicklungsgeschichte der Stadt Schluckenau* v roce 1893.⁵ V krátkém odstavci se Křížový vrch objevil v *Heimatskunde des politischen Bezirkes Schluckenau* Josefa Fiedlera v roce 1898.⁶ Kolem roku 1930 byl vydán útlý spisek *Der Kreuzberg von Schluckenau*, v kterém nalezneme v zevrubném popisu vzácně zachované svědectví o podobě kaple před její devastací.⁷ Kaple Božího hrobu ve Šluknově je zmíněna v hesle Šluknov ve třetím svazku *Uměleckých památek Čech* Emanuela Pocheho (ed.) z roku 1980.⁸ Návrhy na obnovu Kalvárské cesty, resp. Kaple Božího hrobu z počátku devadesátých let minulého století jsou uloženy v Národním památkovém ústavu v Ústí nad Labem.⁹ Skicy pro rekonstrukci představil architekt Páč v srpnu 1991.¹⁰ O sedm let později byl Natašou Steinovou vypracován koncept obnovy areálu Křížové hory, v jehož úvodu je

prezentován do té doby nejdetailnější vhled do dějin Kalvárie.¹¹ Zatím poslední studie založená na zevrubném studiu archivních pramenů a literatury je publikace Ivy Jaburkové *Křížový vrch ve Šluknově* vydaná k 250 výročí založení Kalvárie.¹²

6.23.2. Historie

Dějiny Křížového vrchu se začaly psát již v roce 1738, kdy křížovou cestu jižně od farního kostela sv. Václava založil obchodník Antonín Drössel. Původní kaple Božího hrobu měla být dřevěná.¹³ Na jejím místě nechali postavit v roce 1756 Josef Triefel a městský písař Heinrich Grohman kapli kamennou. Grohman snad poskytl finanční prostředky i na výstavbu další kaple, jak o tom svědčí iniciály H. G. R. na pátém zastavení.¹⁴ Do průčelí kaple Božího hrobu byla na paměť jejího založení zasazena kamenná deska s nápisem: XIV. // STATION. // JESUS WIRD BEGRABEN // VOLLSO MENER GOTES // ANO 1756 // IST DIESER KREUTZ WEEG // AUFGERICHTET VON HEINRIG // GRAHMAN UND JOSEF // TRIEFEL HIESIGEBURGER // MIT HÜLFE GUTTEN SEELEN. Křížovou cestu vysvětili dne 22. července roku 1756 nejmenovaní františkáni, který na Šluknovsku působili jako misionáři.¹⁵ O sto let později se zde konala slavnost k výročí založení křížové cesty. Té se účastnil litoměřický biskup Augustus Bartholomäus Hille. V té době krystalizovala tradice slavnosti Křížového vrchu pořádaná vždy v neděli na konci července.¹⁶ Slavnost byla spojena také s kázáním konaném na kazatelně vybudované na kapli Božího hrobu nalevo od vstupního portálku.¹⁷ Pro značný procesní provoz a množství staveb předpokládáme časté opravy. O těch však nejsme podrobněji zpraveni. Pro tyto účely byla zřízena pokladna, do které přispívali věřící svými peněžními dary. Kanovník Arsenius v roce 1782 poznamenal, že všechna zastavení byla v průběhu několika málo let obnovena.¹⁸ O dobrý stav Křížového vrchu se staral na přelomu století i místní okrašlovací spolek a křížová cesta se až do roku 1926 rozšiřovala o další zastavení. V době po druhé světové válce pro demografické změny v pohraničí ztratila křížová cesta své opatrovníky a

postupně chátrala. Kaple Božího hrobu zůstala od osmdesátých let 20. století bez střechy a narušeno bylo i obvodové zdivo. Od roku 1991 se připravovaly záchranné práce na obnovu celého Křížového vrchu. Město ve spolupráci s NPÚ Ústí nad Labem kapli Božího hrobu opravilo v druhé polovině devadesátých let.¹⁹

6.23.3. Popis a rekonstrukce

Kaple jako čtrnácté zastavení křížové cesty stojí těsně pod vrcholem vyvýšeniny mírně se zdvihající nad město. Na vrcholu původně stál kříž, který dnes nahrazuje cihlová kaple Ukřížování. Stavba v ose sever-jih vyrůstá na podélném polygonálně zakončeném půdorysu [35]. Obvodový plášť kaple dělí pilastry vybíhající z přízemního soklu.²⁰ Kaple je postavena na mírném svahu, což se na stavbě samotné projevuje mělkým soklem, který v půli obvodového pláště stavby mizí do ztracena. S terénní nerovností se architekt vypořádal svérázným protažením pravé strany do svahu a z osy mírně se vychylujícím vchodovým portálkem. Netypickým prvkem je středový rizalit zvýrazňující průčelí. Dva ze tří rámců kněžských pečetí v čelní stěně, které odpovídají klasickému pojetí známé z příkladů blízkého okolí, nahrazují čtvercová okénka silného tesaného ostění, která flankují kamennou desku s nápisem uprostřed (ta představuje třetí pečeť – Pilátovu). Štít nad ní zdobil výjev Zmrtvýchvstání.²¹ Vnitřní členění s malými odchylkami dodržuje jeruzalémský půdorys. Předsíň – Andělská kaple na půdorysu čtverce se zaoblenými rohy je klenutá křížovou klenbou. Postranní stěny, které nebyly přerušované okenními otvory, nesly dva protilehlé obrazy – na východní straně se scénou Tří Marií směřujících s vonnými mastmi ke hrobu a na západní výjev Noli me tangere. Nad nízkým portálkem ústícím do zadní hrobové komory byl zavěšen třetí obraz Cesty do Emauz.²² Do hlavní osy kaple je situován nízký portálek, původně opatřený mříží, kterým se vstupovalo do valeně sklenuté hrobové komory se sochou ležícího Krista. Ta nebyla položena po pravé straně, jak bývá nejčastěji, ale proti vchodu. Prostor pro ležícího Krista vymezuje nad ním umístěná kamenná deska, na kterou byl pokládán

oltář. Ještě v první polovině 20. století je v hrobové komoře doložena dřevěná skulptura anděla sedícího na odvaleném kameni.²³ Sedlovou střechu přímo nad Kristovým hrobem završuje baldachýnová edikula na osmi nízkých vně profilovaných pilířcích, jež zakončuje výrazná helmice s korouhví původně zdobenou půlměsícem.²⁴

6.23.4. Vlivy

Šluknovskou kapli řadíme do vlivové oblasti kultu, který v kraji představovala kaple Božího hrobu v blízkém lužickém Zhořelci. Na námi sledovaném území severních Čech tak nalezneme, vyjma Prahy, největší koncentraci kaplí Božího hrobu v Českých zemích. Tuto skupinu rozšířenou o kapli ve Šluknově tvoří svatyně v nedalekém Jiřetíně pod Jedlovou, v Mimoní, její kopie na poutním místě Ostré u Úštěka a nejmladší kaple v Liberci, jejíž předlohou byla právě kaple ve Zhořelci a snad i kaple ve Cvikově, o které se nedochovaly žádné dobové záznamy. Ze stavebními úpravami nedotčeného průčelí šluknovské kaple lze vysledovat, že architekt neměl za vzor žádnou z kaplí v té době stojících v Čechách ani v sousedních zemích. Řešení dvou bočních okenních otvorů, kterými do kaple proniká světlo, a které zároveň symbolizují kněžské pečeti není obvyklé a v Českých zemích, je použito pouze zde. Středová nápisová deska se objevuje v Čechách poprvé na kapli při kostele sv. Petra a Pavla v Drahorazi (viz heslo Kaple Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla v Drahorazi). Paralely mezi oběma kaplemi však pro zcela odlišné pojetí nelze jakkoliv klást. O tom, že architekt přihlížel k tvarosloví daném kaplí Božího hrobu v Jeruzalémě, je patrné na základním půdorysném členění obou vnitřních prostor. Stavitel kapli ale zcela oprostil od ostatních historizujících prvků a architekturu tak zjednodušil, resp. přizpůsobil architektonickému rázu běžnému u ostatních kaplí ve městě a v okolí. Stavba tak představuje regionálně pojatý historismus, tzv. lokální kopii, na které její zasvěcení poznáme vně pouze podle baldachýnové edikuly a průčelních tří kněžských pečetí.²⁵

6.23.5. Význam

Kaple Božího hrobu ve Šluknově dodržuje jako poslední zastavení pod kaplí Ukřižování ikonografický význam místa – hrobu, kam bylo z kříže sneseno tělo Kristovo. V roce 1888 napsal Karl Peters, že šluknovská křížová cesta je stavěna podle té v Jeruzalémě: „*Unser Kreuzweg ist nach der Zeichnung jenes zu Jerusalem gebaut...*“²⁶ Jednotlivá zastavení jistě dodržují klasický rozvrh křížové cesty, ale ve Šluknově nelze hledat paralely s jinými Kalváriemi jako ve Starém Hrozňatově nebo Římově, resp. s jejími předlohami. Již jen proto, že kaple zde nebyly stavěny najednou, ale postupně po několik století bez dodržování vzdáleností a orientace daných v textech, na základě kterých byly stavěny například jezuitské Kalvárie. Kaple Božího hrobu ve Šluknově patřila mezi první objekty, které vyrostly na Křížovém vrchu. Potvrzuje tím tak význam, který pro celou křížovou cestu toto zastavení spojené se Zmrtvýchvstáním Krista v symbolické rovině mělo. A podobně jako i další křížové cesty v Římově nebo ve Starém Hrozňatově přispívá k datování kaple Božího hrobu v Mikulově do první stavební etapy.

6.24. Kaple Božího hrobu na Křížové hoře u Jiřetína pod Jedlovou

6.24.1. Prameny a literatura

Nejstarších zpráv a popisů kaple Božího hrobu se nám dostává z inventářů církevního majetku sepsaných v letech 1837 a 1883.¹ K následující rekonstrukci dějin kaple přispěly dále dochované účetní knihy pro roky 1826–1911 a pokladní deník Křížové hory vedený mezi léty 1847–1862.² V topografiích konce 18. a počátku 19. století se o Křížovém vrchu ve městě *St. Georgenthal* zmiňuje až Johann Gottfried Sommer v prvním svazku *Das Königreich Böhmen pro Leitmeritzer Kreis*.³ Soustavněji a zevrubněji zpracované dějiny města Jiřetína nalezneme v městských kronikách *Zeit und Gedenkbuch der Stadt Georgenthal* pro léta 1838–1893.⁴ Ta je předlohou pro další pamětnici *Gedenkbuch der Stadtgemeinde St. Georgenthal* psanou od roku 1925 do 1937 českým učitelem Augustinem Pleschkem.⁵ Pleschke se ve svých zápisech ke Křížové hoře vrací opakovaně, ale mapuje zejména dějiny hlavní kaple Povýšení kříže, na které se ostatně již před ním zaměřil Anton Hockauf v *Heimatskunde des politischen Bezirkes Rumburg* v roce 1885.⁶ Na Pleschkeho zápisy navázal německý kronikář Emil Brunn, který postihl dobu do roku 1945. Jeho zápisy se dočkaly knižního vydání pod názvem *St. Georgenthal* v roce 1981.⁷ *Umělecké památky Čech* v prvním svazku kaplí Božího hrobu zmiňují okrajově, podobně jako u starších typografií, jako jedno ze zastavení křížové cesty.⁸ Doposud nejkompexněji zpracované dějiny Křížového vrchu sepsal v rámci monografie města Jiřetína Jan Smetana.⁹ Německý badatel Michael Rüdiger stavbu ve svém přehledu kaplí Božího hrobu *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem* z roku 2003 nezmiňuje.

6.24.2. Historie

Za plánem výstavby křížové cesty se čtrnácti zastaveními v místech, s kterými již v 17. století místní obyvatelé spojovali legendy o zázračných uzdravení, stál místní farář Gottfried Lissner. Nevíme, s kým

na konečné podobě Kalvárie spolupracoval, ale pozdější svěcení místa františkánským kvardiánem by mohlo nést možné souvislosti (viz níže).¹⁰ Za faráře Lissnera bylo po roce 1759 postaveno jedenáct zastavení ve tvaru výklenkových kaplí s výjevy Kristových pašijí zobrazených v polychromii v nízkém reliéfu. Kaplím stavěným v jedné ose nad sebou předcházeli sochařsky ztvárněný výjev Olivetské hory ze stejné doby a později osazenou sochou Ecce Homo a sochou Panny Marie.¹¹ Kalvárská cesta vrcholila původně dřevěnou kaplí Povýšení sv. Kříže, v které bylo umístěno dvanácté a třinácté zastavení. Na opačné straně protáhlého vrcholu kopce byl nedaleko od výše zmíněné kaple postaveno poslední čtrnácté zastavení v podobě kaple Božího hrobu. Stavebník Lissner uvažoval celý areál oplotit a pod Olivetskou horu postavit vstupní bránu.¹² Slavnostním svěcením křížové cesty byl 17. září 1764 pověřen kvardián františkánského kláštera v Hejnicích Leopold Schludenbach. Se stavební historií kaple Povýšení sv. Kříže se odkrývá i osud ostatních zastavení včetně kaple Božího hrobu. V roce 1783 se na místě bouřkou poškozené dřevěné svatyně Povýšení sv. Kříže začalo se stavbou její kamenné obdoby.¹³ Ta však pro následné dekrety císaře Josefa II., kdy byl poutní areál zrušen, zůstala rozestavěna. Městský syndik Anton Ulbrich koupil kapli za 300 zlatých pro stavební materiál. Nový majitel ale záhy tragicky zemřel. Celé poutní místo vykoupili jiřetíňští měšťané a předali do správy městu. Kaple Povýšení sv. Kříže byla v dnešní podobě dostavěna až v roce 1896. O kapli Božího hrobu máme první konkrétní zmínky k roku 1827, kdy je zde opravována branka: „*Den Globen an die Thure des heil. Grabes...*“¹⁴ O dva roky později provedl sklář blíže nespecifikované práce na okně. Na střeše probíhaly klempířské práce a kaple byla vymalována a to i následujícího roku. V roce 1836 byla zpevněna plechová věžička. Pravděpodobně vlivem počasí měla kaple často poškozenou střechu, kterou bylo nutno opět opravovat v roce 1838 a poté v roce 1842. Téhož roku byly mezi jednotlivá zastavení položeny schody a křížová cesta vyspravena. V roce 1860 dostal zapláceno zámečník Brandel za opravu zámku a závory. Brandel je za zámečnické práce vyplacen i roku 1871. Klempířské práce

jsou opět doloženy k roku 1865. Průčelí „*front Ansicht*“, pak opraveno v roce 1898.

K roku 1885 je zaznamenáno dvojnásobné vloupání do kaple Povýšení kříže, kde byl zcizen tabernákl a pokladnička. Lupiči se také pokoušeli vloupat do kaple Božího hrobu, ale peníze i z druhé pokladny neodnesli. Z fotografie pořízené v roce 1963 je patrné, že na rozdíl od nedaleké kaple ve Šluknově byla nadále pravidelně v péči obyvatel a nedošla tak větších destrukcí. Do roku 1987 byla znovu omítnuta a v roce 1992 byl vypracován návrh na barevné řešení fasády Božího hrobu, které vycházelo ze zjištěné původní polychromie. Ze spisu, resp. z vyjádření Památkového ústavu v Ústí nad Labem v roce 1998 v rámci posouzení památkového fondu na Křížové hoře komise nedoporučovala nutnost přistoupit k rozsáhlejší opravě stavby.¹⁵

6.24.3. Popis a rekonstrukce

Kaple v Jiřetíně pod Jedlovou nese všechny identifikační prvky, které stavbu jasně definují a formálně řadí mezi nejrozšířenější příklady architektury kaple Božího hrobu v Českých zemích [36]. Původní podoba kaple se ve srovnání s popisy z dochovaných inventářů téměř nezměnila. O kvalitním stavebním zpracování svědčí i hodnocení kaple: „*Alles ist in guter Zustande...*“, které se i přes značně exponované místo vystavené vlivům horského podnebí pravidelně opakovalo.¹⁶ Kaple položená v ose SZ – JV je postavena z pískovcových kvádrů na půdorysu protáhlého obdélníku zakončeném pěti stranami dvanáctiúhelníku. Člení se na dva prostory - Andělskou kapli a zadní komoru s Kristovým hrobem. Zastřešena je nízkou oplechovanou sedlovou střechou, která v presbytáři přechází v trojúhelné výseče vrcholící v malou věžičku – cibuli na osmi sloupcích. Průčelí kaple se vstupním portálkem pravoúhlého záklenku zvýrazňují dva reliéfní pásy původně polychromované červenou barvou. Spodní ve výšce půl metru nad zemí probíhá rovnoběžně se zemí přerušen portálem. Druhý pás vytváří nad portálovým záklenkem půlkruh, od kterého vybíhá do boků a v půli se lomí vytvářeje tak schod, který končí s lícem zdiva. Oba

představují tzv. závory, kterými byl Kristův hrob zajištěn. Typickými prvky kaplí Božího hrobu jsou v průčelí tři obdélné rámy, tzv. kněžské pečetě. Na jiřetínském příkladu jsou zastoupeny dvěma postranními polychromovanými čtverci (pečetě Annáše a Kaifáše) a obdélným pásem protaženým těsně nad reliéfním obloukem v ose vstupního vchodu (pečeť Pilátova). Nad silnou profilovanou římsou průčelí vystupuje segmentový štít lemovaný po obvodu ve středu klenákem přerušným profilovým pásem, uvozeným po stranách vždy dvěma volutami. Tímto řešením byly vynechány pro kapli Božího hrobu dva nezbytné prvky tzv. nádoby pomazání.¹⁷ Plochu štítu původně vyplňovala malba s výjevem Nalezení sv. Kříže se sv. Helenou od neznámého autora. Dnes již nelze rekonstruovat nejen její podobu, ale ani umístění ve vztahu k středověké polychromované kartuši s číselným označením kaple. Římskou číslici doplňoval dříve nápis „STATION,“. Tvar štítu formálně navazuje na jedenáct malých kaplí křížové cesty. Stavbu obíhá kamenný sokl, na který v polygonálním presbytáři nasedá deset mírně vydutých polosloupků tvořící slepou arkádu lomených oblouků. Polosloupky se zjednodušenou patkou ve tvaru prstence ukončují hlavice toskánského řádu. Arkáda tak kapli zvnějšku opticky dělí na dvě poloviny, které, jak je patrné i v korunní římsě jsou od sebe odsazeny do šířky. To se projevuje i v interiérovém rozdělení na Andělskou předsíň a Boží hrob. Na korunní římsu nasedá plechová střecha tvarem zcela výjimečná. Její profil po celé délce i v polygonálním závěru vymezuje čelní segmentový štít. Nad hrobem Krista vybíhá plechová vížka ukončena helmickou střechou, na které je upevněn jednoramenný kříž. Dle inventářů z 19. století byla plechová střecha včetně věžičky natřena na červeno. Dnes si původní barvu drží pouze sloupky věžičky, ostatní části střechy jsou provedeny v modré barvě. Hlavní vstup do kaple lemují dva postranní a jeden s průčelím rovnoběžný kamenný kvádr. Oba boční kvádry, podobně jako známe z mnoha dalších příkladů v Čechách, byly symboly kamenů, na kterých seděli strážci hrobu, ale sloužily především jako lavice pro poutníky. Třetí kámen položený rovnoběžně s průčelím se pro absenci kvádrů symbolizujícím odvalený kámen uvnitř Andělské kaple, mohl využívat jako sokl pro sochu sedícího Anděla nebo jako schod pro

kněze, který u hrobu sloužil mše. S podobným rozvržením tří venkovních kvádrů se setkáváme pouze v Liberci. Zde ovšem máme doložený kvádr i v předsíni. Autor popisu libereckého Božího hrobu o příčném kameni píše následovně: „*Po obou stranách leží dva velké kameny (...) a ještě jeden větší kámen, který leží kolmo k těmto kamenům. Kameny jsou postaveny na památku Josefa z Arimatie, který předstoupil před Piláta a prosil o Ježíšovo tělo, které poté pohřbil do skalního hrobu...*“¹⁸ Víme, že liberecký Boží hrob nechal postavit Andreas Josef Wondrak na základě inspirace kaplí ve Zhořelci. Stavebník se dle Zhořelce držel i v rozmístění všech tří kamenů před průčelím. Ve zhořelecké kapli tak nalzáme určitý přímý vliv pro jiřetínskou a posléze i pro libereckou kompozici.

Nevíme, zda-li kaple byla již od počátku omítnuta vápennou omítkou. Ta totiž není z inventárních popisů z let 1837 a 1883 zřejmá. Z úctů ovšem vyplývá, že kaple byla natřena štětcem v roce 1829 a 1830. Nevíme však, zda-li uvnitř nebo zvnějšku. Na fotografii pořízené v roce 1963 jsou pískovcové desky bez bílého nátěru, a naopak v roce 1987 se ukazují jako natřené. Restaurátorský průzkum z roku 1992 polychromii na kapli prokázal. Na základě tohoto zjištění byla rekonstruována barevnost následovně: na bílé omítce byly v průčelí červeně vytaženy dva čtvercové a jeden obdélný reliéf představující kněžské pečeti, ve stejné barvě i reliéfní pásy představující závory a segmentový štít ve volutách a pásem v poli štítu. Žlutě byla vytažena korunní římsa a profilovaný okraj štítu. Slepá arkáda se sloupky pravděpodobně barevně odlišena nebyla.

Před volným vstupem do Andělské kaple chránily dvířka. Vstupovalo se jimi do předsíně tzv. Andělské kaple osvětlované dvěma protilehlými okénky původně zasklenými. Okenní otvor na severozápadní straně určuje segmentový záklenek a na jihovýchodě světlo proniká obdélným okénkem. Podobné řešení nalzáme také v Mimoni, i když oproti tamní kapli zde chybí obdélný otvor pronikající lichoběžně zdíkem. Předsíň na obdélném půdorysu vystupujícím směrem k zadní místnosti do půlkruhu je klenuta valenou klenbou přecházející v konchu. Malým obdélným portálkem s železnou mříží se vstupuje do

potemnělé prostory hrobové komory. Ta je klenuta valenou klenbou a osvětlována původně snad svícemi v kahanech, po jejichž kotvení se zachovaly stopy nad vchodem a nad oltářovým výklenkem. Háky pro zavěšení lamp ve stropěch nejsou zachovány a nejsou patrné ani případné stopy po nich. Téměř z poloviny vyplňuje prostor kamenná deska, která sestává ze dvou stupňů. První stupeň modře polychromovaný sloužil jako sokl pro věřící, kteří na něj poklekali a modlili se ke Kristu. Na druhém vyšším stupni představujícím samotnou hrobovou (v imitaci mramoru) desku bylo položeno tělo Kristovo zpola zahaleno rubášem, *wo der Leichnam Jesu in Mannesgrosse plastisch gearbeitet*.¹⁹ Socha ležícího Krista je polychromována několika vrstvami olejových barev.²⁰ Předpokládáme, že socha Krista zde byla umístěna již od počátku stavby, tj. vznikla pravděpodobně ve stejné době jako sochy pro Olivetskou horu. Provedení mělkých záhybů drapérie roušky, vztah ležícího těla s rouchem vůči podélnému soklu a konečně i modelování hlavy a vlasů přibližuje Krista zejména k soše spícího sv. Jana. V tomto případě bychom mohli uvažovat o společném autorovi, který ovšem v obou případech zůstává neznámý.²¹ Podlaha kaple je pokryta novodobými glazovanými dlaždicemi. V klenbě je proražen otvor pro odvětrávání. Celý vnitřní prostor je nabílen vápnem. Bohužel v inventářích nejsme spraveni o nástěnné malbě, které by doprovázely interiér kaple, ale o její přítomnosti nic nenasvědčuje. V hrobové komoře chybí kamenná deska nad ležícím Kristem. Oltář se tak umisťoval do čtvercového výklenku ve zdi nad Kristovou sochou.

6.24.4. Otázka vlivů

V jiřetínské kapli spatřujeme propojení historizující architektury, zde zastoupené půdorysným a průčelním schématem a slepou arkádou tvořenou lomenými oblouky na polosloupcích s toskánskými hlavicemi a na druhé straně prvky soudobými, které charakterizuje štít s volutami a zejména v jeho středu kartuše s římskou číslicí XIV, kterými slohově navazuje na jednotlivá zastavení - výklenkové kaple ve svahu Kalvárské hory. Se spojením historizujících prvků se soudobými se v rámci kaplí

Božího hrobu setkáváme na území Čech poměrně zřídka. Na Moravě byl v podobném duchu postaven například Boží hrob v Jaroměřicích u Jevíčka. Pojetí nedodržující přísnost historizující architektury zde nelze hodnotit jako výsledek možných regionálních vlivů, neboť stavbu v jejích určujících motivech ponechal architekt vlastně beze změny. Stavba totiž přejímá ve své historizující podstatě téměř doslova nejen výtvarné pojetí, ale i shodné rozměry Božího hrobu v Mimoni. To je patrné zejména v půdorysu, v členění průčelí, ale i například ve sjednoceném arkádovém sloupoví nebo v malé věžici. Těmito detaily se zcela vyhraňuje vůči Slánské skupině Božích hrobů zastoupené kaplemi ve Slaném, u sv. Anny na Vršíčku u Horšovského Týna, ve Voticích a na pražském Petříně (viz jednotlivá hesla) a jimi i charakterizuje skupinu Božích hrobů typických pro oblast severu Čech.

Jiřetínem až do roku 1796 procházela obchodní cesta, která propojovala Rumburk s Českou Lípou, resp. s Mimoní.²² Na druhé straně ovšem musíme vést v potaz i další směry cest a to hlavně do blízké Horní Lužice, resp. do Zhořelce, kam směřovala stezka z Rumburka přes Žitavu. O neoddiskutovatelném vlivu zhořeleckého Božího hrobu jako nejstarší historizující architektury ve středoevropském prostoru jasně hovoří zvýšený počet kaplí Božího hrobu na území Lužických hor a v jejich podhůří. Bylo by logické se domnívat, že i po stránce architektonické se zhořelecký typ prosadil ve větší míře v námi sledovaném území. I když jsme přímý vliv Zhořelce popsany v předešlé kapitole zaznamenali i v Jiřetíně, doslovné citace architektonické se dostalo pouze v jediném případě a to v Liberci (viz heslo Kaple Božího hrobu v Liberci).

6.24.5. Procesí

Poutní místo bylo hojně navštěvované, nejčastěji na svátky sv. Anny (26. července nebo 1. září) a nejbližší neděli po svátku Povýšení sv. Kříže (14. září). Největší shromáždění lidu bylo zaznamenáno v roce 1845. Mezi příchozími nebyli pouze místní, ale uvedených svátků se účastnila další tři procesí vypravovaná z Chřibské, Doubice a z Drnovce.

V účtech pro *Kreuzberg* se v období svátků objevuje jméno Gottfrieda Birnbauma, který například v roce 1847 dostal zapláceno 11 florenů a 30 krejcarů za osvětlení křížové cesty a ohňostroj, jímž doprovázel slavnosti a poutě. V této souvislosti není bez zajímavosti ani zavedení elektrického osvětlení v předválečném roce 1938.²³

Ke kapli Božího hrobu byla zřízena i pokladna. Z příspěvků věřících byli vypláceni například strážci křížové cesty apod. V roce 1870 založil otec Schirz při kapli Božího hrobu nadaci tzv. „*Oelstiftung*„. Nadační listina (směnka) byla uložena v pokladně kaple Povýšení sv. Kříže.

6.24.6. Význam

Jiřetínská kaple představuje v Čechách ojedinělé spojení historizující architektury s vlivy pozdního baroka. V době svého vzniku kult kaplí Božího hrobu v Čechách již pomalu opadával. Naopak v oblasti Šluknovského výběžku a Lužických hor nabýval na významu. Pravděpodobně dalšímu rozmachu zabránily josefínské reformy v osmdesátých letech 18. století. V širším pojetí oblasti je pro téma zcela základní přítomnost nejstarší kaple Božího hrobu ve Zhořelci, jejíž působení jsme zde zřetelně prokázali. Nebyla ovšem tak silná, aby zabránila nejen míšení se soudobými architektonickými motivy, ale i ustoupila vlivům proudícím z českého vnitrozemí. Jiřetínská kaple časově uzavírá tzv. Mimoňskou skupinu kaplí Božího hrobu, do které pro slohovou jednotnost řadíme kapli v Mimoňi a kapli na Ostrém. Překvapivě územně a časově nejbližší kaple ve Šluknově již nijak nereaguje a nepřejímá žádné znaky charakteristické pro Jiřetín. Závěrem snad lze opět vyzdvihnout důležitou roli, kterou sehrávaly i na dalších místech Čech a Moravy obchodní stezky, pro šíření architektury kaple Božího hrobu.

6.25. Kaple Božího hrobu při poutním kostele Panny Marie Vítězné na Bílé hoře

6.25.1. Prameny a literatura

V písemných pramenech fondu Benediktýni – Břevnov (NA Praha) je kaple Božího hrobu při poutním areálu na Bílé hoře doložena až v inventáři z roku 1834.¹ Dokumenty vážící se přímo ke vzniku kaple doposud postrádáme. Uměleckohistorické pojmání poutního areálu se ve starší literatuře postupně vymaňovaly z kapitol spojených s líčením bělohorské bitvy, které dospělo až k samostatným monografickým popisům. Jakoby ale poloha kaple Božího hrobu ukryté za severním ambitem a neviděna bez většího úsilí poutníkovy korespondovala se zájmem topografů, historiků a uměnovědců 19. století. Pravděpodobně v literatuře poprvé reflektuje přítomnost kaple František Kaněra, farář u sv. Markéty na Břevnově, v monografii *Bílá hora, Poutnické místo nejblahoslavenější Panny Marie Vítězné* z roku 1884.² Kaple se začala pravidelně objevovat v popisech poutního areálu až od počátku 20. století. Například v Kronice královské Prahy Františka Rutha v roce 1904 a to včetně kresby.³ V roce 1912 zhodnotil stavební vývoj Zdeněk Wirth v *Časopise Společnosti přátel starožitností českých v Praze* v článku K stavební historii kostela na Bílé hoře z roku 1912.⁴ Ovšem až stavebně historický průzkum provedený v roce 1977 Mojmiřem Horynou a Olgou Novosadovou kapli nejen formálně analyzoval, ale pokusil se vymezit i roky jejího vzniku.⁵ Mojmír Horyna kapli nepovažoval za dílo vzniklé v době výstavby čtyř bočních kaplí ani centrálního kostela, a proto se v příspěvku Neznámé pražské dílo Jana Blažeje Santiniho pro časopis *Umění* v roce 1983, resp. v monografii *Jan Blažej Santini - Aichel* ke kapli již nevrací. Nové poznatky ke kapli shrnul v hesle Prag – Weisser Berg Michael Rüdiger ve své monografii *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem* v roce 2003.⁶

6.25.2. Historie

Kaple Božího hrobu na Bílé hoře byla postavena pravděpodobně mezi lety 1750–1785 (viz následující kapitola). Nejsme prozatím schopni určit nejen přesnou dobu vzniku, ale ani jejího objednavatele a architekta. Zda-li její založení iniciovalo bratrstvo při kostele z pramenů nevyplývá. Kaple pro své pozdní založení byla nařízením císaře Josefa II spolu s kostelním areálem zrušena. Stavbu převzala náboženské matice, která o rok později v roce 1786 provedla soupis majetku a následně komplex prodala v dražbě Josefu Ulrichovi z Motola. V roce 1811 koupil kostel s ambity od vdovy po Josefu Ulrichovi otec Josef Čapek, kanovník u Všech svatých na Pražském hradě.⁸ Následujícího roku Čapek vymohl i císařské povolení k obnově kostela. Kostel na své náklady opravil a znovu založené bratrstvo se staralo o náboženský chod místa. Kapli se dostalo větších oprav až ke konci 19. století. V roce 1885 byla kaple vymalována pražským malířem Gotliebem a krucifix nad vstupem spolu se sochou Krista na Olivetské hoře vyčištěny. Téhož roku během Postního týdne oltář kaple opraven (hergestellt) pražským pozlacovačem Růžičkou. O deset let později kaple vyspravena malířem Oberstem. V roce 1902 pak na baldachýnovou věžici instalován kříž s makovicí ze zinku. Kříž zhotovil Josef Kosina z Ruzyně, makovici klempíř Ott z Tejnku. Oba byli vyplaceni 47 korunami. Ott také upevnil nový okap za 105 korun. Všechny práce byly vypláceny z peněz shromážděných kostelními sbírkami. Pro kapli byl pořízen nový koberec za 34 korun. V roce 1903 byla stavba opět vymalována a malíř si účtoval 103 K. V září malířem Kripenem opraven obraz Kalvárie olejovými barvami a v roce 1907 antependium přemalováno olejovými barvami a opravena socha Bolestné Panny Marie. Jan Herain komentuje k roku 1911 interiér kaple následovně: „*Stěny jsou tu obloženy polévanými dlaždičkami nevhodně tak, že návštěvník v prvním dojmu domnívá se být v místnosti druhu zcela odlišného...*“⁹ Pravděpodobně ještě v první polovině 20. století byl do kaple umístěn středový oltář s kolejnicovým mechanismem, který znemožnil volný průchod do hrobové komory. Jeho

instalace si vyžádala zednické zásahy ve středové příčce, při kterých byl odstraněn nízký portálek.

6.25.3. Otázka datace

Již Kaněra v roce 1884 přiznává: „*Kdy tato kaple přistavěna byla, určitě nelze udati...*“¹⁰ V přístavku kaple Getsemany je doposud zčásti čitelný letopočet, jenž Horyna považuje za součást nápisu, který nelze blíže spojit se vznikem kaple. Na Birckhardtově mědirytu podle Lanovy kresby v roce 1723 vidíme již hotový areál se všemi dostavbami včetně postranních kaplí. Věžička kaple Božího hrobu za severním ambitem není patrná. To že v té době kaple ještě nestála, dosvědčuje i přiložený půdorys. V roce 1911 Jan Herain publikoval názor, že o kapli Božího hrobu se uvažovalo již při zakládání prvotního kostelíka Panny Marie v roce 1628. Svě tvrzení doložil stříbrnou medailí, jež nesla vyobrazení celého poutního areálu včetně severního přístavku kaple Božího hrobu a která podle Heraina byla uložena ve zmíněném roce do základů kostela. O rok později Herainovu tezi vyvrátil Zdeněk Wirth. Medaili datoval do počátku 19. století a zároveň ji určil jako pamětní, ba dokonce se odvážil ji prohlásit za falsum.¹¹ Wirth kladl vznik kaple do roku 1729, podobně tak Jan Royt.¹² Michael Rüdiger vymezil stavbu lety 1723 až 1729. Předpokládal, že se se stavbou kaple začalo těsně po vydání Birckhardtova mědirytu, nebo souběžně s přestavbou hlavního portálu jižní strany ambitu v roce 1729.¹³

Mojmír Horyna vznik kaple datoval do první poloviny 19. století: „*Klasicistní přístavek kaple Božího hrobu je zajímavým příkladem přežívání tradičního ikonograficky vázaného architektonického schematu až do počátku 19. století a dokládá, že ještě v této době bylo živé historizující cítění, které tvořilo významnou složku umělecké tvorby v předchozím období barokním. Z hlediska vývoje areálu je tato stavbička reprezentativním a nejkvalitnějším příspěvkem velké klasicistní úpravy...*“¹⁴ Horyna názor opřel o vztah kaple k nástěnným malbám v severním ambitu, resp vymezil rokem 1834 podle datovaného inventáře, který považujeme doposud za nejstarší písemný pramen

dokládající existenci stavby.¹⁵ Výše zmíněné malby, Horynou datované do druhé třetiny 18. století, resp. po roce 1750, znázorňovaly Pašijový cyklus. Do jedno z výjevů zasahuje vstupní portálek kaple Božího hrobu. V poli dnes přemalovaném byla umístěna scéna Ukřižování. Ta dle Horyny určila i místo založení samotné kaple. S následnou realizací kaple však malba musela ustoupit. Nad portálek byl do vysekané kapsy zasazen kříž, doprovázený novou malbou s krajinným výsekem a Kalvárií.¹⁶ Horynovo tvrzení podporuje i kresba od F. B. Wenera z roku 1752, na které není kaple Božího hrobu zakreslena. V roce 2003 zveřejnily pracovnice Národního archivu Jitka Křečková a Petra Nevímová v příspěvku *Konvolut map a plánů břevnovského kláštera* anotaci k situačnímu plánu kostela na Bílé hoře narýsovaném a kolorovaném Franzem Zachem v roce 1793.¹⁷ Na něm je půdorys kaple spolu s přístavkem jasně čitelný. V roce 1785 byl josefínskými reformami klášter zrušen a stavbu převzala náboženská matice, která ji na konci osmdesátých let prodala v dražbě. Zachův plán zobrazuje poutní kostel v době, kdy byl ve vlastnictví Josefa Ulricha, motolského sládka.¹⁸ Z nastíněných majetkových poměrů můžeme soudit, že datum *ante quem* založení kaple Božího hrobu na Bílé hoře je rok 1785. Kaple tedy pravděpodobně vznikla mezi lety 1750 – 1785.

6.25.4. Popis a rekonstrukce

Kaple je podélnou stavbou zakončenou presbytářem s dvěma stranami polygonu v hlavní ose konkávně profilovanými [37]. Půdorysně rozdělena na dvě prostory – přední Andělskou předsíň a hrobovou komorou. Ze západní strany přiléhá ke kapli přístavek Olivetské hory. Cihlové obvodové zdivo je omítnuto. Falešné rýhy do omítky po celém obvodu stavby imitují kvádrkové členění. Z průčelí severního ambitu vystupuje čtvercový blok, na který nasedá mírně ustoupený presbytář zvýrazněný slepou arkádou. Její lomené oblouky nese sedm polosloupků toskánských hlavic. Polosloupky vyrůstají z trojúhelných tesaných patek včleněných do po obvodu probíhajícího přízemního soklu. Kaple je zastřešena valbou. Doprostřed střechy je

umístěna baldachýnová věžice sestávající z arkády šesti tesaných sloupků.¹⁹ Na ně nasedá kladí prolamované lomenými oblouky. Helmickou stříšku původně zdobil půlměsíc, jak je patrné z výše uváděné příležitostné mince z první poloviny. 19. století.²⁰ Tu při opravách v roce 1902 nahradila makovice s křížkem. Do předsíně se vstupuje z rajského dvora lomeným portálem. Obdélnou prostoru zaklenutou valenou klenbou osvětluje z východu a původně také ze západu okno uzavřené lomeným obloukem zasazeným do shodně profilovaného ostění ve valené klenbě s náběhem do lunety. Zadní vstup původně snad nízký portálek (podobný portálku boční místnosti Olivetské hory?) dnes tvoří vysoký portál kónického tvaru, zaslepený mechanickým oltářem s Božím hrobem a Pietou.²¹ Hrobovou komoru klene stlačená valená klenba s oproti předsíni níže položeným hřebenem rovnoběžným na ambit. V klenbě i v obvodových stěnách háčky na zavěšení lamp. Uprostřed v klenbě proražený otvor k odvětrávání kouře z olejových lamp a svící. K pokládání svící byl určen výklenek ve východní stěně. Nízkým portálkem se vstupuje do obdélné místnosti klenuté valenou klenbou s hřebenem rovnoběžným s ambitem. Jeho pozdější přístavbu dokazuje hrana klenby, která probíhá nesmyslně blízko ostění západního okna, které pro přístavbu ztratilo svou funkci. Na severní stěně torzálně dochován letopočet 17(35) (?), který Horyna považuje za součást blíže neurčeného nápisu.²² Z dochovaných inventářů lze vyčíst a rekonstruovat původní vybavení kaple. V kapli Božího hrobu byla socha ležícího Krista umístěna patrně do dřevěného oltáře imitujícího skalní hrob (felsentabernakl).²³ K němu přisazeny 4 polychromované sochy andělů ve dřevě. V místnosti zvané Olivetská hora byla umístěna socha modlícího se Krista s andělem. dále kříž, Po stěnách rozvěšeny dva mariánské obrázky a výjev Snímání z kříže *unter Glass*. Prostor osvětloval jeden velký a jeden malý skleněný svícen (lustr), cínová lampička 1 ks. Stěnu nad vchodem do kaple zvýrazňoval krucifix flankovaný dvěma žoldněři – strážci Božího hrobu.²⁴

6.25.5. Vlivy a otázka architekta

Michael Rüdiger v roce 2003 bělohorskou kapli srovnal s dochovanou kaplí Božího hrobu při bývalém kostele sv. Petra a Pavla postaveným řádem křížovníků - strážců Božího hrobu v letech 1715-1721.²⁵ Zároveň se snažil datováním kaple co nejvíce přiblížit možnému, a to na základě Horynova připsání, Santiniho architektonickému podílu na vzniku poutního areálu, resp. na kapli Božího hrobu.²⁶ Ať již pro závěr Santiniho života (1723) nebo jako posmrtnou realizaci (1729). Kaple vznikla pravděpodobně daleko později až po polovině 18. století a to skutečně podle Santiniho stavby u křížovníků na Novém Městě Pražském. (viz heslo kaple Božího hrobu u křížovníků – Strážců Božího hrobu na Novém Městě Pražském). V blízké Praze v té době stály další tři kaple Božího hrobu různých formálních pojetí. Nejstarší z nich u augustiniánů – bosáků doslova přes ulici od kaple u sv. Petra a Pavla na Novém Městě Pražském, dále kaple u cyriáckého kostela sv. Kříže Většího na Starém Městě Pražském a nedávno vysvěcená kaple na Petříně na Malé Straně vycházející z kaple Na Kvíčku u Slaného nedaleko Prahy. Co vedlo stavitele bělohorské kaple k tomu, že vybral zrovna projekt Santiniho kaple? Mohl vznést takto formulovaný impuls některý z pozdějších členů Bratrstva u Panny Marie Vítězné rekrutujících se zpočátku z předních pražských umělců? Pokud bychom přijali názor, že Santini na Bílé hoře pracoval, bylo by možné usuzovat, že ve svých plánech předložil i návrh ke kapli Božího hrobu, který ale uskutečnil až u křížovníků a který byl zpětně realizován na Bílé Hoře po jeho smrti. Pokud bychom Santiniho účast na stavbě poutního areálu odmítli, museli bychom hledat odpověď skutečně na otázku, proč byl vybrán Santiniho křížovnícký projekt a jak byla tehdy vnímána historičnost architektury kaple Božího hrobu. V Praze a v okolí tehdy stály přeci přesnější kopie jeruzalémské kaple. Vnímá opravdu architekt Johann Ferdinand Schor slánskou kapli Božího hrobu za nejpřesnější kopii, když ji nechal v roce 1737 přenést na pražský Petřín? Stavebník bělohorské kaple byl jistě seznámen s formálně odlišnými přístupy k této specifické architektuře, a jak víme z jiných příkladů, byla architektura

kaple Božího hrobu pojmána opravdu široce. Santiniho projekt se ovšem zcela odlišuje od všech kaplí doposud postavených v Českých zemích. Patrné je to zejména na odklonu od klasického půdorysného tvaru. Lichý počet nosných článků arkády presbytáře také není běžný a konkávně prohnuté zdivo presbytáře je zcela novým prvkem poukazující na autorovu invenci (viz heslo kaple Božího hrobu u křížovníků – Strážců Božího hrobu na Novém Městě Pražském). Souvisela tedy volba Santiniho kaple s architektonickým vztahem k Bílé hoře nebo bylo přenesení její zcela přesné kopie výsledkem barokního vnímání historismu?

6.25.6. Význam

Bělohorská kaple Božího hrobu patří spolu s kaplí v Pičíně mezi jediné dva příklady kaplí, které nedokážeme přesně datovat a ke kterým v jejich počátcích nemáme žádných archivních zpráv. Zvláště u kaple bělohorské nás tato skutečnost oslabuje a to zejména ve vztahu k dílu architekta Jana Blažeje Santiniho – Aichela. Nejsme prozatím schopni rekonstruovat vztah obou santiniovských kaplí, kterým bychom snad vnesli do problematiky autorství kostelního areálu Panny Marie Vítězné většího zpřesnění. Velmi inspirativní se nakonec ukazuje i Horynova myšlenka o stavbě kaple až v 19. století v době klasicismu. Pokud by se tento názor byl potvrdil, kaple Božího hrobu na Bílé hoře by představovala jeden z patrně nejpozdějších projevů historismu svého druhu v Českých zemích.

6.26. Kaple Božího hrobu v Liberci

6.26.1. Prameny a literatura

Nejstarším a pravděpodobně nejzevrubnějším dokumentem vážícím se ke kapli Božího hrobu na území Čech a Moravy vůbec je anonymní spisek *Gruendliche Beschreibung des in der Stadt Reichenberg Buntzlauer Creyses neu-erbauten Heiligen Grabes* vydaný k příležitosti dostavby kaple téhož roku 1772.¹ O dvacet let později Jaroslaus Schaller uvedl kapli Božího hrobu u kostela sv. Antonína v *Topographie des Königreichs Böhmen, Bunzlauer Kreis*.² Schaller podobně jako Georg Adalbert Wahner v druhém díle *Sammlung alten und neuer Nachrichten betreffend die Kirchbezirke und derselben Gottenhäuser im Bunzlauer Kreise* o kapli psal jen heslovitě.³ Eichlerova sbírka pro potřeby našeho tématu většinou spolehlivý zdroj informací o liberecké kapli mlčí a následně i Sommer nepodal o stavbě žádných zpráv. Anton Hoffmann, c.k. okresní školní inspektor, se ke kapli vrátil skrze jejího donátora v *Grüste der Reichenberger Erzdecanalkirche* v roce 1881.⁴ Obecně lze konstatovat, že literatura 19. století nepřekonala text úvodního titulu *Gruendliche Beschreibung (...)*. Ke 150. výročí založení kaple podal Viktor Lug zprávu o přemístění kaple v roce 1865 v *Mitteilungen des Verreins für Heimatkunde des Jeschken-Isergaues* XVI.⁵ Zevrubněji se kaplí zabýval také topograf Karl F. Kühn ve své *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg* z roku 1934.⁶ Emanuel Poche v druhém díle *Uměleckých památek Čech* se vyjádřil ke stavbě jen zběžně.⁷ V roce 1996 v *Knize o Liberci* editovanou Romanem Karpašem byla kaple nahlížena spíše dobovým obrazovým poznáním, zastihující kapli na jejím původním místě u kostela sv. Antonína.⁸ Libereckou kaplí se zabýval také německý badatel Michael Rüdiger, který zhodnotil dosavadní bádání a zdůraznil její podobnost s kaplí zhořeleckou.⁹ Zatím posledního zpracování se kaple dočkala v roce 2008 na základě studentského projektu *Boží hrob v Liberci z roku 1772* vedeného Milanem Svobodou při Katedře historie Pedagogické fakulty Technické

univerzity v Liberci. Účastníci shromáždili k úzce vymezené problematice převážnou většinu pramenů a literatury a výukovou formou kapli zasadili do širšího kontextu historických a stavebních souvislostí. Páteří práce byl překlad výše zmíněného *Gruendliche Beschreibung*.¹⁰

6.26.2. Historie

Pražské arcibiskupství povolilo stavbu kaple Božího hrobu v dopise adresovaném do Liberce 13. ledna 1772.¹¹ Reagovalo tak na žádost o povolení stavby ze dne 14. října 1771. Ondřej Josef Wondrak, liberecký měšťan a donátor stavby nechal na své náklady postavit kapli na hřbitově u kostela sv. Antonína se souhlasem Jana Kryštofa hraběte z Clamu a libereckého děkana Antona Ignáce Kopsche.¹² Ke stavbě kaple byl pravděpodobně povolán hraběcí stavitel Jan Josef Kunz.¹³ Samotná výstavba kaple netrvala dlouho, neboť jak je psáno na kamenné desce nad hlavním portálem uvnitř předsíňe: „*Ke cti Boží, rozšíření zbožnosti, okrase města, byl tento Ježíšův hrob, vybudovaný mnou, Andreasem Josefem Wondrakem, měšťanem, soukeníkem a obchodníkem, dokončen 30. července 1772...*“¹⁴ O měsíc později na svátek Narození Panny Marie (8. září) 1772 byla kaple vysvěcena libereckým děkanem Antonem Ignácem Kopschem.¹⁵ Z archivních pramenů nedokážeme rekonstruovat roli, kterou stavba v rámci svátku Velikonoc ve městě jistě zastávala. Kopsch světil kapli během procesí, které vycházelo z kostela Nalezení sv. Kříže a procházelo přes náměstí do kostela sv. Antonína. Jak bylo uvedeno v *Gruendliche Beschreibung* během procesí bylo nesen 30 stříbrných, za které byl prodán Ježíš Kristus.¹⁶ Kopschem založená a podporovaná procesí se v době svátků spojených s utrpením Krista měnila na Pašijové hry. Ty pořádalo Bratrstvo sv. škapulíře.¹⁷ Jejich kulisou se v Pašijovém týdnu stával nejen kostel Nalezení sv. Kříže, křížová cesta při něm, ale i kostel sv. Antonína a jistě kaple Božího hrobu stojící mezi oběma kostely. Wondrak snad ve spolupráci s Kopschem svou realizací navázal na kult spojený s utrpením Krista, který právě Kopsch dlouhodobě a programově prosazoval v Liberci. Na jeho popud byl za finanční

podpory hraběte Filipa Gallase od roku 1753 přestavován kostel sv. Kříže. V roce svěcení kostela, tj. 1761 byla v jeho těsné blízkosti zřízena křížová cesta. Děkan Kopsch zavedl v Liberci i zmiňovaná procesí. S josefínskými reformami zanikly ve své velkoleposti nejen barokní slavnosti, ale zrušena byla i kaple Božího hrobu. Se založením nového městského hřbitova byl zrušen i kostelní hřbitov a kaple se po úpravách okolí ocitla v ústí náměstí. Z obrazů z druhé poloviny 19. století víme, že se kaple stala součástí tržiště. Trhové stánky přimykaly k jejím obvodovému zdivu. Její „nová,, poloha brzy začala znesnadňovat hladký provoz mezi náměstím a příjezdovou komunikací. Proto v roce 1862 dne 5.srpna městská rada projednala návrh Ferdinanda Lambela na přesunutí kaple.¹⁸ Vyhlášena byla za tímto účelem i veřejná sbírka, do které město přispělo 380 fl. Dne 20. října 1864 kolegium městské rady schválilo návrh krajského stavebního úřadu o přesunu kaple k severovýchodnímu cípu zahrady kostela Nalezení sv. Kříže a povolení dalo i litoměřické konzistorium. Příčinou dvouletého zdržení přesunu mohla být volba nového místa. Hrabě Eduard Clam-Gallas (?) věnoval na stavbu 7000 cihel. V červenci 1865 byla kaple rozebrána a přesunuta o cca 250 m do kostelní zahrady mezi jedenácté a dvanácté zastavení zmiňované křížové cesty. Wondrak zřídil při kapli nadaci, z ní byly hrazeny prostředky na opravy a údržbu, nadace svému účelu sloužila až do roku 1945.¹⁹

6.26.3. Popis a rekonstrukce

Kaple Božího hrobu je podélnou stavbou zakončenou polokruhovým presbytářem [38]. Původně byla postavena na ose východ – západ, dnes po přesunutí je situována na osu téměř severojižní. Obvod kaple obíhá po celé jeho délce mělký sokl, na který v úrovni zadní hrobové komory, tj presbytáře nasedá vně řada sedmi polosloupků. Patky polosloupků vyrůstají na trojúhelně profilovaných plintách, které ho, včleněny do soklu, pravidelně tvarují. Slepou arkádu dotváří lomené gotizující oblouky dosedající na toskánské hlavice s abaky nakoso položenými. Tím abaky korespondují s trojúhelnými plintami. Slepá arkáda není uvozena, resp. zakončena plným obloukem, ale

z předstoupeného obvodového zdiva předsíně vyrůstá v polooblouku. Tomuto předstoupení je přizpůsobeno i zalomení korunní římsy, na kterou nasedá stlačená valbová střecha. Nad středem hrobové komory vybíhá tesaná baldachýnová edikula kruhové základny o šesti toskánských sloupcích, které stejně jako u polosloupků slepé arkády mají abakus nakoso. Zakončena je kruhovou kopulí. Vnější boční stěny předsíně prolamují lomená okna s kamenným ostěním zdobeným dvěma profilovanými pruty ve vrcholnici se protínajícími. Podobně řešený, tedy s odkazem na pozdně gotickou stavbu kaple Božího hrobu ve Zhořelci, je i kamenný ústupkový vstupní portál, v jehož lomeném záklenku se protínají dvě dvojice prutů. V průčelí přímo nad portálem je umístěn profilovaný obdélný rám s nápisem AEDIFICATUM // A.D.1722 // FUNDATOR // A.J.WONDRAK.²⁰ V polích dvou bočních rámu jsou zaznamenány písemné odkazy na přesunutí kaple – TRANSLATUM A.D. 1865 a její obnovu - RENOVATUM A.D. 1986. Středový rám symbolizuje pečeť Pilátovu a dva boční pečetě kněží Annáše a Kaifáše. Z ostění portálu vybíhaly do stran reliéfní pásy symbolizující závory hrobu. Nad průčelní korunní římsou byly vyvedeny dva kamenné reliéfy znázorňující nádoby pomazání. Přístup k hlavnímu portálku flankují dva protáhlé kamenné kvádry představující lavice strážců Božího hrobu. Před průčelím na něj rovnoběžný je umístěn vysoký kamenný stolec, který podle *Gruendliche Beschreibung* upomíná na kámen ležící před dveřmi hrobu. Všechny tři „kamenné lavice,“ sloužily, jak je patrné z olejomalb 19. století, zejména k odpočinku a společenskému setkávání. Předsíň kaple je obdélného půdorysu zaklenutá křížovou klenbou. Je osvětlována dvěma bočními okny lomených ostění. Do zadní hrobové komory se vstupuje nízkým portálkem se záklenkem posazeným vlevo od středové osy. Větší plocha zdi napravo, která se tím získala, byla využita k výzdobě kaple nástěnnou malbou s motivem Zmrtvýchvstání Krista (zničena přesunem, po něm již patrně neobnovována). Pod malbou byl na podlaze položen tesaný kvádr symbolizující kámen, na kterém seděl anděl zvěstující třem Mariím. Nad záklenkem nízkého portálku je dodnes patrná kamenná deska s nápisem Ježíš Kristus Král židovský a to v jazyce hebrejském, řeckém a latinském. Druhou nápisovou desku

nalezneme naproti nad záklenkem hlavního portálu: *Zur Ehre Gottes // Ver Mehrung Andacht Zierde // der Stadt ist dieses H. Grab // Christi von mir Andreas Joseph // Wondrack,, bürger, tuchmacher // Und Handels Man Erbauet // Worden. Ad 1777 den 30 July.*²¹ Zadní prostora je klenuta valeně s hřebenem v hlavní ose stavby. Do severní stěny je proražen obdélný otvor na odvětrávání. V obou klenbách jsou dochovány kovové háky, za které se zavěšovaly olejové lampy: „*Nachází se tam (předsíň – pozn. autora) ozdobná lampa, jež je zapalována dvakrát týdně, totiž v pátek a v neděli na památku bolestné smrti Kristovy a jeho zmrtvýchvstání...*“²²

6.26.4. Vlivy

I přes nesporné vlivy kaple Božího hrobu ve Zhořelci není liberecká kaple v současném pojetí zvláště v řešení presbytáře a baldachýnové edikuly její přesnou kopií. Z dochovaných obrazových dokumentů a jejich srovnání je patrné, že například reliéfy nad průčelím, tzv. nádoby pomazání, nebyly již po roce 1865 obnovovány. Popisované rozdíly jsou jasně patrné ve srovnání s přiloženými plány kaple v *Gruendliche Beschreibung*. Otázkou zůstává, zda-li kaple doznala změn, které ji odlišily od jejího zhořeleckého vzoru, již v době výstavby v roce 1772, nebo až po roce 1865. Tezi o přesné podobě dle Zhořelce odvozujeme pouze ze zmiňovaných plánů a textu uvedeného tamtéž: „*Vlastně je tato stavba Svatého hrobu vytvořena podle vzoru vysoce učeného pana Georga Emericha a zasloužilého purkmistra kurfiřtského města Zhořelce v Horní Lužici v roce 1489...*“²³ Jiný dokument, který by uvedené stvrdil, nemáme prozatím k dispozici. Kaple se od počátku lišila i použitím stavebního materiálu, kdy pískovcové bloky nahradilo omítané cihlové zdivo. Neznáme ani důvody, které vedly Wondracka (Kopsche (?)) k vybrání si zrovna zhořelecké architektury, neboť od Liberce nejsou příliš vzdáleny ani tehdy již stojící kaple „Mimoňské skupiny“ (Mimoň, Ostré, Jiřetín pod Jedlovou) či kaple ve Šluknově. Přímému vlivu ze Zhořelce plně podléhá kámen situovaný rovnoběžně před hlavní průčelí kaple. V Čechách se s jeho nejstarší obdobou

setkáme v Jiřetíně pod Jedlovou. I zde na základě vzdálenosti můžeme hovořit o zhořeleckém vlivu. Na Moravě není podobný příklad známý. Pro libereckou kapli jejímž vzorem se stala kaple ve Zhořelci se nabízí srovnání s kaplí u křížovníků – strážců Božího hrobu na Novém Městě Pražském. Křížovníci založili v duchu zhořelecké stavby vlastní kapli Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla v letech 1715–1721. V Liberci, pokud předpokládáme, že dnešní stav odpovídá původnímu, byla kaple sice oproti zhořeleckému typu poznamenána změnou polygonálního presbytáře na polokruhový, ale toto „konvexní“, řešení více nevybočovalo z architektonických standardů aplikovaných na nejen historizující architekturu doby pozdního baroka. Naopak u strážců Božího hrobu dvě pole slepé arkády v presbytáři konkávně prohnuté kaple jsou výsledkem architekta zásahu zřetelného a záměrného, kterým beze zbytku naplnil jeden z vrcholně barokních přístupů k historizující architektuře. Na obou případech, které spojuje jeden vzor, již vnímáme rozdílné pojmání architektury nejen v úrovni architektů, ale také v úrovni dobové. V Liberci, měste a jeho okolí chudém na vrcholně barokní architekturu a její stavitele, bychom pražské vyústění neočekávali a už vůbec ne v době nastupujícího klasicismu.

6.26.5. Otázka autorství spisu *Gruendliche Beschreibung des in der Stadt Reichenberg Buntzlauer Creyses neu-erbauten Heiligen Grabes*

K otázce autora anonymního textu se v rámci studentského projektu vyjádřil poprvé Milan Svoboda v roce 2008. Domnívá se, že by jím pro mnohé citace z Bible a děl církevních autorit mohl být liberecký děkan Anton Ignác Kopsch.²⁴ V textu se kromě uvedených odkazů, autor obrací i do historie jeruzalémské kaple: „*Liberecký Svatý hrob není uspořádán ani podle vzoru Josefa z Arimatie a jeho zahrady položené na hoře Golgota, ani podle císařovny Heleny nebo spíše mnohem více podle císaře Konstantina Velikého, a podle něho postaveného Svatého hrobu, neboť ten první byl od časů Římanů do časů Tita Vespasiana a Hadriana, ten druhý byl pak zničen Saracény a Tatary. Nýbrž je to znovu vytvořené dílo podle představ křesťanských řeholníků, stejně tak tenkrát,*

*jako v dnešní době...*²⁵ Z tohoto konkrétního odstavce vyplývá, že autorem byl pravděpodobně Jan Karel Rohn, liberecký historik a kronikář křížovníků – cyriáků na Starém Městě Pražském, neboť se shodným textem psaným v latině se setkáváme i v druhém díle jeho trojsvazkové kroniky řádu cyriáků u sv. Kříže Většího *Janus bifrons respectans praeterita, agens praesentia, prospiciens futuris* vedené v letech 1744–1780.²⁶ Rohn zmíněný historický úvod použil při zápisu o svěcení kaple Božího hrobu postavené v ambitu cyriáckého kláštera v roce 1749 (viz heslo Kaple Božího hrobu u cyriáckého kláštera na Starém Městě Pražském). Nelze vyloučit, že autorem mohl být Kopsch, kterému Rohn dodal některé odstavce. Časté opakování Kopschova jména, a to v neutrálním vztahu k samotnému autorovi, však o jeho vlastním autorství příliš nesvědčí.

6.26.6. Význam

Doposud jsme byli zvyklí vídat kaple Božího hrobu při městských kláštorech, venkovských kostelech nebo za hradbami měst. V Liberci se poprvé setkáváme s kaplí, která byla postavena samostatně v centru města na místě starého hřbitova u kostela sv. Antonína. Liberecká kaple se díky studentskému projektu pod vedení Milana Svobody na Katedře historie Pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci zařadila mezi nejlépe zpracované kaple nejen v Českých zemích. Na kapli Božího hrobu v Liberci můžeme pohlížet jako na stavbu, která na prahu klasicismu uzavírá námi vymezené období, po které jsme sledovali vývoj určitého typu historizující architektury v Čechách a na Moravě, a která paradoxně znovu oživila pozdně gotickou formu. Zhořelecké kaple sehrála i v Čechách výraznou roli nejen v přenosu a následném dotváření vlastních prvků, ale zvláště v šíření kultu Božího hrobu obecně, jak je patrné na zvýšeném počtu této kaple v oblasti severních Čech. Vedle významu architektonického je nutné si uvědomit i význam, který pro současné poznání a symbolické chápání kaple Božího hrobu uchoval detailně a vyváženě pojatý dobový spis o liberecké stavbě. Skrze aplikaci poznané ikonografické a

symbolické roviny tak můžeme komparovat a analyzovat další stavby svého druhu a také jsme tak činili. Pro poznání kaplí Božího hrobu v Čechách a na Moravě je *Gruendliche Beschreibung* v rámci časového vymezení tématu práce již vlastně nejzazší možné svědectví. Jeho autor snad již v důsledku pronikajícího osvětlenství mísí záznamy historické a biblické se zbožnými texty. Na rozdíl od modlitební knihy *Freytags-Andacht* (viz heslo Kaple Božího hrobu při kostele sv. Václava na Novém Městě Pražském) vydané v roce 1652 pro připomínání úcty ke kapli Božího hrobu u svatováclavských augustiniánů v Praze lze vyzorovat zřetelné směřování k exaktnosti a historičnosti úvodních popisů, které nyní již převažují nad světskou částí.

7. ZÁVĚR

České země představují ve střední Evropě v době baroka území, které, co do počtu historizující architektury, ať už ve vztahu k mariánskému kultu nebo pašijovému, patří mezi nejbohatší. Jak dokazují katalogová hesla bylo rozmístění staveb zcela rovnoměrné. Ukazuje se, že architektura vznikala zvláště z důvodu posilování snah o šíření katolické víry v jednotlivých krajích. Tam, kde stále měla vliv protestantská konfese, kaple Božího hrobu nezaznamenáváme, ať už se jedná o pohraniční pás Krušných hor nebo výběžek Broumova. První stavbu kaple v Čechách iniciovali pražští augustiniáni-bosáci. Řád, který se v první polovině 16. století oddělil od obutých augustiniánů. Ve 12. století pečovali kanovníci vyznávající řeholi sv. Augustina o většinu svatých míst v Jeruzalémě, než byli, po dobytí města Saladinem v roce 1187, přeloženi do Acry. Řád bosích augustiniánů požíval zvláštní pozornosti u vídeňského dvora. Ferdinand II. jim poskytl klášter s kostelem, z kterého předtím přiměl vystěhovat augustiniány obuté. Bosáci rekrutující se mimo jiné i z pražského konventu začali spravovat i Loretánskou kapli, kterou zde nedlouho předtím v roce 1629 světil olomoucký arcibiskup František z Dietrichsteinu, a do které byly ukládány schránky se srdci jednotlivých členů císařského rodu Habsburků. Stavbu kaple Božího hrobu vyvolala nejen u augustiniánů-bosáků snaha o poukázání a ztotožnění se s nejstaršími dějinami vlastního řádu spojenými se Svatou zemí, které mohla reprezentovat v křesťanském světě pouze nejuctívanější svatyně. Podobně nahlížíme i na františkány, kteří od počátku 14. století podobně jako před nimi augustiniáni spravovali chrám Božího hrobu. Činnost františkánů se ale neúžila pouze na správu, poskytovali také zázemí poutníkům, kterým dělali i průvodce. Pod správou Osmanů nebylo vždy možné poutníkům zpřístupnit svatá místa, ty zůstávala mnohdy nepřístupna i samotným mnichům. Často zde hrál roli úplatek např. ve formě svíčky, neboť v tehdejší době byl pravý vosk žádanou a drahou komoditou. Na druhou stranu právě františkáni, kteří byly s kaplí Božího hrobu pro liturgické obřady nejčastěji v kontaktu, mohli využít všech svých dovedností a

přenést v co možná největší přesnosti podobu kaple do kresebné podoby. Samotní františkáni, kteří sloužili ve Svaté zemi, přiznávali, že podobná činnost vyvolávala v „okupantech,, pochybnosti, neboť ti nerozlišovali mezi „vědeckým,, zaměřováním jednotlivých svatých míst a špionáží. Knihy psané bratry františkány přímo v Jeruzalémě jako svědectví o politických poměrech ve městě a o místech navštěvovaných poutníky byly v Evropě zvláště v době zvýšené aktivity tureckých vojsk na území habsburské říše žádané a dostávaly se do knihoven nejen šlechtických, ale i klášterních. Odtud se jejich obsah zhmotňoval přímo v jednotlivých realizacích. Nezachovala se jediná ověřitelná a nezpochybnitelná zpráva nebo svědectví o postoupené cestě františkánů z Evropy do Jeruzaléma ke kapli Božího hrobu za účelem přenesení přesných měr stavby zpět do Českých zemí a následné výstavby kopie jeruzalémské kaple. Všechny příběhy o strastiplném putování do Svaté země musíme ponechat v poloze úrovně legendistické. Podobná *topoi* provázela i založení křížové cesty jezuity v Římově. Zvláště na působení Tovaryšstva Ježíšova v Čechách ve vztahu ke kapli Božího hrobu je patrný protireformační důraz a snaha skrze Kristovy pašije přiblížit věřícím co nejživěji „imitatio Christi,,. A to plně v potridentském pojmání náboženského umění jako didaktického prostředku vysvětlení křesťanské historie. Úsilí o co nejvěrnější historické podání architektury svatých míst, která čím byla přesnější, tím ve věřících vyvolávala větší úctu, tak bylo jedním z hnacích motorů šíření historizujících staveb obecně. Jezuité zavedly liturgické obřady spojené s Božím hrobem do Čech již v roce 1556. Z dvacátých let 17. století jsou dochovány záznamy, ve kterých strojili Boží hrob tak, aby během svátku přilákal co nejvíce lidí. Jak jsme měli možnost poznat, stáli v Čechách také v počátcích šíření kaplí Božího hrobu „dle vzoru jeruzalémského.“ Kaple nabývaly významu poutních míst. Za tímto účelem byly často stavěny v blízkosti zemských cest, aby byly dosažitelné co největšímu počtu věřících.

Přenesení kaple Božího hrobu jako nejsvětější křesťanské svatyně v Jeruzalémě do Evropy bylo vnímáno také jako osvobození kaple z možného nebezpečí, které představovala přítomnost osmanské

nadvlády v Jeruzalémě. Hrob se multiplikací osvobodil od „barbarů“, a dostal pod kontrolu katolické církve. V nastíněných intencích byla šířena kaple Božího hrobu i mezi šlechtou. Ta stavěla kaple většinou ve spolupráci s žebavými řády. Pro konkrétní mecenáše pak stavba znamenala nejen připomínku křižáckých výprav za osvobození Božího hrobu, tedy aluzí na rytířskou historii, ale i potvrzení vlastní katolické víry. Pro tureckou hrozbu v Evropě přestaly být nejen námořní, ale i pozemní cesta do sv. Země bezpečné. Jen málokdo si mohl z časových nebo finančních důvodů dovolit absolvovat cestu do Svaté země. Kaple Božího hrobu stavěné v Evropě tak věřícím nahrazovaly jejich pouť do Svaté země, kterou ale učení Bible po křesťanovi nepožaduje. Kaple Božího hrobu podobně jako i jiné příklady multiplikační architektury byly i v „nepůvodním“, místě vnímány pro daný kult a s ním spojenou liturgii jako plnohodnotné.

Téma kaple Božího hrobu není zdaleka vyčerpáno. Jsem si plně vědom, že vymezení, které představuje diplomová práce, jsem značně překročil, ale na druhou stranu nebylo možné první krok ke komplexnímu zhodnocení kaplí Božího hrobu ošidit. Věřím, že předchozími řádky jsem alespoň částečně zodpověděl na v úvodní kapitole předestřené otázky a přispěl k obnovení zájmu a diskuzi o mnohdy neprávem opomíjené stavební památce, které svým historickým a ikonografickým významem často přesahují regionální působnost.

8. POZNÁMKY

Historie kaple Božího hrobu v Jeruzalémě - Poznámky

1. Martin, Biddle, *The Tomb of Christ*, Phoenix Mill 1999, s. 82.
2. Ibidem, s. 26.
3. Věra Hrochová – Miroslav Hroch, *Křižáci ve Svaté zemi*, Praha 1996, s. 240.
4. Elzear Horn, *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae*, Jerusalem 1962, s. 41.

Cestopisná literatura a její vztah a vliv na historizující architekturu kaple Božího hrobu v Čechách a na Moravě - Poznámky

1. Kolár Jaroslav, České znění Cesty do Jeruzaléma Martina Křivoústého, in: Strahovská knihovna. Sborník Památníku národního písemnictví 18/19, Praha 1983-84, s. 81-82.
2. Ferdinand Strejček (ed.), *Jana Hasištejnského z Lobkovic putování k Svatému Hrobu*, Praha 1902, s. 69-70.
3. Justin Prášek (ed.), *Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491-92*, Praha 1894, s. 14-15.
4. Hana Bočková (ed.), *Oldřich Prefát z Vlkanova, Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, Praha 2007, s. 164-166.
5. Anna Mitkowská, *Polskie Kalwarie*, Wrocław 2003, s. 23.
6. Heinrich Bünting, *Itinerarium Sacrae Scripturae: To gest: Putowánj Swatých Na wssecku Swatou Biblij obogjho Zakona*, Praha 1592.
7. Karel Jaromír Erben (ed.), *Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a Sv. Kateriny v pusté Arabii I*, Praha 1854, s. 126-127.
8. Ivana Melicharová – Panochová, *Negotické historismy v české barokní architektuře* (diplomní práce), Katedra Teorie a dějin výtvarného umění FFUP, Olomouc 1998, s. 26-27.
9. Antonín Grund, *Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940, s. 66-67.
10. Viz Ivana Melicharová – Panochová (pozn. 8), s. 26.

11. Bernardo Amico, *Trattato delle piante et imagini de i Sacri Edificii di Terra Santa*, Firenze 1620.

Vývoj literatury 17. – 20. století – Poznámky

1. Anm., *Fraytags Andacht Der Capellen des H. Grabs bey den Augustinern Baarfüssern zue S. Wentzel in der Newen Stadt Prag*, Praha 1652
2. Přehled dobové literatury podal Zdeněk Wirth - Zdeněk Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Kladenském*, Praha 1907, s. 37.
3. NKP, sign. VII A 10 /1-3, Johann Carl Rohn, *Janus bifrons respectans praeterita, agens praesentia, prospiciens futuris, seu Liber archivi I, II, III Sanctae Crucis complectens acta per temporum decursum a primo Pragam (...)*, 1744–1758.
4. Johann Karl Rohn (?), *Gruendliche Beschreibung des in der Stadt Reichnberg Buntzlauer Creyes neu-erbauten Heiligen Grabes*, Liberec 1772.
5. František Alois Vacek, *Postnj kazani*, Praha 1822.
6. Viktor Kotrba, *Česká barokní gotika*, Praha 1976.
7. Ivana Melicharová – Panochová, *Negotické historismy v české barokní architektuře* (diplomní práce), Katedra Teorie a dějin výtvarného umění FFUP , Olomouc 1998. – Jan Bukovský, *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*, Praha 2000.
8. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003.

Katalog – Poznámky

Kaple Božího hrobu na Svatém kopečku u Mikulova – Poznámky

1. Theo Seifert, *Die Bergkirche (Sebastianskirche) auf dem Hl. Berge bei Nikolsburg*, Mikulov 1935, s. 6-7.

2. Karel Jüttner, *Poutní chrám na Svatém Kopečku u Mikulova*, Mikulov 1946, s. 7.
3. Václav Richter, *Mikulov*, Brno 1971, s. 131.
4. Brichtová Dobromila – Jarmila Danihelová – Jiří Červenka, *Mikulov, město ve kterém zpívají zvony*, Mikulov 1998, s. 30–31.
5. Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy II*, Praha 1999, s. 500.
6. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes*, Regensburg 2003, s. 210–211.
7. Václav Hortvík, Nejstarší mikulovská vyobrazení, in: Emil Kordiovský (ed.), *Jižní Morava, Vlastivědný sborník*, Mikulov 2004, s. 37–73.
8. Petr Vojáček, *Křížová cesta na Svatém Kopečku v Mikulově* (bakalářská práce), Institut restaurování a konzervačních technik, Litomyšl 2004.
9. Milada Rigasová, Přínos kardinála Františka Dietrichsteina pro krajinářské úpravy území mezi Mikulovem, Valticemi a Lednicí, in: Emil Kordiovský – Miroslav Svoboda, *Mikulovské sympozium XXIX, Kardinál František z Dietrichštejna a jeho doba*, Brno 2006, s. 159–178.
10. Ondřej Jakubec, Zbožná reprezentace – Reprezentativní zbožnost, Poznámky k uměleckému mecenátu kardinála Františka z Dietrichsteina, in: Leoš Mlčák (ed.), *Kardinál František z dietrichsteina (1570-1636), Prelát a politik neklidného věku* (kat. výst.), Muzeum umění v Olomouci 2008, s. 32–42. – Viz Emil Kordiovský – Miroslav Svoboda (pozn. 9), s. 55-67.
11. Miroslav Koudela, Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta, in: Milada Rigasová – Petr Macháček – Jiří Kmet et al., *Sborník Regionálního muzea v Mikulově RegioM*, Mikulov 2008, s. 34–51.
12. Pavel Balcárek, Kardinál František z Dietrichsteina a jeho doba, České Budějovice 2007, s. 142.
13. Viz Theo Seifert (pozn. 1), s. 7.
14. Ibidem, s. 6 – Viz Karel Jüttner (pozn. 2), s. 7.
15. Viz Bohumil Samek (pozn. 5), s. 500.
16. Viz Theo Seifert (pozn. 1), s. 18.

17. Pilastry svým tvarem připomínají hranolky, v tomto případě zapuštěné, které zdobily kapli v Jeruzalémě, a které známe z kaplí Slánské skupiny.

18. Na všech dnes známých dobových obrazových dokumentech, tj. pro mikulovskou kapli možných předlohách jsou okna připojena. Na druhou stranu není pravděpodobné, že by okenní otvory byly později zaslepeny.

19. Viz Petr Vojáček (pozn. 8), s. 6. - Z jiných příkladů kaplí víme, že součástí sochařské výzdoby předsíně byla Panna Marie Bolestná. O přítomnosti sochy Máří Magdalény nejsme informováni. Šněrovačka byla typickou módou gotického období, lze se tedy domnívat, že sochař přizpůsobil podobu oděvu době, kterou stavba evokovala. Nejsme zpraveni ani o soše sedícího anděla na kameni v předsíni.

20. Christiaan van Adrichem, *Wypśánj Města Geruzaléma y Předměstj geho. W gakémž spůsobu bylo za času Krysta Pana w swé celosti a sláwě, prvé nežli ge Rzymané dokonce wybogowali a zkazyli. S pilnosti poznamenána gsau ta místa, na nichž Pán a Spasytel náš Gezus Krystus putowal a trpěl*, Praha 1592, s. 52–53.

21. Restaurátorský průzkum nástěnných maleb nebyl proveden, ale předpokládáme více vrstev.

22. Viz Theo Seifert (pozn. 1), s. 7. – Autor uvádí 36 schodů. Dnes je jejich počet 33, tedy číslo odkazující na Kristova léta.

23. Viz Petr Vojáček (pozn. 8), s. 29–35. - Ve své práci problematiku datace všech kaplí podrobně rozkládá. Naposledy se tématu věnoval Miroslav Koudela – Viz Miroslav Koudela (pozn. 11), s. 37–43.

24. Viz Václav Richter (pozn. 3), s. 133. - „*Dále kardinál nařídil, aby byla vystavěna cesta na vrchol a aby u cesty (1630) bylo zřízeno 16 pašijových zastavení...*“

25. Václav Hortvík, Nejstarší mikulovská vyobrazení, *Jižní Morava, Vlastivědný sborník*, 2004, s. 46.

26. Viz Leoš Mlčák (pozn. 10), s. 79–80.

27. Viz Petr Vojáček (pozn. 8), nestránkováno. – V nestránkované obrazové příloze Vojáček předložil vyčerpávající výčet městských vedut 17. století, z kterých je kaple Božího hrobu jasně čitelná jako stavba slovy Václava Richtera v „obvyklých „maurských,, formách,,

28. Viz Theo Seifert (pozn. 1), s. 6.
29. Viz Karel Jüttner (pozn. 2), s. 7.
30. Viz Petr Vojáček, (pozn. 8), nestránkováno. – V obrazové příloze č. 17. Dle vyjádření Mgr. Dobromily Brichtové z Regionálního muzea v Mikulově se jedná o malířský přepis grafické předlohy ze sedmdesátých let 17. století zhotovený v 19. století.
31. Viz Leoš Mlčák (pozn. 10), s. 43–47.
32. Amilcare Barbero (ed.), *Atlante dei Sacri monti, Calvari e Complessi devozionali europei*, Novara 2001, s. 142.
33. Anna Mitkowská, *Polskie Kalwarie*, Wrocław 2003, s. 62–91.
34. Viz Milada Rigasová – Petr Macháček – Jiří Kmet et al. (pozn. 11), s. 49.
35. Maria Capra, Der Calvarienberg in Hernals, *Studien aus Wien*, č. 27, 1969, s. 91.
36. Viz Milada Rigasová – Petr Macháček – Jiří Kmet et al. (pozn. 11), s. 48.
37. Viz Leoš Mlčák (pozn. 10), s. 38.
38. Ibidem, s. 42.

Kaple Božího hrobu při kostele sv. Václava na Novém Městě Pražském - Poznámky

1. NA Praha, AZK 45/II, i.č. 2451–2456 (sign. 10–15), *Annales Excalceato Augustiniani Nostri Ascentrii sub Patrocinio S. Wenceslai Martyris, et Patroni Regni Boemiae Neo Pragae supra Zderaz I.–VI.*
2. *Fraytags Andacht Der Capellen des H. Grabs bey den Augustinern Baarfüssern zue S. Wentzel in der Newen Stadt Prag*, Praha 1652, nestránkováno.
3. Jan Florian Hammerschmied, *Prodromus Gloriam Pragensem*, Praha 1723, s. 346.
4. NA Praha, AZK 45/II, i. č. 2448, (sign. 7), *Copiae Scripturarum Selectiorum quarum Originalis Authenticae*, nedatováno.
5. František Ekert, *Posvátná místa královského hlavního města Prahy II*, Praha 1884, s. 220.

6. Eduard Neumann, *Kostel sv. Václava Na Zderaze v Praze II*, Praha 1929, s. 14-15.
7. Vilém Lorenz, Příspěvek k místopisu starého Zderazu, in: *Pražský sborník historický III*, 1966, s. 93.
8. [AJ, JR] Antonín Jirka, Jiří Roháček, heslo Kostel sv. Václava Na Zderaze, in: Růžena Bařková (ed.) *Umělecké památky Prahy, Nové Město, Vyšehrad a Vinohrady (Praha I)*, Praha 1998, s. 165-167.
9. *Sion-Jeruzalém-Praha* (kat. výst.), Královská kanonie premonstrátů v Praze 2001, nestránkováno.
10. Michal Buben, *Encyklopedii českých klášterů I*, Praha 2002, s. 123.
11. Michal Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 201.
12. Viz *Annales Excalceato Augustiniani II* (pozn. 1), s. 24.
13. Viz *Fraytags Andacht* (pozn. 2), nestránkováno.; Papež Urban VIII. zemřel 29. července 1644, odpustky byly uděleny ještě před vysvěcením kaple.
14. NA Praha, AZK f. 3 – 7, 2541 – 2545, i.č. 518.
15. Viz *Fraytags Andacht* (pozn. 2), nestránkováno.; Dochovaná relikvie Turínského plátna v benediktinském klášteře Broumově má rozměry 4,36 m x 1,1 m, <http://www.klaster-broumov.cz/turinske-platno.htm>, vyhledáno 20.4. 2010.
16. Ibidem, nestránkováno.
17. Ema Sedláčková, *Kostel sv. Václava Na Zderaze*, Praha 1946, s. 15.
18. Umístění kaple je podobné kapli Božího hrobu v kapli Rucellai ve florentském kostele sv. Pankrácia, kterou navrhl Leon Battista Alberti. Později podobné řešení najdeme i ve slezském Krzesowě.
19. Na podobném půdorysu vyrůstá kaple Božího hrobu v Innichenu, která je datována rokem 1661. - Veronika Mayr, *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich* (diplomní práce), Studienrichtung Kunstgeschichte der Leopold – Franzens Universität, Innsbruck 1995, s. 95. – Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Innsbruck 2003, s. 193.
20. Viz *Sion-Jeruzalém–Praha* (pozn. 9), nestránkováno.
21. Ibidem, nestránkováno.

22. Elzear Horn, *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae*, Jerusalem 1962, s. 45.
23. Gottfried Johann Dlabacz, *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon* III, Praha 1815, s. 14. – Pravděpodobně rytinu otce Jindřicha použil jako předlohu pro vlastní ryt Ignác Saltzer.
24. Viz Fraytags Andacht (pozn. 2), nestránkováno.
25. Podobný výjev je zcela ojedinělý co do nalezení v archiváliích, tak co do poznané ikonografie kaplí Božího hrobu. Snad lze podobu obou vztáhnout k průčelí barokní mřížové kaple s ostatky sv. Norberta v kostele Panny Marie na Strahově. – Michal Šroněk – Jaroslava Hausenblasová, *Gloria et Miseria, 1618–1648*, Praha 1998, s. 192.
26. Viz Vilém Lorenz (pozn. 3), s. 93.
27. Viz Annales Excalceato Augustiniani III (pozn. 1), s. 12.
28. Jaromír Neumann, *Karel Škréta* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 1974, s. 65-66.
29. Ibidem, s. 27.
30. Ibidem, s. 66.
31. Viz Elzear Horn (pozn. 22), s. 46.
32. Viz Annales Excalceato (pozn. 1), s. 260.
33. Ibidem, s. 63. – Karel Příchofský objednal u sochaře Jana Jiřího Bendla kazatelnu určenou do kostela sv. Václava a pravděpodobně Škrétu vyplácel i za obrazy sv. Václava pro ambit a sv. Augustina pro kostel.

Kaple Božího hrobu při bývalém konventu františkánů U sv. Bernardina s kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie v Olomouci – Poznámky

1. MZA Brno, fond Františkáni Dačice, sig. E21, karton 10, *Protocollum Archivi Conventus Olomucensis Ordinis Minorum S.P. Francisci 1745.* - MZA Brno, fond Františkáni Dačice, sig. E21, karton 9, Modest Meerstein, *Archivum Conventus Olomucensis ad S. Bernardinum*, před 1679 - Knihovna dominikánů Olomouc, *Memorabilis S.O.P.*

2. SOkA Olomouc, ZAO-O, fond Arcibiskupská konzistoř, H8, Františkáni (1650-1782) 5125.
3. Wrbczansky, Severin, Nucleus Minoriticus, Seu Vera, Et Sincera Relatio Originis, Et Progressus Provinciae Bohemiae, Conventuum, Et Residentiarum, Fratrum, Et Sororum Sancti-Monialium, Ordin. Minor. S. P. Francisci Strict. Observ. Reform. in Provincia, Praha 1746, s. 141–142.
4. Theodor Divina, *Dějiny kláštera františkánů u sv. Bernardina v Olomouci a kostela N.P.P. Marie (dnes dominikánský) do roku 1784* (strojopis), Národní památkový ústav Olomouc, Olomouc 1958, s. 22.
5. NPÚ Olomouc, *Evidenční list nemovité kulturní památky*, kostel Početí P. Marie, poř. č. 2042/A7.
6. Tomáš Černušák - Miroslav Pojzl, *Klášter dominikánů a kostel Neposkrvněného početí Panny Marie*, Velehrad 2005, s. 9.
7. Gustav Friedrich, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934, s. 189.
8. Viz Theodor Divina (pozn. 4), s. 22.
9. Ibidem, s. 22. - Milan Togner, František Sysel, Restaurátorský a uměleckohistorický průzkum interiérových stěn kostela Neposkrvněného početí Panny Marie v Olomouci, in: *Okresní archiv v Olomouci*, 1983, s. 79.
10. Martin Elbel, Dva světy? Konfesijní hranice za švédské okupace Olomouce, 1642–1650, in: Martin Elbel, Milan Togner (ed.) *Historická Olomouc XIII*, 2002, s. 99-105. – Karen Amstrongová, *Jeruzalém*, Praha 1999, s. 311. – Protestanté chápali kapli Božího hrobu v Jeruzalémě také jako důležité poutní místo. - Dokazují to ostatně autoři českých pozdně renesančních cestopisů.
11. Viz Gustav Fridrich (pozn. 7), s. 190.
12. František Bolek, *Katolické kostely a kaple v Olomouci*, Olomouc 1936, s. 49–50.
13. SOkA Olomouc, *Fond Dominikáni Olomouc 1250–1950*, i.č. 165, mapa č. 1.
14. Viz Milan Togner – František Sysel (pozn. 9), s. 79.
15. Za poskytnutí nejen kresebných návrhů děkuji Mgr. Zuzaně Křenkové.

16. Viz Theodor Divina (pozn. 4), s. 38.
17. Viz Severin Wrbczansky (pozn. 3), s. 141–142.
18. Viz Theodor Divina (pozn. 4), s. 22.
19. ME, TV, SK et al. [Martin Elbel, Tomáš Vítek, Slavomíra Kašpárková et. al.], heslo Olomouc, Bývalý konvent františkánů „U sv. Bernardina“ s kostelem Neposkvrněného početí P. Marie, dnes konvent dominikánů, in: Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských slezských klášterů*, Praha 2005, s. 501.
20. Viz František Bolek (pozn. 13), s. 49–50.
21. Viz Liber Memorabilium S.O.P (pozn. 1), s. 258.

Kaple Božího hrobu v Římově – Poznámky

1. NKP, sign. XXIII.C.105/3, *Annuae literae provinciae Boemiae Societatis Jesu 1658*, s. 23-37.
2. SOKA České Budějovice, FÚ Římov, i. č. 1–3, *Farní kroniky – Římov (Liber Memorabilium)*.
3. SOKA České Budějovice, FÚ Římov, sign. IIB1, *Inventáře*.
4. Jaroslaus Schaller, *Topographie des Königreich Böhmens XIII*, Praha Vídeň 1785, s. 124. - Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen IX*, Praha 1845, s. 197.
5. ANM, Sběrka G, *Budějovicko*, kart. č. 12.
6. Johann Trajer, *Historisch statistische Beschreibung der Diocese Budweis*, České Budějovice 1862, s. 360.
7. Josef Braniš, *Soupis historických a uměleckých památek, okres Česko-Budějovický*, Praha 1900, s. 170.
8. Emanuel Drobil, *Římov*, Praha 1903.
9. Jaromír Pečírka, Římovské pašije, *Pekařův sborník. Od pravěku k dnešku II*, Praha 1930, s. 151–162.
10. Jindřich Šámal, *Římov*, Praha 1942, nestránkováno.
11. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977, s. 306.
12. Václav Ryneš, Římov v době barokní. Listy ze Římovské kroniky, 1626–1773, in: František Roubík – Jiří Špět (ed.), *Acta Regionalia, Sborník vlastivědných prací*, Praha 1972, s. 141–161.

13. Jan Royt, *Římov*, Velehrad 1995 – Daniel Kovář, *Římov, Historie obce a poutního místa*, Římov 1998.
14. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 223.
15. Viz FÚ Římov (pozn. 2), s. 2. - Ve farní knize se skutečně objevuje zpráva o jakémisi kapucínu, který měl do Říмова donést přesné plány jeruzalémské Via Crucis. – Viz Emanuel Drobil (pozn. 8), s. 50. - V monografii Emila Drobila se objevují dokonce dva mniši, jeden se jmenoval P. Alex. - Viz Jaromír Pečírka (pozn. 9), s. 153. – Pečírka tuto informaci staví na hranici mezi skutečnost a barokní legendu.
16. Ibidem Jaromír Pečírka, s. 153.
17. Viz Václav Ryneš (pozn. 12), s. 145.
18. Viz Jindřich Šámal (pozn. 10), nestránkováno.
19. Viz Václav Ryneš (pozn. 12), s. 148.
20. Viz Jan Royt (pozn. 13), s. 19.
21. Viz Farní kroniky – Římov (pozn. 2), s. 296.
22. Ibidem, s. 30.
23. Ibidem, s. 123.
24. Ibidem, s. 64.
25. Ibidem, s. 70.
26. Ibidem, s. 114.
27. Ibidem, s. 173.
28. Viz Jan Royt (pozn. 13), s. 20.
29. Ibidem, s. 173.
30. Viz *Annuae literae provinciae* (pozn. 1), 23-37. - Sochu zmiňuje již jezuitská ročenka z roku 1658. – Viz *Inventáře* (pozn. 3), nefoliováno. - Objevuje se také v inventáři (1834). - Viz Emanuel Poche (pozn. 11), s. 306. – Emanuel Poche ji pravděpodobně právem považuje za nejstarší ze všech soch křížové cesty.
31. Martin Pavlíček, „A tak postavil ty sloupy v sínici chrámové.“ Nerealizovaný projekt sloupů jezuitských světců před kostelem Panny Marie Sněžné v Olomouci, in: Jiří Fiala (ed.) *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica moravica II*, Olomouc

2004, s. 266–268. – Manfred Lurker, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, Praha 1999, s. 239.

31. Viz Václav Ryšavý (pozn. 12), s.145.

32. Viz Jan Royt (pozn. 13), s. 6.

33. Amilcare Barbero, *Atlante dei Sacri Monti, Calvari e Complessi devozionali europei*, Novara 2001, s 136–144.

34. Například kaple ve Varallu nemá půdorys odpovídající rozdělení na předsíň a hrobovou komoru přesně podle jeruzalémskému vzoru.

35. Viz Farní kroniky – Římov (pozn. 2), s. 6.

Kaple Božího hrobu při kapucínském kostele sv. Josefa v Chrudimi – Poznámky

1. NA Praha, ŘK, Chrudim, karton č. 314, fasc. A 11.

2. NA Praha, ŘK, Chrudim, kniha č. 101, *Liber memorabilium, Ab anno Salutis 1656 usque ad anum 1784*.

3. NA Praha, ŘK, Chrudim, kniha č. 102, *Memorabilien Buch des Kapuziner Klosters zu Chrudim 1838*.

4. ANM, Sbíрка G, *Chrudimsko*, karton č. 28. – Pod spisem Topographie von Chrudim je podepsán chrudimský děkan Liboslav Josef Zeichler.

5. Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen V*, Praha 1837, s. 8.

6. NA Praha, ŘK, Chrudim, karton č. 316, *Inventarium der Kirche und der ganzen Klostergebäudes der P.P. Capuciner zu Chrudim aufgenommen im Jahre 1858*.

7. Karel Chytil, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století III.*, Praha 1900, s. 104–105.

8. P.M. [?], Dějiny kláštera kapucínského v Chrudimi, *Český Východ XXIX*, 1906, 14. 7., nestránkováno.

9. Václav Hanuš, *Chrudimsko a Nasavrcko III*, Chrudim 1912, s. 116.

10. Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech I.*, Praha 1977, s. 545–546.

11. Dobroslav Líbal – Milada Vilímková – Marie Heroutová et al., Chrudim, kapucínský kostel sv. Josefa, *Pasport SÚRPMO* (strojopis), Praha 1982.
12. Jiří Charvát, *Stará Chrudim*, Chrudim 1991, s. 78–79.
13. Jan Vinař – Jan Stojan, Chrudim, kostel sv. Josefa, *Stavebně technický průzkum* (strojopis), Praha 2006. – Jan Vinař – Daniela Štěrbová, Chrudim, kostel sv. Josefa, *Stavebně historický průzkum* (strojopis), Praha 2006.
14. Viz Václav Hanuš (pozn. 9), s. 116.
15. Viz NA Praha (pozn. 1), nefoliováno.
16. Viz Dobroslav Líbal – Marie Heroutová – Milada Vilímková et al., (pozn. 10), s. 79.
17. Viz Memorabilien Buch (pozn. 3), fol. 7.
18. Viz P.M. (pozn. 8), nestránkováno - Informace o nemoci pražského arcibiskupa se v kronice neobjevují. V souvislosti s tématem kaplí Božího hrobu je důležité připomenout, že osm dní po vysvěcení kostela sv. Josefa v Chrudimi hrabě z Harrachu osobně přijel z Prahy na Smečenské panství a za velkých těžkostí vysvětil kapli Boží hrob na Kvíčku u Slaného založený nejvyšším purkrabím Bernardem Ignácem hrabětem z Martinic.
19. NA Praha, ŘK, Chrudim, č. l. 107.
20. Viz Dobroslav Líbal – Marie Heroutová – Milada Vilímková et al., (pozn. 10), s. 13.
21. Viz Liber memorabilium (pozn. 2), f. 107.
22. Buben Milan, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích III.*, Praha 2006, s. 424–425.
23. Viz Liber memorabilium (pozn. 2), f. 60.
24. Viz Jan Vinař – Daniela Štěrbová (pozn. 13), s. 11.
25. Viz Memorabilien Buch (pozn. 3), fol. 103.
26. NA Praha, ŘK, Chrudim, karton. č. 315, *Inventář kostela a kláštera kapucínů v Chrudimi zhotovený r. 1905.*
27. Vladimír Preininger, *Chrudim*, Chrudim 1897, s. 37–38.
28. Viz Karel Chytil (pozn. 7), s. 104–105.

29. Viz Jan Vinař – Daniela Štěrbová (pozn. 13), s. 6.
30. Viz Memorabilien Buch (pozn. 3), 113.
31. Viz Jan Vinař – Daniela Štěrbová (pozn. 13), s. 6.
32. Ibidem, s. 7.
33. Viz Dobroslav Líbal – Marie Heroutová – Milada Vilímková et al., (pozn. 10), s. 78.
34. Viz Jan Vinař – Daniela Štěrbová (pozn. 13), s. 8.
35. NA Praha, ŘK Chrudim, *Miscellanea 1666 – 1840*, karton č. 315, nefol.
36. Na základě srovnání s jinými kaplemi zde můžeme předpokládat sochu Panny Marie. Například ve Slaném je ve středové ose lomeného oblouku vnější arkády zasazen ornament osmicípé hvězdy vztahující se k mariánské symbolice. V kaplích Božího hrobu v Drahorazi a u Horšovského Týna socha Panny Marie vsazena doprostřed baldachýnové edikuly.
37. Viz Jan Vinař – Daniela Štěrbová (pozn. 13), s. 60.
38. Ibidem, s. 34.
39. Viz Dobroslav Líbal – Marie Heroutová – Milada Vilímková et al., (pozn. 10), s. 2.
40. Viz Karel Chytil (pozn. 7), s. 104–105.
41. Jiří Charvát, Zajímavý nález v kapucínském kostela sv. Josefa v Chrudimi, *Chrudimské vlastivědné listy* I, 1992, s. 1.

Kaple Božího hrobu Na Kvíčku u Slaného – Poznámky

1. NA Praha, ŘF 50/II, inv. č. 259, 1665 VIII. 10.
2. Národní archiv Praha, ŘF 50/II, inv. č. 435, *Archivum seu protocollum conventus Slanensis ad SS Trinitatem*, 1750 (1655)–1946.
3. Wrbczansky, Severin, *Nucleus Minoriticus, Seu Vera, Et Sincera Relatio Originis, Et Progressus Provinciae Bohemiae, Conventuum, Et Residentiarium, Fratrum, Et Sororum Sancti-Monialium, Ordin. Minor. S. P. Francisci Strict. Observ. Reform. in Provincia*, Praha 1746, s. 260.
4. Alessandro Catalano, Příběh jednoho mýtu, in: Vladimír Příbyl (ed.) *Slánské rozhovory 2005*, 2006, s.25–34.

5. Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt, Rakonitzer Kreis*, Praha 1845, s. 68.
6. Ferdinand Velc, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XX*, Praha 1904, s. 270-271.
7. Antonín Podlaha, *Posvátná místech království Českého. Vikariát Slánský*. Praha 1913, s. 174–175.
8. Vladimír Příbyl, *Baroková architektura na Slánsku* (diplomní práce), Ústav pro dějiny umění FFUK, Praha 1984, s. 68-73.
9. Vladimír Příbyl, *Baroko ve Slaném*, Slaný 1988, nestránkováno.
10. Jan Muk, Slaný, kaple Božího hrobu, *Stavebně historické posouzení*, Praha 1993, s. 5.
11. Jan Šťovíček, Loretánská idea a barokní historismus u Martiniců v době pobělohorské, in: Vladimír Příbyl (ed.), *Rozpravy o baroku, Sborník příspěvků z kolokvia Barokní umění na území severozápadně od Prahy*, Slaný 1993, s. 14-21.
12. Johannes Graus, Das Grab des Welterlösers in seinen mittlealterlichen Nachbildungen, *Der Kirchen Schmuck XXVII*, 1896, s. 35.
13. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 230-231.
14. Viz Alessandro Catalano (pozn. 4), s.34.
15. Elzear Horn, *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae*, 1724 – 1744, Jerusalem 1962, s. 41. – „Visí 44 stříbrných lamp, různých císařů, králů a princů apod. Ze všech lamp na 13 dohlží menší bratři: první (jako dar) římského císaře, druhá krále Francie, třetí krále španělského, čtvrtá krále portugalského, pátá Pedemont – Turinského, šestá bavorského kurfirta, sedmá Benátské republiky, osmá Janovské republiky, devátá našeho vrchního vykladače atd. Řekové vlastní 18 lamp, Habešané 3, Arméni 6, Syřané 3, Koptové 4...“ (Překlad T. Řepa)
16. Viz *Archivum seu protocollum* (pozn. 2), s. 448–451.
17. Karel Kazda, *Slaný po stránce historické*, 1920, s. 108.
18. Viz Johann Gottfried Sommer (pozn. 5), s. 68.
19. “Uvedené mramorové desky byly předtím součástí jiné stavby, než se dostaly sem...“, Viz Elzear Horn (pozn. 15), s. 46.

20. Bernardo Amico, *Trattato delle Piante et Immagini de Sacri Edifizi di Terra Santa, Roma 1609*, Jeruzalem 1953, s. 108.
21. Viz Elzear Horn (pozn. 15), s. 46.
22. Ibidem, s. 108.
23. Viz Elzear Horn (pozn. 15), s. 50. - Bonifác ze Zadaru je získal od Řeků, kteří je přinesli z hory Sinaj, výměnou za jednu z velkých lamp.
24. Ibidem, s. 50.
25. Ibidem, s. 50.
26. Ibidem, s. 50. - Ta ovšem byla korintská a tesat nebo osazovat reliéf přímo do rozvětveného akantového listoví by ve výsledku nebylo příliš praktické.
27. Viz Antonín Podlaha (pozn. 6), s. 174–175. - Na střeše nad průčelím jsou zaznamenány ještě na fotografii v Podlahově topografii z roku 1913. V minulosti odstraněny a v kopii osazeny zpět v roce 2009. (za informaci o stavu k roku 2009 děkuji Vladimíru Příbylovi).
28. NPÚ Praha, Markéta Pavlíková, Slaný – kaple Božího hrobu, Předběžná restaurátorská zpráva o malbě interiéru, in: *Slaný – kaple Božího hrobu, Průběžné restaurátorské zprávy*, Praha 1993, nestránkováno.
29. Viz Archivum seu protocollum (pozn. 2), s. 641–642.
30. Ibidem, s. 642. - Poslední věta by v zápise k roku 2010 mohla být opsána beze zbytku.
31. Viz Jan Muk (pozn. 10), s. 5. – Muk ve svém doporučení pro obnovu navrhuje: „Z Petřína lze převzít chybějící emblemy v arkádách...“ K tomuto se při nedávné rekonstrukci (skončení rekonstrukce vnějšího pláště v roce 2009) naštěstí nepřistoupilo, neboť Petřínská kaple se shoduje pouze ve třech obrazcích a ostatní jsou zcela odlišné.
32. Otázka přesného určení je ve Slaném ztížena špatným zachováním reliéfu obou zvířat. Ani výjev v Drahorazi není čitelný natolik, abychom oba tvory dokázali jednoznačně identifikovat. Na petřínské kapli je emblematická scéna provedena ve štuku. Pro novodobé restaurování štuků, ale je těžké posoudit jejich autentičnost. Petřínský reliéf zřetelně odkazuje na vlka (lišku či psa) držícího v tlamě čtyřnohé zvíře (mládě?)

33. Hornův latinsky psaný traktát o Svaté zemi ve své době nebyl publikován. Uložený ve vatikánské knihovně Apoštolů se dočkal prvního otištění až v roce 1902. V roce 1962 bylo znovu v Jeruzalémě vydáno v řadě Studium Biblicum Franciscanum jako 15 svazek a opatřeno anglickým překladem a poznámkami.
34. Viz Elzear Horn (pozn. 15), s. 41. – Gustav Reinhold Röhricht, *Deutsche Pilgerreisen nach dem hl. Lande*, Innsbruck 1900. – K tématu německých (i českých) poutníků pozdního středověku a raného novověku.
35. Příbyl, Baroková architektura (pozn. 8), s. 71. – Viz Jan Muk (pozn.10), s. 3. - „V čele arkád jsou různé symboly, které neumíme interpretovat...“
36. Osmicípou hvězdu měli ve svém erbu i Šternberkové. Martinicova první manželka Veronika Polyxena byla hraběnka rodem ze Šternberka (1625–59). Spoluzakládala slánský františkánský klášter, pročež byla zvaná „Matkou kláštera,“. S Veronikou Polyxenou je spojena legenda o zjevení symbolu hvězdy během její modlitby v kostele chápaném jako prvotním popudu k založení františkánského kláštera. - Vladimír Příbyl, *Františkánský klášter ve Slaném*, Slaný 2005, s. 10.
37. Hynek Rulíšek, *Postavy, atributy, symboly. Slovník křesťanské symboliky*. Hluboká nad Vltavou 2006, s. 175.
38. Příbyl, Baroko ve Slaném (pozn. 9), nestránkováno. – Viz Jan Šťovíček (pozn. 11), s. 17.
39. Příbyl, Baroková architektura (pozn. 8), s. 73. - Příbyl vyslovuje myšlenku, že s plány disponovali architekti a stavitelé.
40. Podrobné práce k tématu – Martin Biddle, *The Tomb of Christ*, Phoenix Mill 1999. - Thomas Noonan, *The Road to Jerusalem*, Philadelphia 2007.
41. Gustav Dalman, *Das Grab Christi in Deutschland*, Leipzig 1922, s. 109. – Dalman jako první detailně porovnal rozměry kaple v Glogowku (něm. Oberglogau) s Hornovými v Jeruzalémě a závěry, které publikuje, jen podtrhují skutečnost, že Glogowek byl první kaplí, která se ze všech zkoumaných kaplí Božího hrobu v tehdejším Německu nejvíce přiblížila (většina rozměrů nebyla úplně shodná, ale lišila se v řádu centimetrů)

jeruzalémskému Božímu hrobu, což nedávno potvrdil i Rüdiger (2006) v rámci prostoru celé střední Evropy. Míry slánské kaple (měřeno autorem) nejsou zcela přesné nejen s Glogowkem (měřeno autorem), ani s Hornovými závěry, ale ani s Drahorazí (měřeno autorem). Odchyšky jsou zde opět jen nepatrné

42. Ibidem, s. 110–111. – „V prvním oblouku tři trojlisté rozety nad sebou, v druhém na čtyřech sloupcích brána s polokruhovým zakončením, ve třetím snad přesýpací hodiny (nebo čtyři hřeby z Kříže), ve čtvrtém hvězda, v pátém kříž. První se opakuje v Hornovi , tedy jest v Jeruzalémě doložitelný, ne už tak další...“ (překlad T. Řepa)

43. Ibidem, s. 108.

44. NA Praha, inv. č. 449, č. k. 56, *Archivum conventus Glogoviensis*, 1525–1755.

45. Ve shodné formě s Božím hrobem v Lužickém Görlitzu byla ještě na konci 16. století postavena kaple v nedaleké Zaháni. V první polovině 17. století vliv kaple v Görlitzu na nově vznikající stavby pomalu slábnul. Příčinou byl nejen Amicův traktát, ale další jemu podobné tisky, které do Evropy přinesly podobu kaple po její rekonstrukci v roce 1555.

46. Příbyl, Baroko ve Slaném (pozn. 9), nestránkováno.

47. Příbyl, Baroková architektura (pozn. 8), s. 59–60.

48. PV [Pavel Vlček] heslo Giovanni Battista Allio, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 17. - PV, VN [Pavel Vlček, Věra Naňková] heslo Giovanni Domenico Orsi, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 461–462.

49. Příbyl, Baroková architektura (pozn. 8), s. 61.

50. Příbyl, Baroko ve Slaném (pozn. 9), nestránkováno.

Kaple Božího hrobu v Mimoňi - Poznámky

1. SOkA Česká Lípa, FÚ Mimoň, i.č. K1 *Annotatio Ecclesiastica oder kirchen Verzeichniüs* 1668.

2. Johannes Schaller, *Topographie des königreichs Böhmens XVI*, Praha – Vídeň 1790, s. 239.
3. ANM, Sbíрка G, *Boleslavsko*, karton č. 8.
4. Josef Sládek, *Das heilige grab zu Niemes*, Mimoň 1882, s. 5–10.
5. Arman Anton Paudler, Aus alter und neuer Zeit, in: Arman Anton Paudler (ed.), *Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions – Clubs V*, Česká Lípa 1882, s. 154–155. – Arman Anton Paudler, Das Anferstehungs–fest in Niemes, in: Arman Anton Paudler (ed.), *Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions – Clubs IV*, Česká Lípa 1881, s. 103.
6. SOkA Česká Lípa, AM Mimoň, ev. č. 93, Josef Tille, *Geschichte von Niemes*, 1889–1898. - SOkA Česká Lípa, AM Mimoň, ev. č. 14, Franz a Joseph Benesch, *Geschichte von Niemes*, 1900, neustránkováno.
7. Josef Tille, *Geschichte der Stadt Niemes*, Mimoň 1903, s. 438–442.
8. Viktor Kotrba, *Česká barokní gotika*, Praha 1976, s. 64.
9. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980, s. 393.
10. Osvald Hons, *Pašijové hry v Mimoni*, Mimoň 1999, s. 1–15. – Osvald Hons, *Průvodce historií Mimoně I*, Putování k Božímu hrobu, Mimoň 2005, s. 10-19.
11. Viz Josef Sládek (pozn. 4), s. 5-6. - Tille, *Geschichte der Stadt* (pozn. 7), s. 438.
12. Viz *Annotatio Ecclesiastica* (pozn. 1), f. 32.
13. Ve farní knize se objevuje jméno Menich, Tille uvádí příjmení Mönnich – Tille, *Geschichte der Stadt* (pozn. 7), s. 438.
14. Hons, *Pašijové hry* (pozn. 10), s. 4-5. - Hons považuje slovo Comedia za pašijové hry, které se v daném roce, tedy 1669 začaly na Velikonoce ve městě pořádat.
15. Pro farní knihu jsou typické zápisy, které nerozlišují Boží hrob jako oltář od stavby – kaple Božího hrobu. Tille se domnívá, že až po zrušení kaplí Božího hrobu (oltáře) v kostele farním se ke kapli na Velký pátek dostala slavnost Vzkříšení. – Tille, *Geschichte der Stadt* (pozn. 7), s. 441.
16. Může se jednat o hru Mastičkář. – Václav Černý, *Staročeský mastičkář*, Praha 1955. - Hry se před zámek hrály v neděli 3. června

- 1668 - Gustav Friedrich, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha, Litomyšl s. 150.
17. Viz *Annotatio Ecclesiastica* (pozn. 1), f. 42.
18. Hons, Pašijové hry (pozn. 10), s. 5.
19. *Ibidem*, s. 6.
20. *Ibidem*, s. 7.
21. Paudler, *Das Anferstehungs*, s. 103. – „Woselbst Christus,, factisch aus dem Grabe aufersteht und zwischen die zurückprallenden Grabeswächter tritt, sondern jedes Haus in den breiten Strassen, durch welche der imposante Festzug sich bewegt, ist zu einem Tempel oder Altare umgewandelt; fast jedes Fenster ist mit einem Kunstwerk versehen, und die Illumination der Stadt und der umliegenden Berge ist ausserordentlich fesselnd...“ (z německého originálu přeložil T. Řepa).
22. Izajáš, 22.16: „Dal sis hrob vytesat vysoko, dal sis vyhloubit příbytek ve skále...“ – Bible, český ekumenický překlad, Praha 1994, s. 644.
23. Viz *Annotatio Ecclesiastica* (pozn. 1), f. 81.
24. Viz Josef Sládek (pozn. 4), s. 9.
25. Arman Anton Paudler, *Aus alter und neuer Zeit*, in: Arman Anton Paudler (ed.), *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions – Clubs V*, 1882, s. 154–155.
26. Tille, *Geschichte der Stadt* (pozn. 7), s. 442.
27. Viz *Annotatio Ecclesiastica* (pozn. 1), f. 31.
28. Tille, *Geschichte von Niemes* (pozn. 6), f. 195.
29. Viz Josef Benesch - Franz Benesch (pozn. 6), nestránkováno.
30. Tille, *Geschichte der Stadt* (pozn. 7), s. 438.
31. Viz Viktor Kotrba (pozn. 8), s. 64.
32. Prokop Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, Praha 1936, s. 39. - Emanuel Poche, (pozn. 9), s. 393.
33. VN PV [Věra Naňková - Pavel Vlček] heslo de Bossi, Santino, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 78. – PV [Pavel Vlček] heslo Broggio, Giulio, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 83-84.- Vlček

soudí podle nedoložených projektů, že Bossi byl zejména provádějícím architektem – stavitelem.

34. 30. Tille, *Geschichte der Stadt* (pozn. 7), s. 150, 404.

35. Viz *Annotatio Ecclesiastica* (pozn. 1), f. 31.

36. Vlček, de Bossi (pozn. 33), s. 78.

37. Petr Macek, *Architektura*, in: Mojmír Horyna – Petr Macek – Jaroslav Macek – Pavel Preiss, *Oktavián Broggio, 1670–1742*, Litoměřice 1992, s. 9. – Osvald Hons, *Česká Numatia*, Mimoň 2007, s. 6–7. – Tille Santina Bossiho uvádí i v rukopise pětisvazkové kroniky, který se stal bezprostředním vzorem pro tištěnou podobou mimoňských dějin. - Hons zde argumentuje ve prospěch Santina Bossiho údají ze *Sauer Allgemeines Künstler Lexikon*, podle kterého je Giulio Broggio doložen v Čechách až po roce 1670. Broggio však 13. ledna 1658 zaplatil poplatek 30 kr. cechu zedníků v Litoměřicích. – Vlček, Broggio (pozn. 33), s. 83.

38. Viz Josef Sládek (pozn. 4), s. 3. - „*Steht einer mässigen Anhöhe die heilige Grabkapelle, welche einzig in dieser Art in ganz Österreich und den Nachbarländern ist...*“ (z německého originálu přeložil T. Řepa)

39. Vlček, de Bossi (pozn. 33) , s. 78.

40. Pavel Preiss, *Italští umělci v Praze*, Praha 1986, s. 162.

41. Franz Matsche, *Wallfahrtsarchitektur – die Ambitenanlagen böhmischer Wallfahrtsstätten im Barock*, in: Lenz Kriss-Rettenbeck – Gerda Möhler (ed.), *Wallfahrt kennt keine Grenzen*, München – Zürich 1984, s. 356. – Tille, *Geschichte der Stadt* (pozn. 7), s. 438. - Tille komplex přirovnává ke starořímskému domu.

42. Viz Josef Sládek, (pozn. 4), s. 5.

43. Sčk [August Sedláček], heslo Putz z Adlerthurnu, in: Jan Otta (ed.), *Ottův slovník naučný XX*, Praha 1903. s. 1026.

44 Tille, *Geschichte der Stadt* (pozn. 7), s. 438.

45. Jaromír Pečírka, *Římovské pašije, Pekařův sborník. Od pravěku k dnešku II*, Praha 1930, s. 154.

46. Ibidem, s. 154.

Kaple Božího hrobu při kostele sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích - Poznámky

1. Farní úřad Pavlice, *Farní kronika Hostin*.
2. MZA Brno, VS Jevišovice, F54, k.č. 624-625, *Účet kostela sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích*, nefoliováno.
3. Georg Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren IV*, Brno 1861, s. 304.
4. SOkA Znojmo, FÚ Pavlice, *Kronika obce Pavlice, 1924–1964*, sign. K-I 95, s. 5.
5. Alois Plichta, *Jaroměřicko, Dějiny Jaroměřic nad Rokytnou a okolí I.*, 1994 Třebíč. s. 431. – Viz Farní kronika (pozn. 1), s. 1 – Zde uveden letopočet 1688.
6. Ibidem Farní kronika, s. 1
7. Pavel Balcárek, *Brno versus Olomouc*, Brno 1993
8. Viz Georg Wolný (pozn. 3), s. 304.
9. Viz Farní kronika (pozn. 1), s. 1.
10. Ibidem, s. 25–26.
11. Viz Účet kostela sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích (pozn. 2), nefoliováno.
12. Viz Farní kronika (pozn. 1), s. 2.
13. Viz Kronika obce Pavlice (pozn. 4), s. 5.
14. Viz Georg Wolný (pozn. 3), s. 304. - Snad tedy část staršího oltáře, o kterém autor píše.
15. Viz Účet kostela sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích (pozn. 2), nefoliováno.
16. Viz Farní kronika (pozn. 1), s. 2.
17. Veronika Mayr, *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich* (diplomní práce), Studienrichtung Kunstgeschichte der Leopold – Franzens Universität, Innsbruck 1995, s. 91–93.
18. Bellarmino Bagatti, Life, in: Elzear Horn, *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae (1724–44)*, Jerusalem 1962, s. 3–4.
19. Viz Farní kronika (pozn. 1), s. 2.

20. Anm, *Freytags Andacht der Capellen des H. Grabs bey den Augustinern Baarfüssern zue S. Wenzel*, Praha 1652, nestránkováno.
21. Maria Capra, Der Calvarienberg in Hernals, *Studien aus Wien*, č. 27, 1969, s. 91.
22. Alexander Weiger, *Maria Lanzendorf*, Salzburg 1996, s. 4, 14 – Viz Veronika Mayr (pozn. 17), s. 60.
23. Ibidem, s. 57–58.
24. Viz Georg Wolný (pozn. 3), s. 304.

Kaple Božího hrobu při křížové cestě ve Starém Hrozňatově - Poznámky

1. SOkA Cheb, FÚ Starý Hrozňatov, č. kart. 196, *Kronika farní 1660–1946*.
2. Jaroslaus Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen II*, Praha 1785, s. 197–199.
3. ANM, Sbíрка G, *Loketsko*, karton č. 49.
4. SOkA Cheb, Vincenz Prökl, *Chronik der Stadt Eger und des Egerlandes* (rukopis), 1835, nestránkováno.
5. Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen XV*, Praha 1847, s. 348–349.
6. Alfred Hoppe, *Des Österreichers Wallfahrtsorte*, Wien 1913. s. 774. – Wilhelm Schwenz, *Unsere Liebe Frau Maria Loreto im Egerlande*, Cheb 1915, s. 16–17.
7. Julius Košnář, *Poutnická místa a památné svatyně v Čechách*, Praha 1903, s. 167–168.
8. Wolf – Dieter Hämperl, Topographie der Kunst- und Kulturdenkmäler im Landkreis Eger, in: Martin Schreiner (ed.), *Kunst in Eger, Stadt und Land*, Munchen – Wien 1992, s. 617-618.
9. Illuminata Hart, *Kinsberg – Loreto*, Tirschenreut 1992, s. 15–37.
10. Jan Bittl, Příklad Tovaryšstva Ježíšova do Chebu, *Sborník Chebského muzea*, 1994, s. 33–46.
11. Jiří Bašta, Loretánské poutní místo ve Starém Hrozňatově u Chebu, *Minulostí západočeského kraje XXXV*, 2000, s. 104.

12. Petr Beran, *Píseň o Loretě*, Cheb 2003, s. 5–14.
13. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 223.
14. V době návštěvy Jana Jiřího Dasselmana v Římově zde již stála loreťanská kaple. Kaple Božího hrobu, jak svědčí na portálku vytesaný letopočet 1658, již byla také dostavěna (viz heslo Kaple Božího hrobu v Římově).
15. Viz Sbíрка G (pozn. 3), nefoliováno.
16. Thomas Noonan, *The Road to Jerusalem*, Philadelphia 2007, s. 319. - *Theatrum Terrae Sanctae Christiaana* van Adrichem bylo poprvé vydáno v roce 1590 v Kolíně. Kniha byla rozdělena na tři samostatné spisy – popis Jeruzaléma, geografii sv. Země a dějiny světa až po smrt sv. Jana Křtitele. Samotný popis města Jeruzaléma v době Kristova života vyšel již v roce 1584. Daniel Adam z Veleslavína tuto část převedl z latinského do českého jazyka a v roce 1592 (rok před druhým souborným vydáním) v Praze vydal pod názvem *Wypsánj Města Geruzaléma v Předměstí geho: W Gakémž spůsobu bylo za času Krysta Pána w své celosti a slávě*.
17. Viz Petr Beran (pozn. 12), s. 6.
18. Viz Jiří Bašta (pozn. 11), s. 104.
19. V roce 1664 císařská vojska pod velením Radouita de Souches bojovala na západním Slovensku u Komárna proti Turkům. Garnier byl pravděpodobně zraněn během těchto bojů.
20. Viz Jiří Bašta (pozn. 11), s. 109. - Loreta byla dostavěna v roce 1665, ambity, které ji dnes obklopují, jsou až z osmdesátých let 17. století.
21. Petr Kubín, *Blahoslavený Hroznata, Kritický životopis*, Praha 2000, s. 209–215. - Tepelský klášter je spjat s Kynšperkem postavou blahoslaveného Hroznaty. Zakladatel premonstrátského kláštera v Teplé byl na hradě Kynšperku vězněn a měl zde i údajně zemřít.
22. Viz Thomas Noonan (pozn. 16), s. 258.
23. Popis města Jeruzaléma delfského kněze Christiaana van Adrichem s největší pravděpodobností sloužil jezuitům v Římově a ve Starém Hrozňatově za předlohu v komponování celé kalvárské cesty. Přiložená mapa svatého města je jedna z nejlépe čitelných a cesta Krista na Kříž je

zde dobře postihnuteľná. Jednotlivá zastavení ale měla předlohu v jiných spisech či plánech, neboť Christiaan van Adrichem se soustředil na popis města jako celku a příliš nedbal na zevrubná líčení jednotlivých zastavení.

24. Christiaan van Adrichem, *Wypsanj Města Geruzaléma y Předměstí geho. W gakémž spůsobu bylo za času Krysta Pana w swé celosti a sláwě, prvé nežli ge Rzymané dokonce wybogowali a zkazyli. S pilnosti poznamenána gsau ta místa, na nichž Pán a Spasytel náš Gezus Krystus putowal a trpěl*, Praha 1592, s. 52–53.

25. Ibidem, s. 52.

26. Viz Vincenz Prökl (pozn. 4), nestránkováno.

27. Dnes nahrazeno dřevěnou imitací okenního ostění.

28. Viz Christiaan van Adrichem (pozn. 24), s. 52–53.

29. Deska dnes nedochována nesla nápis: POSSEQUE OPUS HOC, UT TUNC EXISTIMABAM (NECHŤ DÍLO TO, JAKOŽ TEHDY OCENIL JSEM překlad T. Řepa). – Viz Kronika farní (pozn. 1), s. 4-5.

30. Viz Jiří Bašta (pozn. 11), s. 109.

31. Viz Petr Beran (pozn. 12), s. 12.

32. Viz Sběrka G (pozn. 3), nefoliováno.

33. Viz Christiaan van Adrichem (pozn. 24), s. 52–53.

34. Podobně je řešen štít v Římově. Do jeho vrcholu je však vsazena malba na s výjevem *Arma Christi*.

35. Viz Christiaan van Adrichem (pozn. 24), s. 52–53.

36. Viz Petr Beran (pozn. 12), s. 20.

37. Viz Sběrka G (pozn. 3), nefoliováno.

38. Viz Kronika farní (pozn. 1), s. 9.

39. Viz Jiří Bašta (pozn. 11), s. 109.

40. „Předal 300 f. který tytéž Křištof Kraus hospodář zde částečně zkušný, neboť ten také římovský hrob Páně podobně vystavěl.“ (překlad z latiny T. Řepa)

41. Vratislav Ryšavý, Loreta ve Starém Hrozňatově u Chebu, *Zprávy památkové péče* LVI, 1996, č. 3, s. 86–93.

42. Ibidem, s. 90.

43. Milada Vilímková, *Stavitelé paláců a chrámů*, Praha 1986, s. 67.

44. Ibidem, s. 67.
45. Viz Sbírka G (pozn. 3), nefoliováno. - “*Alle Leidens Stationen sind solid zu baut und...*“
46. Veronika Mayr, *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich* (diplomní práce), Studienrichtung Kunstgeschichte der Leopold – Franzens Universität, Innsbruck 1995, s. 36.
47. Viz *Illuminata Hart* (pozn. 9), s. 28. - Georg Schroubek, *Volksfrommers Wallfahrten in Eger und seinem Umland*, in: Lorenz Schreiner (ed.), *Eger und das Egerland*, München 1988, s. 463–465.

Kaple Božího hrobu ve Voticích – Poznámky

1. NA Praha, ŘF II/50, č. knihy 46, *Archivum seu protocollum conventus Oticensis ad s. patrem Franciscum*, 1685 – 1836.
2. Severinus Wrbczansky, *Nucleus Minoriticus seu vera et sincera relatio originis et progressus provinciae Bohemiae conventuum et residentiarum fratrum et savorum sanctimonialium*, Praha 1746, s. 216.
3. Antonín Norbert Vlasák, Votice, *Lumír III*, 1853, č. 25, 23.6., s. 593-596.
4. Antonín Norbert Vlasák (?), Boží hrob na hřbitově františkánském ve Voticích, in: *Světlozor VI*, 1872, s. 154.
5. Antonín Norbert Vlasák, *Okres Votický, nástin statisticko-historický*, Praha 1873, s. 22.
6. Antonín Podlaha - Eduard Šittler, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku 19. století, Kraj Votický*, Praha 1898, s. 132.
7. Čeněk Habart, *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko IV*, Sedlčany 1994, s. 736.
8. Antonín Podlaha, *Posvátná místa království Českého VI*. Praha 1912, s. 188-189.
9. Dobroslav Líbal – Marie Heroutová – Jan Muk et al., Votice, *Pasport SURPMO*, Praha 1973, nestránkováno.
10. NPÚ Praha, Antonín Novák – Rumjana Najdenová, Kaple Božího hrobu na hřbitově ve Voticích, *Zpráva o restauraci 1995-97*, s. 2-10.

11. Pavel Pavlovský, *Vyprávění o Voticích*, Praha 2000, s. 53-56.
12. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 243-244.
13. Uvedená informace je dnes pramenně nedoložitelná. Poprvé ji zveřejnil Antonín Norbert Vlasák ve Světozoru v roce 1872. Pravděpodobně vycházel ze zápisu konventní kroniky (?). Od roku 1952 tento dokument pro zásah Statní bezpečnosti postrádáme. V literatuře je doba 27 let mezi vysláním obou bratří a stavbou kaple ve Voticích interpretována jako potřebná pro cestu do Palestiny a zpět. V 17. století cesta do Svaté země byla dobře organizována a trvala většinou jeden měsíc (včetně cesty z Čech do Benátek). Nejsme podrobněji zpraveni o průběhu jejich cesty, nevíme, kdy se vrátili, ani zda-li zůstali nějaký čas v Palestině. O Maryškovi a Wienerovi se nezmiňuje opis klášterní kroniky a ani seznamy příslušníků České františkánské provincie *Catalogus fratrus et pratus in usum A.R.P. Minori Provincialis* ani *Nomina religiosorum fratrum laicorum almae et magnae provinciae Bohemiae reformat scti Wenceslai D. et M.* - NA Praha, *Catalogus fratrus et pratus in usum A.R.P. Minori Provincialis*, ŘF II/50, č. knihy 124. – NA Praha, *Archivum seu protocollum conventus Otticensis ad s. patrem Franciscum*, 1685 – 1836, ŘF II/50, č. knihy 46.
14. Viz Antonín Podlaha - Eduard Šittler (pozn. 6), s. 132.
15. Zděnou ohradu kolem kaple nechal vystavět František Ferdinand na základě plnění závěti svého bratra Václava Františka, komendátora řádu sv. Jana Jeruzalémského. - Viz *Archivum seu protocollum* (pozn. 1), f. 23.
16. Z fundace vyplýval pro představeného kláštera závazek sloužit pro Marii Františku v kapli mši každý den po celý rok.
17. Viz Severinus Wrbczansky (pozn. 2), s. 216.
18. <http://genealogy.euweb.cz/bohemia/gutstein3.html#SV>, vyhledáno 12.1.2010.
19. Profilovaná hlavní římsa je ve svém pojetí zcela podobná římsce ve Slaném pouze s tím rozdílem, že v profilu je konkávní a slánská naopak konvexní. Tato odlišnost se projevuje v hladkém přechodu „schodu,, do

horní úrovně střechy ve Slaném a výtvarně ne příliš vydařeném ve Voticích.

20. V roce 1968 během rozsáhlé rekonstrukce stavby bylo vyměněno 10 sloupků spolu s hlavicemi, kromě toho také dvě horní řady žulového obložení v průčelí. – Viz Pavel Pavlovský (pozn. 11), s. 54.

21. Habart uvádí, že železné pruty byly osazeny až v roce 1852. - Čeněk Habart (pozn. 7), s. 736.

22. Viz Pavlovský (pozn. 11), s. 54.

23. Viz *Archivum seu protocollum* (pozn. 1), f. 23. - K roku 1780 se v klášterní kronice píše: „...*Facta est in S. Sepulchro nova fornix ex Lapide quadro...*“. Vykonána jest ve svatém Hrobě nová klenba z čtvercových kamenů (překlad Tomáš Řepa).

24. Viz Antonín Novák - Rumjana Najdenová (pozn. 10), s. 2-4.

25. Ibidem, s. 2.

26. Ibidem, s. 2. - restaurátorská zpráva hovoří o požáru kaple z doby kolem roku 1700. Ten není pramenně doložen.

27. Scéna Zmrtvýchvstání Krista je poprvé v literatuře zmíněna v roce 1872. – Vlasák (?), Boží hrob (pozn. 4), s. 154.

28. Zda-li Horn mluvil o nástěnné malbě nebo o deskovém obraze není zřejmé. - Elzear Horn, *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae*, 1724–1744, Jerusalem 1962, s. 46.

29. Scéna Noli me tangere pravidelně, i když ne příliš často, doprovázela výzdobu kaple Božího hrobu. Podobný výjev v podobě nástěnné malby nad vstupem do hrobové komory nalezneme v Jaroměřicích u Jevíčka a v sochařské podobě ve Starém Hrozňatově (sochy umístěné v blízkosti kaple Božího hrobu) nebo také na Škrétově obraze pro zderazskou kapli.

30. O strážcích hrobu při vstupu do kaple se zmiňuje konventní kronika psaná při augustiniánském klášteře Na Zderaze v Praze (viz heslo Kaple Božího hrobu při kostele sv. Václava na Novém Městě Pražském).

31. Viz *Archivum seu protocollum* (pozn. 1), f. 22. – „Ve svatém Hrobě pána Krista, na oltáři umístěn jest nový kříž se sochou Panny Marie Bolestné...“ (překlad T. Řepa).

32. Vlasák (?), Boží hrob (pozn. 4), s. 154.

33. Antonín Novák – Rumjana Najdenova, *Votice, kaple Božího hrobu, Restaurátorský průzkum*, Praha 1994, s. 6.
34. Viz *Archivum seu protocollum* (pozn. 1), f. 22. – „A na kameni v předsíni, umístěna jest socha anděla na něm sedící...“ (Překlad T. Řepa).
35. Votický ležící Kristus (socha 126 (d) x 40 (š) x 28,5 (v)) byl restaurátory posouzen jako: „*Do vybavení kaple Božího hrobu nenáleží...*“ a zpět již neumístěn !!! - Novák – Najdenová, *Votice* (pozn. 33), s. 7.
36. Vlasák (?), Boží hrob (pozn. 4), s. 154.
37. Starší krucifix je snad oním zmiňovaným v konventní kronice. – Viz *Archivum seu protocollum* (pozn. 1), f. 22.
38. Novák – Najdenová, *Kaple Božího hrobu* (pozn. 10), s. 7.
39. Ve Slaném se nápis dochoval. Nevíme ovšem z jaké doby a nedokážeme ho prozatím přečíst. Z autopsie ani z pramenných dokladů nevyplývá, že by nápis častěji zdobil jiné kaple. Pokud ano, není jisté, zda-li uvedeného znění. Ve zprávě o restauraci čteme: „*Čelní stěnu bylo nutno z kompozičních důvodů dokončit nějakým nápisem, lemujícím oblouk konchy – stopy původního nápisu již dávno zanikly. Byl proto zvolen úryvek textu cařihradsko-nicejského vyznání víry (...), který nejlépe odpovídá původnímu zasvěcení kaple Božího hrobu, tj. kaple Vzkříšení...*“ - *Ibidem* (pozn. 10), s. 9.
40. V době výstavby votické svatyně stál z dalších Božích hrobů jen výše uvedený na Kvíčku u Slaného, ostatní v Drahorazi, Horšovském Týně a na Petříně v Praze byly stavěny později.
41. Architekt votické kaple je neznámý, stejně jako u dalších staveb té doby postavených ve Voticích a v okolí (kaple sv. Vojtěcha, 1680 apod.)
42. Viz Michael Rüdiger (pozn. 12), s. 111.
43. Viz Čeněk Habart (pozn. 7), s. 736. - Habart se opíral o zápisy dnes ztracené konventní kroniky. - V jejím opisu se zápis liší, zde je doložen první pohřeb o dva roky později. – Viz *Archivum seu protocollum* (pozn. 1), s. 24.

Kaple Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla v Drahorazi - Poznámky

1. ANM, Sběrka G, *Kopidlno*, karton č. 17., nefoliováno. – Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen III*, Praha 1835, s. 118-119.
2. SOkA Jičín, Fond F. A. Vacek, *Historie kostela v Drahorazi*, karton č. 2, i.č. 4.
3. Jaroslav Mencl, Historická topografie města Jičína, in: Antonín Houba (ed.), *Sborník Musejního spolku v Jičíně VI*, 1940, s. 149–150.
4. Tereza Nováková, Drahoraz, in: Karel Adámek – Tereza Nováková – Theodor Novák, *Čechy XIII*, Praha 1905, s. 38.
5. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977, s. 321.
6. Anežka Birnbaumová, Boží hrob u Drahorazi, *Ozvěny*, s. 11.
7. Oldřich Turčín, Drahoraz, *Muzejní noviny XI*, 1997, s. 1, 6-7.
8. troj [?]., Památky, Boží hrob, *Muzejní noviny*, 1997, s.9. - „1698. Nejjasnější a neznamenítejší pán F.J. Schlik, Svaté říše Římské hrabě z Bassanu a Bělokostelce, na Kopidlně, Starém Hradě, Bartoušově, Vokšicích, Horních a Dolních Zakovicích, jeho císař. Majestátu skutečný tajný rada, kancléř nejvyššího soudu atd. k rozmnožení zbožné úcty hořkého utrpení P. Ježíše Krista tento hrob podle podobnosti onoho, který jest v Jeruzalémě v zemi Palestinské, nanejvýš uctíván, dal zhotoviti. Stavitelé: Josef Gilmet Vlach – Matouš Vocásek Čech...“
9. Viz Historie kostela v Drahorazi (pozn. č. 2), nefoliováno.
10. SOkA Jičín, Fond SHA, Josef Straka, *Kostel v Drahorazi* (rukopis), složka IV LP/ 27, s. 66-67.
11. Ibidem, s. 67.
12. Ibidem, s. 71.
13. Ibidem, s. 71.
14. Elzear Horn, *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae*, 1724–1744, Jerusalem 1962, s. 41.
15. Ibidem, s. 46. - Bernardo Amico, *Trattato delle Piante et Immagini de Sacri Edifizi di Terra Santa*, Roma 1609, Jerusalem 1953, s. 108.
16. Jan Muk, Slaný, Kaple božího hrobu, *Stavebně historické posouzení*, Praha 1993, s. 5. – Pro chystanou rekonstrukci zcela shodných reliéfů ve

Slaném bylo autory doporučeno inspirovat se kaplí na Petříně. Kaple Božího hrobu v Drahorazi byla opominuta.

17. Ojedinelým a pouze ve Slaném se opakujícím ikonografickým motivem je námět Zjevení Anděla, který ukazuje třem Mariím nesoucím vonné oleje a masti k hrobu. Vytesán je do jednoho ze sloupků edikuly na západní straně.

18. Viz Elzear Horn (pozn. 14), s. 48.

19. SOKA Jičín, Fond SHA, Alois Vacek, IV LP/ 27, *Historie starověkého filiálního kostela v Drahorazích v osadě Kopidlenské na panství Jičíněveském* (rukopis), nedat.

20.. VN [Věra Naňková], heslo Gilmetti Josef, in: Pavel Vlček (ed.) *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, s. 197.

21. Viz Jaroslav Mencl (pozn. 3), s. 149–150.

22. SOKA Jičín, *Písemná pozůstalost – Jaroslav Mencl*, ev. č. 209, 110 f. – č. 40. - Kaple je kvalitně kamenosochařsky provedeným dílem, na které Gilmetti, magister murarius italus, pečlivě dohlížel. Kameník Vocásek si během stavby v roce 1697 koupil v Jičíně na Novém Městě dům.

23. Bratr Sylvie Kateřiny z Kounic, první manželky Františka Josefa Šlika, Václav Norbert Oktavián měl do roku 1694 za manželku Annu Marii Barboru Bořitovou z Martinic, která byla dcerou Maxmiliána Valentina, bratra Bernarda Ignáce z Martinic. <http://genealogy.euweb.cz/martinic/martinic3.html>, vyhledáno 20.2. 2010.

24. František Piskač, *Dějiny hradu Veliše a panství šlikovského*, Praha 1898, s. 61.

25. František Alois Vacek, *Postnj kazani*, Praha 1822, s. 1-3.

26. Petr Mašek, *Zámecká knihovna Kopidlno*, Praha 1985. - V příslušném inventáři nebyla objevena žádná kniha, která by odkazovala na možné souvislosti s architekturou v Palestině.

27. Gustav Dalman, *Das Grab Christi in Deutschland*, Leipzig 1922, s. 56–63. – Kaple Božího hrobu v německém Eichstattu přestavěna do své

současné podoby v letech 1623–25 měla ve středu baldachýnové edikuly umístěnou sochu Krista.

28. Viz Písemná pozůstalost – Jaroslav Mencl (pozn. 22), nefoliováno.

29. Ibidem, nefoliováno.

30. František Alois Vacek, Historie kostela v Drahorazi (pozn. 2), nefoliováno.

31. František Alois Vacek, Postnj kazani (pozn. 25), s. 1-3.

32. Jan Lamač, Strakové v Drahorazi, in: Antonín Houba (ed.), *Sborník Musejního spolku v Jičíně VI*, 1940, s. 14-24.

33. Ibidem, s. 19, 28. - SOkA Jičín, *Farní škola Drahoraz*, Dějepis obecné školy v Drahorazi I, SHA k.č. 1, kn. č. 2, nestránkováno. – SOkA Jičín, *Farní škola Drahoraz*, František Alois Vacek, Geschichte und Beschreibung der Filialschule in Drahoraz, Kopidlner Collatur, SHA k.č.1, kn.č.1, 1822–1841.

Kaple Božího hrobu u sv. Anny Na Vršíčku u Horšovského Týna – Poznámky

1. SOkA Nepomuk, VS Horšovský Týn, k. č. 232, *Nadace špitálů u sv. Anny a ve městě H. Týn*, nefoliováno.

2. SOkA Nepomuk, VS Horšovský Týn, k. č. 6247-6355, *Kostelní kniha filiálního kostela sv. Anny v Horšovském Týně*, nefoliováno.

3. SOkA Nepomuk, VS Horšovský Týn, k.č. 574, *Stavební rozpočty a korespondence*, nefoliováno

4. Václav Kuneš, *Kostel sv. Anny Na Vršíčku, 1507-2007*, Horšovský Týn 2007, s. 3-20.

5. Ibidem, s. 9–10. – „*Tento hrob dala roku 1696 z vděčné oddanosti a srdečné upřímnosti postavit Anna Marie, ovdovělá hraběnka z Trauttmansdorffu, roz. kněžna z Liechtensteina, světlu světa základnímu kameni církve, a všem mrtvým i živým křesťanským věřícím pro útěchu...*“

6. SOkA Nepomuk, *US Trauttmansdorf*, k.č. 258, *Majetkové záležitosti kostelů – kostelní účty*, r. 1810 – 34, nefoliováno.

7. SOKA Nepomuk, VS Horšovský Týn, k.č. 362, *Záležitosti týnského děkanství*, 1795 – 1911, 1913, nefoliováno.
8. NPÚ Praha, *Horšovský Týn, Kaplička u kostela sv. Anny*, fotografie č. 152713, 1950.
9. NPÚ Praha, *Horšovský Týn, Kaple Božího hrobu*, Evidenční list nemovité kulturní památky, p.č.2077, Praha 1970.
10. Viz *Záležitosti týnského děkanství* (pozn. 7), nefoliováno.
11. Ibidem, nefoliováno.
12. Viz *Horšovský Týn* (pozn. 9).
13. VN [Věra Naňková], heslo Gilmetti Marco Antonio, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2002, s. 197–198.
14. Ibidem, s. 198.
15. Viz *Majetkové záležitosti kostelů* (pozn. 6), nefoliováno.
16. Viz Václav Kuneš (pozn. 4), s. 42.
17. Viz *Majetkové záležitosti kostelů* (pozn. 6), nefoliováno.
18. Ibidem, nefoliováno.
19. Viz Václav Kuneš (pozn. 4), s. 11–13.
20. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 111.

**Kaple Božího hrobu při dominikánském kostele sv. Michala v Brně
– Poznámky**

1. MZA Brno, E12, Dominikáni Brno, II č. 127, Archivit conventum *Scti Michaeli*.
2. Georg Wolný, *Kirchliche Topografie von Mähren I.*, Brno 1856, s. 58.
3. František Jeřábek, *Dějiny chrámu sv. Michala archanděla v Brně*, Brno 1929, s. 36.
4. Jan Pernička, *Dílo Mořice Grimma* (diplomní práce), Katedra dějin umění a muzikologie FFUJEP, Brno 1976. s. 30–32.
5. Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy I*, Praha 2000, s. 174.
6. tb, jk [Tomáš Borovský, Jiří Kroupa], heslo Bývalý konvent dominikánů s kostelem sv. Michala, později řeholní dům redemptoristů,

in: Dušan Foltýn (ed.) *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 158. – Milan Buben, *Encyklopedii řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích III*, Praha 2006, s. 83.

7. Viz František Jeřábek (pozn. 3), s. 36.

8. Pro dominikánské řádové prostředí nejsou kaple Božího hrobu vůbec obvyklé. Nemáme zachycenu žádnou kapli Božího hrobu, jež by inicioval řád dominikánů.

9. Viz Tomáš Borovský, Jiří Kroupa (pozn. 6), s. 158.

10. Viz František Jeřábek (pozn. 3), s. 36.

11. Viz Tomáš Borovský, Jiří Kroupa (pozn. 9), s. 156–157.

12. Předšň původně sloužila jako kaple Panny Marie Bolestné.

13. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 240.

14. Viz František Jeřábek (pozn. 3), s. 36.

15. Viz Bohumil Samek (pozn. 5), s. 174.

16. Viz Georg Wolný (pozn. 2), s. 58.

17. Viz Jan Pernička (pozn. 4), s. 30–32.

18. Ibidem, s. 30.

19. Ibidem, s. 31–32.

20. Veronika Mayr, *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich* (diplomní práce), Studienrichtung Kunstgeschichte der Leopold – Franzens Universität, Innsbruck 1995, s. 85.

Kaple Božího hrobu – Kalvárie Ostré - Poznámky

1. SOA Litoměřice, Biskupská konzistoř I, i.č. 7, *Kniha emanat*, 1702–1708.

2. SOA Žitenice, Vs Liběšice, i.č. 984 *Účet kaple sv. Hrobu v Ostrém*, 1715–1827 - SOA Žitenice, Vs Liběšice, i.č. 985 *Účet kaple sv. Hrobu v Ostrém*, 1839–1890.

3. DA Litoměřice, *Pamětní kniha Úštěk*, 1764–1969.

4. Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen I*, Praha 1833, s. 342.

5. ANM, Sběrka G, *Litoměřicko*, karton č. 42.
6. DA Litoměřice, Archivy far I, *Úštěk*, nefoliováno.
7. ANM, sign. č. 338, Georg Wahner, *Sammlung alter und neuer Nachrichten betreffend die Kirchbezirke und derselben Gotteshäuser im Leutmeritzer Kreise*, f. 26.
8. SOA Žitenice, Vs Liběšice, i.č. 526, *Stavební záležitosti patronátních budov v Úštěku*, 1854–1887.
9. Bedřich Bernau, Sedlo s okolím, in: František Adolf Borovský, *Čechy VII*, Praha 1892, s. 192.
10. Vinzenc Luksch, *Beschreibung der Aertümlichkeiten von Leitmeritz* (strojopis), Oblastní muzeum Litoměřice 1920, s. 113–114.
11. Josef Jarschel, *Geschichte der Stadt Auscha*, Úštěk 1922, s. 188.
12. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech II*, Praha 1978, s. 556.
13. Pavel Macek, Barevnost v díle Octavia Broggia, *Zpravodaj památkové péče a ochrany přírody II*, 1983, s. 84–95.
14. Petr Macek, Architektura, in: Mojmír Horyna – Petr Macek – Pavel Preiss, *Oktavián Broggio, 1670 – 1742*, Litoměřice 1992, s. 112.
15. Viz Úštěk (pozn. 6) - NPÚ Ústí n. L., Spisový archiv, Ostré.
16. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 206–207.
17. Miroslav Nový – Eliška Nová, Ostré (okr. Litoměřice), areál Kalvárie, *Standardní stavebně-historický průzkum*, Ústí nad Labem 2008, s. 4-19, 40-42, 48-50, 65.
18. Viz Josef Jarschel (pozn. 11), s. 188 - Ibidem, s. 4 – Více o obsahu jednotlivých dopisů. – Jiří Fiala, Rektoři olomoucké univerzity v letech 1573 – 1860, *Žurnál Univerzity Palackého*, 22. září 2006, ročník XVI, s. 9. – František Rudolf Waldthausen byl rektorem olomouckém univerzity v letech 1695–1697.
19. Viz Georg Wahner (pozn. 7), f. 26. – Viz Vinzenc Luksch (pozn. 10), s. 113. – Luksch k roku 1920 popisuje nápis již jako téměř setřený.
20. Viz Kniha emanat (pozn. 1), nefoliováno.
21. Viz Litoměřicko (pozn. 5), nestránkováno. – Viz Miroslav Nový – Eliška Nová (pozn. č. 17), s. 6. – Překlad použit ze Standardního stavebně-historického průzkumu.

22. Viz Bedřich Bernau (pozn. 9), s. 192.
23. Viz Účet kaple sv. Hrobu v Ostrém, 1715-1827 (pozn. 2), nefoliováno.
24. Viz Účet kaple sv. Hrobu v Ostrém, 1839-1890 (pozn. 2), nefoliováno.
25. Viz Miroslav Nový – Eliška Nová (pozn. č. 17), s. 9. – Překlad převzat ze Standardního stavebně-historického průzkumu.
26. Ibidem, s. 5.
27. Viz Litoměřicko (pozn. 5), nefoliováno. - „*Vor Zeiten befand sich hier eine Einsiedelei welche aber schon geraume Zeit ihr-Ende gesehen...*“
28. Viz Vinzenz Luksch (pozn. 10), s. 114.
29. Viz Litoměřicko (pozn. 5), nefoliováno. - Eichler udává kapli jako architekturu starořímskou. Zajímavé srovnání tohoto adjektiva, které se znovu neobjevuje při hodnocení žádné jiné kaple Božího hrobu v Českých zemích, pouze v nedaleké Mimoňi, kdy Tille charakterizuje stavbu Božího hrobu, resp. části ambitové jako starořímský halový styl. – Josef Tille, *Geschichte der Stadt Niemes*, Mimoň 1903, s. 438.
30. DA LT, Archivy far I, Úštěk, nefoliováno.
31. Ibidem, nefoliováno.
32. Výplň frontonu nese stopy po železných konzolách s elektrickými izolátory. Elektřina byla do kaplí zavedena v roce 1928 - Viz Miroslav Nový – Eliška Nová (pozn. č. 17), s. 10. - Nelze uvažovat či si plést s možností původní instalace motivu Zmrtvýchvstání Krista (Starý Hrozňatov) nebo Arma Christi (Římov).
33. Ibidem, s. 39.
34. Viz Vinzenz Luksch (pozn. 10), s. 113.
35. Ibidem, s. 113.
36. Atypické profilování střechy způsobovalo častější opravy. Střecha kaple v Mimoní je nízká sedlová. Lze se domnívat, že původně mohla mít tvar dnes dochovaný u kaple na Ostré.
37. Viz Miroslav Nový – Eliška Nová (pozn. č. 17), s. 84. - Dnes již odstraněnou věžici zachycují fotografie z doby před rokem 1938.
38. Ibidem, s. 42.

39. Petr Macek, Barevnost v díle Octavia Broggia, *Zpravodaj památkové péče a ochrany přírody*, zvláštní číslo, 1983, s. 84–95.
40. Viz Účet kaple sv. Hrobu v Ostrém (pozn. 2), nefoliováno.
41. Viz Úštěk (pozn. 30), nefoliováno.
42. Ibidem, nefoliováno.
43. Viz Petr Macek (pozn. 39), 84–95.
44. O původu vlivů pevnostních prvků na sakrální architekturu Ivana Melicharová – Panochová, *Negotické historismy v české barokní architektuře* (diplomní práce), Katedra Teorie a dějin výtvarného umění FFUP, Olomouc 1998.
45. Petr Macek, Architektura, in: Petr Macek - Mojmír Horyna - Pavel Preiss, *Oktavián Broggio, 1670–1742*, Litoměřice 1992, s. 112.
46. SOKA Česká Lípa, i.č. K1, *Annotatio Ecclesiastica*, fol. 31.
47. Viz Petr Macek - Mojmír Horyna - Pavel Preiss (pozn. 45), s. 112. – Rok 1703 poprvé odmítnul Josef Jarschel a soustředil založení k roku 1707. - Viz Josef Jarschel (pozn. 11), s. 188. – I přesto se datace 1703–1707 nadále pravidelně akceptuje. V roce 2008 posunuli založení kaple do roku 1707 také autoři standardního stavebně - historického průzkumu - Viz Miroslav Nový – Eliška Nová (pozn. č. 17), s. 49.
48. Viz Petr Macek - Mojmír Horyna - Pavel Preiss (pozn. 45), s. 26. – Macek v této souvislosti upozorňuje také na obnovu kostela v Liběšicích (Giullio Broggio), v níž se odrazily impulsy mimoňské pevnostní architektury v náznaku bastionů v ohradní zdi kolem jezuitského kostela Nanebevzetí Panny Marie (1674).

Kaple Božího hrobu při poutním areálu Kalvárie u Jaroměřic u Jevíčkem - Poznámky

1. FÚ Jaroměřice (?), Schuppler Franciscus Seraphicus, *Analecta Montis in novissimis diebus praeparati, sive Archivio Gemina Historia de memorabilibus magnalis miraculis et gratiis Sacri Montis Calvariae* (...), 1737.
2. SOKA Litomyšl, FÚ Jaroměřice, k. č. 3, nefoliováno.

3. Georg Wolný, *Kirchliche Topographie von Mahren I, Olmüsser Kreis*, Brno 1857, s. 426-430.
4. Josef Prucek, *Hora Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka na Moravě*, Brno 1884, s. 9.
5. Karel Eichler, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, Brno 1887, s. 150–162.
6. Anm, *Jaroměřice u Jevíčka a hora Kalvárie*, Jaroměřice 1932(?), s. 5-11.
7. Ludmila Kuklíková, *Jaroměřice u Jevíčka a Giovanni Santini Aichel* (diplomní práce), Oddělení dějin umění FF UJEP, Brno 1967, s. 23.
8. Jan Sedlák, *Jan Blažej Santini*, Praha 1987, s. 91-92. - Zdeněk Kudělka, Kostel Povýšení sv. Kříže v Jaroměřicích, in: Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík et al., *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 254-255.
9. Sergio Cerulli, *Giovanni Santini*, Roma 1988, s. 210-212.
10. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 192-193.
11. Pokud Veit zasahoval i do vzdáleností mezi jednotlivými kaplemi, ty neodpovídají textu Christiana van Adrichem v *Theatrum Terrae Sanctae*, na základě kterého stavěli jezuité ve Starém Hrozňatově (viz heslo Kaple Božího hrobu ve Starém Hrozňatově).
12. Viz Josef Prucek (pozn. 4), s. 9. - Ve starší literatuře je uváděno chybně jméno Vojtěch Libštejnský z Kolovrat.
13. Viz Ludmila Kuklíková (pozn. 7), s. 23.
14. SOkA Litomyšl, Farní úřad Jaroměřice, č. kart.3, i.č. 47–56, *Dopis kardinála Schattenbacha k papežské listině udílející odpustky 1713*. – Ibidem, s. 24.
15. SOkA Litomyšl, Farní úřad Jaroměřice, k.č. 3, *Kostelní bratrstvo 1761-1789*.
16. SOkA Litomyšl, Farní úřad Jaroměřice, k.č.3, *Poznamenání proceství*.
17. Kaple nebyla později přestavovaná. Baldachýnová věžice zde chyběla od začátku. Zda-li v tomto směru byla vzorem kaple Božího hrobu v Olomouci, nelze potvrdit.

18. Malba pochází pravděpodobně až z druhé poloviny 19. století. O dalších malbách zde nemáme žádných zpráv. Restaurátorský průzkum nebyl v tomto směru dosud proveden.
19. Viz Ludmila Kuklíková (pozn. 7), s. 60.
20. Na základě osobního měření a porovnávání zjištěných délek se shodovaly následující míry - šířka průčelí, délka a šířka Andělské kaple a délka a šířka Božího hrobu. Měřeno dne 16. 10. 2008 (Jaroměřice nad Jevíčkem) a 21. 11. 2008 (Slaný).
21. Viz Ludmila Kuklíková (pozn. 7), s. 60. – Viz Sergio Cerulli (pozn. 9), s. 210–212.
22. Ivo Kořán, Santini a Brokof Na Zderaze, *Umění XXXXV*, 1997, s. 202–208.
23. Viz Ludmila Kuklíková (pozn. 7), s. 60.
24. Mojmír Horyna, *Jan Blažej Santini - Aichel*, Praha 1998, s. 414.

**Kaple Božího hrobu při bývalém kostele sv. Petra a Pavla křížovníků – Strážců Božího hrobu na Novém Městě Pražské –
Poznámky**

1. PV [Pavel Vlček], heslo Bývalý konvent (čp. 269 a 275/II) křížovníků – Strážců Božího hrobu u zaniklého kostela sv. Petra a Pavla na Zderaze, in: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 559.
2. Ivo Kořán, Santini a Brokof Na Zderaze, *Umění XLV*, 1997, s. 204.
3. František Ekert, *Posvátná místa královského hlavního města Prahy II*, Praha 1884, s. 480.
4. Jan Herain – Václav Jansa, *Stará Praha*, Praha 1901, s. 42.
5. František Ruth, *Kronika královské Prahy III*, Praha 1906, s. 1137.
6. Antonín Piffel, Půdorys a klenba kostela sv. Petra a Pavla, in: Jiří Pelikán (ed.), *Časopis Společnosti přátel starožitností XLVII*, 1939, s. 68–76.
7. Viz Ivo Kořán (pozn. 2), s. 202–208.

8. PV [Pavel Vlček], heslo čp. 269/II, Býv. probošství křížovníků – Strážců Božího hrobu, in: Růžena Bařková (ed.), *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1)*, Praha 1998, s. 276.
9. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 215–216.
10. Viz Ivo Kořán (pozn. 2), s. 203–204.
11. Viz Antonín Piffl (pozn. 6), s. 74. – Piffl odmítl připsat kostel sv. Petra a Pavla jednoznačně Kiliánu Ignáci Dietzenhoferovi a spíše se přiklonil k architektu Janu Blažejí Santinimu. – Ibidem, s. 206. – Na základě dohledaného pramenu z roku 1749 kapli připsal Santinimu.
12. Viz František Ekert (pozn. 3), s. 479.
13. Tomáš Václav Bílek, *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893, s. 262.
14. Viz Pavel Vlček, s. 276.
15. Anm., Název periodika nenalezen, 1902, s. 419.
16. Viz Jan Herain – Václav Jansa (pozn. 4), s. 42.
17. Viz Ivo Kořán (pozn. 2), s. 204. - Na Morstadtově kresbě je patrný pouze jeden vikýřek a to ve střeše nad zadní komorou.
18. Viz František Ekert (pozn. 3), s. 480.
19. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 216.
20. Milan Buben, *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích I*, Praha 2002, s. 111.
21. Martin Biddle, *The Tomb of Christ*, Phoenix Mill 2000, s. 32–34, 82.
22. Till Meinert, Das Helige Grab in Görlitz – Abwandlungen der jerusalemer Grabeskirche in der Oberlausitz, in: Tomasz Torbus – Markus Hörsch (ed.), *Die Kunst im Markgraftum Oberlausitz während der Jagiellonenherrschaft*, Leipzig 2006, s. 132–133.
23. Bernard von Breydenbach, *Das Reise ins Heilige Land*, Wiesbaden 1977, s. 21.
24. Oldřich Jakub Blažíček, *Ferdinand Brokoff*, Praha 1986, s. 131.

Kaple Božího hrobu při augustiniánském klášteře sv. Rodiny v Havlíčkově Brodě - Poznámky

1. SOA Zámorsk, Fond Augustiniáni kanovníci Havlíčkův Brod, k. č. 1–2, *Annales Nostrae Excalteato-Augustiniani Asceterii sub Patrocinio Santissimae ac Individuae*. 1674-1741.
2. Ivo Kořán, Santini a Brokof Na Zderaze, *Umění XXXXVI*, 1997, s. 206. – Ivo Kořán, Umění baroka v Havlíčkově Brodě, in: Pavel Rous (ed.) *Havlíčkovobrodsko VI*, 1992, s. 10-27.
3. Martin Biddle, *The Tomb of Christ*, Phoenix Mill 1999, s. 43.
4. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes*, Regensburg 2003, s. 183-184.
5. František Petr, K dějinám bývalého kláštera v Německém Brodě, *Zprávy městského muzea v Německém Brodě*, Německý Brod 1916, s. 9–18.
6. Kryštof Harant, *Křištofa Haranta z Polžic cesta do Země svaté a do Egypta I*, Praha 1854, s. 128.
7. „Ve vlastním Božím hrobě nebyly zjištěny prohlídkou s restaurátorem ak. mal. J. Altem žádné zbytky fresek ani výmalby. V zaklenuté předsíni před Božím hrobem jsou zbytky původní výzdoby případně fresky v klenbě a ve vrcholu konchy před vchodem do Božího hrobu...“ – NPÚ Telč, Havlíčkův Brod, klášterní kostel sv. Rodiny, stavební úpravy v Božím hrobě, odborné vyjádření, PÚ Pardubice, 5.12. 1994.
8. Ambrož Engelbert - Dominik Blecha, *Úplný adresář – Dějiny a památnosti města Německého Brodu*, Německý Brod, 1892 s. 85.
9. VN, PV [Věra Naňková, Pavel Vlček] heslo Spannbrucker, Filip, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha 2004, s. 610. - Nově se Filipem Spannbruckerem zabývala Rychnová Lucie v diplomové práci obhájené v roce 2008 – Lucie Rychnová, *Filip Spannbrucker* (diplomní práce), Ústav dějin křesťanského umění KTFUK, Praha 2008.
10. Kořán (pozn. 2), s. 206. – Mojmír Horyna, Neznámé pražské dílo Jana Blažeje Santiniho, *Umění XXXI*, 1983, s. 247–258.

11. Titulnímu listu modlitební knížky *Freytags Andacht Der Capellen des H. Grabs bey den Augustinern Baarfussern Zur S. Wenzel in der Newen Stadt Prag* vydané v Praze v roce 1652 dominuje vyobrazení kaple Božího hrobu. Jeho autor augustinián fr. Henricus á Santo Petro se pro svou rytinu mohl inspirovat obrazem zderazské kaple. - *Sion-Jeruzalém-Praha* (kat. výst.), Královská kanonie premonstrátů v Praze 2001, nestránkováno, č. kat. 60.
12. Bellarmino Bagatti, *The Workers in Mother-of-Pearl.*, in: *Bernardino Amico, Plans of the Sacred Edifices of The Land*, Jerusalem 1953, s. 12-13. – nejnověji se tématem zabývá titul Michele Picirillo, *La Nuova Gerusalemme, Artigianato Palestinese al servizio dei Luoghi Santi*, Torino 2007.
13. Bellarmino Bagatti, *Life*, in: *Elzear Horn, Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae (1724–44)*, Jerusalem 1962 ,s. 3-4.
14. Viz Martin Biddle (pozn. 3), s. 43.
15. Nápisová deska na místě menzy v Božím hrobě říká: „*Dieses Modell oder kleine heilige Gräblein, haben die Paters Franziskaner zu Jerusalem gemacht, alldorten an den wahren heiligen Grab Christi anberichtet und nachher ihro Gnaden dem Hr. Entzigner von Enzing kaiserlicher Saliter und Pulver Inspektorn vereht, welcher dasselbe in grossen Ehren gehalten, endlich vor seinem Absterben in dieses von ihm erbaute und gestiftete heilige Grab Christi zu besserer Verehrung hat einsetzen lassen. Anno 1722.*“ - Veronika Mayr, *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich* (diplomní práce), Studienrichtung Kunstgeschichte der Leopold – Franzens Universität, Innsbruck 1995, s. 29–30, 91–93.
16. Viz Rudiger (pozn. 4), s. 52-53.
17. „*Oproti tomu byl proveden transfer fragmentů nástěnné malby, na vstupní stěně do božího hrobu*“ - Zápis o dílčí kolaudaci restaurátorského díla v klášterním kostele v Havlíčkově Brodě dne 9. 10. 1972.
18. Viz. Amico (pozn.12), s. 13.
19. Bernardo Amico, *Trattato delle Painte et Imagini dei Sacri Edificii di Terra Santa*, Jerusalem 1620.

20. Oltář sv. Salvátora, jehož podobu neznáme, mohl být součástí nástěnné malby nad vstupem do hrobu nebo ji stejně jako nový oltář překrýval.

Kaple Božího hrobu ve Vratěnině - Poznámky

1. NPÚ Brno, Jiřina Hockeová, Márnice na hřbitově, Vratěnin, *Evidenční list nemovité kulturní památky*, poř. č. 7 – 8356, Brno 1998.
2. Ibidem, nestránkováno. - Jiřina Hockeová datuje kapli ke konci 18. století.
3. Walpurga Oppecker, *Das Kloster der unbeschuhten Augustiner* (strojopis), Tulln 2007, s. 15.
4. Ibidem, s. 16.
5. Ibidem, s. 17.
6. Ibidem, s. 26.
7. Milan Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích III*, Praha 2007, s. 138.
8. Viz Walpurga Oppecker (pozn. 3), s. 9.
9. Veronika Mayr, *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich* (diplomní práce), Studienrichtung Kunstgeschichte der Leopold – Franzens Universität, Innsbruck 1995, s. 64–67. – V porovnání s výsledky vlastního měření.
10. S trojúhelným štítem se setkáváme na území Čech v Římově (viz heslo Kaple Božího hrobu v Římově) a posléze i ve Starém Hrozňatově. Obě kaple vycházející z jezuitského prostředí nelze dávat do užších souvislostí z důvodu zcela odlišných vývojových základů (viz jednotlivá hesla).
11. Viz Veronika Mayr (pozn. 9), s. 49–52. - V porovnání s výsledky vlastního měření.
12. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 180, 201.
13. Dobroslav Líbal – Ludmila Kuklíková, Vratěnin, *Pasport SÚRPMO* (strojopis), 1972, nestránkováno.

Kaple Božího hrobu při poutním areálu sv. Antonína Paduánského v Pičíně - Poznámky

1. Antonín Šorm, *Sborník úcty sv. Antonína Paduánského v Českých zemích*, Praha 1925, s. 55.
2. Jan Royt, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006, s. 58.
3. L. Kopáček, *Památník obce Pičín*, Praha 1923, s. 40.
4. Viz Antonín Šorm (pozn. 1), s. 53.
5. Ibidem, s. 48–49, 52. – Kniha poskládaná z více modlitebních textů byla dle Šorma uložena do knihovny na Svaté hoře u Příbrami. Na základě zjištění PhDr. Věry Smolové pracovnice SOkA Příbram se zde kniha dnes nenachází.
6. Viz L. Kopáček (pozn. 3), s. 54.
7. Ibidem, s. 41.
8. Ibidem, s. 58.
9. Ibidem, s. 59.
10. Ibidem, s. 59.
11. Václav Mathauser, Stanislav Polák, *Středověká tvrz Pičín na Příbramsku, Vlastivědný sborník Podbrdská*, VIII – IX, 1974-75, s. 37.
12. Děkuji prof. Janu Roytovi za zapůjčení svatého obrázku, dnes patrně jediného původního obrazového dokumentu dokládajícího skutečnou existenci kaple Božího hrobu v Pičíně.
13. Viz L. Kopáček (pozn. 3), s. 21–22.

Kaple Božího hrobu na Petříně v Praze - Poznámky

1. APH, APK, CLXXI 9, CLXX 2.
2. Jan Evangelista Krbec, *Děgepisné Zprávy o kostelu svatého Wawřince na hoře Petřnje*, Praha 1844, s. 32.
3. František Ekert, *Posvátná místa královského hlavního města Prahy I*, Praha 1883, s. 204. - František Ruth, *Kronika královské Prahy III*, Praha 1904, s. 1114-1115.
4. Antonín Podlaha, *Kaple BH na Petříně v Praze*, in. *Památky archaeologické XXVIII*, 1916, s. 215.

5. Alois Šulc, *Všem Čechům posvátný vrch Petřín s kostelem sv. Vavřince*, Praha 1926, s. 18.
6. Stanislav Bedrník, *Kostel sv. Vavřince a křížová cesta na Petříně*, Praha 1935, s. 20.
7. Luboš Lancinger – J. Muková – V. Bláha, Petřín, Kaple Božího hrobu, kaple Kalvárie, Křížová cesta, *Stavebně historický průzkum a zaměření v měř. 1:50*, Praha 1997, s. 1-6.
8. PV, VN [Pavel Vlček, Věra Naňková], heslo Kaple Božího hrobu, in: Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy*, Malá Strana, Praha 1999, s. 63.
9. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 217-218.
10. Viz Luboš Lancinger – J. Muková – V. Bláha (pozn. 7), s. 1.
11. Ibidem, s. 1.
12. Viz CLXXI 9 (pozn. 1), f. 9. - Pokud byl kámen na sloupy lámán v lomech v Kladně, bylo by zajímavé na základě odborné analýzy posoudit původ kamene použitého na kapli Panny Marie Loretánské v Hejnici nebo na kapli Božího hrobu na Kvíčku ve Slaném.
13. Ibidem, fol. 9.
14. Ibidem, fol. 39.
15. Viz Antonín Podlaha (pozn. 4), s. 215.
16. Viz Pavel Vlček, Věra Naňková (pozn. 8), s. 63.
17. Stanislav Bedrník (pozn. 6), s.20.
18. Viz Jan Evangelista Krbec (pozn. 2), s. 32.
19. Viz Alois Šulc (pozn. 5), s. 18.
20. Ibidem, s. 18.
21. Viz Pavel Vlček, Věra Naňková (pozn. 8), s. 63.
22. Viz Stanislav Bedrník (pozn. 6), s. 1.
23. Popis jednotlivých dřvků a hranolků odpovídá zcela popisu uvedeném v heslech Kaple Božího hrobu na Kvíčku u Slaného a Kaple Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla v Drahorazi, proto ho zde již neuvádím.
24. Viz Stanislav Bedrník (pozn. 2), s. 12. – Viz Alois Šulc (pozn. 9), s. 18. – Šulc uvádí, že k roku 1884 byla kaple překlenuta. Havarijní stav

Božího hrobu si tak pravděpodobně vyžádal větších zásahů do klenby. Freska Bedrníkem zmiňovaná bude spíše dílem konce 19. století.

25. Nejsou dochovány inventární seznamy, na základě kterých bychom dokázali srovnat původní a nové předměty do kaple dodané.

26. Viz Stanislav Bedrník (pozn. 6), s. 14.

27. Gustav Dalman, *Das Grab Christi in Deutschland*, Leipzig 1922, s. 57.

28. VN, PV [Věra Naňková, Pavel Vlček], heslo Schor Johann Ferdinand, in Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004., s. 590–591.

29. Franz Caramelle, Die künstlerische Entwicklung der Heiligen Gräber in Tirol, in: Michael Forcher (ed.), *Heilige Gräber in Tirol*, Innsbruck 1987, s. 71–123.

30. Viz Luboš Lancinger – J. Muková – V. Bláha (pozn. 7), nestránková příloha. - Srovnáno dle vlastního měření ve Slaném, měřeno 21.11. 2008.

31. Během rekonstrukcí kaple mohlo dojít k jejich určité deformaci.

Kaple Božího hrobu ve Slezských Rudolticích - Poznámky

1. Dnešní název Slezské Rudoltice vychází ze spojení městyse Rudoltice a vsi Rudoltice v roce 1960. V době založení spadala kaple pod ves Rudoltice. – Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku VI*, Praha 2004, s. 723.

2. Pavel Zatloukal, *Příběhy dlouhého století*, Olomouc 2002, s. 29.

3. MZK Brno, ST1-0019.442, Balthasare Ludovico Tralles, *Amoenitatum Roswaldensium levis adumbratio*, Vratislav 1774. – z německého překladu *Schattenriss der Annehmlichkeiten von Roswalde*, který převzal pro svůj text Ferdinand Břetislav Mikovec pro časopis Lumír.

4. Ferdinand Břetislav Mikovec, Vojtěch Josef hrabě Hodic, moravský podivín, *Lumír II*, 1852, s. 235.

5. Viz Pavel Zatloukal (pozn. 2), s. 23–28.

6. Viz Karel Kuča (pozn. 1), s. 725.
7. Viz Pavel Zatloukal (pozn. 2), s. 29.
8. Viz Ferdinand Břetislav Mikovec (pozn. 4), s. 235.
9. Kompozici staveb v zámeckém parku nelze vyčíst ani z dobových map z let 1764–1783. - *I. vojenské mapování – josefské*, Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně, <http://www.geolab.cz>, vyhledáno 23. 4. 2010.
10. Viz Pavel Zatloukal (pozn. 2), s. 29.
11. Viz Ferdinand Břetislav Mikovec (pozn. 4), s. 235.
12. Na mapě II. vojenském mapování (1836–1852) je park již zrušený. – *II. vojenské mapování – Františkovo*, Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně, <http://www.geolab.cz>, vyhledáno 23. 4. 2010.
13. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 212, 221.
14. SOKA Olomouc, Lenní statek Kroměříž – Slezské Rudoltice, sign. T 457, Fasc VI. č. 48, 50, *Miscellanea*.
15. Viz Pavel Zatloukal (pozn. 2), s. 26–27.
16. Jan Royt, Franziska Sibylla Augusta Markraběnka Bádenská jako „druhá Helena“. K ikonografii výzdoby zámeckého kostela sv. Kříže v Rastattu., in: Beket Bukovinská – Lubomír Slavíček (ed.), *Pictura Verba Cupit, Sborník příspěvků pro Lubomíra Konečného*, Praha 2006, s. 271–278. – Wolfgang Wiese, Die Eremitage, in: Walter Schwenecke – Wolfgang Wiese, *Schlosspark Favorite und Eremitage*, Karlsruhe 1995(?), s. 38–55.
17. Ibidem Walter Schwenecke - Wolfgang Wiese, s. 38-55. - Strohý prostor poustevny byl rozdělen na středovou kapli Máří Magdalény. V polygonálním ochozu pak byly umístěny jednotlivé scény. V jedné z oddělených prostor je i jídelna se stoly. Dochovala se i legenda, že u stolu, u kterého sedí sv. Rodina, usedala k jídlu Sibylla Augusta společně.
18. Christian Cajus Laurenz Hirschfeld, *Geschichte und Theorie der Gartenkunst* III., Lipsko 1780, s. 108–109.
19. Ibidem, s. 108.

Kaple Božího hrobu u cyriáckého kláštera na Starém Městě Pražském – Poznámky

1. NKP, sign. VII A 10 /1-3, Johann Carl Rohn, *Janus bifrons respectans praeterita, agens praesentia, prospiciens futuris, seu Liber archivi I, II, III Sanctae Crucis complectens acta per temporum decursum a primo Pragae (...)*, 1744–1758.
2. NKP, sign. I A 37, Johann Carolus Rohn, *Historia Sacri Canonici Ordinis Crucigerorum cum Rubeo Corde Fratrum de Poenitentia Beatorum Martyrum*, 1770, nefoliováno. - NKP, sign. XV.E.3, Johann Carl Rohn, *Elenchus Historiae Crucigerorum cum Rubeo Corde, de Penitentia Beatorum Martyrum, Canonicorum Regularium ad S. Crucem majorem Vetero-Pragae*, nefoliováno.
3. Ivo Kořán, *Cyriácký klášter a chrám sv. Kříže Většího v baroku*, *Umění XVI*, 1968, s. 177.
4. NKP sign. XVII s 11, Antonín Novotný, *U staropražských cyriáků čili Kronika zaniklého kláštera 1256-1925* (strojopis), 1958.
5. Antonín Novotný, *U staropražských cyriáků*, Praha 2002, s. 160-161.
6. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 218-219.
7. Rohn, *Historia sacri canonici* (pozn. 2), nefoliováno.
8. Rohn, *Janus Bifrons* (pozn. 1), f. CXLIV–CXLV.
9. Rohn, *Historia sacri canonici* (pozn. 2), nefoliováno.
10. Rohn, *Janus Bifrons* (pozn. 1), f. CLV.
11. NKP, sign. VIII A 6, Joann Carolus Rohn, *Ossa Magnae matris ut filiarum sivi reliquiae historicae*, fol. XCII.
12. František Ekert, *Posvátná místa královské Prahy II*, Praha 1884, s. 473.
13. František Ekert, *Zrušené a zaniklé chrámy v Praze*, *Blahověst XXVIII*. 1878, s. 161.
14. NPÚ Praha, e. č. inv.č.PPOP–996–3–152, *Kreuz-Geistlichen-Kloster in Prag für die Wahnwizigese*, 80.l. 18. stol.

15. Kateřina Bečková – Miroslav Fokt, *Svědectví Langweilova modelu Prahy*, Praha 1996, s. 120. – Na místě kaple jsou patrné snad původní základy kaple.
16. Ota Pokorný, *Praha 1791, Faksimile Hergetova plánu*, Praha 1991.
17. František Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních I*, Praha 1995, s. 176.
18. Viz Ivo Kořán (pozn. 3), s. 177.
19. Franz Matsche, Wallfahrtsarchitektur – die Ambitenanlagen böhmischer Wallfahrtsstätten im Barock, in: Lenz Kriss-Rettenbeck – Gerda Möhler (ed.), *Wallfahrt kennt keine Grenzen*, München – Zürich 1984, s. 356.

Kaple Božího hrobu na Křížovém vrchu ve Šluknově – Poznámky

1. Wilhelm Pfeifer, *Die Pfarrchronik von Schluckenau*, Frankfurt am Main 1981. - Za upozornění na tento titul děkuji Ing. Ivě Jaburkové, Ph.D.
2. Iva Jaburková, *Křížový vrch ve Šluknově*, Šluknov 2008, s. 4.
3. Karl Petters, Schönau, am 14. Mai 1888, Schluckenauer Kreuzberg, in: Amand Paudler (ed.), *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions – Clubs*, Česká Lípa 1888, s. 170–171.
4. Robert Lahmer, *Chronik der Stadt Schluckenau*, Šluknov – Liberec 1898, s. 172.
5. Fanny Zeckel, *1000 Jahre Gründungs und Entwicklungsgeschichte der Stadt Schluckenau*, Šluknov 1893, s. 38–39.
6. Josef Fiedler, *Heimatskunde des politischen Bezirkes Schluckenau*, Rumburk 1898, s. 290.
7. Anm, *Der Kreuzberg von Schluckenau*, Šluknov 1930. - Za upozornění na tento titul děkuji Ing. Ivě Jaburkové, Ph.D.
8. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech III.*, Praha 1980, s. 501.
9. NPÚ Ústí nad Labem, r.č. 3984/1-4, *Šluknov, Areál křížové cesty se sochami*, 1985-2004.
10. NPÚ Ústí nad Labem, č. 3299, Šluknov, Kaple Božího hrobu, fasády se stavebními opravami, 1991.

11. NPÚ Ústí nad Labem, Nataša Steinová, *Areál křížové hory, Koncepce obnovy* (strojopis), , 1998, s. 1-7.
12. Viz Iva Jaburková (pozn. 2), s. 4–12.
13. Viz Fanny Zeckel (pozn. 6), s. 38.
14. Viz Nataša Steinová (pozn. 11), s. 1.
15. Více zpráv o františkánech ve Šluknově nemáme k dispozici. V Jiřetíně pod Jedlovou stáli na počátku založení Křížové hory františkáni z Hejnice u Frýdlantu (viz heslo Kaple Božího hrobu na Křížové hoře u Jiřetína pod Jedlovou).
16. Viz Iva Jaburková (pozn. 2), s. 7.
17. Ibidem, s. 7.
18. Ibidem, s. 8.
19. Viz Nataša Steinová (pozn. 11), s. 4.
20. Ibidem, s. 4 - „*Zadní segmentová část byla původně členěna pilastry (typ. tzv. Jeruzalémského hrobu)*...“ – Původně bylo obvodové zdivo presbytáře hladké bez slepé arkády.
21. Viz Iva Jaburková (pozn. 2), s. 14.
22. Viz Nataša Steinová (pozn. 11), s. 4 – Obraz je dílem malíře Müllera, dnes je nezvěstný.
23. Viz Iva Jaburková (pozn. 2), s. 15.
24. Viz Karl Petters (pozn. 3), s. 171.
25. Anna Mitkowska, *Polskie Kalwarie*, Wroclaw 2006, s. 54.
26. Karl Petters (pozn. 3), s. 171.

**Kaple Božího hrobu na Křížové hoře u Jiřetína pod Jedlovou –
Poznámky**

1. SOkA Děčín, ŘKF JŘT i.č. 11, *Inventáře církevního majetku*, 1712–1884.
2. SOkA Děčín, MÚ Jiřetín, i.č. 115, *Účetní kniha Křížového vrchu*, 1826–1911.
3. Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen I*, Praha 1833, s. 283.

4. SOkA Děčín, MÚ Jiřetín, i.č. 40, *Zeit und Gedenkbuch der Stadt Georgenthal*, 1838–1893.
5. SOkA Děčín, Městský úřad Jiřetín, *Gedenkbuch der Stadtgemeinde Skt. Georgenthal*, i.č. 41, 1925-1945.
6. Anton Hockauf, *Heimatkunde des politischen Bezirkes Rumburg*, Rumburk 1885, s. 143.
7. Emil Brunn, *St. Georgenthal*, Backnang 1981, s. 23-24.
8. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977, s. 626.
9. Jan Smetana, *Jiřetín pod Jedlovou*, Jiřetín pod Jedlovou 1998, s. 79–83.
10. Františkáni v Rumburském kraji vykonávali misii. Stáli později i u spolupráce se šluknovskými obchodníky, jejímž výsledkem byla Kalvárie ve městě Šluknově.
11. V městské kronice se pro vznik Olivetské hory uvádí rok 1764. Michael Bílek v restaurátorské zprávě k Olivetské hoře považuje za nejstarší sochu celku anděla, kterého datuje až do roku 1794 a to bez uvedení bližší pramenných či literárních odkazů. Sochu Ecce Homo vytvořil v roce 1859 Jakub Groh z Rumburku, stejně tak o deset let později i Pannu Marii (dle Městské kroniky) – Michal Bílek, *Restaurátorská zpráva*, Praha 2000.
12. K naplnění těchto Liessnerových plánů se již po jeho smrti nepřistoupilo. – Viz Jan Smetana (pozn. 9), s. 79–83.
13. Brunn datuje křížovou cestu, včetně kaple Božího hrobu až do osmdesátých let 19. století. – Viz Emil Brunn (pozn. 7), s. 22-23.
14. Viz Účetní kniha Křížového vrchu 1826–1911 (pozn. 2), nefoliováno.
15. NPÚ Ústí nad Labem, r.č. 3755, Jiřetín pod Jedlovou, okres Děčín, Areál kaple Ukřížování, rok 1973–2001.
16. Viz Inventáře 1712–1884 (pozn. 1), nefoliováno.
17. Ty známe z jiných kaplí ve formě hranolků ukončených sférou (slánská skupina) nebo profilovaných obdélníků (Liberec). Zde bychom mohli jakousi náhradu spatřovat právě v uvedených postranních volutách.

18. Johann Karl Rohn (?), *Gruendliche Beschreibung des in der Stadt Reichnberg Buntzlauer Creyes neu-erbauten Heiligen Grabes*, Liberec 1772.
19. Viz Inventáře 1712–1884 (pozn. 1), nefoliováno.
20. Na základě posouzení stavu památkového fondu na Křížové hoře bylo u sochy Krista kromě analýzy barevných vrstev konstatováno: „*Jen podle některých drobných míst levice postavy lze usuzovat, že byla v minulosti mechanicky poškozena a doplňována...*“ – NPÚ Ústí nad Labem, r.č. 3755, Jiřetín pod Jedlovou, okr. Děčín, Areál kaple Ukřižování, 9. 3. 1998., s. 3.
21. Viz Jan Smetana (pozn. 9), s. 80. – Viz Gedenkbuch der Stadtgemeinde (pozn. 5), nestránkováno.
22. Viz Emil Brunn (pozn. 7), s. 23–24. - Jedním z důvodů proč vznikla kalvárie právě zde v Jiřetíně byla poloha města na staré zemské cestě vedoucí do Rumburka. V letech 1796–1806 byla vystavěna nová komunikace pod městem spojující Rumburg (Drážďany) s Českou Lípou. To se setkalo s velkou nelibostí místních, neboť Ti se dožadovali cesty skrze město.
23. Viz Jan Smetana (pozn. 9), s. 125.

Kaple Božího hrobu při poutním kostele Panny Marie Vítězné na Bílé hoře – Poznámky

1. NA Praha, Fond Benediktýni – Břevnov, k. č. 390, poř. č. 614, *Inventář kostela sepsaný 1834 při převzetí patronátu břevnovským klášteřem*,.
2. Cyril František Kaněra, *Bílá hora, Poutnické místo nejblahoslavenější Panny Marie Vítězné*, Praha 1884, s. 28.
3. František Ruth, *Kronika královské Prahy I*, Praha 1904, s. 254.
4. Zdeněk Wirth, Ke stavební historii kostela na Bílé Hoře, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze XX*, 1912, s. 186-188.
5. Mojmír Horyna – Olga Novosadová, Praha – Bílá hora, kostel Panny Marie, *Pasport SURPMO*, Praha 1977, s. 169.

6. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 217.
7. Zdeněk Wirth, Klášter a poutní kostel na Bílé hoře, in: Josef Teige – Hanuš Küffner - Antonín Hajn et al., *Na Bílé hoře*, Praha 1921, s. 174.
8. Jan Herain, Z událostí po bitvě – Vznik a stavba kostelíka P. Marie Vítězné na Bílé hoře, in: Josef Teige - Hanuš Küffner - Jan Herain, *Na Bílé hoře*, Praha 1911, s. 87.
9. Viz Cyril František Kaněra (pozn. 2), s. 28.
10. Wirth, Ke stavební historii (pozn. 4), s. 186–188.
11. Jan Royt, *Poutní místo Panny Marie Vítězné na Bílé hoře*, Praha 1996, s. 18.
12. Viz Michael Rüdiger (pozn. 6), s. 216-217.
13. Viz Mojmír Horyna – Olga Novosadová (pozn. 5), s. 169.
14. Viz Inventář kostela (pozn. 1), nefoliováno.
15. Viz Mojmír Horyna – Olga Novosadová (pozn. 5), s. 98.
16. Jitka Křečková – Petra Nevímová, Konvolut map a plánů Břevnovského kláštera, in: Alena Pazderová (ed.), *Pocta Elišce Čáňové, Sborník k životnímu jubileu*, Praha 2003, s. 76 – Doposud nepublikovaný plán se nachází v kopii u benediktýnek u Panny Marie Vítězné.
17. Viz Cyril František Kaněra (pozn. 2), s. 32.
18. Věžice je umístěna nad příčku s mezi portálkem a ne, jak je u většiny kaplí Božího hrobu obvyklé, nad střed hrobové komory.
19. Wirth, Klášter a poutní kostel (pozn. 7), s. 87.
20. Pomocí důmyslné mechaniky, pozorovatelné z hrobové komory, věřící v rámci velikonočních svátků přistupovali na Zelený pátek k oltáři se scénou Ukřižování, na Bílou sobotu socha Krista na kříži ustoupila scéně Krista v hrobě.
21. Viz Mojmír Horyna – Olga Novosadová (pozn. 5), s. 98.
22. (pro nedochovanou kamennou desku zasazenou do obvodového zdiva předpokládáme právě dřevěný oltář)
23. Wirth, Klášter a poutní kostel (pozn. 7), s. 184. – „*Jedno pole nástěnné na straně severní je vyplněno olejovou malbou krajinného pozadí kolem vchodu do Božího hrobu, na němž je zavěšen řezaný*

krucifix a dva žoldnéři...“ – Krucifix byl v rámci restaurování maleb v devadesátých letech minulého století přenesen.

24. Viz Michael Rüdiger (pozn. 6), 216–217.

25. Mojmír Horyna, *Jan Blažej Santini - Aichel*, Praha 1998, s. 258–261.

Kaple Božího hrobu v Liberci – Poznámky

1. Johann Karl Rohn (?), *Gruendliche Beschreibung des in der Stadt Reichenberg Buntzlauer Creyses neu-erbauten Heiligen Grabes*, Liberec 1772, s. 3–15.

2. Jaroslaus Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, Praha 1786, s. 274.

3. ANM, Georg Adalbert Wahner, *Sammlung alten und neuer Nachrichten betreffend die Krichbezirke und derselben Gottenhäuser im Bunzlauer Kreise*, sign. č. 337, s. 142.

4. Anton Hoffmann, *Grüste der Reichenberger Erzdecanalkirche*, Liberec 1881, s. 32–33.

5. Viktor Lug, Das Heilige Grab, in: *Mitteilungen des Verreins für Heimatkunde des Jeschken-Isergaues XVI*, 1922, s. 81.

6. Karl F. Kühn, *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg*, Brno 1934, s. 223.

7. Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech II*, Praha 1978, s. 240.

8. Roman Karpaš, *Kniha o Liberci*, Liberec 1996, s. 56.

9. Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003, s. 222–223.

10. Milan Svoboda, Boží hrob v Liberci z roku 1772, in: *Technická univerzita v Liberci: multimediální publikace o historii kaple Božího hrobu v Liberci*, CD-ROM, Technická univerzita v Liberci 2008.

11. Viz Johann Karl Rohn (pozn. 1), s. 6–7.

12. Umístění kaple na kostelním hřbitově by mohlo svádět k interpretaci, že si Wondrak budoval rodovou hrobku. Kaple tomuto účelu ale nesloužila, neboť její zakladatel i jeho rodina byly pochovávány v arciděkanském kostele sv. Antonína – Viz Anton Hoffmann (pozn. 4), s. 32–33.

13. Viz Milan Svoboda (pozn. 9).
14. Ibidem - Překlad použit ze studentského projektu Boží hrob v Liberci z roku 1772.
15. Viz Jan Karel Rohn (pozn. 1), s. 14.
16. Ibidem, s. 14.
17. Viz Roman Karpaš (pozn. 8), s. 53.
18. Viz Viktor Lug (pozn. 5), s. 81.
19. Viz Milan Svoboda (pozn. 9).
20. Letopočet zde uvedený je chybný. Pravděpodobně v této souvislosti nalezneme v Pocheho Uměleckých památkách Čech letopočet 1722. – Viz Emanuel Poche (pozn. 7), s. 240.
21. Obě nápisové desky jsou popsány v *Gruendliche Beschreibung*, tudíž nejsou přeneseny a druhotně osazeny z průčelí.
22. Viz Milan Svoboda (pozn. 10) - Překlad použit ze studentského projektu Boží hrob v Liberci z roku 1772.
23. Ibidem – Překlad použit ze studentského projektu Boží hrob v Liberci z roku 1772.
24. Ibidem
25. Ibidem
26. NKP, sign. VII A 10, II, Joann Carolus Rohn, *Janus bifrons respectans praeterita, agens praesentia, prospiciens futuris* (rukopis) 1744–1780.

9. PRAMENY

Kaple Božího hrobu na Svatém kopečku u Mikulova- Prameny

Petr Vojáček, *Křížová cesta na Svatém Kopečku v Mikulově* (bakalářská práce), Institut restaurování a konzervačních technik, Litomyšl 2004.

Kaple Božího hrobu při kostele sv. Václava na Novém Městě Pražském - Prameny

NA Praha, AZK, *Annales Excalceato Augustiniani Nostri Ascentrii sub Patrocinio S. Wenceslai Martyris, et Patroni Regni Boemiae Neo Pragae supra Zderaz* I. – VI., i.č. 2451–2456 (sign. 10–15).

NA Praha, AZK, *Copiae Scripturarum Selectiorum quarum Originales Authenticae*, i. č. 2448, (sign. 7).

NA Praha, AZK f. 3 – 7 , 2541 – 2545 -, i.č.97.

NA Praha, AZK f. 3 – 7 , 2541 – 2545- i.č. 518.

Kaple Božího hrobu při bývalém konventu františkánů U sv. Bernardina s kostelem Neposkvrněného početí Panny Marie v Olomouci - Prameny

Theodor Divina, *Klášter Františkánů-Bernardinů v Olomouci, dnes Dominikánský a popis kostela Nep.Poč.Panny Marie* (strojopis), NPÚ Olomouc, Olomouc 1957.

Theodor Divina, *Dějiny kláštera františkánů u sv. Bernardina v Olomouci a kostela N.P.P. Marie (dnes dominikánský) do roku 1784* (strojopis), NPÚ Olomouc, Olomouc 1958.

SOKA Olomouc, Fond Dominikáni Olomouc 1250 – 1950, i.č. 165, mapa č. 1.

MZA Brno, fond Františkáni Dačice, *Protocollum Archivi Conventus Olomucensis Ordinis Minorum S.P. Francisci 1745*. sig. E21, karton 10.

MZA Brno, fond Františkáni Dačice, Modest Meerstein, *Protocollum Archivi Conventus Olomucensis Ordinis Minorum S.P. Francisci*

Archivum Conventus Olomucensis ad S. Bernardinum, sig. E21, karton 9.

Knihovna dominikánů Olomouc, *Memorabilis S.O.P.* dnes chovaná v knihovně dominikánů.

SOkA – Archiv města Olomouce, *Zlomky registratur*, inv. č. 401, f. 250.

Kaple Božího hrobu v Římově - Prameny

SOkA České Budějovice, Farní úřad Římov, *Farní kroniky–Římov (Liber Memorabilis)*, i.č.1–3.

SOkA České Budějovice, Farní úřad Římov, *Popis farnosti 1782*, II/b1.

NKP, *Annuae literae provinciae Boemiae Societatis Jesu 1658*, sign. XXIII.C.105/3

ANM, Sbíрка G, *Budějovicko*, kart. č. 12.

Kaple Božího hrobu při kapucínském kostele sv. Josefa v Chrudimi - Prameny

NA Praha, ŘK Chrudim, kart. č. 314, fasc. A 11.

NA Praha, ŘK Chrudim, *Liber memorabilium, Ab anno Salutis 1656 usque ad anum 1784*, k. č. 101.

NA Praha, ŘK Chrudim, *Memorabilien Buch des Kapuziner Klosters zu Chrudim 1838*, kniha č. 102.

NA Praha, ŘK, Chrudim č. 1. 107.

NA Praha, ŘK Chrudim, *Inventarium der Kirche und der ganzen Klostergebäudes der P.P. Capuciner zu Chrudim aufgenommen im Jahre 1858*, kart. č. 316.

NA Praha, ŘK, Chrudim, *Inventář kostela a kláštera kapucínů v Chrudimi zhotovený r. 1905*, kart. č. 315.

NA Praha, ŘK Chrudim, *Miscellanea 1666 – 1840*, karton č. 315.

ANM, Sbíрка G, *Chrudimsko*, kart. č. 28.

Dobroslav Líbal – Milada Vilímková – Marie Heroutová et al., Chrudim, kapucínský kostel sv. Josefa, *Pasport SÚRPMO* (strojopis), Praha 1982.

Jan Vinař – Jan Stojan, Chrudim, kostel sv. Josefa, *Stavebně technický průzkum* (strojopis), Praha 2006.

Jan Vinař – Daniela Štěrbová, Chrudim, kostel sv. Josefa, *Stavebně historický průzkum* (strojopis), Praha 2006.

Kaple Božího hrobu na Kvíčku u Slaného - Prameny

NA Praha, ŘF 50/II, 1665 VIII. 10, inv. č. 259.

Národní archiv Praha, ŘF 50/II, *Archivum seu protocollum conventus Slanensis ad SS Trinitatem*, 1750 (1655)–1946, inv. č. 435.

NA Praha, ŘF 50/II, *Protocollum conventus Slanensis (...)*, 1655-1836, inv. č. 436.

NA Praha, *Archivum conventus Glogoviensis*, 1525–1755, inv. č. 449, k. č. 56.

Vladimír Příbyl, *Baroková architektura na Slánsku* (diplomní práce), Ústav pro dějiny umění FF UK, Praha 1984.

MÚ Slaný, Markéta Pavlíková, Slaný – kaple Božího hrobu, *Průběžné restaurátorské zprávy*, Praha 1993.

Jan Muk, Slaný, Kaple Božího hrobu, *Stavebně historické posouzení*, Praha 1993.

Kaple Božího hrobu v Mimoňi – Prameny

SOKA Česká Lípa, FÚ Mimoň, *Annotatio Ecclesiastica oder kirchen Verzeichniis* 1668, i.č. K1.

ANM, Sbíрка G, *Boleslavsko*, kart. č. 8.

SOKA Česká Lípa, AM Mimoň, Josef Tille, *Geschichte von Niemes*, 1889 – 1898, i.č.93.

SOKA Česká Lípa, AM Mimoň, Franz a Joseph Benesch, *Geschichte von Niemes*, 1900, i.č. 14.

Kaple Božího hrobu při kostele sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích – Prameny

Farní úřad Pavlice, *Farní kronika Hostin*.

SOKA, Znojmo, *Kronika obce Pavlice, 1924 – 1964*, sign. K- I 95.

ÖNB, Veronika Mayr, *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich* (diplomní práce), Studienrichtung Kunstgeschichte der Leopold - Franzens Universität, Innsbruck 1995, sign. 1467107-C Neu Mag.

MZA Brno, VS Jevišovice, *Účet kostela sv. Filipa a Jakuba v Pavlicích*, kart.č. 624-625.

Kaple Božího hrobu při křížové cestě ve Starém Hrozňatov - Prameny

SOKA Cheb, Archiv fary S. Hrozňatov, *Kronika farní 1660 – 1946*, č. kart. 196.

SOKA Cheb, Archiv obce S. Hrozňatov, *Kronika obce 1832 – 1938*, č. kart. 195.

SOKA Cheb, Vincenz Prökl, *Chronik der Stadt Eger und des Egerlandes* (rukopis), 1835.

ANM, Sběrka G, *Loketsko*, kart. č. 49.

SOKA Cheb, Vincenz Prökl, *Chronik der Stadt Eger und des Egerlandes* (rukopis), 1835.

Kaple Božího hrobu ve Voticích - Prameny

NA Praha, ŘF II/50, *Archivum seu protocollum conventus Otticensis ad s. patrem Franciscum*, 1685–1836, k. č. 46.

NA Praha, ŘF II/50, *Catalogus fratrum et pratur in usum A.R.P. Minori Provincialis*, k. č. 124.

NA Praha, ŘF II/50, *Nomina religiosorum fratrum laicorum almae et magnae provinciae Bohemiae reformat scti Wenceslai D. et M.*, k. č. 127.

NPÚ Praha, Antonín Novák – Rumjana Najdenová, Kaple Božího hrobu na hřbitově ve Voticích, *Zpráva o restauraci*, Praha 1995-1997.

NPÚ Praha, Dobroslav Líbal – Marie Heroutová – Jan Muk et al., Votice, *Pasport SURPMO*, Praha 1973.

FÚ Votice, Daniel Talavera, Oprava střechy kaple Božího hrobu ve Voticích, *Restaurátorská zpráva*, Poděbrady 2006.

NPÚ Praha, Antonín Novák, Rumjana Najdenova, Votice, *kaple Božího hrobu, restaurátorský průzkum*, Praha 1994.

Kaple Božího hrobu při kostele sv. Petra a Pavla v Drahorazi - Prameny

SOKA Jičín, Fond SHA, Alois Vacek, *Historie starověkého filiálního kostela v Drahorazích v osadě Kopidlenské na panství Jičíněveském* (rukopis), IV LP/ 27.

SOKA Jičín, Fond SHA, Josef Straka, *Kostel v Drahorazi* (rukopis), IV LP/ 27.

SOKA Jičín, Fond SHA, Farní škola Drahoraz, *Dějepis obecné školy v Drahorazi I*, k.č. 1.

SOKA Jičín, AP: Písemná pozůstalost – Jaroslav Mencl, ev. č. 209, č. JAF: 1799, 110 f.–č. 40.

SOKA Jičín, Fond SHA, Farní škola Drahoraz, Alois Vacek, *Geschichte und Beschreibung der Filialschule in Drahoraz, Kopidlnner Collatur*, k.č.1, kn.č.1, 1822–1841.

ANM, Sběrka G, *Bydžovsko*, kar. č. 15.

Lucie Rychnová, Drobná sakrální architektura v barokní komponované krajině Jičínska, Velišsko – vokšické pantví Františka Josefa Šlika (bakalářská práce), Ústav dějin křesťanského umění, KTFUK, Praha 2006.

Jitka Jouklová, *Barokní stavební a umělecké památky na šlikovských panstvích ve východních Čechách, 1680 – 1740* (bakalářská práce), Katedra Humanitních věd UPFF, Pardubice 2007.

Kaple Božího hrobu u sv. Anny Na Vršíčku u Horšovského Týna - Prameny

SOKA Nepomuk, VS Horšovský Týn, *Stavební rozpočty a korespondence*, k.č. 574, T 29.

SOKA Nepomuk, VS Horšovský Týn, *Kostelní kniha filiálního kostela sv. Anny v Horšovském Týně*, k. č. 6247-6355.

SOKA Nepomuk, ÚS Trauttmansdorffů, *Majetkové záležitosti kostelů – kostelní účty*, r. 1810–34, k.č. 258, T 56.

SOKA Nepomuk, VS Horšovský Týn, *Záležitosti týnského děkanství*, 1795–1911, 1913, k.č. 362, sign. 48.

SOKA Nepomuk, VS Horšovský Týn, *Nadace špitálů u sv. Anny a ve městě H. Týn*, k. č. 232.

NPÚ Praha, *Evidenční list nemovité kulturní památky*, p.č. 2077, 1970.

NPÚ Praha, (fotoarchiv), f.č. 152 713, 1950.

Kaple Božího hrobu při dominikánském kostele sv. Michala v Brně – Prameny

MZA Brno, E12, Dominikáni Brno, II č. 127, *Archivit conventum Scti Michaeli*.

Jan Pernička, *Dílo Mořice Grimma* (diplomní práce), Katedra dějin umění a muzikologie FFUJEP, Brno 1976

Veronika Mayr, *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich* (diplomní práce), Studienrichtung Kunstgeschichte der Leopold – Franzens Universität, Innsbruck 1995

Kaple Božího hrobu – Kalvárie Ostré – Prameny

SOA Litoměřice, Biskupská konzistoř I, *Knihy emanat 1702-1708*, i.č.7.

SOA Žitenice, VS Liběšice, *Účet kaple sv. Hrobu v Ostrém*, 1715–1827, i.č. 984.

SOA Žitenice, VS Liběšice, *Účet kaple sv. Hrobu v Ostrém*, 1839–1890, i.č. 985.

DA Litoměřice, *Pamětní kniha Úštěk 1764 – 1969*.

DA Litoměřice, Archivy far I, Úštěk.

ANM, Sběrka G, *Litoměřicko*, kart. č. 42.

ANM, Georg Wahner, *Sammlung alter und neuer Nachrichten betreffend die Kirchbezirke und derselben Gotteshäuser im Leutmeritzer Kreise*, sign. č. 338, f. 26.

Oblastní muzeum v Litoměřicích, Vinzenz Luksch, *Beschreibung der Alertümlichkeiten von Leitmeritz (strojopis)*, Litoměřice 1920.

Miroslav Nový – Eliška Nová, *Ostré (okr. Litoměřice), areál Kalvárie, Standardní stavebně-historický průzkum*, Ústí nad Labem 2008.

Kaple Boží hrobu při poutním areálu Kalvárie u Jaroměřic u Jevíčka – Prameny

SOKA Litomyšl, FÚ Jaroměřice, karton. 3, i.č. 47 – 56.

Ludmila Kuklíková, *Jaroměřice u Jevíčka a Giovanni Santini Aichel* (diplomní práce), Oddělení dějin umění FF UJEP, Brno 1967

Kaple Božího hrobu při bývalém kostele sv. Petra a Pavla křížovníků – Strážců Božího hrobu na Novém Městě Pražské – Prameny

NA Praha, AZK Řád křížovníků Strážci Božího hrobu, i.č. 2760, f. 2.

Kaple Božího hrobu při augustiniánském klášteře sv. Rodiny v Havlíčkově Brodě – Prameny

NPÚ Telč, Havlíčkův Brod, Kostel sv. Rodiny – areál 4/1-3, stavební úpravy v Božím hrobě, odborné vyjádření, PÚ Pardubice, 5.12. 1994.

SOKA Zámorsk, Fond Augustiniáni kanovníci, Havlíčkův Brod, *Annales Nostrae Excalceato Augustiniani Asceterii Sub Patrocinio Sanctissimae, ac Individuae Triados*, 1673 – 1733., k.č. 1.

SOkA Zámorsk, Fond Augustiniáni kanovníci, Havlíčkův Brod, *Annales Nostrae Excalceato Augustiniani Asceterii Sub Patrocinio Sanctissimae, ac Individuae Triados*, 1733 – 1783., k.č.2.

Kaple Božího hrobu ve Vratěnině - Prameny

MZA Brno, *Liber memorabilium Conventus S. Nicolai de Tolentino in oppida frattingensis*, 1696–1802, k.č. 1, sign. 323.

FÚ Vratěnin, Allram, Hieronymus Joseph, *Geschichte der Pfarre zu Fratting aus 1801*.

SOkA Znojmo, Líbal Dobroslov, Vratěnin, *Pasport SÚRPMO*, Praha 1972, inv.č. M – II 163.

Mojmír Švábenský, *Inventáře a katalogy fondu Státního archivu, Kláštery augustiniánské*, Brno 1959.

NPÚ Brno, Márnice na hřbitově, *Evidenční list nemovité kulturní památky*, ev.č. 7 – 8356.

SOkA,

Znojmo, *Kronika obce Vratěnin*, 1947–1948, 1960–1978, sg. K – II 854.

SOkA, Znojmo, *Kronika obce Vratěnin*, 1974–1979, sg. K – II 851.

SOkA, Znojmo, *Kronika obce Vratěnin*, 1956–1973, sg. K – I 106.

SOkA, Znojmo, *Kronika obecné školy Vratěnin*, 1898–1936, sg. K – I 347.

ÖNB, Veronika Mayr, *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich* (diplomní práce), Studienrichtung Kunstgeschichte der Leopold - Franzens Universität, Innsbruck 1995, sign. 1467107-C Neu Mag.

FÚ Vratěnin, Walpurga Oppeker, *Das Kloster der unbeschulten Augustiner* (strojopis), Tulln 2007.

Kaple Božího hrobu na Petříně v Praze – Prameny

APH: APMK, sl. CLXXI 9, CLXXX 2.

Kaple Božího hrobu ve Slezských Rudolticích – Prameny

SOkA Olomouc, Lenní statek Kroměříž – Slezské Rudoltice,
Miscellanea, sign. T 457, fasc VI. č. 48, 50.

Kaple Božího hrobu u cyriáckého kláštera na Starém Městě Pražském – Prameny

NKP, Joann Carolus Rohn, *Historia Sacri Canonici Ordinis
Crucigerorum cum Rubeo Corde Fratrum de Poenitentia Beatorum
Martyrum* (rukopis), 1770, sign. I A 37.

NKP, Joann Carolus Rohn, *Janus bifrons respectans praeterita, agens
praesentia, prospiciens futuris* (rukopis) 1744–1780, s. sign. VII A 10,
II.

NKP, Antonín Novotný, *U staropražských cyriaků čili Kronika
zaniklého kláštera 1256-1925* (strojopis), 1958, sign. XVII S 11.

NKP, Joann Carolus Rohn, *Elenchus Historiae Crucigerorum cum
Rubeo Corde, de Penitentia Beatorum Martyrum, Canonico-
Regularium ad S. Crucem majorem Vetero-Pragae*, 1773–1779, sign.
XV.E.3.

NKP, Joann Carolus Rohn, *Ossa Magnae matris ut filiarum sivi
reliquiae historicae*, 1752, sign. VIII A 6.

Kaple Božího hrobu na Křížovém vrchu ve Šluknově - Prameny

SOkA Děčín, AM–ŠL, *Účty Křížového vrchu*, 1839–45, i.č.338, sign.
K- 84.

NPÚ Ústí nad Labem, *Šluknov, Areál křížové cesty se sochami*, r.č.
3984/1-4, 1985-2004.

NPÚ Ústí nad Labem, *Šluknov, Kaple Božího hrobu, fasády se
stavebními opravami*, č. 3299, 1991.

NPÚ Ústí nad Labem, Nataša Steinová, *Areál křížové hory, Koncepce
obnovy* (strojopis), Ústí nad Labem 1998.

Kaple Božího hrobu na Křížové hoře u Jiřetína pod Jedlovou - Prameny

SOKA Děčín, MÚ Jiřetín, *Gedenkbuch der Stadtgemeinde Skt. Georgenthal*, 1925-1945, i.č. 41.

SOKA Děčín, MÚ Jiřetín, *Pokladní deník Křížového vrchu*, 1847–1862, i.č. 114.

SOKA Děčín, MÚ Jiřetín, *Účetní kniha Křížového vrchu*, 1826 – 1911, i.č. 115.

SOKA Děčín, ŘKF JŘT, *Inventáře církevního majetku*, 1712–1884, i.č. 11.

NPÚ ÚNL, Michael Bílek, Jiřetín pod Jedlovou, *Restaurátorská zpráva*, 2000.

NPÚ ÚNL, *Jiřetín pod Jedlovou, areál kaple Ukřižování*, 1972–2001, ř.č. 3755.

NPÚ ÚNL, *Jiřetín pod Jedlovou, Kalvářský vrch, Kaple Boží hrobu*, 1963, f. č. 11938.

Kaple Božího hrobu při poutním kostele Panny Marie Vítězné na Bílé hoře – Prameny

NA Praha, ŘB-B 47/II, Fond Benediktini – Břevnov, *Pamětní kniha kostela PMV na BH kniha*, i. č. 151.

NA Praha, ŘB-B 47/II, Fond Benediktini – Břevnov, *Pamětní kniha bělohorského bratrstva*, 1919–1921, i.č. 153.

NA Praha, ŘB-B 47/II, Fond Benediktini – Břevnov, *Kniha odsloužených mší kostela PM na Bílé Hoře*, 1836 – 1922, k.č.86.

NA Praha, ŘB-B 47/II, Fond Benediktini – Břevnov, *Inventář kostela sepsaný 1834 při převzetí patronátu břevnovským klášterem*, kart. č. 390.

Mojmír Horyna, Olga Novosadová Praha – Bílá Hora, kostel Panny Marie, *Pasport SURPMO*, Praha 1977.

Kaple Božího hrobu v Liberci - Prameny

ANM, Georg Adalbert Wahner, *Sammlung alter und neuer Nachrichten die Kirchbezirke und darselben Gotteshäuser im Bunzlauer Kreise seit dem Jahr 1780*, sign. 337.

NKP, Joann Carolus Rohn, *Janus bifrons respectans praeterita, agens praesentia, prospiciens futuris*, 1744–1780, sign. VII A 10, II.

10. LITERATURA

Christiaan van Adrichem, *Wypsánj Města Geruzaléma y Předměstí geho. W gakémž spůsobu bylo za času Krysta Pana w swé celosti a sláwě, prwé nežli ge Rzymané dokonce wybogowali a zkazyli. S pilnosti poznamenána gsau ta místa, na nichž Pán a Spasytel náš Gezus Krystus putowal a trpěl*, Praha 1592.

Bernardo Amico, *Trattato delle Painte et Imagini dei Sacri Edificii di Terra Santa*, Firenze 1620.

Bernardino Amico, *Plans of the Sacred Edifices of The Land*, Jerusalem 1953.

Karen Armstrongová, *Jeruzalém*, Praha 1999.

Anm., *Der Kreuzberg von Schluckenau*, Šluknov 1930.

Anm., *Fraytags Andacht Der Capellen des H. Grabs bey den Augustinern Baarfüssern zue S. Wentzel in der Newen Stadt Prag*, Praha 1652.

Anm., *Jaroměřice u Jevíčka a hora Kalvárie*, Jaroměřice, nedatováno.

Anm., *Podivín hrabě Hodic, Slezské kronice II*, Brno 1899.

Pavel Balcárek, *Brno versus Olomouc*, Brno 1993.

Pavel Balcárek, *Kardinál František Ditrichštejn*, České Budějovice 2007.

Amilcare Barbero (ed.), *Atlante dei Sacri monti, Calvari e Complessi devozionali europei*, Novara 2001.

František Bareš, *Soupis památek historických a uměleckých, Mladoboleslavsko*, Praha 1905.

Jiří Bašta, *Loretánské poutní místo ve Starém Hrozňatově u Chebu, Minulostí západočeského kraje XXXV*, Ústí nad Labem 2000, s. 93-114.

Růžena Baťková (ed.) *Umělecké památky Prahy – Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1)*, Praha 1998.

Kateřina Bečková – Miroslav Fokt, *Svědectví Langweilova modelu Prahy*, Praha 1996.

Stanislav Bedrník, *Kostel sv. Vavřince a křížová cesta na Petříně*, Praha 1935.

Petr Beran, *Píseň o Loretě*, Cheb 2003.

- Martin Biddle, *The Tomb of Christ*, Phoenix Mill 1999.
- Tomáš Václav Bílek, *Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893.
- Zdeněk Bíma, *Vratěnín 1251 – 2001, 750 let*, Vratěnín 2001.
- Alžběta Birnbaumová, Boží hrob v Drahorazi, *Ozvěny*, nedat., s. 11.
- Jan Bittl, Příchod Tovaryšstva Ježíšova do Chebu, in: *Sborník Chebského muzea*, Cheb 1994, s. 33 – 46.
- Oldřich Jakub Blažíček, *Ferdinand Brokof*, Praha 1986.
- František Bolek, *Katolické kostely a kaple v Olomouci*, Olomouc 1936.
- František Adolf Borovský (ed.), *Čechy VII*, Praha 1892.
- František Adolf Borovský (ed.), *Čechy IX*, Praha 1897.
- Josef Braniš, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století VIII. Politický okres Česko-Budějovický*, Praha 1900.
- Bernard von Breydenbach, *Das Reise ins Heilige Land*, Wiesbaden 1977.
- Brichtová Dobromila – Jarmila Danihelová – Jiří Červenka et al., *Mikulov, město ve kterém zpívají zvony*, Mikulov 1998.
- Emil Brunn, *St. Georgenthal*, Backnang 1981.
- Michal Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích III. díl, I. svazek: Žebravé řády*, Praha 2006.
- Michal Buben, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích III. díl, II. svazek: Žebravé řády*, Praha 2006.
- Beket Bukovinská – Lubomír Slaviček (ed.), *Pictura Verba Cupit, Sborník příspěvků pro Lubomíra Konečného*, Praha 2006, s. 271–278.
- Maria Capra, Calvarienberg in Hernals, *Studien aus Wien*, č. 27, 1969, s. 26-37.
- Cerulli Sergio, *Giovanni Santini*, Roma 1998, s. 210–212.
- Jiří Čarek (ed.), *Pražský sborník historický III*, Praha 1966.
- Tomáš Černušák - Miloslav Pojsl, *Olomouc, Klášter dominikánů a kostel Neposkvrněného početí Panny Marie*, Velehrad 2005.

- Václav Černý, *Staročeský mastičkář*, Praha 1955
- Gustaf Dalman, *Das Grab Christi in Deutschland*, Leipzig 1922.
- Gottfried Johann Dlabacz, *Allgemeines historischen Künstler-Lexikon* III, Praha 1815.
- Emanuel Drobil, *Římov, poutní místo v jižních Čechách*, Praha 1903.
- Vlasta Dvořáková, *Horšovský Týn, státní zámek, město a okolí*, 1954.
- Karel Eichler, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě v rakouském Slezsku*, Brno 1887.
- František Ekert, *Posvátná místa král. hl. města Prahy I*, Praha 1883.
- František Ekert, *Posvátná místa král. hl. města Prahy II*, Praha 1884.
- Martin Elbel, Dva světy? Konfesijní hranice za švédské okupace Olomouce, 1642 – 1650, in: Martin Elbel - Milan Togner, *Historická Olomouc XIII*, 2002, s. 99 -105.
- Ambrož Engelbert - Dominik Blecha, *Úplný adresář – Dějiny a památnosti města Německého Brodu*, Německý Brod, 1892.
- Josef Fiedler, *Heimatskunde des politischen Bezirkes Schluckenau*, Rumburk 1898.
- Jaroslav Folda, *Crusader Art in the Holy Land From the Third Crusade to the Fall of Acre, 1187-1291*, Cambridge 1995.
- Dušan Foltýn (ed.), *Encyklopedie moravských slezských klášterů*, Praha 2005.
- Michael Forcher (ed.), *Heilige Gräber in Tirol*, Innsbruck 1987.
- Heinrich Gerhard Franz, *Bauthen und Baumeister der Barockzeit in Böhmen. Entstehung und ausstrahlungen der bohmischen Barockbaukunst*, Leipzig 1962.
- Gustav Friedrich, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934.
- Johannes Graus, Das Grab des Welterlösers in seinen mittelalterlichen Nachbildungen, in: *Der KirchenSchmuck: Blätter des christlichen Kunstvereins der Diöcese Seckau XXVII.*, Graz 1896.
- Čeněk Habart, *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko IV*, Sedlčany 1994.
- Florian Hammerschmied, *Prodromus gloriae pragenae*, Praha 1723.
- Václav Hanuš, *Chrudimsko a Nasavrcko III, Obraz kulturní*, Chrudim 1912.

- Kryštof Harant, *Křištofa Haranta z Polžic cesta do Země svaté a do Egypta I*, Praha 1854.
- Illuminata Hart, Kinsberg – Loreto, Tirschenreuth 1992.
- Christian Cajus Laurenz Hirschfeld, *Geschichte und Theorie der Gartenkunst III*, Lipsko 1780.
- Anton Hockauf, *Heimatskunde des politischen Bezirkes Rumburg*, Rumburk 1885.
- Anton Hoffmann, *Die Grüste der Reichenberger Erzdecankirche*, Liberec 1881.
- Gustav Hofmann, *Rodinný archiv Trauttmansdorffů, 1607–1905*, Klatovy 1981.
- Gustav Hofmann, *Ústřední správa Trauttmansdorffů, 1528–1945*, Klatovy 1978.
- Osvald Hons, *Pašijové hry v Mimoni*, Mimoň 1999.
- Osvald Hons, *Průvodce historií Mimoně I. Putování k Božímu hrobu*, Mimoň 2005.
- Alfred Hoppe, *Des Österreichers Wallfahrtsorte*, Wien 1913.
- Elzear Horn, *Ichnographiae Monumentorum Terrae Sanctae (1724–44)*, Jerusalem 1962.
- Mojmír Horyna, Neznámé pražské dílo Jana Blažeje Santiniho, *Umění XXXI*, 1983.
- Mojmír Horyna, *Jan Blažej Santini - Aichel*, Praha 1998.
- Věra Hrochová – Miroslav Hroch, *Křižáci ve Svaté zemi*, Praha 1996.
- Jiří Charvát, *Stará Chrudim*, Chrudim 1991.
- Karel Chytil, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XI*, Praha 1900.
- Iva Jabůrková, *Křížový vrch ve Šluknově*, Šluknov 2008.
- Josef Jarschel, *Geschichte der Stadt Auscha*, Ústěk 1922.
- František Jeřábek, *Dějiny chrámu sv. Michala archanděla v Brně*, Brno 1929.
- Karel Jüttner, *Poutní chrám na Svatém Kopečku u Mikulova*, Mikulov 1946.
- Cyril František Kaněra, *Bílá Hora*, Praha 1884.
- Roman Karpaš, *Knihy o Liberci*, Liberec 1996.

Karel Kazda, *Slaný po stránce historické*, Slaný 1920.

Gustav Klepsch, *Von der Sonnenseite des Geltsch*, Reichenberg 1932.

Johann Carl Rohn (?), *Gruendliche Beschreibung des in der Stadt Reichnberg Buntzlauer Creyes neu-erbauten Heiligen Grabes*, Liberec 1772.

Emil Kordiovský – Miroslav Svoboda, *Mikulovské sympozium XXIX, Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba*, Brno 2006.

Emil Kordiovský (ed.), *Jižní Morava, Vlastivědný sborník XL*, Mikulov 2004.

Ivo Kořán, Santini a Brokof Na Zderaze, *Umění XXXXV*, 1997, s. 202 – 208

Julius Košnář, *Poutnická místa a památné svatyně*, Praha 1903

Viktor Kotrba, *Česká barokní gotika*, Praha 1976.

Daniel Kovář, *Římov*, České Budějovice 1998.

Jan Evangelista Krbec , *Děgepisné Zprávy o kostelu swatého Wawřince na hoře Petřjně w Praze*, Praha 1844.

Jiří Kropáček, K značce architekta J.B. Matheye, *Umění XXXIV*, 1996, s. 144.

Jiří Kropáček, Tvorba architekta Jeana Batisty Matheye pro šlikovské panství velišsko – vokšické, *Listy starohradské kroniky XVI*, 1993, s. 37–44.

L. Kopáček, *Památník obce Pičín*, Praha 1923

Petr Kubín, *Blahoslavený Hroznata, Kritický životopis*, Praha 2000.

Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku VI*, Praha 2004, s. 725.

Friedrich Kühn, *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg* , Brno 1934.

Václav Kuneš, *Kostel sv. Anny Na Vršíčku*, Horšovský Týn 2007.

Robert Lahmer, *Chronik der Stadt Schluckenau*, Šluknov 1889.

Karl Liebscher, *Der politische Amtsbezirk Bischfteinitz*, Horšovský Týn 1913.

Manfred Lurker, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, Praha 1999

Petr Macek - Mojmír Horyna - Pavel Preiss, *Oktavián Broggio, 1670 – 1742*, Litoměřice 1992

- Petr Macek, Barevnost v díle Octavia Broggia. – Barevnost fasád. *Zpravodaj památkové. péče a ochrany přírody*, zvl. č., 1983, s. 84–95.
- Petr Mašek, *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa*, Band 2, Hildesheim, Zürich, New York 1997.
- Václav Mathauser, Stanislav Polák, Středověká tvrz Pičín na Příbramsku, *Vlastivědný sborník Podbrdská*, VIII–IX, 1974–75, s. 37.
- Jaroslav Mencl, Historická topografie města Jičína, in: *Sborník Muzejního spolku v Jičíně VI*, 1940.
- Anna Mitkowská, *Polskie Kalwarie*, Wrocław 2003.
- Leoš Mičák (red.), *Kardinál František z dietrichsteina (1570-1636), Prelát a politik neklidného věku* (kat. výst.), Olomouc 2008.
- Vladimír Nekuda (ed.), *Vlastivěda Moravská, Moravskobudějovicko, Jemnicko*, Brno 1997, str. 810.
- Vladimír Nekuda, *Břeclavsko*, Brno 1969, s. 492.
- Jaromír Neumann, *Karel Škréta*, Praha 1974.
- Eduard Neumann, *Kostel sv. Václava na Zderaze*, Praha 1929, s. 14–15.
- Thomas Noonan, *The Road to Jerusalem*, Philadelphia 2007.
- Osvald Hons, *Česká Numatia aneb Průvodce Křížovým vrchem*, Mimoň 2007.
- Ottův slovník naučný XX*, Praha 1903.
- Božena Pacáková-Hošťálková – Jaroslav Petrů – Dušan Riedl et al., *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999.
- Ferdinand Pakosta (ed.) *Časopis Společnosti přátel starožitností českých XX*, 1912.
- B. Pařízek, *Vratěním 450 let městysem (1498 – 1948)*, Vratěním 1948.
- Arman Anton Paudler, Aus alter und neuer Zeit, in: Arman Anton Paudler (ed.), *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions – Clubs V*, Česká Lípa 1882, s. 154–155.
- Arman Anton Paudler, Das Anferstehungs–fest in Niemes, in: Arman Anton Paudler (ed.), *Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions – Clubs IV*, Česká Lípa 1881, s. 103.
- Pavel Pavlovský, *Vyprávění o Voticích*, Praha 2000.
- Alena Pazderová (ed.), *Pocta Elišce Čáňové, Sborník k životnímu jubileu*, Praha 2003.

Vlastimil Pažourek, *Křížová hora, historie a průvodce*, Jiřetín pod Jedlovou 2005.

Pekařův slovník, *Od pravěku k dnešku II*, Praha 1930.

Jan Pernička, Brněnský architekt Mořic Grimm, in: *Umělecko-historický sborník*, Brno 1985.

František Václav Peřinka, *Znojemský okres, Vlastivěda moravská*, Brno 1904.

František Petr, K dějinám bývalého kláštera v Německém Brodě, in: *Zprávy městského muzea v Německém Brodě*, 1916.

Wilhelm Pfeifer, *Die Pfarrchronik von Schluckenau*, Frankfurt am Main 1981.

Michele Picirillo, *La Nuova Gerusalemme, Artigianato Palestinese al servizio dei Luoghi Santi*, Torino 2007.

František Piskač, *Dějiny hradu Veliše a panství šlikovského*, Jičín 1898.

Alois Plichta, *Jaroměřicko, Dějiny Jaroměřic nad Rokytnou a okolí I*. Třebíč 1994.

Antonín Podlaha - Eduard Šittler, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku 19. století III*, Praha 1898.

Antonín Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XIII*, Praha 1901.

Antonín Podlaha, *Posvátná místa království Českého VI, Vikariáty: Sedlčanský a Votický*, Praha 1912.

Antonín Podlaha, *Posvátná místa království Českého VII, Arcidiecéze pražská, Vikariát slánský*, Praha 1913

Antonín Podlaha, Kaple Božího hrobu na Petříně v Praze, in: *Památky archeologické XXVIII*, 1916, s. 216.

Emanuel Poche, *Prahou krok za krokem*, Praha 1963.

Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977.

Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech II*, Praha 1978.

Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980.

Ota Pokorný, *Praha 1791, Faksimile Hegertova plánu*, Praha 1991.

Klára Mágrová, *Poutní místa Šluknovského výběžku*, Rumburk 2009.

Vladimír Preininger, *Chrudim*, Chrudim 1897.

- Pavel Preiss, *Italští umělci v Praze*, Praha 1986.
- Josef Prucek, *Hora Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka na Moravě*, Brno 1884.
- Vladimír Příbyl, *Baroko ve Slaném*, Slaný 1988.
- Vladimír Příbyl, *Františkánský klášter ve Slaném*, Slaný 2005.
- Vladimír Příbyl (ed.), *Slánské rozhovory 2005*, Slaný 2006.
- Rettenbeck Lenz Kriss-Rettenbeck – Gerda Möhler (ed.), *Wallfahrt kennt keine Grenzen*, München – Zürich 1984.
- Milada Rigasová – Petr Macháček – Jiří Kmet et al., *Sborník Regionálního muzea v Mikulově RegioM*, Mikulov 2008.
- Václav Richter, *Mikulov*, Brno 1971.
- Johann Carl Rohn (?), *Gruendliche Beschreibung des in der Stadt Reichenberg Buntzlauer Creyses neu-erbauten Heiligen Grabes*, Liberec 1772.
- Johann Carl Rohn, *Antiquitas ecclesiarum, capellarum et monasteriorum aliarumque aedium sacrarum districtus et respective diaecesis Reginae-Hradecensis*, Praha 1777.
- František Roubík – Jiří Špét, *Acta Regionalia, Sborník vlastivědných prací*, Praha 1972.
- Jan Royt, *Římov*, Velehrad 1995.
- Jan Royt, *Poutní místo Panny Marie Vítězné na Bílé hoře*, Praha 1996.
- Jan Royt, Norbert Egender, *Sion Jeruzalém Praha*, Praha 2001.
- Jan Royt, *Biblický slovník*, Praha 2006.
- Michael Rüdiger, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem*, Regensburg 2003.
- Hynek Rulíšek, *Postavy, atributy, symboly. Slovník křesťanské symboliky*, Hluboká nad Vltavou 2005.
- František Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních I*, Praha 1904.
- František Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních III*, Praha 1906.
- Václav Ryneš, in: František Roubík – Jiří Špét, *Acta Regionalia, Sborník vlastivědných prací*, Praha 1972, s. 141–161.

- Vratislav Ryšavý, Loreta ve Starém Hrozňatově u Chebu, *Zprávy památkové péče* LVI, 1996, č. 3, s. 86–93.
- Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska* II, Praha 1999.
- Ema Sedláčková, *Kostel sv. Václava na Zderaze*, Praha 1946.
- Theo Seifert, *Die Bergkirche (Sebastianskirche) auf dem Hl. Berge bei Nikolsburg*, Mikulov 1935.
- Schaller Jaroslaus Schaller, *Topographie der Königreich Böhmen*, I, Praha 1785.
- Schaller Jaroslaus Schaller, *Topographie des Konigreichs Böhmen* II, Praha 1785.
- Jaroslaus Schaller, *Topographie des Königreich Böhmen* IV, Praha 1786.
- Jaroslaus Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen* XI, Chrudimer Kreis, Praha, Vídeň, 1789.
- Jaroslaus Schaller, *Topographie des Königreich Böhmens*, XIII Budweiser Kreis, Praha, Vídeň 1789.
- Jaroslaus Schaller, *Topographie des königreichs Böhmen* XVI, Praha, Vídeň 1790
- Jaroslaus Schaller, *Beschreibung der k. Haupt- und Residenzstadt Prag* IV, Praha 1797.
- Martin Schreiner (ed.), *Eger und das Egerland*, München 1988.
- Martin Schreiner (ed.), *Kunst in Eger, Stadt und Land*, Munchen, Wien 1992.
- Walter Schwenecke - Wolfgang Wiese, *Schlosspark Favorite und Eremitage*, Karlsruhe 1995.
- Wilhelm Schwenz, *Unsere Liebe Frau Maria Loreto im Egerlande*, Cheb 1915.
- Josef Sládek, *Das Heil. Grab Christi zu Niemes*, Česká Lípa 1882.
- Jan Smetana, *Jiřetín pod Jedlovou*, Jiřetín pod Jedlovou 1998.
- Jiří Sochr – Marie Sochrová, *Havlíčkův Brod a okolí*, Havlíčkův Brod 1992.
- Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen* II, Praha 1834.
- Johann Gottfried Sommer, *Das Konigreich Bohmen* III; Praha 1835.
- Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen* V, Praha 1837.

- Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen IX*, , Praha 1845.
- Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen XV*, Praha 1847.
- Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen I*, Praha 1833.
- Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen XIII*, Praha 1845.
- Milan Svoboda, *Boží hrob v Liberci z roku 1772*, multimediální publikace o historii kaple Božího hrobu v Liberci, CD-ROM, Technická univerzita v Liberci 2008.
- Jindřich Šámal, *Římov*, Praha 1942.
- Antonín Šorm, *Sborník úcty sv. Antonína Paduánského v Českých zemích*, Praha 1925.
- Michal Šroněk - Jaroslava Hausenblasová, *Gloria et Miseria, 1618–1648*, Praha 1998.
- Jan Šťovíček - Vladimír Přibyl (ed.), Loretánská idea a barokní historismus u Martiniců v době pobělohorské, in: *Rozpravy o baroku, Sborník příspěvků z kolokvia Barokní umění na území severozápadně od Prahy*, Slaný 1993.
- František Šujan, *Dějepis Brna, Vlastivěda Moravská*, Brno 1928.
- Alois Šulc. *Všem Čechům posvátný vrch Petřín s kostelem sv. Vavřince*, 1926.
- Josef Teige - Hanuš Küffner - Jan Herain, *Na Bílé hoře*, Praha 1911.
- Josef Teige – Hanuš Küffner - Antonín Hajn et al., *Na Bílé hoře*, Praha 1921.
- Josef Tille, *Das Geschichte der Stadt Niemes*, Mimoň 1903.
- Milan Togner - František Sysel, Restaurátorský a uměleckohistorický průzkum interiérových stěn kostela Neposkvrněného početí Panny Marie v Olomouci, in: *Okresní archiv v Olomouci*, 1983, s. 78-91.
- Prokop Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, Praha 1936.
- Tomasz Torbus – Markus Hörsch, *Die Kunst im Markgraftum Oberlausitz während der Jagiellonenherrschaft*, Leipzig 2006.
- Johann Trajer, *Historisch – statistische Beschreibung der Diocese Budweis*, České Budějovice 1861.
- Johann Trajer, *Historisch statistische Beschreibung der Diocese Budweis*, České Budějovice 1862.

- Balthasare Ludovico Tralles, *Amoenitatum Roswaldensium levis adumbratio*, Vratislav 1774.
- Moritz Trapp, *Brünn´s kirchliche Kunstdenkmale*, Brno 1888.
- Oldřich Turčín, Drahoraz, *Muzejní noviny*, č. 13, 1997, s. 1, 6-7.
- František Alois Vacek, *Kázání postní. K vzdělání křesťanského lidu wssech stawů, Druhý roční běh*, Praha 1822, s. 1–3.
- František Alois Vacek, Historie starověkého filiálního kostela v Drahorazích v osadě Kopidlenské na panství Jičínoveském, in: *Časopis Českého musea VII*, 1833.
- Ferdinand Velc, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém, Politický okres Slánský*, Praha 1904.
- Milada Vilímková, *Stavitelé paláců a chrámů*, Praha 1986.
- Antonín Norbert Vlasák, Boží hrob na hřbitově františkánském ve Voticích, in: *Světazor VI*, 1872, s. 154.
- Antonín Norbert Vlasák, *Okres Votický: nástin statisticko-historický*, Praha 1873.
- Pavel Vlček (ed.) *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*, Praha 1996.
- Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.
- Pavel Vlček (ed.) *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.
- Pavel Vlček, P. (ed.), *Umělecké památky Prahy, Malá Strana*, Praha 1999.
- Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 1999.
- Alexander Weiger, *Maria Lanzendorf*, Salzburg 1996.
- Wilhelm Schwenz, *Unsere Liebe Frau Maria Loreto im Egerlande*, Cheb 1915.
- Zdeněk Wirth – Emanuel Poche, *Zmizelá Praha 4, Vyšehrad a Praha XII - XIX*, Praha 1947.
- Georg Wolný, *Markgraftschafft Mähren III*, Brno 1837.
- Georg Wolný, *Kirchliche Topograpie von Mähren II, Brünnner Diöcese*, Brno 1846.

Georg Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren I, Brünnner Diöcese*, Brno 1856.

Georg Wolný, *Kirchliche Topographie von Mahren I, Olmüsser Kreis*, Brno 1857.

Georg Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren IV*, Brno 1861.

Severin Wrbczansky, *Nucleus Minoriticus, Seu Vera, Et Sincera Relatio Originis, Et Progressus Provinciae Bohemiae, Conventuum, Et Residentiarium, Fratrum, Et Sororum Sancti-Monialium, Ordin. Minor. S. P. Francisci Strict. Observ. Reform. in Provincia*, Praha 1746.

Pavel Zatloukal, *Příběhy dlouhého století*, Olomouc 2002.

Johann Nepomuk Zimmermann, *Verfallene Denkmaler des frommen Sinnes, oder: Aufgehobene Klöster, Krichen und Kapellne in der königlichen Hauptstadt Prag, Lief. 3*, Praha 1832.

11. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA